

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREGI SZEMLE

TÁRSADALOM • TUDOMÁNY • MŰVÉSZET

2009 | 1

- BALÁZSIK TAMÁS
- IFJ. BARTHA JÁNOS
- BELINSZKY ETELKA
- BENE JÁNOS
- FELD ISTVÁN
- HORVÁTH RICHÁRD
- LÁCZAY MAGDOLNA
- MARIK SÁNDOR
- NEUMANN TIBOR
- SALLAI JÓZSEF
- SIMON ZOLTÁN
- TAKÁCS PÉTER
- VIRÁGOS GÁBOR
- ZSOLDOS ATTILA

írásai

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREGI SZEMLE

XLIV. évfolyam

2009. február

1. szám

**SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG MEGYE ÖNKORMÁNYZATÁNAK FOLYÓIRATA
NYÍREGYHÁZA MEGYEI JOGÚ VÁROS TÁMOGATÁSÁVAL**

SZERKESZTŐSÉG:

NÉMETH PÉTER
főszerkesztő

MARIK SÁNDOR
főszerkesztő-
helyettes

FÁBIÁN GERGELY
társadalom

KARÁDI ZSOLT
művészet

NAGY FERENC
tudomány

ERDÉLYI TAMÁS
tervező
szerkesztő

E SZÁMUNK SZERZŐI:

BALÁZSIK TAMÁS főmunkatárs, KÖH, Budapest

IFJ. BARTHA JÁNOS egyetemi tanár, Debrecen

BELINSZKY ETELKA tanár, Nyíregyháza

BENE JÁNOS megyei múzeumigazgató, Nyíregyháza

FELD ISTVÁN egyetemi docens, Budapest

HORVÁTH RICHÁRD munkatárs, MTA TTI, Budapest

LÁCZAY MAGDOLNA tanszékvezető főiskolai tanár, Nyíregyháza

MARIK SÁNDOR újságíró, Nyíregyháza

NEUMANN TIBOR segédmunkatárs, MTA-SZTE-MOL, Budapest

SALLAI JÓZSEF ny. főiskolai tanár, Nyíregyháza

SIMON ZOLTÁN főmunkatárs, KÖH, Budapest

TAKÁCS PÉTER egyetemi docens, Debrecen

VIRÁGOS GÁBOR főigazgató, KÖSZ, Budapest

ZSOLDOS ATTILA osztályvezető, MTA TTI, Budapest

A címlapon Bátori István vajda feltételezett sirköve a a nyírbátori
református templomban (fotó: ???)

A SZEMLE KORÁBBI SZÁMAI 2003-TÓL AZ INTERNETEN:
<http://szemle.szszbmo.hu>

A Szemle olvasóihoz

A Nemzeti Kulturális Alap Reneszánsz éve programja, valamint Nyírbátor Város anyagi támogatásával a város, a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete és a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Múzeumok Igazgatósága szervezésében 2008. november 7–8-án konferenciát rendeztünk a nyírbátori várkastély előadótértermében. A két napos program első napján *Bene János* megyei múzeumigazgató és *Balla Jánosné* polgármester köszöntötte az előadókat, a megjelent szép számú (a fővárosból is érkezett) hallgatóságot, majd Mátyás király és szabolcs-szatmár-beregi támogatói címmel hangzottak el a történeti előadások *Zsoldos Attila*, az MTA TTI osztályvezetője elnökletével. A második napon Új eredmények a nyírbátori régészeti és műemléki kutatások alapján adtak számot a katolikus plébánia-templom (minorita kolostor) és a református templom épületein 2008 tavaszán végzett feltáró munkák alapján, ezt a napot *Virágos Gábor*, a Kulturális Örökségvédelmi Szolgálat főigazgatója elnökölte. A konferencia mérlegét *Tringli István*, az MTA TTI tudományos főmunkatársa vonta meg, végül a konferencia *Németh Attila*, a város alpolgármestere szavaival zárult. Kedves színfoltja volt a konferenciának, amikor a polgármester valamennyi előadó munkáját (akiknek egy része először járt Nyírbátorban) a város címerével ellátott emléktárggyal köszönte meg.

A Szemle olvasói az ott elhangzott előadások részben bővített szövegével találkoznak e számban. Újdonságuk annak köszönhető, hogy mind a történeti, mind a régészeti előadások friss kutatási eredményekre támaszkodnak: a történészek közül *C. Tóth Norbert*, *Horváth Richárd* és *Neumann Tibor* már évek óta fáradoznak egy Bátori-okmánytár összeállításán, s ennek anyagára alapozták mondanivalójukat. *Pálosfalvi Tamás*, *Kristóf Ilona* és *Nógrády Árpád* pedig felvállalták, hogy a korszak egy-egy eddig kevésbé ismert személyét, eseményét dolgozzák fel erre az alkalomra. A régészek, *Balázsik Tamás* és *Simon Zoltán* pedig felhasználták a legújabb, a KÖSZ koordinálta feltárások eredményeit, amelyekben *Juan Cabello*, *Németh Péter* régészek és *Markó Ágnes* építészmérnök is részt vett.

A konferencia a kisebb hozzászólások mellett mindössze egy hosszabb korrefektum elhangzására adott lehetőséget (a nyírbátori stallumokról), de szívesen fogadtuk *Feld István* utólagos gondolatait is, mindkettő helyet kapott e számban.

A konferencia létrejöttéért e sorok írója vállalta az anyagi és erkölcsi felelősséget, a Szemle e számának a megjelenését a NKA Reneszánsz év programja biztosította. Köszönet tehát mindenkinek, aki bármit is tett a siker érdekében.

A főszerkesztő

Köszöntő

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Itt, a Nyírben egy Mátyás királyról és koráról szóló konferencia bevezetéseként – kiváltképp a mai, október 21-étől nem túl távol eső napon – érthető lenne, ha a nyíri pajkos és Hunyadi Mátyás kapcsolatáról esnék szó. Minden jel arra vall azonban, hogy Krúdy Gyulát, bármily furcsán hangozzék is, nem foglalkoztatta különösebben Mátyás király alakja. Budavári palotáját és corvináit, mintegy kötelességszerűen, emlegette persze, jobban érdekelték azonban a Gaálok és a lengyel koronára igényt tartó Zathureczkyek, vagy éppen a hűtlen feleségét lefejeztető Kru-csay alispán. A koronás fők közül pedig sokkal inkább vonzódott a – szerinte – háromszáz évig uralkodó Zsigmondhoz, valamint Mohács nemzedékéhez: II. Lajoshoz és feleségéhez, Máriához, illetve Szapolyai Jánoshoz és Habsburg Ferdinándhoz, mint a dicsőséges Mátyáshoz. Nem valamiféle véletlenről van szó, hiszen hasonló jelenségnek lehetünk tanúi a kortárs uralkodók esetében is. Sokat és szívesen írt ugyan Ferenc Józsefről, ami – Komárom egykori védőjének, majd a Szabolcs vármegyei Honvédegylet elnökének és a budapesti Honvédménház parancsnokának unokájáról lévén szó – korántsem magától értetődő, ám a gordonka igazán líraian akkor szólalt meg, amikor az életében boldogtalanná, halálában pedig boldoggá tett IV. Károly alakját idézte meg. Hogy éppen Mátyás miért nem gyűjtotta fel Krúdy képzeletét, csak találgathatjuk. Meglehet, elhalványuló, tizenkilencedik századbeli magyarként úgy találta: a raflézia szaga – merthogy e növény esetében illatról aligha beszélhetünk – elnyomja a babérlevélét, de az sem lehetetlen, hogy egyszerűen úgy gondolta, a babérlevél bablevesbe való, s nem uralkodó fejét ékesítő koszorúba.

Mégsem indokolatlan a mai napon Krúdy alakját megidézni. Az ő mesemondásából tudjuk ugyanis, hogy egykoron Szabolcs vezér pálcája alatt útra kelt a nyíri nemesség színe-java – köztük a fájós lábú pazonyi Elek Gusztávval, öfelsége szolgálaton kívüli huszárezredesével –, hogy felleljék Etel király kincsét Óbudán a birtokososztály megmentésének szempontjából. Azóta sok idő telt el, s fordult a kocka, ma Budapestről kerekedtük fel jó néhányan, hogy a Nyír kincseit kutassuk fel. Nem a föld alatt találhatók e kincsek, de a könyvespolcokon. Elmúltak már azok az idők, amikor Kállay Ubulnak a miatt kellett mentegetőznie: sajátjaként tekintett egy történeti megállapításra, mert – elzárva élvén a modem szakirodalomtól – nem volt tudomása arról, hogy Wertner Mór már évekkel korábban megírta ugyanazt az eredményt a bécsi Adler hasábjain. Ma már a Szabolcs-szatmár-beregi Szemle a legizmosabb történeti rovattal rendelkező kulturális folyóiratok egyike, s a könyvespolcainkon ott sorakoznak azok az okmánytárak és történeti földrajzi alapmunkák, amelyek születése ilyen vagy olyan formán, de egyaránt a Nyírhez köthetők. (Jól tudjuk, persze, kinek a keze mozgatja a szálakat a háttérben, erről azonban más alkalommal lesz méltó szót ejteni.) Mivel pedig a vendégnek nem illendő üres kézzel jönnie, tudós kollégáim néhány előadást hoztak magukkal, amelyek új kutatási eredményeik alapján idézik meg Mátyás korának Szabolcs, Szatmár és Bereg megyei alakjait, a Batoriakat, a Lónyaiakat, a Magyiakat és másokat, valamint Nyírbátor templomainak múltját. Hallgassuk meg tehát az előadásokat!

Zsoldos Attila

történelem

C. Tóth Norbert

Ki kicsoda az ecsedi Bátoriban¹

A Bátoriban élő család tagjai, 1377–1541

Amikor három évvel ezelőtt többedmagammal nekifogtunk az ecsedi Bátoriban élő család története egy-egy kisebb-nagyobb szeletének, úgy gondoltuk, hogy habár a család vagyonszerzésének és a politikai porondon való vitézkedésének története szinte teljesen feltáratlan, a szűkebb értelemben vett családi történetben nagyobb hiányosságok nincsenek.² Mit is értek ez alatt? Úgy véltük – szigorúan múlt időben –, hogy ismerjük a Bátoriban Péter fia Jánostól leszármazó ecsedi-ág minden férfi tagját, házasságait és gyermekeit, valamint majdnem ugyanilyen pontossággal a leányokat és azok férjeit, leszármazóit.³ Nos, ki kell ábrándítanom az olvasót. Az immáron egy éve folyó szisztematikus kutatásnak, azaz az ecsedi Bátoriban élő család oklevéltárának készítése közben számos olyan adat került elő, amely helyesbíti vagy cáfolja eddigi adatainkat. A jelen dolgozat – hangsúlyozva hogy kerülhetnek még elő új információk –, arra tesz kísérletet, hogy a kutatásnak köszönhetően előkerült új adatokat beépítse a család történetébe, s felállítson egy megbízható genealógiát a mondott Péter fia Jánostól az 1530-as évekig terjedő időszakra. E cél elérése végett viszont igyekeztem elhagyni a korábbi genealógiai irodalom minden olyan állítását, amelyet forrásokkal nem lehetett igazolni. Éppen ezért a korábbi szakirodalom minden adatát felülvizsgáltam és az általam forrásokkal alátámasztott adatokat hoztam egy adott személyre. Ezzel összefüggésben az alábbiakban megrajzolt genealógiában nem fogok minden egyes személynél a teljes eddigi szakirodalomra hivatkozni, hanem csak az oklevelek jelzetére.

A dolgozatom mindezek következtében meglehetősen egysíkú lesz, azaz a családtagok és kronológia összekapcsolásával végig fogom tekinteni az összes családtag biográfiai adatait, azaz a munka a következőképpen épült fel: kiemelten szerepel az aktuális személy neve, mellette a forrásokban való előfordulásának éve vagy évköze áll. A személy neve alatt a rá vonatkozó fontosabb adatok szerepelnek, azaz felesége(i) és gyermeke(i) neve, valamint – ha volt – tisztsége(i). A dolgozat végén megtalálható minden olyan családtag biztos tartózkodási helyeinek listája, akiről elégséges forrás maradt ahhoz, hogy érdemben összeállítható legyen. Mivel a Bátoriban élő család ezen ágában valamilyen számunkra egyelőre ismeretlen oknál fogva minden

1. A szerző a Magyar Tudományos Akadémia – Szegedi Tudományegyetem – Magyar Országos Levéltár Magyar Medievisztikai Kutatócsoport tudományos munkatársa. A tanulmány elkészítését a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00433/06) támogatta.

2. Lásd Szabolcs-szatmár-beregi Szemle 2006/3. szám.

3. A család leszármazására lásd Wagner: Collectanea I. 28–38.; Kerékgyártó I/IV. 309–384.; Wertner: Báthoryak; Engel: Genealógia, Gütkeled nem 1. Rakamazi ág 6. tábla: Bátoriban (ecsedin); Németh: Egy hős; C. Tóth: Ecsedi Bátoriak; Kubinyi: Báthory Miklós.

generációból csak az egyik fiú vitte tovább a családot, így annyiban könnyebb a helyzetünk, hogy viszonylag egyszerűen felvázolható a családfa.

János, I. (I. Péter fia) 1377. V. 25.⁴–1416. VI. 8.⁵

A forrásokban való első felbukkanásától kezdve folyamatosan találunk rá adatokat az 1410-es évek közepén bekövetkezett haláláig.⁶ Egyetlen tisztségére van adatunk: 1387-ben a másik, somlyói-ágból való Györggyel együtt Lackfi István nádor szabolcsi alispánjai.⁷ S habár több általunk ismert tisztsége nem volt, mégis általában a király közelében találjuk. Az országos felfordulás idején, 1403-ban sikerült megmaradnia a király hűségén, aminek jeleként egyrészt ez év november 6-án új adományul kapta Gyarmati Lőrinc fia, Domokos gyarmati, naményi, orosz, csaholci és (kis- és nagy)ari részeit, mivel az János kalocsai érsekhez csatlakozva hűtlenné vált.⁸ Ugyancsak valamikor ekkortájt kaphatta meg Jánosi Kántor Mihály fiainak, Péternek és Bálintnak hűtlenségük címén elvett birtokrészeit.⁹ Emellett Zsigmond király 1404. október 16-i parancslevele alapján részt vett a Debrői István és csapatai elleni harcokban és birtokai lefoglalásában is.¹⁰ (Jánost még november 19-én is a király mellett, Zólyomban találjuk.)¹¹

Bátori János felesége, Katalin Szántói János leánya volt. Házasságkötésükre, amely tulajdonképpen megalapozta az ecsedi ág vagyoni helyzetét, nem tudjuk, mikor került sor. Habár 1391-ben, amikor Zsigmond király megengedte Szántói Pető fiainak, Jánosnak és Istvánnak – mivel egyiküknek sem volt fiú örököse –, hogy birtokaikat leányágon örökíthessék tovább, Katalinnak nem említették a férjét. (Kállói Istvánt, nővérének fiát viszont igen.)¹² 1393-ban azonban, amikor Szántói János az engedély birtokában felosztotta birtokait leánya és nővére között, a következőket látjuk: a birtokok nagyobb része Katalinra és férjére, Bátori Jánosra, valamint fiára, Istvánra és leányára, Potenciánára szálltak.¹³ A kisebbik része pedig Anych-nak Kállói Istvántól született fiaira, Miklósra, Lászlóra, Zsigmondra és Istvánra szálltak.¹⁴ A felek a fiági kihalás esetén kölcsönösen öröklék a másik részeit.¹⁵

4. DF 219 775. (Az adatot Németh Péternek köszönöm.)

5. ZsO V. 1826. – 1416. dec. 28-án már néhai. (ZsO V. 2403.)

6. Németh: Egy hős 294.; 1383: Szabolcs I. 179/714-715.; 1396: Lelesz I. 303/212., 307/225.; 1399: ZsO I. 6114.; 1402: Szabolcs II. 36/80.; 1406: Szabolcs II. 43/115., Lelesz III. 85/153.; 1407: Szabolcs II. 47/137., Lelesz III. 88/159., 91/164.; 1409: Szabolcs II. 55/171.; 1411: Uo. 58/186.,

7. C. Tóth Norbert: Szabolcs megye működése a Zsigmond-korban. Nyíregyháza, 2008. 29.

8. DL 8913. (ZsO II. 2730.) „prefatus autem Johannes mentem suam ad viam dirigens rectitudinis imitandoque tramitem iustitie aliis nostris fidelibus nostris fideliter adherens servitiis cum ipsis prenotatis emulis nostris et rebellibus tam viriliter, quam fideliter opponere studuit nostro numero iustorum, quibus rex regum adversus hostes triumphum largiter est inventus.”

9. Lelesz II. 401/218. (1408-ban a harmadik testvér, László panaszkolta be Jánost és Császári Gergelyt, hogy az ő részét is elfoglalták.)

10. Németh: Egy hős 295. – ZsO II. 3438. (A tállyai vár ekkor már Garai Miklós nádor kezén lehetett, mivel 1405. január 19-én familiárisa és tállyai várnagya: György mondott ellent egy iktatásnak. Lelesz III. 72/127.)

11. ZsO II. 3504.

12. Csáky I. 165.

13. Dob, Zsadány, Amac, Ombod, Majtény, Gilvác és Kátoly Szatmár, Szöllös és Szentmiklós Csanád, Kér Arad, valamint Kegye Közép-Szolnok megyei birtokok, továbbá Namény, Gyarmat, Nagyar, Kisar, Csaolc, Gáborján és Oroszi szatmári birtokokon lévő része.

14. Mérék birtok és a mátyóci részek.

15. Csáky I. 169.; Vö. Németh: Szatmár vonatkozó helységeknel.

Az engedély kelte 1391. március 26., míg az esztergomi káptalan oklevele 1393. június 28-án kelt. Ebből első látásra azt a következtetést is levonhatnánk, hogy a házasságkötésre valamikor 1391–1392-ben került sor, ám már az 1391-es oklevélben Katalin megszólítása „nobilis domina”, s 1393-ban már két gyermekük is szerepelt.

Batori János felesége meglehetősen ritkán szerepel forrásainkban. Ám amikor igen, akkor annak jelentősége volt. Így Katalin 1395 április elején a királytól Rozsályi Kun Lukáccsal közösen Tarpa birtokot kapta, mivel a gyarmati uradalmat a névadó helység kivételével visszaadták a Matucsinaiaknak, valamint Tarpát kiváltották Kusalyi Jakcs fia György mestertől.¹⁶ Nyilván nem az asszony volt jelen (Mező)Túron, hanem férje, János, aki minden bizonnyal Rozsályi beosztottjaként hadakozott a királlyal az év elején.¹⁷ A következő adatunk Katalinra 1416. május 31-ről van, majd december 28-án már mint özvegy szerepel.¹⁸ Rá egy évre, 1417 decemberében találkozunk ismét vele, majd két és fél év múlva, 1420. február 23-án, ami egyben utolsó említése is.¹⁹

János és Katalin legalább 25 évig tartó házasságából hat fiú és négy lány született. Első okleveles szereplésük alapján a következő születési sorrend állítható fel: István és Potenciána (1393),²⁰ Benedek (1406),²¹ Tamás, Mihály, János és Bertalan (1416), továbbá Katalin és Zsuzsanna (1416).²² A három leány mellé csatlakozik a legutóbb Engel Pál által összeállított genealógiában szereplő negyedik, ismeretlen nevű leány, akinek csak férjét, valamint leányát ismerjük.

Az első generáció

N leány (I. János leánya) †1393. VI. 28. előtt²³

Személyére nézve csak közvetett adatokkal rendelkezünk, s az is lehetséges, hogy Jánosnak egy korábbi házasságából született leányáról van szó. Nézzük, mit tudunk róla. 1419. május 3-án a néhai Kállói Lőkös fia, István birtokaiból járó leánynegyed ügyében régóta folyó perben István leánya, Klára helyett nem más jelent meg, mint Batori István asztalnokmester.²⁴ Az oklevél szerint István Klára anyjának a testvéreként teljes szavatosságot vállalva képviselte unokahúgát a királyi jelenlét előtt.²⁵ Noha Klára édesanyjának nevét sajnos egyetlen vele kapcsolatos oklevél sem említi, de férjét – Klára édesapját – ismerjük. Ő Kállói Lőkös fia, István volt, aki 1395. november 1-jén szerepel utoljára élőként.²⁶ 1392-ben vagy 1393-ban török fogságba

16. ZsO I. 3911.

17. C. Tóth Norbert: Az 1395-ös lengyel betörés (A lengyel-magyar kapcsolatok egy epizódja). „Honoris causa.” Tanulmányok Engel Pál emlékére. (MTA Történettudományi Intézet, Társadalom- és művelődéstörténeti Tanulmányok 41. – PPKE BTK *Analecta Mediaevalia* III.) Budapest, 2009.

18. ZsO V. 1936., 2403.

19. ZsO VI. 1198., VII. 1388.

20. Csáky I. 169.

21. ZsO II. 4472-4.

22. ZsO V. 2403.

23. Vö. Csáky I. 169.

24. A per előzményeire Borsa Iván: A kancelláriai aprómunkától a gátlástalan birtokosig. Tanulmányok a középkorról. *Analecta Mediaevalia* I. (A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar Medievisztikai Tanszékének kiadványsorozata.) Szerk. Neumann Tibor. Budapest–Piliscsaba, 2001. 37-51.; 38-40.

25. ZsO VII. 385.

26. Lelesz I. 297/192.

esett és testvére, Miklós váltotta ki.²⁷ 1393. augusztus végén már otthon volt.²⁸ Majdnem két évre rá, 1395. május 15-én arról értesülünk, hogy István bizonyos kállói, semjéni és orosi részeit Bátor Jánosnak kívánta elzálogosítani, habár Kállói Lőkös Miklós eltiltással élt,²⁹ azonban a birtokrészek ténylegesen is Bátor János kezére jutottak.³⁰ Felmerül a kérdés, nem arról van-e szó, hogy így akarta néhány birtokát, mivel fiú örököst már nem remélhetett, átjátszani apósa kezére?

István leánya, Kállói Klára először 1411. január 1-jén szerepel az apjáról reá szállott birtokai ügyében,³¹ férje Csaholyi László lett.³²

Potenciána (I. János leánya) 1393. VI. 28.³³–1416. dec. 28.³⁴

János és Katalin második leánya, Potenciána a már idézett birtokadományozó oklevélben szerepel először. A következő említését 1405-ből ismerjük, amikor testvére, István az oklevelek általános felülvizsgálatakor átíratta korábbi adományleveleiket családjára nevében. A privilégium szerint hajadon (puella) volt.³⁵ Utoljára 1416. december 28-án szerepel, s továbbra is hajadonként említve.³⁶ Mindezek alapján kijelenthetőnek látszik, hogy nem volt férje.

István, I. (I. János fia) 1393. VI. 28.³⁷–†1444. nov. 10., a várnai csatában.³⁸

János és Katalin legidősebb fiúgyermek, aki egyben a család felemelkedését is elindította, István volt. A forrásokban először 1393. június 28-án szerepel,³⁹ ám ekkor még fiatal lehetett, mivel tevőleges szerepben legközelebb 1404 szeptemberében fordul elő egy zálogbirtok iktatása kapcsán.⁴⁰ 1405-ben pedig megerősítette a királlyal a család adományleveleit.⁴¹ Ezek után a következő hír róla 1410. november 11-12-ről van, amikor apjával és fivérével, Benedekkel együtt tiltakoznak a Dománhidaiai különböző hatalmaskodásai miatt Budán.⁴² Egy év múlva, november 25-én Nagypatakon a rokon somlyói Bátoriak ügyében alakult fogott bíróság tagjaként találkozunk vele.⁴³ Ezután több évre eltűnik a szemünk elől és a forrásainkban egészen 1417 közepéig nem is találkozunk vele. Ám ezek az évek, amint arról az 1417. május 23-án Konstanzban kiadott adománylevelekből értesülünk, nem haszontalanul teltek el. Az oklevelekben szerencsénkre nemcsak a szokásos általános jellegű érdemleirással találkozunk, hanem valóban Istvánunk

27. ZsO I. 3120.

28. ZsO I. 3055.

29. Szabolcs II. 23/26.

30. Szabolcs II. 24/27.

31. ZsO III. 1.

32. Engel: Genealógia, Káta nem 7. tábla, Csaholyi.

33. Csáky I. 169.

34. ZsO V. 2403.

35. DL 7300.

36. ZsO V. 2403.

37. Csáky I. 169.

38. HO VII. 413. sz. – Életére legutóbb Németh: Egy hős 293–298.

39. Csáky I. 169.

40. Lelesz III. 71/125.

41. DL 7300.

42. Lelesz II. 425/280., 426/281., 283., 427/285.

43. ZsO III. 1276. Társai Kakas Miklós pataki plébános, Péter ottani vikárius, Darabos (ZsO III. 2933.) János bátori plébános, Pelejte Dénés fia, János, Szántói Becsk, (somlyói) Bátor György fia: János és Petri Ders fia, László voltak.

cselekedeteit örökítették meg. Ezek szerint István asztalnokmester – mert időközben az lett – kora ifjúságától kezdve szolgálta az uralkodót, így vele volt Isztriában, Lombardiában, Franciaországban és Angliában, most pedig Németországban teljesít mellette szolgálatot.⁴⁴ Zsigmondnak egy évvel később, 1418. szeptember 29-én Donauwörth-ben kiadott újabb adománylevele szerint pedig a felsorolt országokon túl még Aragóniában, Flandriában, Holland, Brabant és Gelrie hercegségeken járt, sőt a bevezető sorokból azt is megtudjuk, hogy részt vett a boszniai hadjáratokban is.⁴⁵ Batori István szolgálatai révén az addig a család tulajdonába került összes birtokukra királyi új adományt eszközölt ki, amellyel biztosította, hogy a későbbi birtokosztályoktól függetlenül, birtokaik egyetemes tulajdonosa az ág lett. Így bármelyik testvér vagy utódaik halála esetén az életben maradók örökölték a birtokokat, illetve az addig különféle címenek kezükön lévő birtokok egyöntetűen adományos birtokká váltak. Mindezek után 1433-ban megosztott még életben lévő két testvérével, Tamással és Bertalannal,⁴⁶ hogy ezek után az általa megszerzett jöszágok gyümölcsét már csak ő és utódai élvezhessék.

Halála a legtöbb Batori családtaggal ellentétben jól dokumentált. Az 1444 szeptemberében indult török ellenes hadjáraton személyesen is részt vett, sőt a várnai csatában ő tartotta a király zászlaját s esett el királyával együtt.⁴⁷

Batori Istvánnak élete folyamán – mint azt legutóbb Németh Péter tisztázta – két felesége volt: az első Tarkói László leánya, Margit, a házasságukra 1428-ból és 1429-ből van adat.⁴⁸ Talán e Margit sírkövét találták meg a váradi vár ásatása közben, ahová nyilván a székesegyházból került oda ismeretlen időpontban. A sírkő – már amennyi megmaradt belőle – felirata szószerint a következő: [Állítottat Ma]rgitnak és örököseinek, aki meghalt 1[4..] március 12-én. A sírkövet stílusa alapján a század második negyedére keltezték.⁴⁹

Második felesége az ismeretlen családból származó Borbála volt, ő azonban már csak az országbíró halála után, 1445. április 10-én bukkan fel forrásainkban.⁵⁰ Házasságaiból összesen hét fiú (János, András, István, Péter, Pál, László, Miklós) és három leány (Margit, Erzsébet, Katalin) született. Nem tudjuk azonban, hogy melyik feleségétől melyik gyermekei születtek. Az eddigi szakirodalmi állításokat megkérdőjelezni látszik egy, a 15. század közepéről fennmaradt, a Tarkói, Somosi és Batori családok nőági rokonságát taglaló genealógiai feljegyzés. Eszerint a lejegyzés idején Batori Istvánnak Tarkói Margittól született gyermekei közül István és László van életben.⁵¹ Ha ez valóban igaznak bizonyulna, akkor felborítja az eddig

44. ZsO VI. 461-462.

45. ZsO VI. 2378.

46. SzSzBokl. 103/50.

47. Németh: Egy hős 293. (HO VII. 464.)

48. Németh: Egy hős 297/31. jegyzet., Engel: Genealógia, Rikalf rokonsága 3. tábla: Tarkóvi. (DL 12 044.)

49. A középkori Magyarország síremlékeinek készülő katalógusa, e tétel Lóvei Pál munkája, aki Adrian Andrei Rusu és Emódi Tamás útján ismerte meg a sírkövet. – A felirata latinul: [...].jaretha et heredibus suis, qua obiit die XII m[ens]is Martii, an[n]o d[omi]ni M C[....] – Lóvei Pál szerint „a faragvány kora, igényes anyaga és faragásmódja, valamint lelőhelye alapján magas társadalmi helyzetű személy Margit nevű feleségéről lehet szó.” – Az örökösök alatt minden bizonnyal elhunyt gyermekeiket kell értenünk. Vö. Bebek László hasonló feliratú sírkövével. Engel Pál – Lóvei Pál – Varga Livia: Főnemesi sírkövek a Zsigmond kori Magyarországon. Művelődéstörténelmi tanulmányok a magyar középkorról. A bevezetőt írta Köpeczi Béla. Szerkesztette és az előszót írta Fügedi Erik. Gondolat, Bp. 1986. 203-233.; 218.

50. Batori oklevelek 335/9. – 1451-ben még életben volt. (Zichy IX. 276.)

51. DL 26 093. (Ismeretét Németh Péternek köszönöm.) A szövege a következő: „Nobilis domina Margaretha consors Stephani de Bathor fuit filia Ladislai filii HERRICI de Tharkew. Avia eiusdem domine Margarethe fuit nobilis domina consors Rykalfy de Tharkew, filia Petri filii Georgii de Somos. Item domina Margaretha

kanonizáltaként vélt születési sorrendet, mivel eddig úgy gondoltuk, hogy a legidősebb életben maradt gyermekük András volt, őt követte István, Péter, Pál, László és Miklós. Ehhez a bizonytalansághoz hozzátehetünk még egy adatot. Hunyadi János kormányzó 1452. október 25-i oklevelében a fiúk az alábbi sorrendben szerepelnek a szöveg elején: András, István, Péter, Pál és László, míg a szöveg vége felé: András, Péter, István, Pál és László.⁵²

Mellettük bizonyos adataink arra utalnak, hogy volt még egy házasságon kívül született fia is (Gál).

Tisztségei:

királyi asztalnokmester 1417. VI. 23.⁵³–1432. V. 12.⁵⁴

Rövid ideig – névlegesen – ugyanakkor ketten is viselték a tisztséget, elődje, Korbáviai János ugyanis a királyi privilégiumok méltóságsorában egészen 1418. decemberig mint asztalnokmester szerepelt.⁵⁵ A hivatalviselésének vége jelenlegi ismereteink szerint meglehetősen bizonytalan, mivel 1431-től kezdődően egyrészt őt,⁵⁶ másrészt Perényi Istvánt és Jánost is asztalnokmesterként említik az oklevelek párhuzamosan 1432 tavaszáig. Mindenesetre a méltóságsorokban 1432 tavaszától már Perényi István szerepel.⁵⁷

országbíró 1435. III. 8.–1440. I. 18.⁵⁸

A kinevezésére valamikor 1435 elején került sor, kérdés azonban ezúttal is a pontos dátum. A tisztségben elődje, Pálóci Máté utolsó országbírói kiadványa február 23-án kelt Pozsonyban.⁵⁹ Legközelebb március 8-án, a pozsonyi országgyűlésen kiadott törvényben⁶⁰ szerepel immáron mint nádor. Bátor István első országbírói tisztségben szereplése szintén a március 8-i törvény méltóságsora,⁶¹ míg első oklevele március 12-én ugyanott, Pozsonyban kelt.⁶² Mindezek fényében Bátor kinevezésére február 23-a után, a pozsonyi országgyűlésen került sor.⁶³ Az országbírói méltóságát megtartotta Zsigmond halála után is, s csak Albert király

ex eodem Stephano de Bathor procreavit egregios Stephanum et Ladislaum de Bathor, qui nunc agerent ius quartalicium de omnibus possessionibus vestrís. Ex quibusdam privilegiis sic reperi generationem predictam et alia, quam vidi, non est opus scribere iterum.”

52. DL 14 584.

53. Engel: Archontológia I. 47. (ZsO VI. 461-2.)

54. DL 54 794.

55. Engel: Archontológia I. 47.

56. Németh: Egy hős 296/28. jegyzet. – Zsigmond király 1432. I. 20-i rendeletében (DRH 1301–1457. 256.), Pálóci Máté országbíró okleveleiben: 1432. II. 16. (DL 54 784-6.), 1432. V. 12. (DL 54 794.); leleszi konventében: DL 54 789-54 790. asztalnokmesterként szerepel, de 1432. VIII. 5. (DL 54 799.) és 1433. IV. 17. (SzSzBokl. 103/50.), illetve Garai Miklós nádor 1432. II. 15. (DL 54 783.) és V. 14. (DL 54 799.) nem szerepel asztalnokmesteri címe.

57. Engel: Archontológia I. 47.

58. Engel: Archontológia I. 10.

59. Engel: Archontológia I. 10. (DL 48 646.)

60. DRH 1301–1457. 275. A DL 80 496., amely Pálóci Máté nádor budai kiadványa, ám nem február 23-án kelt (Adatbázis; Németh: Egy hős 296/26.), hanem május 3-án.

61. Vö. Engel: Archontológia I. 10.

62. DL 12 676. A DL 62 264., amely Bátor István országbíró budai kiadványa, ám nem február 20-án kelt (Németh: Egy hős 296/26.), hanem április 30-án.

63. Az országgyűlés valamikor február 13-a után ült össze, s tartott március 8-ig. Éppen ezért az 1435. évi vízkereszt nyolcadon zajló pereket egyöntetűen böjtközépre (március 23.) halasztották a következő formulával: „in die medii quadragesime, ad quem scilicet diem universe cause regnicolarum in octavis festi epiphanie domini proxime preteritis in curia regia vertentes ex speciali commissione dicti domini regis forent prorogate movere habebat.” Vö. a nádori jelenlét: DL 12 665., 12 668., 12 671., 54 907., 54 911., 80 496., 80 500. (Zichy VIII. 548., márc. 17-i kelettel), 84 413., 98 914-5., DF 210 679-80., 253 493. – A királyi (országbírói) jelenlét: DL 12 670., 54 910., 54 912., 62 264., 67 315. – Egyetlen olyan oklevelünk van, amelyben nem szerepel a fentebbi formula, s így vízkereszt nyolcadán kelt: 1435. febr. 13., Buda. Bátor István országbíró bírságolólevele (DF 238 458., E és Gd /kézjegyek/ solvisset;

halála után, valamikor 1440 elején vesztette el. Utolsó, országbíróként kiadott oklevelei 1439. november 13-án Budán keltek,⁶⁴ míg az utolsó adat tisztségviselésére 1440. január 18-ról van, s későbbi említés szerint a tisztséget Ulászló király vette el tőle.⁶⁵

Benedek (I. János fia) 1406. II. 22.⁶⁶– 1419. IX. 16.⁶⁷

A házaspár második felnőttkort megért gyermeke Benedek névre hallgatott, a forrásokban 13 éven át, hol panaszosként, hol megadományozottként szerepel.⁶⁸ Tisztséget nem viselt, s arról sem tudunk, hogy megnősült volna.

Tamás (I. János fia) 1416. XII. 28.⁶⁹–1444. XI. 19.⁷⁰

Bátorai János fiai közül ő élt a legtovább, habár nem ő halt meg a legidősebben. Hasonlóan Benedekhez, ő is szerepel a testvére, István által kijárt új adománylevelekben,⁷¹ valamint mindegyik – zálogként vagy vásárlás útján szerzett – birtok ügyében részt vett.⁷² 1433-ban a három életben lévő testvér megosztott birtokain,⁷³ így ezek után Tamás a bátyja birtokszerzéseiből kimaradt. 1444. november 19-én a majtényi plébános jelenlétében végrendelkezett.⁷⁴

Tisztséget élete során nem viselt, egyetlen alkalommal szerepelt országos ügyben, még pedig 1440. június 29-én. E napon a főpapok és az urak megerősítették I. Ulászló királlyá választását és érvénytelenítették V. László koronázását, ám ekkor sem saját nevében vett részt, hanem testvérét, Istvánt helyettesíthette.⁷⁵

Felesége Kusalyi Jakcs László erdélyi vajda (1440–1441)⁷⁶ – György egykori tárnokmester (1398–1401) és szabolcsi ispán (1392–1402) unokája – és Liszkői Anna leánya, Krisztina volt.⁷⁷ A házaspárnak négy leánygyermekéről – Margit, Erzsébet, Potenciána és Veronika – tudunk, akik Tamás halála után, 1445. április 10-én szerepelnek először.⁷⁸ Bátorai Tamás özvegye később újra házasodott, s egy Hetesi nevű nemesstől János nevű fia született, akit 1484-ben említenek a források.⁷⁹ Erre azonban mindenképpen 1449 után került sor, mivel ekkor leendő vejével, Kállói Szaniszló fia János fiával, Jánossal együtt vette zálogba Kusalyi Jakcs Lászlótól

az ügyfél 31 napig várt a nyolcadon a másik félre). Ám minden bizonnyal véletlenül maradt ki az erre utaló formula, s így a helyes dátuma április 22.

64. Engel: Archontológia I. 10. (DL 44 272. és DF 260 005. Mindkét oklevél pecsételési záradéka szerint az okleveleket Zellői János ítélmester pecsétjével erősítették meg, ahogyan az előtte napokon kiadottakat is; DL 89 951., DF 232 957., DL 11 359. – Azaz Bátorai István nem vett részt az oklevelek kiállításában.)

65. Engel: Archontológia I. 10.

66. ZsO II. 4472-4.

67. DF 211 074.

68. 1410: Lelesz II. 426/283., 427/285.; 1416: ZsO V. 2403.; 1417: ZsO VI. 461-2.; 1418: ZsO VI. 2378.; 1419: ZsO VII. 816-7.

69. ZsO V. 2403.

70. Bátorai oklevelek 334/8.

71. 1417: ZsO VI. 461-2.; 1418: ZsO VI. 2378.

72. 1419: Kisfalud (ZsO VII. 607.); 1419: Kenéz (ZsO VII. 816.); 1424: Fülöpös (DF 211 091.); 1425: Mergesd. (DF 211 076.)

73. SzSzBokl. 103/50.

74. Bátorai oklevelek 334/8.

75. C. Tóth: Ecsedi Bátoriak 268-271.

76. Engel: Archontológia I. 14.

77. Engel: Genealógia Jakcs(i) (kusalyi) 1. tábla., C. Tóth: Ecsedi Bátoriak 267.

78. Bátorai oklevelek 335/9.

79. Engel: Genealógia Jakcs(i) (kusalyi) 1. tábla.

és Andrástól – testvéreitől – azok Bereg megyei Kaszony és Kovászó birtokait.⁸⁰ 1468-ban leánya, Veronika panaszt tett a királyi kúriában, miszerint a Bátoriak Ulászló halála után, a zavaros időkben elfoglalták néhai apjától az anyjának, illetve neki járó birtokrészeket, s azokat most is kezükben tartják. A panaszban Krisztina már néhaiként szerepelt.⁸¹

Mihály (I. János fia) 1416. XII. 28.⁸²–1425. XII. 20.⁸³

A forrásokban szinte napra pontosan 9 éven át szerepel,⁸⁴ tisztségéről, feleségéről s gyermekeiről nem tudunk.

János, II. (I. János fia) 1416. XII. 28.⁸⁵–1428. IV. 9.⁸⁶

Az ötödik fiú a nevét minden bizonnyal apja vagy anyai nagyapja után kapta. Ugyanazt mondhatjuk el róla, mint Benedekről és Mihályról. Sem tisztségére, sem feleségére nincsen adatunk, s nagy valószínűséggel nem is voltak neki.

Bertalan (I. János fia) 1416. XII. 28.⁸⁷–†1438. VIII. 13.–IX. 15., Tábor vára⁸⁸

Bátori János és Katalin legkisebb fiúgyermeké feltehetően 1433. április 17. előtt lépett felnőttkorba, amikor megosztozott testvéreivel birtokaikon.⁸⁹ Útja bátyja, István támogatásával a királyi udvarba vezetett, ahol mint udvari ifjú teljesíthetett szolgálatot. Karrierjének azonban meglehetősen hamar végeszakadt. Ugyanis Bertalan többekkel együtt maga is azok között volt, akik Albert, ekkor még csak magyar király, kíséretében részt vettek annak prágai koronázásán (1438. június 29.).⁹⁰ Az újdonsült cseh királynak azonban még le kellett győznie az ellene lázadó és a koronázását el nem ismerő cseh urakat, akiket Tábor városában körülfaltak. A város alatt a harci cselekmények több mint egy hónapig tartottak és szeptember közepén értek véget.⁹¹ Bertalan számára azonban nemcsak az ostrom, amely a király győzelmét hozta, hanem az élete is véget ért. Amint azt az oklevél írja, egyik nap az ellenség kitört a város falai mögül és rátámadt a király táborára. Ezt hallván Bertalan a többiekkel együtt vitézül harcolva megfutamította az áttörni igyekvő ellenséget és sikerült a város falai közé visszakergetniük őket. Eközben minden bizonnyal túl közel, illetve lőtávolon belülről kerültek a város védőihöz, akik

80. A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei 1289–1556. I–II. Kivonatokban közzéteszi és a bevezető tanulmányt írta Jakó Zsigmond. Budapest, 1990. (Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 17.) I. 371/702.

81. DL 16 623.

82. ZsO V. 2403.

83. DF 211 076.

84. Vö. a Benedeknél és Tamásnál lévő jegyzetekkel.

85. ZsO V. 2403.

86. DL 11 969.

87. ZsO V. 2403.

88. Regesta Imperii XII. Albrecht II. 1438–1439. Johann Friedrich Böhmér; Günther Hödl (Bearb.) Wien, 1975. (Az interneten a <http://www.regesta-imperii.org/> cím alatt található változatot használtam.) 322–344., reg.

89. SzSzBokl. 103/50. – A perképeség ekkor 12 év volt. (Eckhart Ferenc: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Budapest, 1946. 331.)

90. Mályusz Elemér: Az első Habsburg a magyar trónon. Albert király 1438–1439. Aetas 1994/1. 120–150.; 128.

91. Alfönn, Huber: Ausztria története I–III. Bp., 1899–1901., II. 478–479.

ágyukkal lőtték a támadókat. Az egyik ágyúgolyó éppen Bertalant terítette le, aki azonnal belehalt szörnyű sérülésébe.⁹²

Tisztségére, feleségére avagy gyermekeire nincsen adatunk.

Katalin (I. János leánya) 1416. XII. 28.⁹³–1443. IV. 27.⁹⁴

Mint fentebb már volt szó róla, nem tudjuk, hogy Bátori János és Szántói Katalin gyermekei milyen sorrendben születtek. Egy biztos: Katalin, aki anyja után kapta nevét, a harmadik a felnőttkort megélt leányok közül. Férje Drágfi György volt, s házasságukra 1433 előtt kerülhetett sor, mivel György ezután nem szerepel a forrásokban.⁹⁵ Úgy tűnik azonban, hogy házasságuk időpontja közelebbről is meghatározható. Történt ugyanis, hogy 1418. február 19-én a király előtt panaszt tettek István, Benedek, Tamás, Mihály, János és Bertalan nevében, miszerint Telegdi Frank debreceni vámosa az ottani vásáron előző év karácsonykor elvette Mese Tamás nevű batori familiárisuknál lévő 400 új forintjukat. Szerencsénkre azt is elárulja az oklevél, hogy mivégre volt Tamásnál ennyi készpénz: a familiárisnak meg kellett vásárolnia bizonyos holmikat nővérük esküvőjére.⁹⁶ Drágfi György neje még tíz év múlva is az élők sorában volt.⁹⁷ A frigyükből született gyermeküknek, Miklósnak a fia, Bertalan – azaz Katalin unokája⁹⁸ – később erdélyi vajda (1493–1498) és ugocsa ispán (1494–1498) lett.⁹⁹

Zsuzsanna (I. János leánya) 1416. XII. 28.¹⁰⁰

A legfiatalabb leány férje Engel Pál adattára szerint Szakolyi János volt.¹⁰¹ Azonban ez alighanem téves állítás lesz, mivel az biztosnak tűnik, hogy e János fia, Péter harmadik felesége Bátori Tamás leánya, Potenciána volt.¹⁰² Ennek fényében teljességgel kizárható, hogy Péter anyja Potenciána nagynénje, Bátori Zsuzsanna lett volna.

92. Batori oklevelek 331/7. „dum quadam die ipsorum Taboritarum in castra nostra seu descensum ad aures vehemens irreptio perstreperet nostrorum, ipse condam egregius Bartholomeus veluti vir animosus pariter cum ceteris nostris baronibus et militibus ac gentibus nationis Hungarice tunc nobiscum existentibus contra ipsos hostes viriliter e castris exiliens inito cum ipsis bellicoso certamine peremptis et prostratis per nostros pluribus ex ipsis nostris hostibus laudabiles et commendabiles peregit actus militares et quamvis domino exercituum favente et aminiculante nostri de ipsis hostibus eis terga vertentibus victoriam reportarint triumphalem. Tamen inibi ipse condam Bartholomeus in huiusmodi nostris servitiis et suis actibus militaribus per letiferum impetuose bombarde contra nostros emissi lapidis tactum ibidem in huiusmodi certaminis area morte crudeli, proch dolor, diem suum clausit extremum.”

93. ZsO V. 2403.

94. Lukcsics II. 209/778.

95. Németh: Szatmár 359.

96. ZsO VI. 1521.

97. Vö. Lukcsics II. 209/778.

98. S nem amint azt Szapolyai István nádor 1499-es oklevelében Drágfi Bertalan nevében állították, hogy Bertalan anyja Bátori János leánya, Katalin volt. (DL 20 817. „Dicitur nobis in persona magnifici domini Bartholomei filii condam Nicolai filii Georgii Dragffy de Belthewk ex generosa domina Katherina, consorte scilicet condam Nicolai patris dicti exponentis, filia vero olim magnifici Johannis Petherffy de Bathor procreati.”) – Vö. még Engel: Genealógia, Drágfi (bélteki).

99. Ugocsa 20. és 96.

100. ZsO V. 2403.

101. Engel: Genealógia, Gútkeled nem 1. Rakamazi ág, 3. tábla: Szakolyi(!).

102. 1480: DL 30 901. Ekkor már mint özvegy szerepel.

A második generáció

Az első generációból, János fiai közül kettőnek voltak gyermekei: Tamásnak csak leányai, míg Istvánnak fiú és leány utódai is voltak, így a család vonalát és vagyónát az ő fiai vitték tovább.

János, III. (I. István fia) 1431. IX. 20.¹⁰³–1435. VII. 26.¹⁰⁴

Az eddigi genealógiai irodalom által nem ismert legidősebb fiú először bizonyos Bátori birtokok határjárásakor kerül szemünk elé, míg utoljára apja és unokabátyjai nyugtalevelében szerepel a neve.

András, I. (I. István fia) 1435. VII. 26.¹⁰⁵–1496. VI. 15.¹⁰⁶

István második, felnőttkort megélt fia szintén első feleségétől, Tarkói Margittól született valamikor az 1420-as évek végén – tartotta róla az eddigi közhiedelem. Az újonnan előkerült genealógiai feljegyzés tükrében azonban két lehetőség közül választhatunk: Istvánnak valóban volt egy harmadik, azaz egy Margit előtti felesége, akitől szintén születtek gyermekei (János és András) és így András valóban a legidősebb testvér. A másik lehetőség, hogy nem ő volt a legidősebb és István második feleségétől, Borbálától született. András hosszú élete során három feleségére és számtalan tisztségére maradt adatunk.

András első felesége az ismeretlen családból származó Borbála volt, aki 1458-ban fordul elő egy általa írt levélben.¹⁰⁷ Borbála rövidesen – minden bizonnyal gyermekági lázban – meghalhatott.

1460. augusztus 10-én már Várdai Miklós leányai közül Dorottya Bátori András jegyese, míg egy ismeretlen nevű Berekszői Hagymás Miklósé volt.¹⁰⁸ A házasságkötésükre azonban másfél évet várniuk kellett. Ugyanis Várdai Miklós 1461 áprilisában már nagybeteg volt,¹⁰⁹ s ugyan június 24-én még élt,¹¹⁰ de valamikor az év őszén elhunyt.¹¹¹ Várdai István 1461. november 3-i levelében Berekszői Hagymás Miklós házasságkötését 1462. január 10-re tűzte ki.¹¹² S valóban ekkor történhetett az esemény, mivel január 11-én, 12-én és 13-án Pálóci László országbíró adott ki okleveleket Várdán. Az egyik szerint megegyezés jött létre Várdai László és fiai

103. Károlyi II. 133. (Az adatot Németh Péternek köszönöm.)

104. DL 54 963.

105. DL 54 963.

106. DL 20 218. – 1497. dec. 21-én már néhai. (DL 20 633.)

107. DL 39 598.

108. Zichy X. 110. „Sed tamen, si fraternitati vestre bonum videretur, antequam sororem nostram ipsi Nicolao Hagmas traderemus, prius egregio Andree de Bathor maiorem sororem nostram restituamus, et eodem die et termino, quibus nupcie ipsius Andree de Bathor celebrabuntur et prefati Nicolai Hagmas celebrentur. In quarum quidem nupciarum celebratione auxiliante divina et nos personaliter erga vos constituti speramus.”

109. Zichy X. 140. Várdai István levele „Intimavimus magnifico Nicolao de Warada, fratris nostro similiter carissimo, quod si maxima egritudine pressus personaliter erga vestram fraternitatem ire poterit, solus ipse accedat, ...”

110. Zichy X. 161.

111. Zichy XII. 272.

112. Zichy XII. 272. „Ceterum egregius Nicolaus Hagmas de Berekzo sino omni dilacione intendit traducere filiam vestram, sororem scilicet nostram, prima dominica post epiphaniarum Domini, fecisset hoc idem et nequam prorogasset, nisi casus iste a Deo nobis non contigisset. Ideo pro nupciis filie vestre, ita vos, facere volumus.”

meg néhai Miklós fiai között István érsek jelenlétében.¹¹³ A másikban a Batoriak kértek parancsot az országbírótól bizonyos birtokok iktatásának az elrendelésére.¹¹⁴ Végül a harmadik szerint az országbíró előtt Várdai István érsek és Miklós özvegye, Katalin – fiai nevében is – Bálványos vár felét örökre átadták Várdai Lászlónak és örököseinek.¹¹⁵ Hogy amint tervezték, ekkor került-e sor Batori András esküvőjére is, nem tudjuk, mindenesetre Várdai István érsek Bácsón 1462. március 11-én kelt, Miklós özvegyéhez írt leveléből arról értesülünk, hogy időközben egy újabb esküvő is rendben lezajlott.¹¹⁶ Dorottya 1470-ben és 1472-ben is még András felesége volt.¹¹⁷

András harmadik felesége Julianna lett, akire az első adatunk már férje halála utánról, 1498. június 27-ről van.¹¹⁸ A családnéve körül azonban közel ötven éve folyik a vita. Még 1958-ban, illetve 1959-ben Obermayer Erzsébet és Horváth István Károly Macedóniai László püspökről írt tanulmányukban arra a következtetésre jutottak, hogy a püspök anyja és a nádor anyja testvérek voltak. Az érveik között szerepelt, miszerint László püspök külföldi útjain gyakran hangoztatta a nádorral, Batori Istvánnal való rokonságát, továbbá ismertették a Bunyitai Vince által fellelt, az Országos Levéltárban lévő genealógiai leírást is.¹¹⁹ Mindezek alapján bizonyítottan találták a rokonságot a püspök és a nádor között. Engel Pálnak az ecsediekről összeállított genealógiai tábláján András második feleségeként Drágfi Juliannát hozza.¹²⁰ Kubinyi Andrásnak Báthory Miklós váci püspökről írt tanulmányában Engelre hivatkozva vetette el az Obermayer–Horváth szerzőpáros állítását.¹²¹

Kérdés, hogy mit mondanak okleveles adataink? Nos, Juliannától összesen nyolc levelet ismerünk, amelyek közül hatban csak annyit tudunk meg, hogy Julianna Batori András özvegye.¹²² Ám a hetedikben, amely 1503. szeptember 14-én kelt Bátorban, és a nyolcadikban, amely 1503. szeptember 30-án kelt, azt találjuk, hogy Rátolti Julianna Batori András özvegye.¹²³ Mindezek fényében – úgy hiszem – lezárható a vita Batori András harmadik(!) felesége, illetve fiúk, István nádor

113. Zichy X. 204.

114. DF 211 173.

115. DL 81 940.

116. Zichy X. 213. „Ceterum sciat pro certo caritas vestra, quod Deo opitulante nos sumus nunc in bona sanitate, Nicolaus eciam filius vester est sanus filiamque vestram, sororem nostram bene sanam atque incolumem cum decenti honore et magna solempnitate tradidimus, et omnia negocia sua cum magna iocunditate disponimus.”

117. DL 55 927. és 55 962.

118. DL 56 298.

119. K. Obermayer Erzsébet – Horváth István Károly: Egy humanista élete és működése a Mohács körüli évtizedekben. Századok 93. (1959.) 771-801. A latin idézet a 781. oldalon: „Johannes Weseniu habuit filiam Sophiam, que erat tradita Ladislao Ghulaffy. Eadem genuit filiam Agnetem, que fuit copulata Johanni de Machedonia, que demum genuit Franciscum, Nicolaum et Ladislaum de eadem Machedonia. Idem Ladislaus Ghulaffy ex eadem Sophia habuit filiam nomine Julianam, que fuit tradita Andree de Bathor, ex qua idem genuit Stephanum et Andream de eadem Bathor.” – A püspökre lásd még Fedeles Tamás: A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526) (Tanulmányok Pécs történetéből 17.) Pécs Története Alapítvány Pécs, 2005. 399.

120. Engel: Genealógia, Gütkeled nem 1. Rakamazi ág 6. tábla: Batori (ecsed). – Az általa megadott jelzetek egyikén sincs arra utalás, hogy Julianna a Drágfi családból származott volna!

121. Kubinyi: Báthory Miklós 16/19. jegyzet.

122. 1498. jún. 27. (DL 56 298.); 1498. aug. 21. (DF 260 153.); 1499. ápr. 12. (DL 71 073.); 1503. szept. 23. (DF 216 633.); 1503. szept. 30. (DF 216 635.); 1506. okt. 21. (DL 93 723.)

123. DF 216 630. „Ex domo nostra Bathorea, in festo exaltationis Sancte Crucis, anno Domini millesimo quingentesimo 3o.” Az aláírás: „Juliana de Ratholth condam spectabilis ac etc. magnifici domini Andree de Bathor relicta.” – DF 216 635. „Nos Juliana de Ratholth relicta condam spectabilis et magnifici domini Andree de Bathor.”

és László püspök rokonsága ügyében. Az előbb leírtak alapján bizton állítható kettejük rokonsága.

Bátori Andrásnak három házasságából négy fia – György,¹²⁴ István, András¹²⁵ és Miklós¹²⁶ – és négy leánya – Borbála,¹²⁷ Orsolya,¹²⁸ Julianna és Eufrozina¹²⁹ – született. Az biztosnak tűnik, hogy a három fiatalabb fiú és – amennyiben feltételezzük azt, hogy a leányok anyjuk nevét kapták – a két utóbbi leány a harmadik feleségétől, Rátolti Juliannától született. Mindezek fényében Borbálát feltételelesen András első, hasonló nevű feleségétől, míg Orsolyát talán Várdai Dorottytól származtathatjuk.

Tisztségei

<i>királyi asztalnokmester</i>	1458. III. 8. ¹³⁰ 1458. IX. 17. ¹³¹ 1458. X. 29. ¹³²
<i>királyi lovászmester</i>	1460. VI. 24. ¹³³
<i>koronaőr</i>	1490. IX. 19.–1493. VI. (István helyettese) 1493. VI.–1493. X. 17. ¹³⁴
<i>ispánságai:</i>	
szatmári	1457. IV. 16.–1494. II. 23. ¹³⁵
közép-szolnoki	1458. IX. 17. ¹³⁶
szabolcsi	1491. IV. 25.–1494. VIII. 18. ¹³⁷
zarándi	1491. VII. 25.–1493. I. 15. ¹³⁸ [1496. VI. 15.]

István, II. (I. István fia) 1435. VII. 26.¹³⁹–1493. VI.¹⁴⁰

A család második generációjának zászlóvivője, aki a politika porondján a legmagasabbra emelkedett.¹⁴¹ Kora ifjúságától kezdve a Hunyadiak szolgálatában állhatott. 1458. február 9-én ott találjuk a straznitzi egyezményt megkötők között. (Podjebrád

124. 1484: Bátori oklevelek 343/15.

125. 1490: DL 19 677.

126. 1491: DL 19 738.

127. 1519: DL 72 185.

128. 1499: DL 71 073.

129. 1506: DL 93 723.

130. DL 39 598. Bátori András *magnificus* címzése csak az asztalnokmesteri cím elnyerése után volt lehetséges, ám ő egyedül 1458-ban mutatható ki e tisztségben, továbbá Dersi Gergely is ezekben az években szerepel. (Vö. DL 39 588.) Ezen év mellett szól az is, hogy 1460-ban már Várdai Dorottya volt András jegyese, majd felesége.

131. DL 39 588.

132. DL 15 289.

133. DL 70 906.

134. Iván: Visegrád 200., javította Neumann: II. Ulászló 333. – Bátori István halálára lásd Neumann Tibor e kötetben megjelent tanulmányát.

135. Engel: Archontológia I. 191. (Zichy XII. 251.); 1458: DL 39 588.; 1469: DF 234 424.; 1470: DL 55 926.; 1474: DL 55 989.; 1477: DL 56 027.; 1478: DL 56 047.; 1482: DL 56 130.; 1483: DL 56 132., 56 152.; 1484: DL 56 169.; 1491: DL 27 556.; 1492: DL 71 036.; 1493: DF 287 361.; 1494. II. 23.: DL 73 327.

136. DL 39 588.

137. Szabolcs II. 13.

138. Perényi 640.; Mészáros Orsolya: Szigliget várának története a középkorban. FONS XII. (2005) 3.372.; 1495. II. 9-én az ő világosvári várnagya az alispán. (DL 68 456.)

139. DL 54 963.

140. Vö. Neumann Tibor e kötetben megjelent tanulmányával.

141. Erre lásd Horváth Richárd és Neumann Tibor tanulmányait.

György cseh királlyal létrejött megállapodás, amelynek egyik legfontosabb pontja az volt, hogy Mátyás feleségül veszi a cseh király leányát.) Az egyezményben mint asztalnokmester szerepel.¹⁴² Kubinyi András szerint azonban az oklevél kiállításakor elírták a nevet és nem Istvánnak, hanem Andrásnak kell ott állnia.¹⁴³ Valóban, kétségtelül 1458-ban Bátori András viselte e tisztséget – amint azt fentebb láttuk –, ám ebből nem következik, hogy testvére ne viselhette volna, hiszen a korszakban szinte végig ketten viselték ezt és más tisztségeket is.¹⁴⁴ Hovatovább az is előfordulhatott, hogy a tisztségét tüntették fel hibásan. 1464-ből ugyanis több olyan oklevéllel is rendelkezünk, amelyben István mint korábbi „királyi kamaramester” szerepel.¹⁴⁵ Azt tudjuk, hogy korábban Geszti Mihály (1459–1460) és Dombói László (1461) viselte ezt a rejtélyes tisztséget, sőt később, 1470. április 13-án Bátori István újból e címmel szerepel.¹⁴⁶ Mivel Bátorit 1464-ben volt kamaramesternek nevezik, így a fentiek függvényében tisztségviselésére az 1458-as, 1462-es és 1463-as év vehető számításba, azaz éppenséggel előfordulhatott, hogy e tisztségét írták le rosszul az oklevélben.

Az 1471-es évben adataink szerint végig Mátyás király környezetében találjuk, így ott volt az év kora-nyarán Csehországban, majd a Vitéz-féle összeesküvés ki-pattanása után is a királya mellett volt.¹⁴⁷ A Bátoriak közül azonban nemcsak ő tartott ki a király hűségén, hanem Miklós nevű testvére is – erre lásd Miklósnál –, aminek jutalmául az 1471 szeptemberében zajló országgyűlés alatt, szeptember 19-e és 23-a között elnyerte az országbírói tisztséget.¹⁴⁸

Sohasem nősült meg, gyermekeire sem maradtak adatok, sőt később a „nőtlen” melléknevet adták neki.¹⁴⁹

Tisztségei

<i>királyi kamara mester</i>	1464. I. 27. előtt ¹⁵⁰ [1458, 1462–1463?] 1470. IV. 13. ¹⁵¹
<i>országbíró</i>	1471. IX. 23.–1493. VI. ¹⁵²
<i>erdélyi vajda</i>	1479. V. 28. előtt–1493. I. 19. előtt ¹⁵³
<i>koronaőr</i>	1490. IX. 19.–1493. VI. ¹⁵⁴

142. Teleki X. 573.

143. Kubinyi: Bárók 197., Uő: Báthory Miklós 16.

144. Vö. Fügedi: Arisztokrácia 118–124.

145. 1464: DL 71 998., 72 004. „pridem camere magistri nostri.”

146. Kubinyi: Báthory Miklós 18–19. – Geszti: 1459. XII. 30. (DL 55 659.); 1460. III. 7. (Héderváry I. 293.) – Dombói 1461. IV. 24. (DL 15 569., 84 944.); V. 9. (DL 15 583.); V. 11. (DL 88 366.); VI. 30. (DL 90 034.); XII. 18. (DL 15 667.) – Bátori: DL 16 994.

147. Vö. a relatio-s jegyzetekkel 1471. III. 6. Buda. (A podmanini Podmaniczky-család oklevéltára I. kötet 1351–1510. Közzétette, családtörténeti bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Lukinich Imre. Budapest, 1937. (Lukinich Imre: A podmanini és aszodi báró Podmaniczky család története IV. kötet) I. 97.); VI. 23. Iglau. (DL 102 587.); VII. 23. Esztergom. (DL 61 057.); VII. 28. Buda. (DL 17 236.); X. 25. Buda. (DL 17 264.) – Az adatok a Horváth Richárd által készített Mátyás itineráriumból valók, használatát ezúton is köszönöm neki.

148. 1471. szept. 19-én még Matucsina Gábor volt az országbírói jelenlét előtt folyó perek bírja. (DF 260 115.)

149. Itineráriumának 1479-ig terjedő és 1490–1493 közötti részét lásd Horváth Richárd és Neumann Tibor e kötetben lévő tanulmányaiban.

150. DL 71 998., 72 004.

151. DL 16 994., relatio.

152. DL 17 254.

153. Vö. Horváth Richárd és Neumann Tibor e kötetben megjelent tanulmányaival.

154. Iván: Visegrád 200.; javította Neumann: II. Ulászló 333. és Neumann Tibor e kötetben lévő tanulmánya.

ispánságai:

zarándi	[1473–1493.] ¹⁵⁵
somogyi	[.....– 1493.] ¹⁵⁶
zalai	[1491–1493.] ¹⁵⁷

Péter, II. (I. István fia) 1445. IV. 10.¹⁵⁸–1461. VI. 20.¹⁵⁹

A korán meghalt testvérnek nem ismerjük sem tisztségét, sem feleségét.¹⁶⁰

Pál (I. István fia) 1445. IV. 10.¹⁶¹–1496. VI. 4.¹⁶²

Az ötödik fiúval több probléma is van. Általában azt tartják róla, hogy vagy elmebeteg, vagy néma volt.¹⁶³ Hogy honnan eredeztethető e nézet, nem tudom, mivel sem Wagner, sem Wertner, sem Kubinyi nem hozza, hogy mire vezeti vissza ezen állítást. Mindezekkel szemben áll az, hogy egyrészt Pál általában szerepelt mindig egyik fontosabb adomány-¹⁶⁴ és zálogolólevélben,¹⁶⁵ másrészt tevőlegesen is részt vett a birtokügyekben.¹⁶⁶ Habár a Marcaliakkal kötött örökösödési szerződésből kimaradt,¹⁶⁷ de az 1490-es Mórccal létrehozottból nem.¹⁶⁸

Ugyanebben az időben a budai káptalanban szintén ismerünk egy Bástori Pál nevű kanonokot, aki 1453 és 1472 között mutatható ki.¹⁶⁹ A káptalan 1462. március 12-én kelt privilégiuma szerint bizonyos birtokok iktatásánál Bástori Pál kanonok volt jelen.¹⁷⁰ A két Pál azonossága többször is felmerült már, ám szerencsénkre rendelkezünk egy olyan budai káptalan által kiállított privilégiummal, amely egyértelműen eldönti a kérdést: 1472-ben a Pest megyei Szecső birtok Bástori Miklós

155. Csak alispánja révén tudunk ispánságáról. Ugyanis az egyik alispán általában a Bástoriak kezében lévő világosvári várnagy volt: 1481 és 1499 között (Zarándi) Horvát István volt az egyik várnagy (Vár adattár; UB VII. 280.; DL 59 881.), míg ugyanő alispánként 1473 és 1497 között mutatható ki. (A Justh család levéltára 1274–1525. Közzéteszi Borsai Iván. /A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 20./ Bp., 1991. 89/235.; DL 94 610.)

156. Lásd Neumann Tibor tanulmányát.

157. Csak alispánja révén tudunk ispánságáról. E poszt egyik viselője Gétyei János volt (Holub: Zala 473. – 1492. V. 29., VI. 14.; 1493. VI. 13.), akiről tudjuk, hogy az országbíró, majd a család familiárisa volt, s 1524-ben Bástori István nádor és testvérei neki adományozták a Valkó megyei Ivánka castellumot „attentis et consideratis multimodis serviciis egregii Johannis de Gethye predicti regni Hungarie vicepalatini, que ipse ab ineunte etate sua primum spectabili et magnifico condam domino comiti Stephano de Bathor alias iudice curie regie et wayvode Transilvano, fratri nostro carissimo tandemque nobis et toti domui familieque Bathoree pro locorum et temporum diversitate cum omni fidelitatis constancia et animi integralitate atque sanguinis sui effusione non parcendo persone et expensis suis indefesse exhibuisset et impendisset.” DL 47 572.

158. Bástori oklevelek 335/9.

159. DL 55 695.

160. Folyamatosan kimutatható: 1452: DL 14 584.; 1454: DF 222 562. (Prágában tesznek panaszt nekünkben.) 1457: DL 14 053.

161. Bástori oklevelek 335/9.

162. DL 20 218.

163. Wagner: Collectanea I. 35.; Kerékgyártó I/IV. 330.; Wertner: Báthoryak; Kubinyi: Báthory Miklós 15/13. jegyzet.

164. 1464: DL 72 004.; 1492: DL 26 812.

165. 1462: DF 211 088-9.; 1464: DL 71 998.; 1471: DL 30 322.

166. 1471: DL 17 254.; 1484: Bástori oklevelek 343/15.

167. Bástori oklevelek 342/14.

168. Sopron vármegye története. Oklevéltár I–II. Szerkesztette: Nagy Imre. Sopron, 1889–1891. II. 562.

169. Köblös: Archontológia 284. Lásd még 1453: DL 102 836.; 1454: DL 14 776. mint kiküldött.

170. DL 73 513. „hominem scilicet honorabilem magistrum Paulum de Bathor socium et concanonicum nostrum.”

szerémi püspök, István, András, László és Pál részére való iktatásakor a káptalani kiküldött Bátorai Pál mester kanonok volt.¹⁷¹ Mindezek alapján kizárható, hogy a két Pál azonos egymással.

László (I. István fia) 1445. IV. 10.¹⁷²–1477. VI. 5.¹⁷³

A hatodik fiú, László részt vett a Mátyás vezette boszniai harcokban testvérel, Istvánnal együtt.¹⁷⁴ Wertner Mór és Engel Pál szerint felesége Berzevici Erzsébet volt, ám adatot nem hoznak rá, gyermekei feltehetőleg nem maradtak utána. Testvéreihez hasonlóan haláláig az összes birtokügyben részt vett, mind közül a legfontosabban, a Marcaliakkal kötött örökösödési szerződésben is szerepel a neve,¹⁷⁵ utolsó említése a Maróti birtokokat nekik adományozó oklevélből van.

Tisztségei

királyi asztalnokmester 1462. V. 29.¹⁷⁶
1464. I. 27.–1466. III. 24.¹⁷⁷

ispánságai:
szatmári és zarándi 1470.¹⁷⁸

Miklós (I. István fia) 1445. IV. 10.¹⁷⁹–1506. II. 23.¹⁸⁰

Bátorai István országbíró legfiatalabb fia egyházi pályára lépett. Miklós Itáliában, Firenzében járt egyetemre valamikor az 1460-as években, de hogy mikor, azt pontosan nem tudjuk. Veress szerint 1469 nyarán hazatért, mivel ekkor nyerte el a szerémi püspöki széket.¹⁸¹ Ám ezzel az állítással komoly probléma van. Bátorai Miklós 1468. szeptember 28-án, egy királyi privilégium méltóságsorában már választott szerémi püspökként szerepel,¹⁸² jöllehet 1473. január 7-én még csak a kisebb egyházi rendeket vette fel.¹⁸³

Kérdés azonban, hogy előtte volt-e valamilyen más egyházi tisztsége. Ugyanis az szinte teljesen kizárható, hogy mindenféle korábbi javadalom nélkül egyenesen

171. DL 17 351. „nostrum hominem, videlicet honorabilem magistrum Paulum de Bathor socium et concanonicum ad premissam introductionem et statucionem faciendam nostro pro testimonio fide-dignum duximus destinandum ... prefatos dominum Nicolaum electum, necnon comitem Stephanum ac Andream, Ladislaum et Paulum de Bathor in dominium eiusdem introduxissent.”

172. Bátorai oklevelek 335/9.

173. Teleki XII. 21-24. (DL 34 309.) – 1479. III. 12-én már néhai. (DL 18 180.)

174. 1464. (DL 72 004.) „presertim autem hiis diebus in regno Rascie et post dum pro recuperacione terrarum Bosne laborassemus, iidem Stephanus et Ladislaus cum notabili et decenti comitiva cum propriis ipsorum sumptibus comparata existentes, pluraque ibidem pro honore et eliberacione dictarum terrarum Bosne egregia ac strenua opera magnanimitate peragendo se maiestati nostre cum omni fidelitatis constancia reddiderunt valde gratos.”

175. Bátorai oklevelek 342/14.

176. DRH 1458–1490. 129.; Kubinyi: Báthory Miklós 17.

177. DL 71 998.; Hist. Crit. VIII/15. 152. – Mindvégig Perényi Istvánnal közösen. (Az utóbbi adatot Horváth Richárdnak köszönöm.)

178. Wagner: Collectanea I. 35., hivatkozás nélkül.; Kerékygártó I/IV. 330.; Wertner: Bathoryak. (Mind-egyik Wagner után.) – Okleveles nyomát eddig nem találtam.

179. Bátorai oklevelek 335/9.

180. DL 21 521. II. Ulászló király oklevelének méltóságsorában.

181. Veress Endre: Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864. Budapest, 1941. 323-324. (Somlyaiaként említve.) Az 1469. szept. 13-án kelt privilégium méltóságsorára alapozva. (DF 268 727. Az adatot Horváth Richárdnak köszönöm.)

182. UB VI. 356. (Horváth Richárd gyűjtése.) – Hasonlóan 1468. dec. 27-én is. (DF 206 796.) – Elődjé, Orbán egy 1468. márc. 12-i méltóságsorban még szerémi püspök. (DL 105 861.)

183. Erdűhelyi: Kutatások 629/161.

a püspöki székre került volna. Nos, némi szerencsével ugyan, de sikerült adatot találni előző tisztségére. 1468. április 25-én egy bizonyos Miklós budavári plébános levelet intézett Kállói Lőkös Jánoshoz, melyben orvosi tanácsokat adott neki.¹⁸⁴ A levélen lévő pecsét – már amennyi megmaradt belőle – és a Batori Miklós által használt pecsét képe között meglehetősen nagy a hasonlóság.¹⁸⁵ E Miklós plébános nem igazán ismert a kutatás előtt, mint ahogy a budai plébánosok listája is meglehetősen szellős. Azt tudjuk, hogy elődje, Aloth István 1453-tól 1465. december 20-i haláláig volt plébános.¹⁸⁶ Ugyanakkor 1470. május 17-én már Matucsina Gáborral találkozunk mint budai plébánossal.¹⁸⁷ Mindezek fényében Miklósunk plébánossága pontosan beilleszthető a köztes időbe, azaz 1465. december végétől vagy 1466 elejétől 1468. szeptemberéig Batori Miklós volt a budavári plébános.

Ezzel szemben egy másik javadalmától meg kell őt fosztanunk. Vitéz János leveleinek egyikében, amelyet a király nevében 1462 májusában írt, szerepel egy Miklós váci órkanonok és szentszéki ügyvivő, akit az indexben Batori Miklós néven oldott fel a kiadó.¹⁸⁸ Azonban e Miklós nem a Batori, hanem a Mohorai család tagja volt.¹⁸⁹

A szerémi püspökségről a továbblépésre majd négy évet kellett várnia. A váci püspöki széken elődje, Szilasi Vince 1473. január 8-án szerepel utoljára,¹⁹⁰ nem mellesleg Miklóst e napon erősítette meg a pápa a szerémi püspökségben.¹⁹¹ Miklós kinevezése azonban nem történt meg azonnal, mivel a püspöki szék 1473. december 10-én még üresedésben volt, és Miklós is szerémi püspökként szerepel.¹⁹² Az első adatunk váci püspökségére 1474. április 16-ról van,¹⁹³ míg a pápai megerősítő bulla 1474. április 22-én kelt.¹⁹⁴ A püspökség élén haláláig maradt, az utolsó adat reá 1506. február 23-ról van.

Még egy, a szakirodalomban eddig nem ismert tisztségéről kell szót ejtenünk: egy 1471. március 28-i oklevélben Batori Miklós szerémi püspöksége mellett a királyi kancellár cím is szerepel.¹⁹⁵ Kérdés, hogy mire véljük e tisztségben való felbukkanását, ezen adatunk ugyanis felülírja a Batoriak Mátyás-kori felemelkedésének

184. DL 55 861. Egregio viro domino Johanni Lewkes de Kallo, domino suo honorando!

Egregie vir domine michi honorande! Intimata vestra sane intellexi, illa infirmitas est iam fermata, in primis incipiat alumen, quantum est nux et modicum plus de melle et bene ternant et incorporent invicem in morterio et cum illa materia sepius inungant et semper expirat, ne de glutore ivi(?). Misi vobis quandam aquam in una flasca, si in nasu habet, defectum faciant, tentam vulgo kyred prius madidata in dicta aqua et sic intrudant, ad nares eciam madidata in ipsa aqua pecia tele(?) molle(?) et sic paulatim madidetur, locus per parvum, sed aqua est valde acuta, oportebit mortificare morbum cum istis materiis valde debent continuare et festinare, alias timendus est. Ex Buda, in festo Sancti Marci ewangeliste, anno Domini M° CCCC° LXVIII.

Nicolaus plebanus ecclesie Beate / Marie virginis de castro Budensi

185. Vö. Sölch Miklós: Báthory Miklós váci püspök pecséthasználata, In Báthory Miklós 63-72.; különösen 71.

186. Bónis: Jogtudó 213/60. (További adat rá: 1461: DL 15 670.)

187. DL 17 005.

188. Vitéz János levelei és politikai beszédei. Válogatta, a szöveget gondozta és a bevezető tanulmányt írta Boronkai Iván. A jegyzeteket írta Bellus Ibolya. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987. (Magyar Ritkaságok.) 271.

189. Varga Lajos: A váci székeskáptalan Báthory püspök idejében. In Báthory Miklós 73-110.; 90.

190. Engel: Archontológia I. 75.

191. Eubel II. 238.

192. DL 107 712.

193. DL 103 752. „Nicolaus de Bathor electo Waciensi ... episcopus.”

194. Eubel II. 261.

195. Perényi 543. (DL 70 956. „Nicolaus episcopus ecclesie de Banmonostra, cancellarius domini regis, magnifici Andreas, Stephanus, Paulus et Ladislaus filii condam Stephani de Bathor.”)

eddig ismert forгатókönyvét. Ne feledjük, hogy a Vitéz-féle összeesküvés évében járunk. Nézzük hát adatainkat szép sorjában. Mint azt Kubinyi András kutatásaiból is tudjuk, a királyi kancellária élén az 1464-es reform óta két fő- és titkos kancellári címmel rendelkező személy állt: Vitéz János esztergomi és Várdai István kalocsai érsek. A kancellária tényleges vezetését az utóbbi, illetve (al)kancellárja látta el: 1464–1466: Apáti Lukács, 1466–1468: Handó György, majd 1468. március 25-től Matucsina Gábor.¹⁹⁶ Várdai István halála (1471. január) után¹⁹⁷ az érsekséget 1471. február 14-e előtt Matucsina Gábor foglalta el,¹⁹⁸ odahagyva plébánosságát. A főkancellári széket is minden bizonnyal ekkor kapta meg, habár most felcserélődtek a szerepek: ezúttal Vitéz lett a tényleges ügyintéző főkancellár,¹⁹⁹ míg Matucsina Vitéz szerepét vitte tovább. Mivel Gábor távozott a kancellári székből, helyét mással kellett betölteni: a jelek szerint Mátyás Bátori Miklós szerémi püspökben találta meg az alkalmas személyt az alkancellári tisztségre. Ez a helyzet azonban a Vitéz-féle összeesküvés kirobbanása miatt nem sokáig maradt fenn. Amint a király tudomást szerzett róla, Matucsina Gábort tekintette az egyetlen fő- és titkos kancellárnak, sőt Rozgonyi János országbíró 1471. augusztusi halála²⁰⁰ után az országbírói jelenlét előtt folyó perek bírójává is megtette.²⁰¹ Mindezek fényében Bátori Miklós (al)kancellársága tökéletesen beilleszthető a mozaikba. Hogy meddig töltötte be a pozíciót, nem tudjuk, mindenesetre 1471 szeptemberében már nem így szerepel az oklevelekben. Ezzel azonban nem érte veszteség a családot, mivel ugyanezen oklevelekben testvére, István már mint országbíró szerepel.²⁰² Bátori Miklós helyét az alkancellárságban Karai László vette át – az első adat tisztségére 1471. november 11-ről van.²⁰³

Tisztségei

<i>budavári plébános</i>	1467. VI. 1. ²⁰⁴ 1468. IV. 25. ²⁰⁵ [1465/6–1468. IX. 28. előtt]
<i>szerémi püspök</i>	1468. IX. 28.–1473. XII. 10. ²⁰⁶
<i>királyi kancellár</i>	1471. III. 28. ²⁰⁷ [1471. II.–VIII.]
<i>váci püspök</i>	1474. IV. 16.–1506. II. 23. ²⁰⁸
<i>a somogyvári apátság kommandátora</i>	1496. ²⁰⁹

196. Kubinyi: Mátyás-kori kancellária 29., 32.

197. 1470. dec. 17-én még él. Kubinyi: Mátyás-kori kancellária 58.

198. Udvardy József: A kalocsai érsekek életrajza (1000–1526). (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae XI.) Köln 1991. 322–7. (DL 17 162.)

199. Kubinyi András: Vitéz János és Janus Pannonius politikája Mátyás uralkodása idején. In Humanista műveltség Pannóniában. Szerkesztette Bartók István, Jankovits László és Kecskeméti Gábor. Pécs, 2000. 7–26.; 23. (1471. márc. 11. Kubinyi: Mátyás-kori kancellária 32/32. jegyzet.)

200. Kubinyi: Báthory Miklós 22.

201. E minőségében adott ki oklevelet 1471. szeptember 11-e és 19-e között (DL 17 245., Héderváry I. 367.=DL 17 252., DL 17 253., DF 260 115.) – Nem mellesleg ekkor zajlott az országgyűlés is.

202. 1471. IX. 23.: DL 17 254.; 1471. IX. 28.: DL 17 258.

203. Bónis: Jogtudó 228/51. jegyzet. (DL 86 001.)

204. Erdűhelyi: Kutatások 624/129. – A szövege kiadva: Monumenta Romana episcopatus Vesprimiensis. A veszprémi püspökség római oklevéltára. Közrebocsátja a római magyar történeti intézet. III. kötet (1416–1492.) Bp. 1902. 187.

205. DL 55 861.

206. UB VI. 356.; DL 107 712. – Pápai megerősítése 1473. jan. 8-án. (Eubel II. 238.)

207. DL 70 956.

208. DL 103 752. (Pápai megerősítése 1474. ápr. 22-én: Eubel II. 261.); DL 21 521.

209. DL 20 421.

Margit (I. István leánya) 1445. IV. 10.²¹⁰–1499. IV. 12.²¹¹

István legidősebb leánya Tarkói Margittal kötött házasságából született.²¹² Első házassága révén rövid időre a Bátoriak rokonságba kerültek az uralkodóházzal, férje ugyanis Szilágyi Mihály, Mátyás nagybátyja volt. A frigy megkötésére nem tudjuk mikor került sor, de Margit 1461. április 21-én már özvegyként szerepel,²¹³ amikor is Mátyás tartozásai fejében a Zaránd megyei Világosvárat zálogként, Diód várat pedig élete tartamára a kezén hagyta.²¹⁴ Rá két hétre, immáron Világosváron találkozunk az özvegygel, aki nyugtatta a várnagyokat a vár átadása felől.²¹⁵ 1462. december 10-én még özvegy,²¹⁶ ám 1463. február 8-án már Alsólendvai vagy Bolondóci Bánfi Pál felesége.²¹⁷ 1465. április 15-én testvérei, András, István, László, Pál és Miklós az Esztergom megyei Kőbölkút meg a Komárom megyei Ravaszkeszi és Újfalu birtokaikat 2500 aranyforintért elzálogosították Szécsi Dénes esztergomi érseknek, hogy a pénzből megválthassák Margittól és férjétől, Páltól Világosvár várát.²¹⁸ Margit első házasságából nem született utód, míg a másodikból Ferenc és Erzsébet nevű gyermekeit ismerjük.²¹⁹ Bánfi Pál valamikor 1477 előtt halt meg, Margit azonban jócskán túlélte férjeit, s 1497. december 21-én megegyezést kötött unokaöccseivel, hogy 2500 forintot kap tőlük három Esztergom megyei falu kiváltására, valamint megkapja a Pest megyei Szecső birtokot is.²²⁰ Az egyezség végső alakját 1499. április 12-én nyerte le, amikor valóban megkapta a Pest megyei Szecső mezővárost élete végéig.²²¹

Erzsébet (I. István leánya) 1445. IV. 10.²²²

Makay Dezsőnek a Telegdyekről írt munkájában annak a nézetének adott hangot, hogy Telegdi János „neje Báthory Erzsébet, Ecsedi Báthory András koronaőr és Bélteki Drágffy Julianna leánya” volt, s gyermekük István, később kincstartó lett.²²³ Az általa leírtak aztán tovagűrűztek,²²⁴ elfogadta azokat Engel Pál²²⁵ és Kubinyi

210. Bátori oklevelek 335/9.

211. Perényi 690.

212. DL 20 644. „generosa domina Margaretha relictā condām magnifici Pauli Banffy de Alsolyndwa, filia videlicet condām magnifici Stephani de Bathor” ... „pro omnimoda satisfactione dotis et rerum paraffernalium condām generose domini Margarethe relicte dicti condām Stephani de Bathor, matris sue.”

213. DL 15 567.

214. Horváth: Bátori várak 311.

215. DL 59 488.

216. Codex diplomaticus sacri Romani imperii comitum familiae Teleki de Szék. A római szent birodalmi gróf széki Teleki család oklevéltára. I–II. Szerkesztette Barabás Samu. Bp., 1895. II. 78. „pro nobili domina relictā Michael(i) Zilagi.”

217. Teleki XI. 45., febr. 9-i kelettel. (quinto die quintodecimo die feria sexta ante festum conversionis Pauli.)

218. DL 15 962. Érdekes, hogy e birtokok a Bátori család életében többször zálogosításra kerültek.

219. Engel: Genealógia, Hahót nem 5. tábla: Bánfi (bolondóci).

220. DL 20 633. – 1498. januárjában már nyugtatta Györgyöt és testvéreit a mezőváros és egy birtok átadásáról. (DL 20 644.)

221. DL 71 073. (Perényi 690.)

222. Bátori oklevelek 335/9.

223. Makay Dezső: A Csanád nemzetség – A Thelegdy-család. Turul 1895. 167–198.; 176–177. Mind-ehhez két jelzetet fűzött: DL 14 443. Ebben a tanúk között szerepel 1451. febr. 6-án Telegdi János.; a Wesselényi család levéltárában lévő 1476-os oklevél. Ilyen két darab van: DL 105 511–2. Egyikben sincsen sem Telegdi, sem Erzsébet nevű személy! – Adata valószínűleg Wagner: Collectanea I. 37. és Kerékgyártó I/IV. 350. vezethető vissza.

224. Wertner: Bathory; Blazovich László–Géczi Lajos: A Telegdiek pere 1568–1572. Szeged, 1995. (Dél-alföldi évszázadok 6.) 24.

225. Engel: Genealógia, Csanád nem 1. Főág, 2. tábla: Telegdi.

András is,²²⁶ annyit változtatva rajta, hogy nem András, hanem István gyermekként vették fel Erzsébetet – minthogy az előbbinek nem, az utóbbinak viszont volt ilyen nevű leánya. Az okleveles adatok fényében két dolgot jelenthetünk ki: Erzsébetnek nem ismerjük a férjét, Telegdi Jánosnak pedig – legalábbis az idézett adatok alapján – felesége neve nem Erzsébet volt.

Katalin (I. István leánya) 1445. IV. 10.²²⁷–1474. I. 7.²²⁸

Katalin vagy – ahogyan az 1474-es oklevélben szerepel – Katkó férje Marcali Dénes fia, György volt. A férj utoljára 1456 márciusában szerepel a forrásokban, s házasságukból tudomásunk szerint egyetlen fiúgyermek, László élte meg a felnőttkort,²²⁹ aki 1480-ban Mátyás asztalnokmestere volt.²³⁰ E Lászlónak feleségétől, Hédervári Magdolnától nem születtek gyermekei, így mivel ő volt a család utolsó férfitagja, halála esetén a birtokaik a koronára szálltak – volna. Ám ezt megelőzendő, Katalin testvérei, Batori István országbíró, András és László kölcsönös örökösödési szerződést kötöttek Marcali Lászlóval.²³¹ Miután László 1487-ben meghalt, a birtokok – Corvin János herceg rövid birtoklása után – 1490-ben a szerződés értelmében a Batoriak kezére kerültek.²³² Katalin a kölcsönös örökösödési szerződés megkötésekor még életben volt.

Gál (I. István természetes fia) 1444.²³³–1469. V. 29.²³⁴

Személyét kérdőjelesen illeszthetjük az ecsedi Batori család tagjai közé, ám meglehetősen nyomós bizonyítékokkal rendelkezünk afelől, hogy Gál Batori István természetes avagy törvénytelen gyermeke lehetett. Egy 1460-as tanúvallató oklevél szerint Gál akkor kb. 39 éves volt, ennek megfelelően születését 1421 körülre tehetjük. István a törvénytelen gyermeket egyházi pályára küldte – mást nem is nagyon tehetett –, s ennek megfelelően kitűnő képzettségben részesítette. Elérve a megfelelő kort, 1444-ben a krakkói egyetem hallgatója lett, ahol a beíratkozottak között „Gallus magni Stephani de Bateor” néven szerepel.²³⁵ (A *magni* szóban lehetséges, hogy a *magnifici* torzult alakját kereshetjük.) Nem tudjuk, hogy hány évig koptatta az iskolapadot, de hazatérve a budai káptalanban kapott kanonokságot, ahol 1454-től mutatható ki. Nem maradt azonban sokáig egyszerű kanonok, mivel 1456 novemberétől immáron éneklőkanonoki stallummal rendelkezett, amelyet 1469. május 29-ig biztosan a kezében tartott.²³⁶ (Az éneklőkanonoki stallum mindenképpen előkelő származást sejtet.) Közben egyházi feladatokat is ellátott, így 1457. július 30-án mint kiküldött bíróval találkozunk a sasadi tizedper egyik fázisában.²³⁷ Az éneklőkanonokságban 1462-ben a már említett nem ecsedi családbeli

226. Kubinyi: Báthory Miklós 22.

227. Batori oklevelek 335/9.

228. Batori oklevelek 342/14.

229. Engel: Genealógia, Péc nem 2. tábla: Marcali.

230. Fügedi: Arisztokrácia 121.

231. Horváth: Batori várak 313. – A szerződés: Batori oklevelek 342/14.

232. Horváth: Batori várak 315–316.

233. Köblös: Archontológia 284/4. jegyzet.

234. ASV Reg. Supp. 644, fol. 97v–98v. – A supplicatio szövegét Szovák Kornél bocsájtotta rendelkezésemre, amelyet ezúton is köszönök neki.

235. Köblös: Archontológia 284.

236. Köblös: Archontológia 284. és ASV Reg. Suppl. 644, fol. 97v–98v.

237. DL 15 180., 65 531. és 208 735.

Bátori Pál volt a helyettese.²³⁸ Valamikor a hatvanas évek folyamán Mátyás király anyjának, Szilágyi Erzsébetnek lett a káplánja, aki 1469-ben kérvényezte számára a pápánál a beregszászi plébániát. Mint a kérelemből megtudjuk, a Mindenszentek tiszteletére szentelt plébánia Martonosi Péter halálával üresedett meg, s azt utána Martonosi Benedek igazgatta. Ám az esztergomi érsek Gált jelölte és rendelte a plébánia élére. Azonban Gálnak kétségei támadtak, miszerint jogosan foglalta-e el a plébániát, s ezért kéri a pápai megerősítést, amit meg is kapott.²³⁹ Sajnos további adatunk nincsen személyére, bár mindezek azt a gyanúnkat erősíthetik, hogy nem egy mezővárosi jobbágy gyermekével állunk szemben, hanem a „nagy” Bátori család egyik, még ha nem is törvényes születésű, tagjával.

Margit (Tamás leánya) 1445. IV. 10.²⁴⁰–1465. VII. 8.²⁴¹

Tamás és Krisztina legidősebb leánya, akinek férje Kállói Szaniszló fia, János fia, János volt. E Jánost, Lőkös Miklós fia, Jánostól megkülönböztetve *ifjabbként* említik a források. Ifjabb János 1421 körül születhetett,²⁴² 1452-ben Hunyadi János tokaji várkapitánya volt.²⁴³ Valószínűleg tőle eredhet az ág Vitéz mellékneve is. Maga János is így szerepel már többször.²⁴⁴ Vitéz János 1463. december 12-én még életben volt,²⁴⁵ ám 1465. július 8-án már özvegye és két fia, Péter és András szerepelt.²⁴⁶ Margit és ifjabb János házasságkötésére 1447. május 4-e után kerülhetett sor,²⁴⁷ s házastársakként szerepelnek 1461. december 10-én²⁴⁸ és 1462. június 11-én is.²⁴⁹

Erzsébet (Tamás leánya) 1445. IV. 10.²⁵⁰

A második leánynak nem tudunk férjéről és gyermekeiről sem.

Potenciána (Tamás leánya) 1445. IV. 10.²⁵¹–1480. VI. 12.²⁵²

A sorban harmadik leánynak a férje Szakolyi Péter macsói bán lett, akinek ő volt a harmadik felesége. Házasságukból nem születtek gyermekek, s Potenciána 1480-ban már mint özvegy szerepel.

238. Köblös: Archontológia 284. (DF 210 030.)

239. ASV Reg. Suppl. 644, fol. 97v-98v. „Gallum Stephani vero (a szó valószínűleg elírás) de Bathor cantorem et canonicum ecclesie Budensis ipsius regine capellanum.”

240. Bátori oklevelek 335/9.

241. Szabolcs II. 164/595.

242. DL 54 605.

243. Engel: Archontológia I. 444.

244. Szabolcs II. 154/563., 159/566-7.

245. Szabolcs II. 160/585.

246. Szabolcs II. 164/595.

247. Bátori oklevelek 341/13.

248. DF 211 093.

249. DL 71 997.

250. Bátori oklevelek 335/9.

251. Bátori oklevelek 335/9.

252. DL 30 901.

Veronika (Tamás leánya) 1445. IV. 10.²⁵³–1494. VI. 2.²⁵⁴

Tamás és Krisztina legfiatalabb leányának az idők folyamán két férje is volt. Az első Ruszkai Dobó Domokos, aki 1462. június 11-én már e minőségében szerepelt.²⁵⁵ 1468-ban beperelte unokatestvéreit, miszerint Ulászló király halála után, a zavaros időkben elfoglalták az anyjának férje után a birtokaiból járó részt, s aztán anyja halála után őt is kizárták azokból.²⁵⁶ Egy 1469-es oklevél szerint házasságukból öt gyermek – Imre, György, Hedvig, Anna és Orsolya – született.²⁵⁷ Két év múlva, 1471. augusztus 12-én azonban már Domokos özvegyeként és Csaholyi András feleségeként kerül szemünk elé.²⁵⁸ A következő adatunk 1482. május 20-ról van Veronikáról, amikor már Csaholyi András feleségeként adott nyugtát Drágfi Bertalannak és Péternek, miszerint kifizették neki a sólyomközi uradalomból anyja révén járó pénzt.²⁵⁹ Jó tíz év múlva, 1494-ben is az ő feleségeként perli egy bizonyos tartozás miatt Semsei Juliannát – Ruszkai Dobó Imre özvegyét, Varsányi Kenderesi Péter feleségét – meg társait.²⁶⁰

A harmadik generáció

A második generációból ismét csak egy fiú, András vitte tovább a család vonalát.

György, I. (I. András fia) 1484. IV. 24.²⁶¹–1531. VII. 20.²⁶²

András legidősebb fiúgyermeké György volt, aki az eddigi genealógiai irodalom szerint Várdai Dorottytól született és 1490-ben „kb. 30 éves” lehetett.²⁶³ Az utóbbi állítással azonban több probléma is van: egyrészt Várdai István kalocsai érsek 1460. augusztus 10-i leveléből tudjuk, hogy Andrásnak még csak jegyese az egyik Várdai leány,²⁶⁴ így házasságkötésükre csak ezután kerülhetett sor. Ennek legvalószínűbb időpontja – amint fentebb már írtam – 1462. január 10-e lehetett, helye pedig Várda. Az biztos, hogy György Várdai Dorottya fia volt,²⁶⁵ ám születésének időpontja nagy valószínűséggel egybeesik anyja halálával: György 1499. június 4-én Buják várából írt levelében szülőanyjának szólítja András harmadik feleségét,

253. Bátori oklevelek 335/9.

254. DL 20 188.

255. DL 71 997. – Hasonlóképpen 1466-ban is: DL 72 008.

256. DL 16 623.

257. DL 16 790.

258. DF 223 418.

259. DF 285 690.

260. DL 20 188.

261. Bátori oklevelek 343/15.

262. Mon. Habsburgica II. 67.

263. Vö. legutóbb Kubinyi: Báthory Miklós 27.

264. Zichy X. 110.

265. DL 106 083. p. 623.: „quod licet dominus Andreas de Bathor temporibus proxime transactis variis verbis interdum blandiciosus, interdum vero minatoriis aliisque nonnullis promissionibus et persuasionibus spectabilis et magnifici domini Stephani de eadem Bathor, regni huius Hungarie palatini et iudicis Comanorum ac comitis Themesiensis etc. **fratris sui uterini** allectus et inductus illi fassioni quam idem dominus Stephanus de Bathor palatinus de et super solucione illorum viginti milium florenorum, quos idem dominus Stephanus de Bathor palatinus de bonis et iuribus possessionariis ipsum unacum ipso protestanti ac magnifico domino Georgio de Bathor comiti comitatus Simigiensis etc., **fratre ipsorum carnali natu maiori** concernentibus.”

Rátolti Juliannát.²⁶⁶ (Azaz a fiút már minden bizonnyal az új feleség nevelhette fel.) Mivel Dorottya utoljára 1472-ben szerepel, így György ekörül születhetett. Első szereplésekor, 1484-ben kb. 12 éves lehetett. 1491. november 7-én pedig,²⁶⁷ amikor nagybátyja helyett írta alá a békeszerződést, már betölthette 18. életévét és nyilván mint „apród” volt jelen nagybátyja mellett.²⁶⁸ Ifjú korát támogatja az is, hogy tisztséget csak 1499-től viselt.

Házasodásra 40 éves kora körül adta fejét, a neje Gergelylaci Buzlai Mózes és Podmanicki Anna leánya, Katalin volt. Az esküvőre Pasqualigo velencei követ jelentése alapján 1512. február 21-e után került sor, minden bizonnyal Simontornyán.²⁶⁹ Hogy pontosan mikor, az egyelőre nem ismert, ugyanis a király tartózkodási helyei²⁷⁰ alapján is csak annyit állíthatunk, miszerint február 21-e és 25-e között rendezhették meg, s mivel az esküvőket általában vasárnap tartották, így az e két időpont közötti vasárnap, azaz február 22-e vehető számításba. A házasságukról azonban hamar kiderült, hogy gyermektelen lesz, s ennek jeleként 1513. április 1-jén a somogyi konvent előtt Katalin, valamint férjének testvérei, István és András több megállapodásban is – jó előre – tisztázták a György halála után az özvegynek járó jogokat.²⁷¹ György valószínűleg már korábban is tudatában lehetett annak, hogy nem lesz neki örököse, mivel 1507-től kezdve egyre több kegyes adományt tett a segesdi minoriták részére,²⁷² s amikor súlyosan megbetegedett, ott ápoltatta magát.²⁷³ Sőt egy 1520-as adat szerint minden birtokrésze feletti rendelkezést István nádorra hagyta, mivel ő maga hátralévő életét cölibátusban, elmélkedéssel kívánta leélni.²⁷⁴

A mohácsi csatát Babócsáról kísérte nyomon, s ott élt ismeretlen időpontban bekövetkezett haláláig.

Tisztségei

királyi lovászmester 1505. X. 15.–1526. VI. 29.²⁷⁵ [Haláláig?]

266. DF 260 481. „Magnifice domine Iuliane relicte condam magnifici domini Andree de Bathor etc., domine et genitrici nostre nobis admodum honorande!”

267. Hist. Crit. XVII. 245.

268. E mellett szól egy 1490-es követjelentés is, amely szerint egyidős lehetett Corvin Jánossal. Vö. Neumann Tibor e kötetben lévő tanulmányának 28. jegyzetével.

269. Kubinyi András: A Gergelylaci Buzlaiak a középkor végén. In Horler Mátyás hetvenedik születésnapjára. Tanulmányok. Szerk. Lóvei Pál. (Művészettörténet – Műemlékvédelem IV.) Budapest, 1993. 269–286.; 279. A követjelentés kiadva: Marino Sanuto világkrónikájának Magyar-országot illető tudósításai II. Közli Wenzel Gusztáv. In Magyar Történelmi Tár 24. (1877) 223.: „Di Hongaria di ser Piero Pasqualigo dotor et carualier orator nostro lultime die 21. feurer di quelle occorentie, e date a Buda; come il Re erra andato in certo castello per honorar le noze dila moglie di Magnifico Moixe suo Maestro di Caxa, doue e sta fato festa.”

270. Buda: 1512. II. 12. (DF 219 183., commissio propria domini regis); II. 14. (DL 37 892. és DF 245 717., c. p. d. r.); II. 16. (DF 287 689. és 290 660.); II. 25. (DL 37 893-4., c. p. d. r.); II. 26. (DF 281 395., relacio venerabilis magistri Johannis prepositi Tituliensis, secretarii regie maiestatis.)

271. SMM 18. (1987) 42/168-43/170.

272. DF 250 348.; 1511: DF 250 360/I.; 1512: DF 250 349.

273. II. Lajos király 1520. júl. 3-i oklevelében (DL 23 416.) „qui ob corporis imbecillitatem ad nos usque proficisci nequiret egregium magistrum Paulum de Bolyar prothonotarium nostrum regium cuiusdam nexus et obligationis in porcione bonorum eius hereditariorum perficiende ac constituende gracia transmitteremus eius precibus annuentes ipsum prothonotarium vices nostras in huiusmodi negocio subiturum delegavimus, qui ad maiestatem nostram eo munere absoluto iam regressus retulit se se in celebritate divi Johannis Baptiste nuper elapsa id monasterium fratrum minorum in oppido Segesd vocato in districtu castri Babolcha appellati habito accessisse ibidemque ipsum Georgium coram et in conspectu existentem hunc in modum professum fuisse.”

274. DL 23 416. „qui etiam Georgius, quoniam in celibatu reliquum evi traducturus est et ad privatam quietamque vitam se contulit, plenum ius et potestatem ipsi domino palatino concedisset.”

275. Kubinyi: Bárók 200/26.; 1507: DF 250 348.; 1509: DL 25 506.; 1510: DL 104 222.; 1511: DF 250 360/I.; 1512: DF 250 349.; 1513: DL 82 378.; 1514: Mon. rust. 283.; 1516: DL 22 844.; 1517: DL 22

ispánságai:

szatmári	1499. IV. 12.–1504. VII. 12. ²⁷⁶
zarándi	1499. IV. 12.–1508. III. 13. ²⁷⁷
zalai	1503. XI. 13., ²⁷⁸ 1511. XI. 19. ²⁷⁹
somogyi	1505. V. 1.–1526. VI. 11. ²⁸⁰

István, III. (I. András fia) 1490. IV. 28.²⁸¹–1530. V. 8.²⁸²

András második – Rátolti Júliannától első – felnőtt kort megélt gyermeke István volt, aki valamikor a '80-as évek közepe táján születhetett, mivel az 1500-as évekig minden jogi ügyletben fivére, György képviselte.²⁸³ Birtokügyben tevőlegesen 1507-ben szerepel először, amikor Ulászló király a zsarolyáni nemesek bizonyos Szatmár megyei részeit adományozta neki, általánosságban említve hűséges szolgálatait.²⁸⁴ Nem sokkal ezután elnyerte első tisztségét, a budai várnagyságot, hogy aztán rövid időn belül – a különféle ispánságok mellett – temesi ispán és az Alsó részek főkapitánya, majd 1519 tavaszának végétől megszakításokkal haláláig nádor legyen.

Nem sokkal nádorrá való kinevezése után „feleség keresésbe” kezdett, s eddig részleteiben nem tisztázott módon, külföldi házastársat talált magának, illetve találtak neki. Az ara Konrád mazóviai herceg és Radziwil vilniusi palatinus leányának, Annának a második leánygyermeke, Zsófia lett.²⁸⁵ A házasságkötésük meglehetősen jól dokumentált,²⁸⁶ amennyiben fennmaradt az 1520. augusztus 20-án kötött házassági szerződés, illetve annak megerősítése, továbbá az esküvőhöz kapcsolódó kötelezettségvállaló s más egyéb oklevelek.²⁸⁷ Az eredetileg 1521 kora tavaszára Nyírbátorba²⁸⁸ kitűzött esküvő időpontját először Lajos király testvérének házassága miatt későbbre,²⁸⁹ július 28-ra²⁹⁰ halasztották, azonban a török támadás miatt nem tartották meg. Különféle okok miatt az esküvő végül 1523-ra halasztódott, s Eperjes városa úgy értesült róla, hogy Fábián és Sebestyén ünnepének 8. napján, azaz január 28-án lesz,²⁹¹ ám végül február 24-én tartották meg

908.; 1518: DF 232 501.; 1519: DL 23 220.; 1520: DL 23 454.; 1521: DL 23 546.; 1522: DF 265 921.; 1526: DL 24 304. (Egy évből csak egy adatot idéztem.)

276. Perényi 690.; 1500: DF 260 474-5.; 1503: DF 216 638., mindhárman; 1504: DF 260 463.

277. Perényi 690.; DL 37 832.

278. DF 216 638., mindhárman.

279. DF 250 360/I., mindhárman, egyúttal somogyi, szatmári és zarándi ispánok is.

280. DF 260 460.; 1511: DF 250 360/I.; 1516: DL 22 844. (II. Lajos király neki és Istvánnak adja – csakúgy mint apja – élete végéig az ispáni tisztelet.); 1519: Batori oklevelek 344/16.; 1520: DL 23 454.; 1521: DL 23 546.; 1522: DF 265 921.; 1526: DL 65 685.

281. DL 19 677.

282. Ortway: Pozsony IV/1. 182.

283. 1497: DL 20 633.; 1499: DL 20 817.

284. DF 211 103. „Cum nos debitum, ut decet, habentes respectum ad preclaram fidem fidelitatemque et fidelium obsequiorum gratuita merita fidelis nostri magnifici Stephani de Bathor per eum sacre imprimis huius regni nostri Hungarie corone ac deinde maiestati nostre pro locorum et temporum varietate cum omni fidelitatis constancia exhibita et impensa.”

285. Acta Tomiciana VIII. 163-164.

286. Batori nádor házasságkötését és esküvőjét külön tanulmányban érdemes feldolgozni, s magam is így fogok tenni.

287. Iványi Béla: Adalékok nemzetközi érintkezéseink történetéhez. Történelmi Tár 7. (1906.) 139-151., 161-197., 321-367.; 322-7.

288. Vö. Documenta Stephani de Rozgon 101., 104.

289. DL 47 422.

290. DF 217 976., 271 078., 209 026.

291. DF 218 118.

Budán.²⁹² Bátori István és Zsófia házassága kicsivel több mint 7 évig tartott, s a nádor 1530. május 8-i halálával zárult le.

A házaspárnak az esküvőt követően rövidesen megszületett első gyermeke, aki a nagybátyjai után a Szaniszló nevet kapta, azonban pár év múlva meghalt.²⁹³ Második gyermeküknek – aki nagyanyja után kaphatta nevét –, Annának a születési időpontját nem tudjuk, de első felbukkanásakor (1530) már jó pár éves lehetett.²⁹⁴ A felnőtt kor határát azonban ő sem élte túl, mivel 1541. július 15-én már mint nemrégiben elhunytat említik.²⁹⁵

A nádor özvegyét férje halála után alig négy hónappal Ferdinánd arra akarta rábírni, hogy jövendő férjéül Torquatus János grófot, dalmát-horvát-szlavón bánt válassza.²⁹⁶ Ám törekvése nem járt sikerrel, mivel Zsófia végül volt urának egy karrierje csúcsán álló familiárisához, (Petrovinai) Pekri Lajoshoz ment feleségül. Az esküvőt 1532. február 13-a körül tartották Varasdon.²⁹⁷ E házasságból tudomásunk szerint nem születtek utódok. Pekri Lajos felesége, Zsófia valamikor 1538. április 26-a után halt meg.²⁹⁸

Tisztségei:

<i>budai várnagy</i>	1510. VI. 25. ²⁹⁹ [1508–1511.]
<i>Alsó részek kapitánya</i>	[1511. III. 28.]–1523. III. 9. ³⁰⁰
<i>nádor</i>	1519. V. 28.–1523. V. 13. ³⁰¹ 1524. VIII. 6. előtt–1525. VII. 6. ³⁰² 1526. IV. 28.–1530. V. 8. ³⁰³ (I. Ferdinánd királyé)
<i>királyi helytartó</i>	1522. II. 14.–1523. IV. 28. ³⁰⁴ 1528. III. 7.–1530. V. 8. ³⁰⁵ (I. Ferdinánd királyé)
<i>ispánságai:</i>	
<i>szatmári</i>	1503. XI. 13. ³⁰⁶ 1506. IV. 6. ³⁰⁷ 1507. III. 19. ³⁰⁸
<i>zalai</i>	1503. VII. 5. ³⁰⁹ –1530. V. 8. ³¹⁰

292. Vö. DF 276 023.

293. Egyetlen név szerinti említése: 1524. X. 21. DL 47 572. – Talán 1526. augusztus 15-én még élt. (Acta Tomiciana VIII. 204. Zsófia levele Zsigmond lengyel királyhoz: „Ne mihi preterea cum filio meo, si per rabiem tam potentissimi hostis de solitis redibus, ... ejiciamur, sub tectis divagari contingat alienis.”)

294. Acta Tomiciana XII. 242.

295. Mon. Habsburgica III. 79.

296. ETE II. 56.

297. Mon. Habsburgica II. 104. – Az időpontra és a résztvevőkre lásd Uo. II. 103.

298. Ekkor még élt, lásd levelét Varasd várából. (MOL E 204. 34. csomó.)

299. DL 22 037., relacio.

300. 1513: DF 246 060.; 1516: DL 22 844.; 1517: DF 267 818.; 1518: DL 23 046.; 1519: DL 82 512.; 1520: DL 23 416.; 1521: DL 25 624.; 1522: DF 260 437.; 1523: DL 25 676. – Máj. 13-a után leváltja a király.

301. Kronológia I. 340., nádorválasztó országgyűlés.; DL 23 750. Az országgyűlésen leváltja a király.

302. Kronológia I. 345.; Burgio 20.

303. Burgio 59–60.; Kronológia I. 349., halála napja.

304. DF 260 437., kinevezése. (A másik, febr. 16-án kelt – nem azonos szövegű – kinevezése: Szabó: II. Lajos-kori egy. 475/XL.=DL 23 615.); DF 248 021.

305. R. Kiss: Helytartótanács 337/VI., kinevezése.; Kronológia I. 349., halála napja.

306. DF 216 638. Mindhárman, egyúttal zalai ispánok is.

307. DL 46 752. Andrással, egyúttal zalai, somogyi és zarándi ispánok is.

308. DL 56 370. Andrással.

309. Gétyei János alispán első említése, aki egészen 1511. I. 15-ig volt Bátori István alispánja, utóda – miután Gétyei Bátori alnádora lett (1521: DL 25 631.) – Hosszútóti György 1510. IX. 26.–1526. IV. 11. között mutatható ki. (Holub: Zala 475.)

310. Vö. Holub: Zala 476. – Valamint: 1503: DF 216 638. (Mindhárman, egyúttal szatmári ispánok is.); 1506: DL 46 752. (Andrással, egyúttal szatmári, somogyi és zarándi ispánok is.); 1511: DF 250 360/I.

somogyi	1506. IV. 6. ³¹¹ 1516. XII. 21.–1530. V. 8. ³¹²
zarándi	1506. IV. 6. ³¹³ 1511. XI. 19. ³¹⁴
temesi	1511. III. 28.–1523. III. 29. ³¹⁵
varasdi	1526. I. 13. ³¹⁶ –[1530. V. 8.]

András, II. (I. András fia) 1490. IV. 28.³¹⁷–1532. X. 18.³¹⁸

András és Rátolti Julianna második fiúgyermek, tevőlegesen 1499-től vett részt a család ügyeinek intézésében,³¹⁹ valószínűleg ekkor vált nagykorúvá. Habár többször viselt rövid ideig országos tisztséget, alapvetően inkább birtokairól intézte a család birtok ügyeit, s mozgatta háttérből a szálakat. Egyetlen feleségéről tudunk, aki monyorósi Rozgonyi István és Hédervári Katalin leánya, Katalin volt. Esküvőjük szinte³²⁰ bizonyosan 1513-ban, Bátorban történt, Bátori András ugyanis ennek alkalmából adta vissza Kállói Lőkös János elkobzott javait.³²¹ Katalin éppen, hogy betölthette nagykorúságát: Rozgonyi István és Hédervári Katalin házassága 1500 májusától mutatható ki.³²² Összesen öt gyermekükről tudunk, közülük Katalin 1505. október 5-én szerepel először.³²³ Mikor lehetett pontosan a lakodalom? Az idézett 1513-as oklevél alapján mindenképpen november 16. előtt. Ha megnézzük a lehetséges jelenlévő tagok az évi biztos tartózkodási helyeit, akkor a következőt látjuk: Bátori András november 3-án van Bátorban. Bátori István április 1-jén

(Mindhárman, egyúttal somogyi, szatmári és zarándi ispánok is.); 1520: DF 254 090.

311. DL 46 752. Andrással, egyúttal szatmári, zalai és zarándi ispánok is.

312. DL 22 844. II. Lajos király oklevele, amely szerint „nosque eisdem iam ambobus, Georgio videlicet et Stephano de Bathor comiti fratri suo simulcum omnibus iurisdicionibus et proventibus eorundem officiorum atque honorum infra vitam eorundem duximus dandum et conferendum. Decernentes, quod iidem Georgius et Stephanus de Bathor honore ipso predicti comitatus vita ipsorum, ut prefertur, durante uti, frui et gaudere libere possint et valeant ita tamen, quod nobis et successoribus nostris pro debito honoris huiusmodi in omnibus obedientes et fideles se prestare ac mandata nostra fideliter semper exequi et ea, que officii ipsorum sunt bono modo semper exercercere debeant et teneantur.”

313. DL 46 752. Andrással, egyúttal szatmári, zalai és somogyi ispánok is.

314. DF 250 360/I. Mindhárman, egyúttal somogyi, szatmári és zalai ispánok is.

315. DL 82 326.; 1513: DL 82 373.; 1515: DL 22 680.; 1516: DL 22 764.; 1517: DF 267 818.; 1518: DL 25 596.; 1519: DL 82 512.; 1520: DL 23 454.; 1521: DF 209 026.; 1522: DF 260 437.; 1523: DF 246 149. – Máj. 13-a után leváltja a király.

316. DF 288 065. Kecskés Pált küldi a város átvételére. – Vö. Kubinyi András: A magyar állam belpolitikai helyzete Mohács előtt. Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából. Szerkesztette Rűzsás Lajos és Szakály Ferenc. Bp., 1986. 59-99.; 90.

317. DL 19 677.

318. Erdélyi: Thurzó levelezés 388.

319. 1499. ápr. 12. Perényi 690. „Et ego Andreas de Bathor propria manu.”

320. Azért e megkötés, mivel 1515. augusztus 10-ről ismerjük Ipoltfi Imre csicsvai várnagynak Bártfa városához írott levelét „ex quo presentes solempnitates nupciarum domine nostre graciousissime instant, que hic Waranonie celebrari debebit.” (Documenta Stephani de Rozgon 82.) – De ez alapján nem tudjuk eldönteni kinek az esküvőjéről van szó.

321. DL 56 398. „Nos Andreas de Bathor etc. damus pro memoria, quod licet nos universa bona et iura hereditaria ac universas portiones possessionarias egregii Johannis Lewkes de Kallo intra ambitum huius incliti regni Hungarie in quibuscumque comitatibus existentibus habitas ob notam infidelitatis, in quam pro captivacione et vulneratione nobilis Francisci de Chobay, notarii sedis iudicarie comitatus de Zabolch inciderat, a maiestate regia impetraveramus, tamen tempore celebrationis nostrarum nuptiarum ad petitiones nonnullorum dominorum inibi existentium remisimus et relaxavimus. Datum in domo nostra Bathorea, anno Domini millesimo quingentesimo tredecimo.”

322. Hédervári I. 490.

323. Documenta Stephani de Rozgon 33.

Somogyváron tesz bevallást Bátori Györggyel együtt, április 17-én Bátorban, míg szeptember 9-én Monostoron (Temes megye) tartózkodott. Bátori Györgynek az előbb említetten kívül szeptember 21-i keltezése ismert Babócsáról. Az örömapa, Rozgonyi István március 2-án Rozgonyban, július 2-án és 13-án meg szeptember 6-án Varannón időzött.³²⁴ Mindezek alapján leginkább a nyári hónapok, azonban belül is az aratás utáni időszak merülhet fel, mint amelyek a legalkalmasabbak a lakodalom megrendezésére. A frigy létrejötte után, hat év múlva, 1519. november 30-án a király előtt egyfelől Bátori István nádor, temesi ispán és András szatmári ispán, nándorfehérvári bán – György lovászmester, somogyi ispán nevében is – másfelől Rozgonyi István – a család utolsó férfisarja – kölcsönös örökösödési szerződést kötött egymással összes birtokuk tekintetében fiági kihalásuk esetére.³²⁵ Rozgonyi István 1523. április 27-én végrendekezett,³²⁶ s július 15-én már özvegye intézkedett egy ügyben.³²⁷ Az após halálának pontos időpontját nem tudjuk, de az időintervallumot csökkenthetjük. Május 13-án ugyanis András, a végrendelet fő végrehajtója, Varannón járt,³²⁸ s mivel a végrendelet ügyében tartott tanúvallatásból tudjuk, hogy István a halála előtt Andrást és leányáért küldetett, ám azok csak István halála után értek oda,³²⁹ így feltételezhetően ezt megelőzően, május elején halhatott meg. Bátori András és apósa között meglehetősen felhőtlen viszony alakulhatott ki,³³⁰ hiszen István fiának hívta vejét.³³¹

András és Katalin házassága a korban és a családban korántsem szokatlanul igen nagy gyermekáldást hozott. 1522 szeptemberében Bonaventura András, György és Klára már megszületett.³³² 1523-ban Bonaventura András, György, István és Klára,³³³ 1524 januárjában Bonaventura, György, István és Zsófia,³³⁴ míg júliusban e három fiú, de István és György felcserélődött sorrendben, valamint ismét Klára nevű gyermekük szerepel.³³⁵ Mellettük a szakirodalom szerint László és Miklós nevű fiaik is voltak. Itt kell megemlítenem, hogy a Zichy család levéltárában van egy keltezetlen, de 17. század végi családfa a Homonnai és az Esterházy családok közötti rokonságról, amelyen a kiindulópont Bátori András és Rozgonyi Katalin gyermekei. E szerint a párnak öt gyermeke volt: Bonaventura, István, Klára, András és György.³³⁶ Azaz a családfa szerint Bonaventura és András két különböző személy volt.

Bátori András halálának időpontja egyelőre nem ismert.

324. Documenta Stephani de Rozgon 70-73.

325. Horváth: Bátori várak 321-323.; Az oklevél kiadása: Bátori oklevelek 348/17.

326. Documenta Stephani de Rozgon 114.

327. Documenta Stephani de Rozgon 116.

328. DL 23 794.

329. Documenta Stephani de Rozgon 130. „Anthonius plebanus et vicearchidiaconus fassus est, quod magnificus condam dominus Stephanus Rozgony adhuc in humanis existens miserat post prelibatum Andream Bathory ac dominam Katherinam consortem eiusdem, filiam suam, qui ut interesse deberent tempore testamentarie legacionis sue. Tamen interim, dum videlicet ipsi Andreas Bathory et domina Katherina consors sua illuc venissent ipseque Stephanus Rozgony iam obmutescebatur, ipso e medio sublato idem Andreas Bathory eundem decenti honore sepelivit.”

330. Ezt rövid időre megzavarhatta az István házassága körüli hercehurca.

331. Documenta Stephani de Rozgon 97. „filius noster.”

332. DL 23 679., DL 106 083. p. 622-625.

333. DL 24 653.

334. Csáky I/2. 549. (DF 280 608., 206v-209v.)

335. Documenta Stephani de Rozgon 130.

336. MOL P 707. (Zichy cs. lt.) Fasc. 1. Báthor n° 119. Genealogia familiae Homonnaianae cum Esterhaziana.

Tisztségei:

<i>királyi kamarás</i>	1511. XI. 19., ³³⁷ 1520. XI. 21. ³³⁸
<i>nándorfehérvári bán</i>	1519. XI. 30.–1520. I. 28. ³³⁹
<i>kincstartó</i>	1521. X. 7. ³⁴⁰
<i>tárnokmester</i>	1527. XI. 10. ³⁴¹ –1532. XI. 25. ³⁴² (I. Ferdinánd királyé)
<i>királyi tanácsos</i>	1528. III. 7. ³⁴³ –
<i>ispánságai:</i>	
szatmári	1503. XI. 13. ³⁴⁴ 1506. IV. 6. ³⁴⁵ 1507. III. 19. ³⁴⁶ 1511. II. 6.–1526. II. 27. ³⁴⁷
szabolcsi	1511. II. 6.–1523. XII. 17. ³⁴⁸

Miklós, II. (I. András fia) 1491. VII. 1.³⁴⁹

András negyedik fiának neve egyetlenegyszer szerepel forrásainkban, minden bizonnyal nem sokkal később meghalt.

Borbála (I. András leánya) †1503 előtt

A legidősebb leány – aki feltehetően András hasonnevű első feleségétől született – igen előkelő házasságot kötött. Férje a Perényiek terebesi ágából való István fia, Imre nádor és abaúji örökös ispán (1504–1519) volt. A frigyükből két fiú, Ferenc – váradi püspök – és Péter – temesi ispán, Szapolyai János erdélyi vajdája –, valamint egy leány, Borbála született.³⁵⁰ A két fiúval 1519. június 3-án Batori István és András, azaz nagybátyjaik, kölcsönös örökösödési szerződést kötöttek,³⁵¹ ami aztán Perényi Péter fia, Gábor 1567-es utód nélküli halálával többé-kevésbé meg is valósult.

Orsolya (I. András leánya) 1499. IV. 12.³⁵²

A második legidősebb leány vélhetően András és Várdai Dorottya házasságából született. Férje a Perényiek másik, nyalábi ágából származó János fia, Gábor ugo-

337. DF 250 360/I.

338. DF 211 083.

339. Batori oklevelek 348/17.; 1519. XII. 13. (DL 23 180.); Batori oklevelek 354/21.

340. Soós Ferenc: Magyarország kincstartói 1340–1540. Bp., 1999. 62. (DL 23 587.)

341. Ortway: Pozsony IV/1. 152., kinevezése.

342. <http://archivum.piar.hu/arisztokrata/index.htm> Királyi tárnokmester. (2009. jan. 26.)

343. R. Kiss: Helytartótanács 337/VI., kinevezése.

344. DF 216 638., mindhárman egyúttal zalai is.

345. DL 46 752., Istvánnal zalai, somogyi és zarándi ispánok.

346. DL 56 370., Istvánnal.

347. DF 217 064.; 1512: DL 82 346.; 1513: DL 95 137.; 1514: Mon. rust. 200/172.; 1515: DL 56 402.;

1517: SMM 2. (1971) 44/48.; 1518: DL 86 088.; 1519: DL 23 219.; 1520: DL 23 418.; 1521: DL 23

546.; 1522: DL 64 558.; 1523: DL 64 573.; 1524: DL 23 901.; 1525: Mon. rust. 534/407., relacio.;

1526: Documenta Stephani de Rozgon 136. (Minden évből csak egy adatot idéztem.)

348. Szabolcs II. 13., Documenta Stephani de Rozgon 115., 121.

349. DL 19 738.

350. Engel: Genealógia, Perényi 2. tábla: terebesi ág.

351. DL 72 185.

352. DL 71 073.

csai ispán (1498–1526) volt.³⁵³ A házasságuk tudomásunk szerint gyermektelen maradt.³⁵⁴

Julianna (I. András leánya) 1506. X. 21.³⁵⁵

András és Rátolti Julianna egyik – idősebbik – leánya, férjét, ha volt is, nem ismerjük.

Eufrozina (I. András leánya) 1506. X. 21.³⁵⁶

András és Rátolti Julianna fiatalabbik leánya, az ő férjéről sem tudunk.

Függelék

A családtagok itineráriuma

Bátori I. István itineráriuma

1405. V. 29.	Buda ³⁵⁷	1419. VII. 28.	Esztergom ³⁶⁴
1411. XI. 25.	Patak ³⁵⁸	1423. III. 29.	Késmárk ³⁶⁵
1412. XI–1413. IV.	Isztria	1423. V. 21.	Kassa ³⁶⁶
1413. V–1414. IV.	Itália	1423. XII. 13.	Buda ³⁶⁷
1414. VII–XII.	Német birodalom	1424. I. 3.	Buda ³⁶⁸
1414. XI. 8.	Aachen, koronázás	1424. VIII. 13.	Pazony ³⁶⁹
1415. I–VII.	Konstanz	1426. V. 6.	Tata ³⁷⁰
1415. VIII–XII.	Narbonne	1427. I. 19.	Bátor ³⁷¹
1416. I–IV.	Franciaország	1429. II. 8.	Bátor ³⁷²
1416. V–VIII.	Anglia	1431. VI. 27.	Buda ³⁷³
1416. VIII–X.	Franciaország	VIII. 29.	birtokain Szatmár
1416. XI.	Hollandia		megyében ³⁷⁴
1416. XII–1419. II.	Német birodalom ³⁵⁹	IX. 20.	Helme ³⁷⁵
1417. V. 23.	Konstanz ³⁶⁰	IX. 29.	Majtény ³⁷⁶
1418. IX. 29.	Donauwörth ³⁶¹	1432. I. 20.	Buda ³⁷⁷
1419. V. 3.	Buda ³⁶²	1433. IV. 17.	Lelesz ³⁷⁸
1419. VI. 6.	Székesfehérvár ³⁶³		

353. Ugocsa 21. és 112.

354. Engel: Genealógia, Perényi 1. tábla: nyalábi ág.

355. DL 93 723.

356. DL 93 723.

357. DL 7300.

358. ZsO III. 1276.

359. Vö. ZsO VI. 461–2., 2378. és †Engel Pál – C. Tóth Norbert: Itineraria regum et reginarum/Királyok és királynék itineráriuma (1382–1438) (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 1.) (A Magyar Tudományos Akadémia–Magyar Országos Levéltár Zsigmondkori Oklevéltár Kutatócsoport kiadványa.) Budapest, 2005. 95–103.

360. ZsO VI. 461–3.

361. ZsO VI. 2378.

362. ZsO VII. 385.

363. ZsO VII. 607.

364. ZsO VII. 817.

365. ZsO X. 329.

366. ZsO X. 637.

367. ZsO X. 1516.

368. DF 211 091.

369. DL 62 246. Pazony felosztásánál mint szomszéd.

370. DF 266 768. Zs. felmenti Bátori kérésére Meggyesi Istvánt a hadakozás alól, aminek fejében 4 íjászt kell küldenie. (Az adatot Neumann Tibornak köszönöm.)

371. Bátori oklevelek 327/1.

372. Bátori oklevelek 328/2.

373. Károlyi II. 129.

374. Károlyi II. 133.

375. Károlyi II. 134.

376. Bátori oklevelek 329/5.

377. DRH 1301–1457. 256.

378. SzSzBokl. 103/50.

XI. 12.	Várad ³⁷⁹
1435. III. 8.	Pozsony ³⁸⁰
III. 12.	Pozsony ³⁸¹
III. 29–31.	Pozsony ³⁸²
V. 18.	Bástor ³⁸³
V. 23.	Bástor ³⁸⁴
V. 25.	Bástor ³⁸⁵
V. 31.	Majtény ³⁸⁶
VI. 11.	Karász ³⁸⁷
VI. 13.	Karász ³⁸⁸
VI. 14.	Karász ³⁸⁹
VI. 17.	Karász ³⁹⁰
VI. 18.	Karász ³⁹¹
VI. 21.	Karász ³⁹²
VI. 25.	Karász ³⁹³
VI. 26.	Karász ³⁹⁴
VII. 26.	Bástor ³⁹⁵
VIII. 24.	Bástor ³⁹⁶
IX. 2.	Emőd ³⁹⁷
IX. 12.	Bástor ³⁹⁸
IX. 26.	Bástor ³⁹⁹
IX. 30.	Bástor ⁴⁰⁰
XII. 13.	Buda ⁴⁰¹
XII. 24.	Székesfehérvár ⁴⁰²
[XII. vége	Székesfehérvár] ⁴⁰³
1436. I. 16.	Székesfehérvár ⁴⁰⁴

379. DL 30 169. Bertalannal a káptalan előtt.

380. DRH 1301–1457. 275.

381. DL 12 676.

382. DL 12 683. Birótárs a Stibor-örökség perben.

383. DF 211 272.

384. DF 222 004.

385. DF 222 016.

386. DF 222 001., 284 418.

387. Zichy VIII. 556.

388. DF 211 624.

389. DL 62 266.

390. DL 84 416.

391. DF 222 029.

392. DL 66 892.

393. DL 84 417.

394. DL 54 942. Testvéreivel.

395. DL 54 963.

396. DF 222 007., 222 027-8.

397. DF 222 043.

398. DF 221 996.

399. DF 211 257.

400. Csáky I. 362., DF 222 025.

401. DF 222 042.

402. DL 12 856.

403. Apró István: Ambrogio Traversari Magyarországon (1435–1436). Szeged, 1935. passim.

404. DF 262 361.

III. 13.e.	Buda ⁴⁰⁵
III. 21.	Pest ⁴⁰⁶
IV. 2.	Gyarmat ⁴⁰⁷
VI. 13.	Bástor ⁴⁰⁸
VII. 25.	Bástor ⁴⁰⁹
VIII. 12.	Bástor ⁴¹⁰
VIII. 14.	Bástor ⁴¹¹
VIII. 23.	Bástor ⁴¹²
IX. 15.	Gyarmat ⁴¹³
IX. 27.	Gyarmat ⁴¹⁴
XI. 5.u.	Bástor ⁴¹⁵
XII. 26.	Bástor ⁴¹⁶
1437. I. 10.	Bástor ⁴¹⁷
I. 29.	Bástor ⁴¹⁸
II. 11.	Pálóc ⁴¹⁹
II. 20.	Bástor ⁴²⁰
II. 22.	Bástor ⁴²¹
III. 19.	Bástor ⁴²²
III. 26.	Bástor ⁴²³
IV. 19.	Bástor ⁴²⁴
IV. 24.	Bástor ⁴²⁵
V. 9.	Gyarmat ⁴²⁶
V. 13.	Apagy ⁴²⁷
VI. 13.	Bástor ⁴²⁸

405. DL 9512. mint bírótárs.

406. Bástori oklevelek 330/6.

407. DL 12 883.

408. DF 222 068.

409. DL 105 493. „Presentes litteras nostras privilegiales autentici sigilli nostri munimine roboratas duximus concedendas.”

410. DF 222 071.

411. DF 222 052.

412. Károlyi II. 175. (=DL 98 932.)

413. DF 222 072.

414. DF 222 082.

415. DF 222 084. ([...] die festi Beati Emerici.) Testvére, Bástori Tamás a panaszos.

416. DF 212 035.

417. DF 222 118. A somlyói Bástoriak panasza.

418. DF 222 124. A keltezésből a feria [...]ta proxima ante festum purificationis [...] 1437. látszik. A somlyói Bástoriak panasza.

419. DF 211 026. (lktatási parancs a Deregyői Besenyő család részére. Minden bizonyval Pálóci Máté temetése alkalmából van ott.)

420. Károlyi II. 186. (=DL 98 942.)

421. Zichy VIII. 599. (=DL 80 601.), DL 62 275.

422. DF 211 898.

423. DL 68 640.

424. DF 285 132.

425. DL 13 044.

426. DL 72 647.

427. DF 222 099.

428. DF 222 132.

VII. 14.	Bátor ⁴²⁹
VII. 15.	Bátor ⁴³⁰
VIII. 18.	Majtény ⁴³¹
IX. 6.	Záhony ⁴³²
IX. 9.	Bátor ⁴³³
X. 5.	Majtény ⁴³⁴
X. 26.	Bátor ⁴³⁵
1438. I. 13.	Bátor ⁴³⁶
II. 16.	Bátor ⁴³⁷
IV. 29.	Fábiánháza ⁴³⁸
V. 4.	Csaholy ⁴³⁹
V. 10.	Bátor ⁴⁴⁰
V. 24.	Nyíregyháza ⁴⁴¹
VII. 2.	Esztergom ⁴⁴²
VII. 25.	Bátor ⁴⁴³
IX. 28.	Bátor ⁴⁴⁴
X. 4.	Bátor ⁴⁴⁵
X. 11.	Bátor ⁴⁴⁶
X. 16.	Bátor ⁴⁴⁷
X. 24.	Bátor ⁴⁴⁸
X. 31.	Bátor ⁴⁴⁹
XI. 3.	Bátor ⁴⁵⁰
XI. 6.	Bátor ⁴⁵¹
XI. 26.	Kaza ⁴⁵²

429. DF 212 480.

430. DF 211 499.

431. DF 254 867. (Másolata: DL 105 916.)

432. DF 211 120., 222 117.

433. DF 222 125. (Datum in [...] predicta, secundo die festi nativitatis Virginis Marie.)

434. DF 222 134.

435. DF 221 703.

436. DL 39 537.

437. DF 222 139.

438. DF 273 752.

439. DF 212 517., 212 519.

440. DF 212 360.

441. DF 209 644. („in Dominici confessoris, de már május 29-én átírták.)

442. DF 208 774. („Factum Ebed continens.” Az esztergomi káptalan és a szentistváni káptalan kibékül előtte.)

443. DF 222 144-5., 222 149.

444. DL 44 214. (Kállai Lőkösök ügyvédet vallanak.)

445. DF 284 120.

446. Ugocsa 37/38.

447. DF 284 119.

448. DF 222 137.

449. DL 84 444.

450. DF 221 154. (Firenzei Italicus Jakab debreceni sókamarás panasza, hogy elvették tőle a sót a Tisza füredi révjénél.)

451. DL 31 494.

452. DL 89 946. Bizonytalan.

XII. 6.	Bátor ⁴⁵³
XII. 7.	Bátor ⁴⁵⁴
XII. 10.	Bátor ⁴⁵⁵
XII. 26.	Nyíregyháza ⁴⁵⁶
1439. II. 4.	Bátor ⁴⁵⁷
III. 15.	Nagyszombat ⁴⁵⁸
VI. 19.	Buda ⁴⁵⁹
VII. 24.	Bátor ⁴⁶⁰
IX. 17.	Tüdőrév mellett táborban ⁴⁶¹
1441. IX. 9–10.	Buda ⁴⁶²
1442. VIII. 16.	Buda ⁴⁶³
1444. IV. 18.	Buda ⁴⁶⁴
1444. XI. 10.	Várna ⁴⁶⁵

Bátori I. András itineráriuma

1452. XI. 9.	Kissemjén és Panyola közötti tölgyesben ⁴⁶⁶
1456. XI. 4.	Futak ⁴⁶⁷
1457. II. 9.	Buda ⁴⁶⁸
1458. IX. 17.	Bátor ⁴⁶⁹
1460. VI. 24.	Bátor ⁴⁷⁰
1461. IV. 21.	Buda ⁴⁷¹
1462. I. 12.	Várda ⁴⁷²
1462. V. 29.	Buda ⁴⁷³
1462. VI. 3.	Buda ⁴⁷⁴
1464. I. 27.	Dombró ⁴⁷⁵

453. DF 221 153.

454. DF 222 135. (Másolata: DL 105 798.)

455. DF 221 155. (Másolata: DL 105 798.)

456. DF 211 027.

457. DL 55 166. (Kállói Lőkös János személyesen tiltakozik Madaras birtok elfoglalása miatt.)

458. DL 48 858.

459. Bátori oklevelek 331/7.

460. Zichy VIII. 663. (=DL 80 696.); DF 212 451.

461. DRH 1301–1457. 306.

462. Teleki X. 105., 107.

463. Teleki X. 120.

464. DRH 1301–1457. 334.

465. HO VII. 464.

466. DL 14 584. (Istvánnal együtt.)

467. Zichy XII. 249. Ötven lóval a király szolgálatában.

468. DL 14 053.

469. DL 39 588.

470. DL 70 906.

471. Teleki XI. 9. (DL 66 964.)

472. DF 211 173.

473. Kubinyi: Bárók 197.

474. DF 211 088.

475. DL 71 998.

1464. II. 22.	Buda ⁴⁷⁶
1464. IV. 15.	Buda ⁴⁷⁷
1464. V. 10.	Buda ⁴⁷⁸
1466. XII. 4.	(Sajó)Szentpéter ⁴⁷⁹
1469. V. 8.	Bátor ⁴⁸⁰
1470.	Fábiánháza ⁴⁸¹
1471. V. 5.	Szentjog ⁴⁸²
1471. IX. 21.	Buda ⁴⁸³
1471. IX. 23.	Buda ⁴⁸⁴
1471.	Bátor ⁴⁸⁵
1474. I. 7.	Buda ⁴⁸⁶
1474. X. 17.	Buda ⁴⁸⁷
1477. III. 25.	Bátor ⁴⁸⁸
1478. III. 23.	Bátor ⁴⁸⁹
1482. XI. 6.	Nagyar ⁴⁹⁰
1483. I. 11.	Tarpa ⁴⁹¹
1483. I. 18.	Tarpa ⁴⁹²
1483. VII. 24.	Bátor ⁴⁹³
1484. VI. 2.	Bátor ⁴⁹⁴
1487. XII. 5.	Buda ⁴⁹⁵
1487. XII. 8.	Buda ⁴⁹⁶
1487. XII. 10.	Buda ⁴⁹⁷
1490. VI. 8.	Pest, országgyűlés ⁴⁹⁸
1492. II. 15.	Buda ⁴⁹⁹
1492. III. 7.	Buda,

476. DL 72 004.
 477. DL 15 962.
 478. DL 72 004.
 479. DF 211 096.
 480. DF 234 424.
 481. DL 55 926.
 482. SzSzBokl. 124/66. Kiegészítik testvérei nevében is Kállói Lőkös Jánossal.
 483. Kubinyi: Bárók 198.
 484. DL 17 254.
 485. DL 55 955.
 486. Batori oklevelek 342/14.
 487. DL 55 989.
 488. DL 56 027.
 489. DL 56 047.
 490. DL 56 130.
 491. DL 56 132.
 492. DL 56 133.
 493. DL 56 152.
 494. DL 56 169.
 495. Kubinyi: Bárók 198. (Bónis: Jogtudó 260/95. jegyzet.) – Mint bírótárs.
 496. DL 12 795. (Bónis: Jogtudó 260/95. jegyzet.) – Mint bírótárs.
 497. Tkalčić II. 461. (Bónis: Jogtudó 260/95. jegyzet.) – Mint bírótárs.
 498. Kubinyi: Bárók 199.
 499. DL 71 036.

1493. X. 17.	Buda ⁵⁰¹	országgyűlés ⁵⁰⁰
1494. II. 21.	Buda ⁵⁰²	
1494. II. 28.	Buda ⁵⁰³	
1495. X. 5.	Jenő ⁵⁰⁴	
1496. VI. 15.	Buda ⁵⁰⁵	

Batori I. Miklós itineráriuma

1468. IV. 25.	Buda ⁵⁰⁶
1471. IX. 21.	Buda ⁵⁰⁷
1471. IX. 23.	Buda ⁵⁰⁸
1474. IV. 24.	Buda ⁵⁰⁹
1475. VI. 4.	Vác ⁵¹⁰
1477. IV. 8.	Vác ⁵¹¹
1481. V. 18.	Buda ⁵¹²
1482. IV. 13.	Buda ⁵¹³
1484. I. 18.	Vác ⁵¹⁴
1484. III. 8.	Buda ⁵¹⁵
1487. XII. 5.	Buda ⁵¹⁶
1487. XII. 8.	Buda ⁵¹⁷
1487. XII. 10.	Buda ⁵¹⁸
1488. IV. 29.	Vác ⁵¹⁹
1490. IV. 25.	Székesfehérvár, Mátyás temetése ⁵²⁰

500. Kubinyi: Bárók 203.
 501. DF 287 361. (Iván: Visegrád 200.)
 502. DL 20 153.
 503. DL 20 155.; Perényi 666.
 504. Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli losonczy Bánffy család történetéhez I–II. Szerkesztette Varjú Elemér, Iványi Béla. Bp., 1908–1928.; II. 327.
 505. Kubinyi: Bárók 199.
 506. DL 55 861.
 507. Kubinyi: Báthory Miklós 18.
 508. Perényi 548.
 509. Kubinyi: Bárók 198/19.
 510. Érszegi: Báthory 45.
 511. Érszegi: Báthory 46.
 512. Kubinyi: Báthory Miklós 24. (DL 13 236.)
 513. Érszegi: Báthory 47.
 514. Érszegi: Báthory 48.
 515. Érszegi: Báthory 49.
 516. Tkalčić II. 447. (Bónis: Jogtudó 260/95. jegyzet.) – Mint bírótárs.
 517. DL 12 795. (Bónis: Jogtudó 260/95. jegyzet.) – Mint bírótárs.
 518. Tkalčić II. 461. (Bónis: Jogtudó 260/95. jegyzet.) – Mint bírótárs.
 519. Érszegi: Báthory 50.
 520. Antonius de Bonfinis: Rerum ungaricarum decades. Edidit I. Fögel et B. Iványi et L. Juhász. Lipsiae, 1936. IV/8. 237.

1491. VI. eleje Buda⁵²¹
 1491. XI. 1. Vác⁵²²
 1491. XI. 29. Buda⁵²³
 1496. VI. 15. Buda, ogy.⁵²⁴
 1497. IV.–VI. Prága⁵²⁵
 1498. XI. 5. Buda⁵²⁶
 1499. V. 15. Buda, ogy.⁵²⁷
 1500. V. 15. Buda, ogy.⁵²⁸
 1502. II. 24. Vác⁵²⁹
 1503. VI. 4. Buda⁵³⁰
 1505. X. 12. Rákos, ogy.⁵³¹

Bátori I. György itineráriuma⁵³²

1491. XI. 7. Pozsony⁵³³
 1492. III. 7. Buda, országgyűlés⁵³⁴
 1493. I. 15. Buda⁵³⁵
 [1494. IV–V. Lócsén,
 a király mellett]
 1494. VII. 15. Buda⁵³⁶
 1495. V. 8. Alhévíz⁵³⁷
 1496. XI. 24. Buda⁵³⁸
 1496. XII. 14. Vác⁵³⁹

521. Kubinyi: Bárók 199/4. (Aragóniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok. Közli Berzeviczy Albert. Budapest, 1914. 228.)

522. Érszegi: Báthory 52.

523. Kubinyi: Bárók 199/5. (Hist. Crit. XVII. 251.)

524. Kubinyi: Bárók 199/14. (DF 240 797.)

525. Wertner: Bathoryak.

526. Perényi 685. sz. (Bónis: Jogtudó 345.) – Mint bírótárs.

527. Kubinyi: Bárók 200/16. ([Dogiel, Matthias]: Codex diplomaticus regni Poloniae et magni ducatus Litvaniae in quo pacta, foedera, tractatus pacis ... aliaque omnis generis publico nomine actorum et gestorum monumenta nunc primum ex archivis publicis eruta ac in lucem protracta, rebus ordine chronologico dispositis, exhibentur. Tom. I–V. Vilnae, 1758–1764. I. 103.)

528. Kubinyi: Bárók 200/19. (DL 46 520.)

529. Érszegi: Báthory 53.

530. Érszegi: Báthory 54.

531. Kubinyi: Bárók 200/26.

532. Az itinerarium nagyrészt Bátori György saját levelei alapján lett összeállítva, a levelek felkutatását és átirását Neumann Tibor végezte.

533. Katona XVII. 245.

534. Kubinyi: Bárók 203.

535. Perényi 651.

536. DF 260 532.

537. DF 260 545. „ex domo nostra.”

538. DF 260 484.

539. DL 88 815.

1497. XII. 21. Buda⁵⁴⁰
 1498. VI. 27. Bátor⁵⁴¹
 1498. VIII. 21. Bátor⁵⁴²
 1499. IV. 1. Majtény⁵⁴³
 1499. IV. 12. Bátor⁵⁴⁴
 1499. VI. 4. Buják vára⁵⁴⁵
 1499. VI. 15. Buda⁵⁴⁶
 1500. II. 24. Világosvár⁵⁴⁷
 1500. III. 10. Siri⁵⁴⁸
 1500. V. 15. Buda⁵⁴⁹
 1500. V. 18. e. Alhévíz⁵⁵⁰
 1500. VII. 11. Babócsa vára⁵⁵¹
 1502. V. 12. Buda⁵⁵²
 1503. IX. 3. Bártfa⁵⁵³
 1503. XI. 13. Bátor⁵⁵⁴
 1503. XII. 12. Babócsa vára⁵⁵⁵
 1504. VII. 12. Babócsa vára⁵⁵⁶
 1505. V. 1. Babócsa vára⁵⁵⁷
 1505. V. 5. Babócsa vára⁵⁵⁸
 1505. IX. 29–X. 13. Rákos, ogy.⁵⁵⁹
 1506. VI. 8. Somogyvár⁵⁶⁰
 1506. VI. 24. Székesfehérvár,
 ogy.⁵⁶¹
 1507. I. 6. Babócsa vára⁵⁶²
 1508. VI. 4. Székesfehérvár,
 Lajos koronázása⁵⁶³
 1509. III. 16. Babócsa vára⁵⁶⁴

540. DL 20 633.

541. DL 56 298.

542. DF 260 153.

543. DL 20 817.

544. Perényi 690. „manu propria.”

545. DF 260 481.

546. Kubinyi: Bárók 200.

547. DF 260 475.

548. DF 260 474.

549. Kubinyi: Bárók 200. (Jajca 145.)

550. DF 260 479. „ex domo nostra.” Vö. DF 260 478.

551. Perényi 698.

552. Kubinyi: Bárók 200. (Jajca 159.)

553. DF 216 635.

554. DF 216 638.

555. DF 260 464.

556. DF 260 463.

557. DF 260 460.

558. DF 260 461.

559. Kubinyi: Bárók 200.

560. DL 21 574.

561. Kubinyi: Bárók 201.

562. DF 250 348.

563. Kerékgyártó I/IV. 360/20.

564. DL 25 506.

1510. VIII. 12.	Segesd ⁵⁶⁵	1506. IV. 6.	Bátor ⁵⁸⁷
1511. XI. 19.	Babócsa vára ⁵⁶⁶	1507. III. 19.	Bátor ⁵⁸⁸
[1512. II. 22.	Simontornya, házasságkötése]	1507. V. 28.	Buda ⁵⁸⁹
1512. VI. 29.	Babócsa vár ⁵⁶⁷	1510. VI. 25.	Tata vár ⁵⁹⁰
1513. IV. 1.	Somogyvár ⁵⁶⁸	1511. III. 28.	Babócsa vár ⁵⁹¹
1513. IX. 21.	Babócsa vára ⁵⁶⁹	1511. V. 11.	Buda ⁵⁹²
1514. X. 18–XI. 19.	Buda, ogy. ⁵⁷⁰	1511. XI. 19.	Babócsa vár ⁵⁹³
1517. IV. 14.	Somogyvár ⁵⁷¹	1511. XI. 25.	Babócsa vár ⁵⁹⁴
1517. VII. 9.	Babócsa vára ⁵⁷²	1512. X. 12.	Illyéd közelében csata a törökkel ⁵⁹⁵
1518. IV. 5.	Babócsa ⁵⁷³	1513. IV. 1.	Somogyvár ⁵⁹⁶
1518. XII. 10.	Babócsa vára ⁵⁷⁴	1513. IV. 17.	Bátor ⁵⁹⁷
1520. VI.	betegen a segesdi monostorban ⁵⁷⁵	1513. IX. 3.	Monostor ⁵⁹⁸
1521. VII. 13.	Babócsa vára ⁵⁷⁶	1514. V. 22.	Csanád ⁵⁹⁹
1522. III. 4.	Babócsa vára ⁵⁷⁷	1514. V. 23.	Apátfalva, csata a keresztésekkel ⁶⁰⁰
1522. III. 27.	Segesd ⁵⁷⁸	1514. V. 23–24.	Nagylak, csata a keresztésekkel ⁶⁰¹
1522. IV. 14.	Babócsa vára ⁵⁷⁹	1514. V. 24.	Solymos ⁶⁰²
1522. V. 19.	Babócsa vára ⁵⁸⁰	1514. VI. 13–VII. 15.	Temesvár ostroma ⁶⁰³
1527. VIII. 1.	Babócsa vára ⁵⁸¹	1514. X. 18–XI. 19.	Buda, ogy. ⁶⁰⁴
1531. III. 19.	Bélavár ⁵⁸²	1515. IV. 24. körül	Zsarnó ostrománál ⁶⁰⁵

Bátori III. István itineráriuma

1500. VII. 11.	Babócsa vár ⁵⁸³
1503. XI. 13.	Bátor ⁵⁸⁴
1504. V. 3.	Buda ⁵⁸⁵
1504. VI. 23.	Terebes ⁵⁸⁶

565. DL 104 222.

566. DF 250 360/I.

567. DF 250 349.

568. DL 22 417-9.

569. DL 82 378.

570. Mon. rust. 283.

571. DL 22 908.

572. DL 47 208.

573. DL 25 596.

574. DF 232 501.

575. DL 23 416.

576. DL 25 628.

577. DF 201 613.

578. DF 265 921.

579. DL 25 647.

580. DL 25 650.

581. Mon. Habsburgica I. 69.

582. Pray: Epist. proc. I. 376.

583. DL 71 078.

584. DF 216 638.

585. DL 71 088.

586. Bándi Zsuzsanna: Északkelet-magyarországi pálos kolostorok oklevelei (regeszták). In Borsodi Levéltári Évkönyv 5 (1985) 676-677. (=DL 21 314.) (Perényi Imre nádor kegyúri rendelkezése, ott van még mint tanú Rozgonyi István, Kanizsai

István, Nagymihályi Ödönfi Imre, Pogány Zsigmond, Zbugyai Bernát, Pányi Kristóf, Körtvélyesi György és László.)

587. DL 46 752.

588. DL 56 370.

589. Kubinyi: Bárók 201.

590. DL 22 037. „Relatio magnifici Stephani de Bathor castellani castris Budensis.”

591. DL 82 326.

592. Kubinyi: Bárók 201.

593. DF 250 360/I.

594. DL 82 339.

595. Szakály Ferenc: Nándorfehérvár 1521-es ostromához. Hadtörténelmi Közlemények Új Folyam 25. (1978) 484-499.; 488-489. alapján.

596. DL 22 417-9.

597. DF 246 060.

598. DL 82 373. (Temes m.)

599. Barta: Keresztesek 68.

600. Kronológia I. 335. (Csongrád m.)

601. Barta: Keresztesek 68.

602. Barta: Keresztesek 69.

603. Kronológia I. 335-336. A vár ostroma.

604. Kronológia I. 336.; Mon. rust. 283.

605. Kronológia I. 337.

606. DL 22 844. A somogyi ispáni cím adományozása.

607. DF 267 818.

1518. IV. 24. Rákos, egy.⁶⁰⁸
 1518. VI. 13. Buda⁶⁰⁹
1519. II. 22. Buda⁶¹⁰
 III. 8. Buda⁶¹¹
 VII. 8. Buda⁶¹²
 VIII. 4. Buda⁶¹³
 IX. 25. Buda⁶¹⁴
1520. IV. 13. Buda⁶¹⁵
 VI. 8. Buda⁶¹⁶
 VII. 3. Buda⁶¹⁷
 IX. 13. Bátor⁶¹⁸
 X. 28. Buda⁶¹⁹
 X. 31. Buda⁶²⁰
 XI. 23. Babócsa⁶²¹
 XI. 26. Lippa⁶²²
 XII. 14. Buda⁶²³
 XII. 20. Buda⁶²⁴
 XII. 29. Buda⁶²⁵
1521. I. 29. Bátor⁶²⁶
 II. 2. Várad vár⁶²⁷
 II. 14. Temesvár⁶²⁸
 III. 9. Temesvár⁶²⁹
 V. 15. Buda⁶³⁰
608. DL 31 015.
 609. DL 23 046.
 610. DL 82 512.
 611. Szabó: II. Lajos-kori egy. 147/XXII. (DL 23 150.)
 612. Szabó: II. Lajos-kori egy. 156/XXVIII. (DL 23 200.)
 613. DF 274 236. „Presentes autem absente sigillo nostro iuridico, sigillo nostro anulari fecimus consignari.”
 614. DF 227 484. Bizonytalan.
 615. SMM 25. (1994.) 48/175. Bizonytalan.
 616. DF 246 717. Levél.
 617. DL 23 416., 23 418.
 618. DF 284 539.
 619. Mon. rust. 513/390. (DL 24 650.)
 620. DL 23 454. „manu propria.” Kötelezvény Macedóniai Miklós részére.
 621. SMM 25. (1994.) 48/176-177.
 622. DF 257 631. Lehet az ítélőmester is.
 623. Magyar-Zsidó oklt. I. 306. (=DF 241 199.) Levél.
 624. Magyar-Zsidó oklt. V/1. 135. (=DL 25 620.)
 625. Magyar-Zsidó oklt. IV. 101. (DF 243 445.) Levél.
 626. DF 225 128. „in domo nostra Bathorea.”
 627. DL 97 915. „in castro Waradiensis.”
 628. DL 36 595. „in castro Temes.” Kiváltság a világosvári uradalom népei részére.
 629. DF 217 952.
 630. DL 23 546. Kötelezvény Haraszti Ferencnek 1000 forinttról.
- V. 29. Buda⁶³¹
 VI. 5. Buda⁶³²
 VI. 9. Buda⁶³³
 VI. 16. Esztergom⁶³⁴
 VI. 22. Esztergom⁶³⁵
 [VII. Szerémségben harcol a törökkel]⁶³⁶
 VIII. 15. Szentandrás mellett táborban⁶³⁷
 IX. 4. a táborból⁶³⁸
 IX. 9. Pétervárad gázló melletti táborban⁶³⁹
 IX. 30. Mohács melletti táborban⁶⁴⁰
 X. 20. Futak⁶⁴¹
 [XII. 11. Fehérvár, Mária koronázása]⁶⁴²
1522. [I. 13. Buda, királyi pár esküvője]⁶⁴³
 III. 7. Buda⁶⁴⁴
 III. 15. Buda⁶⁴⁵
 III. 19. Buda⁶⁴⁶
 III. 25. Buda⁶⁴⁷
 III. 28. Buda⁶⁴⁸
 IV. 24. Buda⁶⁴⁹
 IV. 27. Buda⁶⁵⁰
631. DF 243 477. Levél.
 632. DL 71 168., gyűrűspecsét.
 633. DF 217 976., 271 078. Levelek.
 634. DL 23 565-6.
 635. DF 209 026. Kötelezvény.
 636. Acta Tomiciana V. 393., 401.; Lándorfejtővár 158.
 637. DL 82 579. „Ex castris penes Zenthandras positis.” Levél.
 638. DF 271 079. „Ex castris nostris.” Levél.
 639. DL 82 580. „Ex castris in vado Varadini Petri positis.” Levél.
 640. Enyingi Török 2. sz. (DL 23 586.) Királyi adománylevél.
 641. DF 218 013.
 642. Fögel: II. Lajos 111.
 643. Fögel: II. Lajos 111.
 644. Házi I/7. 25-26. (=DF 204 273.), 218 050., 243 496., 250 012., 267 129., 271 097., 286 887. Levelek.
 645. DF 252 334. Levél.
 646. DF 246 429. Levél.
 647. DF 234 950. Levél.
 648. Házi I/7. 29-30. (=DF 274 276.) „De propria commissione domini palatini.”
 649. DF 246 140. Levél.
 650. DL 89 159. „Ex commissione domini palatini.”

IV. 29.	Buda ⁶⁵¹	[VIII. 10–28.	Buda, egy.] ⁶⁷²
V. 3.	Buda ⁶⁵²	VIII. 23.	Buda ⁶⁷³
V. 5.	Buda ⁶⁵³	VIII. 30.	Buda ⁶⁷⁴
V. 13.	Buda ⁶⁵⁴	VIII. 31.	Buda ⁶⁷⁵
V. 14.	Buda ⁶⁵⁵	IX. 12.	Buda ⁶⁷⁶
V. 25.	Buda ⁶⁵⁶	IX. 16.	Buda ⁶⁷⁷
V. 29.	Buda ⁶⁵⁷	IX. 20.	Buda ⁶⁷⁸
V. 30.	Buda ⁶⁵⁸	IX. 21.	Gubacs ⁶⁷⁹
VI. 2.	Buda ⁶⁵⁹	IX. 23.	Kecskemét ⁶⁸⁰
VI. 3.	Buda ⁶⁶⁰	IX. 24.	Kecskemét ⁶⁸¹
VI. 4.	Buda ⁶⁶¹	X. 17.	Futak ⁶⁸²
VI. 9.	Buda ⁶⁶²	X. 27.	Futak ⁶⁸³
VI. 12.	Buda ⁶⁶³	XI. 3.	Futak ⁶⁸⁴
VI. 18.	Buda ⁶⁶⁴	XI. 25.	Futak ⁶⁸⁵
VI. 27.	Buda ⁶⁶⁵	XII. 5.	Madaras ⁶⁸⁶
VII. 4.	Buda ⁶⁶⁶	XII. 11.	Buda ⁶⁸⁷
VII. 5.	Buda ⁶⁶⁷	XII. 19.	Buda ⁶⁸⁸
VII. 19.	Buda ⁶⁶⁸	XII. 20.	Buda ⁶⁸⁹
VII. 24.	Buda ⁶⁶⁹	XII. 26.	Buda ⁶⁹⁰
VII. 31.	Buda ⁶⁷⁰	1523. I. 2.	Buda ⁶⁹¹
VIII. 6.	Buda ⁶⁷¹		

651. DL 50 327. „Commissio propria domini palatini.”

652. DF 205 834. „De propria commissione domini palatini.”

653. DF 243 502. Levél.

654. DF 218 072., 271 099. Levelek.

655. DL 47 448. Levél Sáros megyéhez a török veszélyről.

656. DF 243 509. Levél.

657. DF 241 220. Levél.

658. DF 218 076. Levél.

659. DF 271 230. Levél.

660. Házi I/7. 31–32. (=DF 204 278.), 241 224. „De propria commissione domini palatini.”; DF 241 225. Levél.

661. DF 276 310. Levél.

662. DF 243 514. „De propria commissione domini palatini, locumtenentis regie maiestatis.”

663. DF 261 219. „De propria commissione domini palatini, locumtenentis regie maiestatis.”

664. DF 241 229. „De propria commissione domini palatini, locumtenentis regie maiestatis.”

665. DF 218 079., 271 096. „De propria commissione domini palatini, locumtenentis regie maiestatis.”

666. DF 218 081. Levél.

667. SMM 3. (1972.) 51/64. „Ex propria commissione palatini, locumtenentis regie maiestatis.”

668. DF 276 768. „De propria commissione domini palatini, locumtenentis regie maiestatis.”

669. DF 228 099. „De propria commissione domini palatini, locumtenentis regie maiestatis.”

670. DF 260 438. „Ex propria commissione domini palatini, locumtenentis regie maiestatis.”

671. DF 271 100. Levél.

672. Kronológia I. 343.

673. DL 32 115. „Ex propria commissione domini palatini, locumtenentis regie maiestatis.”

674. Szabó: II. Lajos-kori egy. 187/XLVII. (DL 60 946.) „Ex propria commissione domini palatini.”

675. DF 261 623. „De propria commissione domini palatini, locumtenentis regie maiestatis.”

676. DF 241 236. Levél.

677. DF 274 257. „De propria commissione domini palatini, locumtenentis regie maiestatis.”

678. DF 232 590. „De propria commissione domini palatini, locumtenentis regie maiestatis.”

679. DF 218 049., 271 098. Levelek.

680. DL 47 472. (Valószínűleg Ellyevölgyi János ítélőmester keltez, de a nádor is ott van.)

681. DL 86 445. (Valószínűleg Ellyevölgyi János ítélőmester keltez, de a nádor is ott van.)

682. DL 36 091. „Ex propria commissione domini palatini, locumtenentis regie maiestatis.”

683. DF 248 853., 258 750. „De propria commissione domini palatini, locumtenentis regie maiestatis.”

684. DF 254 999. „De propria commissione domini palatini, locumtenentis regie maiestatis.”

685. DL 23 702. „Lecta.”

686. DL 105 293. (Bodrog m.; Borsod megyei ügy.) Ítélőmester?

687. DF 246 139. Levél.

688. DF 271 091. „De propria commissione domini palatini, locumtenentis regie maiestatis.”

689. DF 271 229. Levél.

690. DF 243 489. Levél.

691. DF 218 113. Levél.

I. 11.	Buda ⁶⁹²	II. 16.	Buda ⁷¹⁴
I. 29.	Buda ⁶⁹³	II. 20.	Buda ⁷¹⁵
II. 7.	Buda ⁶⁹⁴	III. 10.	Buda ⁷¹⁶
II. 14.	Buda ⁶⁹⁵	III. 22.	Buda ⁷¹⁷
II. 28.	Buda ⁶⁹⁶	IV. 6.	Buda ⁷¹⁸
III. 1.	Buda ⁶⁹⁷	IV. 9.	Buda ⁷¹⁹
III. 7.	Buda ⁶⁹⁸	IV. 19.	Nyék, a királynál vendégségben ⁷²⁰
III. 11.	Buda ⁶⁹⁹	V. 11.	Buda ⁷²¹
III. 15.	Buda ⁷⁰⁰	V. 22.	Buda vár ⁷²²
III. 29.	Buda ⁷⁰¹	VI. 5.	Buda ⁷²³
IV. 8.	Babócsa vár ⁷⁰²	VI. 10.	Buda vár ⁷²⁴
IV. 10.	Babócsa vár ⁷⁰³	VI. 23.	Buda ⁷²⁵
IV. 14.	Babócsa vár ⁷⁰⁴	VII. 5.	Hatvan, egy. ⁷²⁶
X. 2.	Babócsa vár ⁷⁰⁵	VII. 6.	Hatvan, egy., leváltják. ⁷²⁷
X. 3.	Babócsa ⁷⁰⁶	[VII.	Cserép, majd Ecsed vára] ⁷²⁸
1524. I. 8.	Babócsa vár ⁷⁰⁷	1526. I. 13.	Pozsony ⁷²⁹
II. 28.	Babócsa vár ⁷⁰⁸	III. 25.	Babócsa vár ⁷³⁰
X. 5.	Buda ⁷⁰⁹	IV. 24.	Buda ⁷³¹
X. 21.	Buda ⁷¹⁰	IV. 25.	Buda ⁷³²
1525. I. 26.	Buda ⁷¹¹	IV. 28.	Buda ⁷³³
II. 1.	Buda ⁷¹²	IV. 29.	Buda ⁷³⁴
II. 12.	Buda ⁷¹³	VI. 5.	Buda ⁷³⁵
		VI. 7.	Buda ⁷³⁶

692. DF 259 675. „Ex propria commissione domini palatini, locumtenentis regie maiestatis.”

693. DF 243 528. Levél.

694. DF 261 701. „Ex propria commissione domini palatini, locumtenentis regie maiestatis.”

695. DF 260 442. A szöveg alatt rányomott papírfelzetes pecséttel.

696. DF 243 537., Iványi: Adalékok 354-5. (DL 23 721.)

697. DF 243 539. Levél.

698. DL 23 723. „Ex propria commissione domini palatini, locumtenentis regie maiestatis.”

699. DF 260 221. 265 881. Mindkettő: „Ex propria commissione domini palatini, locumtenentis regie maiestatis.”

700. DF 257 892. „Ex propria commissione domini palatini, locumtenentis regie maiestatis.” Moga István vajda részére telepítési engedély Kőrösbánya oppidum területére.

701. DF 246 149. Levél.

702. DF 259 672.

703. SMM 1. (1970.) 49/35.

704. DF 285 155.

705. DF 276 044-5. Levelek.

706. Acta Tomiciana VIII. 191. Levél.

707. DL 23 870., manu propria.

708. DL 47 549. Levél.

709. DL 63 034. Levél.

710. DL 47 572. Adomány Gétyei János alnádornak.

711. Fraknoi: II. Lajos számadáskönyve 64.

712. Fraknoi: II. Lajos számadáskönyve 68.

713. Fraknoi: II. Lajos számadáskönyve 76.

714. Fraknoi: II. Lajos számadáskönyve 80.

715. Fraknoi: II. Lajos számadáskönyve 84.

716. Fraknoi: II. Lajos számadáskönyve 102.

717. Fraknoi: II. Lajos számadáskönyve 113.

718. Fraknoi: II. Lajos számadáskönyve 131.

719. DL 24 127. Levél.

720. Fraknoi: II. Lajos számadáskönyve 148., Fögel: II. Lajos 119.

721. Fraknoi: II. Lajos számadáskönyve 168.

722. Szabó: II. Lajos-kori egy. 203/LX. (Főnemesi szövetséglevél.)

723. Fraknoi: II. Lajos számadáskönyve 189.

724. Szabó: II. Lajos-kori egy. 207., jegyzet. (DL 24 149.) – Újkori rontott, 1522-es évvel lemasolt példánya: DL 60 083.

725. Fraknoi: II. Lajos számadáskönyve 212.

726. Burgio 20.

727. Burgio 20.

728. Lándorfejrvár 29.

729. DF 288 065. Levél.

730. Acta Tomiciana VIII. 197. Levél.

731. Burgio 58.

732. Burgio 58.

733. Burgio 59-60.

734. Burgio 61.

735. Engel: 1526-os számadás 200.

736. Engel: 1526-os számadás 203.

VI. 15.	Buda ⁷³⁷
VI. 26.k.	Pécs ⁷³⁸
VI. 29.	Buda ⁷³⁹
VII. 5.	Buda ⁷⁴⁰
VII. 11.	Buda ⁷⁴¹
VIII. 29.	Mohács
IX. ...	Babócsa ⁷⁴²
IX. 24.	Pozsony ⁷⁴³
X. 9.	Pozsony ⁷⁴⁴
XI. 8–I. 12.	Pozsony ⁷⁴⁵
XII. 11.	Köpcsény ⁷⁴⁶
XII. 16.	Pozsony, egy. ⁷⁴⁷
1527. I. 12.	Pozsony ⁷⁴⁸
I. 13.	Bécs ⁷⁴⁹
I. 14–15.	Bécs ⁷⁵⁰
I. 16–19.	Pozsony ⁷⁵¹
V. 8.	Pozsony ⁷⁵²
VII. 17.	Pozsony ⁷⁵³
XI. 2–10.	Székesfehérvár ⁷⁵⁴
1528. II. 13.	Esztergom ⁷⁵⁵
III. 6.	Óvár ⁷⁵⁶
III. 7.	Óvár ⁷⁵⁷
VI. 10.	Buda ⁷⁵⁸

VII. 14.	Buda ⁷⁵⁹
VII. 15.	Buda ⁷⁶⁰
VII. 24.	Buda ⁷⁶¹
VII. 28.	Buda ⁷⁶²
VII. 31.	Buda ⁷⁶³
VIII. 9.	Buda ⁷⁶⁴
VIII. 22.	Buda ⁷⁶⁵
1529. I. 29.	Buda ⁷⁶⁶
VI. 29.	Buda ⁷⁶⁷
VIII. 7-ig	Buda
VIII. 7-től	Esztergom
1530. II. 9.	Prága ⁷⁶⁸
V. 8.	Dévény, meghal ⁷⁶⁹

Batori II. András itineráriuma

1499. IV. 12.	Bátor ⁷⁷⁰
1500. VII. 11.	Babócsa vár ⁷⁷¹
1503. XI. 13.	Bátor ⁷⁷²
1504. V. 3.	Buda ⁷⁷³
1506. IV. 6.	Bátor ⁷⁷⁴
1507. III. 19.	Bátor ⁷⁷⁵
1511. II. 6.	Bátor ⁷⁷⁶
1511. III. 28.	Babócsa vár ⁷⁷⁷
1511. V. 29.	Buda ⁷⁷⁸

737. Engel: 1526-os számadás 204.

738. Burgio 86.

739. DL 24 304.

740. Burgio 89.

741. Acta Tomiciana VIII. 203. Levél.

742. Jászai: A magyar nemzet 11. (Hist. Crit. XX. 25. alapján.)

743. Ortvy: Pozsony IV/1. 26. (A Pozsony városi számadáskönyv alapján.)

744. Jászai: Magyar nemzet 74. Országgyűlési meghívó magyarul.

745. DL 26 351. (Számadáskönyv pp. 1-30.)

746. Jászai: Magyar nemzet 197.

747. Ortvy: Pozsony IV/1. 89.

748. Ortvy: Pozsony IV/1. 93.

749. Ortvy: Pozsony IV/1. 93.

750. DL 26 351. (Számadáskönyv p. 30.)

751. DL 26 351. (Számadáskönyv p. 31.)

752. Thallóczy Lajos – Hodinka Antal: A horvát véghegyek oklevéltára, 1490–1527. (Magyar Történelmi Emlékek I. 31.) Budapest, 1903. 665.

753. Erdélyi: Thurzó levelezés 107.

754. Ortvy: Pozsony IV/1. 149-152. Ferdinánd koronázása 3-án, Anna királyné koronázása 4-én.

755. Héderváry II. 3., reg.

756. Héderváry II. 3. „Lecta et correcta per W[...]”

757. R. Kiss: A magyar helytartótanács 337/VII. (Kinevezése.)

758. R. Kiss: A magyar helytartótanács 339/VII., ETE I. 384-6.

759. Révay cs. lt. (SNA) Fasc. I. n° 19. (Az adatot Pálffy Géának köszönöm.)

760. Révay cs. lt. (SNA) Fasc. I. n° 24. (Az adatot Pálffy Géának köszönöm.)

761. Tört. Tár 1897. 20. Levél Majtényi Bertalan szegedi kapitányhoz.

762. Tört. Tár 1897. 22. Levél Majtényi Bertalan szegedi kapitányhoz.

763. Enyingi Török 43. sz. „De propria commissione domini palatini locumtenentis regie maiestatis.”

764. Héderváry II. 11.

765. Tört. Tár 1897. 23.

766. Gévay, Anton: Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, Ungarn und der Pforte im XVI. und XVII. Jahrhundert I. 1528., Wien, 1840. 59.

767. ETE I. 472.

768. MOL E 142. Fasc. 16. n° 41. (Az adatot Pálffy Géának köszönöm.)

769. Ortvy: Pozsony IV/1. 182.

770. Perényi 690., manu propria.

771. DL 71 078.

772. DF 216 638.

773. DL 71 088.

774. DL 46 752.

775. DL 56 370.

776. DF 217 064.

777. DL 82 326.

778. DL 82 329.

1511. IX. 10.	Bátor ⁷⁷⁹	1523. VI. 20.	Boldogfalva ⁸⁰⁴
1511. XI. 19.	Babócsa vár ⁷⁸⁰	1523. VII. 27.	Buda ⁸⁰⁵
1512. III. 19.	Bátor ⁷⁸¹	1523. VII. 28.	Buda ⁸⁰⁶
1512. VII. 6.	Bátor ⁷⁸²	1523. VIII. 17.	Buda ⁸⁰⁷
1513.	Bátor, esküvő ⁷⁸³	1523. XII. 17.	Varannó ⁸⁰⁸
1513. XI. 3.	Bátor ⁷⁸⁴	1524. I. 14–25.	Varannó ⁸⁰⁹
1514. III. 9.	Bátor ⁷⁸⁵	1524. I. 29.	Szepsi ⁸¹⁰
1515. XII. 11.	Bátor ⁷⁸⁶	1524. III. 7–9.	Lelesz ⁸¹¹
1517. VIII. 21.	Bátor ⁷⁸⁷	1524. V. 6.	Buda ⁸¹²
1517. XII. 2.	Bátor ⁷⁸⁸	1524. XII. 28.	Heves ⁸¹³
1518. III. 30.	Bátor ⁷⁸⁹	1525. VI. 22.	Bátor ⁸¹⁴
1518. IV. 24.	Rákos, egy. ⁷⁹⁰	1525. VII. 27.	Buda ⁸¹⁵
1519. VI. 2.	Buda ⁷⁹¹	1526. II. 25.	Buda ⁸¹⁶
1520. I. 28.	Bátor ⁷⁹²	1526. VII. 31.	Ercsinél csatlakozik a királyhoz ⁸¹⁷
1520. VII. 3.	Buda ⁷⁹³	1526. VIII. 29.	Mohács ⁸¹⁸
1521. VII. 27.	Csanád ⁷⁹⁴	1526. X. 17.	Tokaj ⁸¹⁹
1521. IX. 13.	Báta ⁷⁹⁵	1527. XI. 2–10.	Székesfehérvár ⁸²⁰
1522. IV. 21.	Bátor ⁷⁹⁶	1528. IX. 17.	 ⁸²¹
1522. VI. 7.	Buda ⁷⁹⁷	1529. VIII. 3.	Buda ⁸²²
1522. VIII. 14.	Buda ⁷⁹⁸	1532. X. 18.	Pozsony ⁸²³
1522. VIII. 27.	Buda ⁷⁹⁹		
1522. IX. 1.	Buda ⁸⁰⁰		
1522. IX. 4.	Buda ⁸⁰¹		
1523. IV. 15.	Dománhida ⁸⁰²		
1523. V. 13.	Varannó ⁸⁰³		

779. DL 82 333.

780. DF 250 360/I.

781. DL 22 288.

782. DL 82 346.

783. DL 56 398.

784. DL 95 137.

785. DL 71 129.

786. DL 56 402.

787. DL 67 193. Betegen otthon fekszik és bevalást tesz.

788. DL 64 532.

789. DL 86 088.

790. DL 31 015.

791. DL 22 958.

792. Batori oklevelek 254/21.

793. DL 23 418.

794. DL 25 629.

795. DL 25 632-3.

796. DL 25 649.

797. DL 23 670-2. (Rozgonyi Istvánnal együtt felesége nevében megidézi Sárközi Albert királyi jogügyigazgatót Sempte vár ügyében.)

798. DL 64 558.

799. Szabó: II. Lajos-kori egy. 181/XLIV., aug. 22-i kelettel. (DL 23 668.)

800. DL 106 083. p. 622-5.

801. DL 23 679-80.

802. DL 69 911. mint szatmári ispán.

803. DL 23 794.

804. DL 64 572. – Regesztája Bártfai Szabó László: Pest megye történetének okleveles emlékei 1002–1599-ig. Függelékül az inarchi Farkas, az irsai Irsay, valamint a szilasi és pilisi Szilassy családok története. Bp., 1938. 362/1446., tévesen Istvánként megadva a levéltíró.

805. DL 64 573.

806. DL 47 518.

807. DL 64 574.

808. Documenta Stephani de Rozgon 121.

809. Vö. Verböci István itteni keltezésével, de különösen DL 23 742., 23 878-9.

810. DL 23 889.

811. DL 23 742., 23 879.

812. DL 82 647.

813. DL 105 786.

814. DL 24 161.

815. Mon. rust. 534/407. „Relatio magnifici domini Andree de Bathor comitis Zathmariensis.”

816. DL 24 267.

817. Brodericus 35.

818. Brodaricus 53.

819. ETE I. 289.

820. Ortvay: Pozsony IV/1. 149-152. (Ferdinánd és Anna koronázása, 10-én kinevezi a király tárnokmesterré.)

821. A Magyar Tudományos Akadémia történelmi bizottságának oklevélmásolatai I–III. Ismerteti Óváry Lipót. Bp., 1890–1901.; II. 28/117. Vere-seget szenved Cibak Imre csapataitól.

822. ETE I. 483.

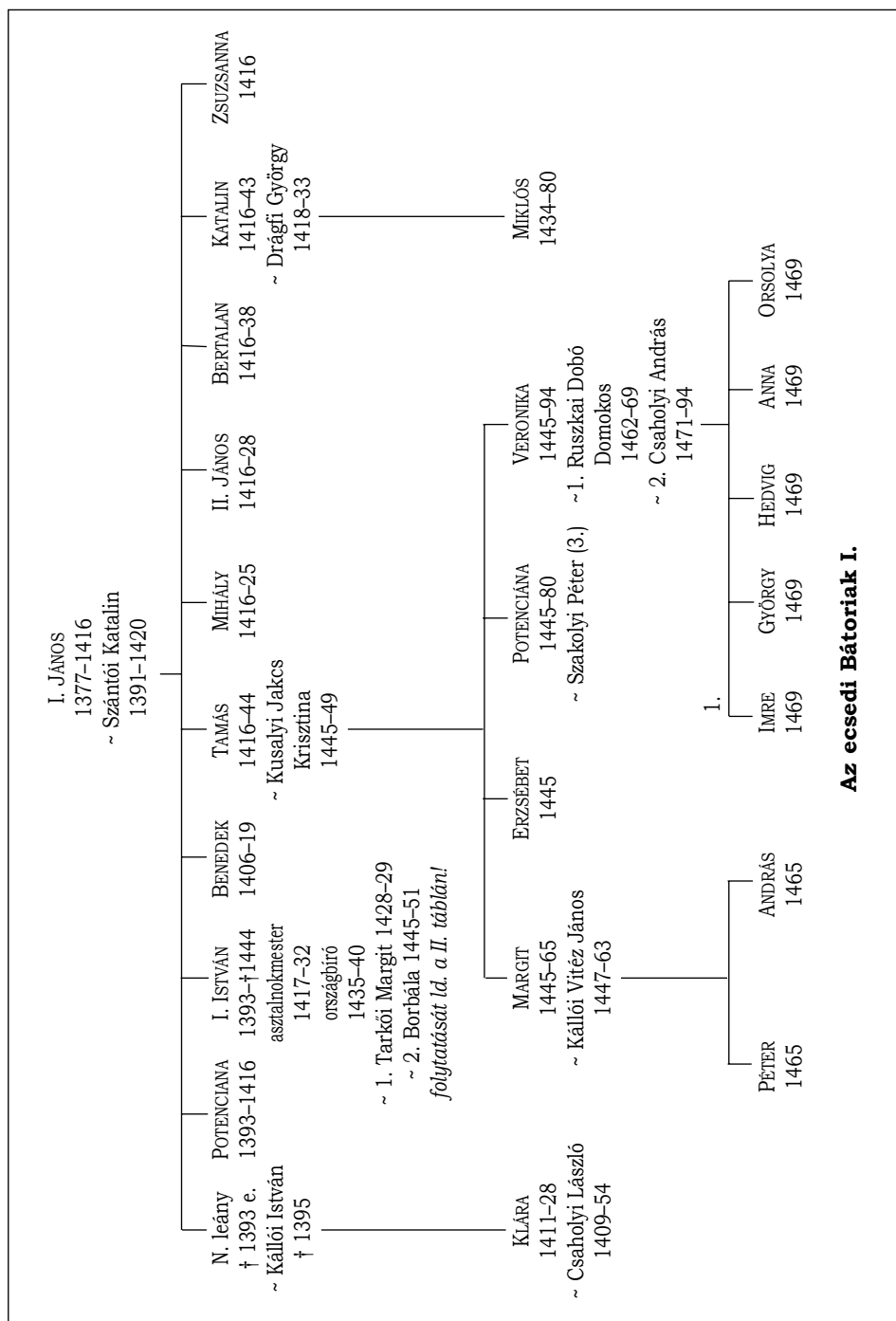
823. Erdélyi: Thurzó levelezés 388.

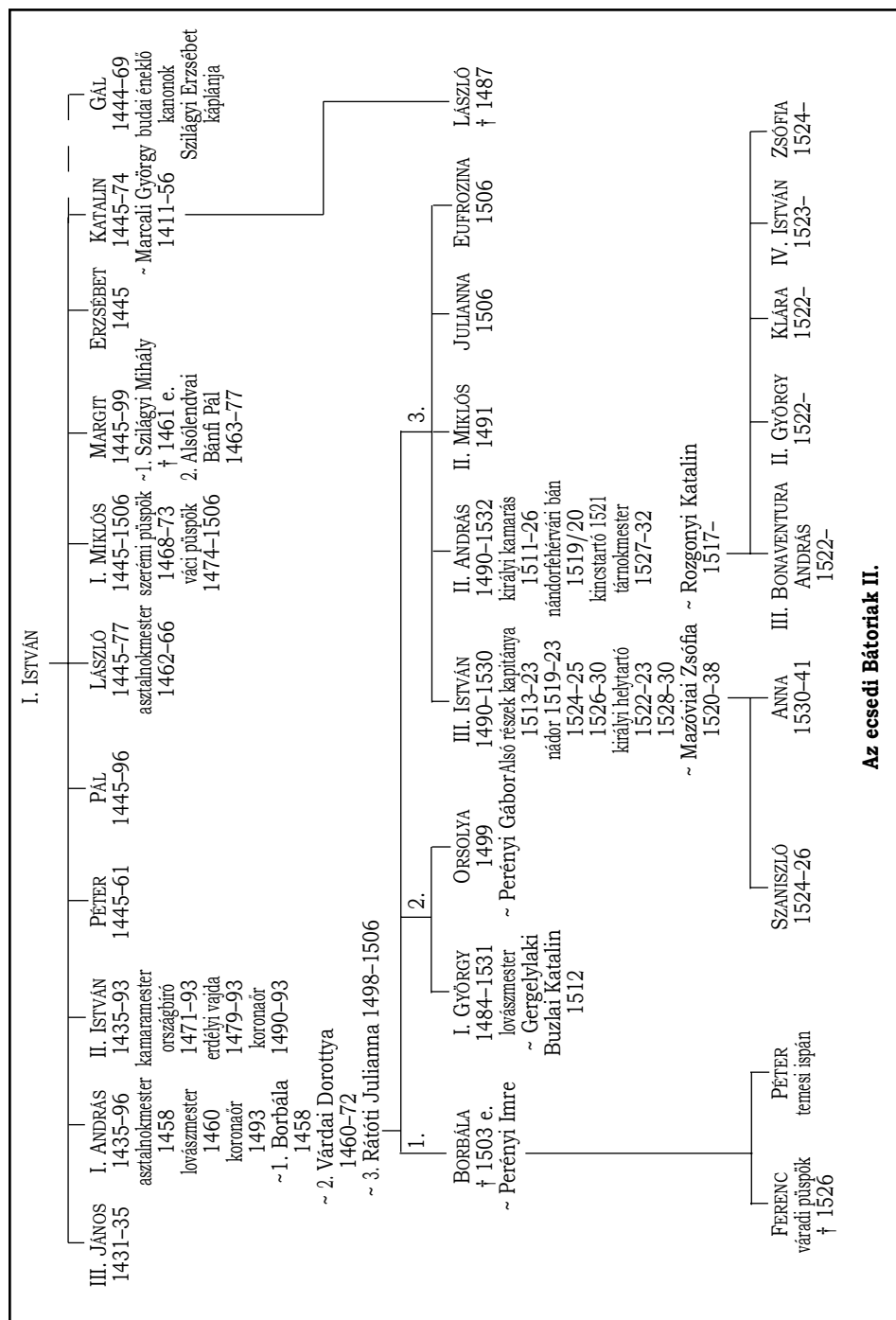
Rövidítésjegyzék és bibliográfia

- Acta Tomicianae = Epistole, legationes, responsa, actiones, res geste serenissimi principis Sigismundi, eius nominis primi, regis Polonie, magni ducis Lithvanie, Russie, Prussie, Masovie domini. I–X. 1852–1899.
- Barta: Keresztesek = Barta Gábor: Keresztesek áldott népe. Budapest, 1977.
- Báthory Miklós = Báthory Miklós váci püspök (1474–1506) emlékezete. Szerk. Horváth Alice. Vác, 2007.
- Bátori oklevelek = Horváth Richárd – Neumann Tibor – C. Tóth Norbert: Oklevelek a Batori család történetéhez = Szabolcs-szatmár-beregi Szemle XLI (2006) 327–368.
- Bónis: Jogtudó = Bónis György: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971.
- Brodericus = Stephanus Brodericus: De conflictu Hungarorum cum solymano Turcarum imperatore ad Mohach historia verissima. Edidit Petrus Kulcsár. Budapest, 1985.
- Burgio = Mohács Magyarországa. Báró Burgio pápai követ jelentései. Fordította Bartoniek Emma. Budapest, 1926.
- C. Tóth: Ecsedi Batoriak = C. Tóth Norbert: A Batori-család ecsedi ága az 1440-es években = Szabolcs-szatmár-beregi Szemle XLI (2006) 266–289.
- Csáky = Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez. I. 1–2. rész. Bp., 1919. (A körösszegi és adorjáni gróf Csáky család története I. Oklevéltár.)
- Documenta Stephani de Rozgon = Documenta vitam Stephani de Rozgon (†1523) familiaeque eius illustrantia ab anno 1485 usque 1526. Redegit Norbertus C. Tóth. Budapestini MMVIII. Manuscriptum. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam)
- DRH 1301–1457. = Decreta Regni Hungariae 1301–1457. Collectionem manuscriptam Francisci Döry additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis, Vera Bácskai. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976. (Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 11.)
- DRH 1458–1490. = Decreta Regni Hungariae 1458–1490. Francisci Döry collectionem manuscriptam additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis, Geisa Érszegi, Susanna Teke. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. (Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 19.)
- Engel: 1526-os számadás = Johann Christian von Engel: Monumenta Ungarica. Vienna, 1809. 187–236.
- Engel: Archontológia = Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. História Könyvtár, Budapest 1996.
- Engel: Genealógia = Engel Pál: Magyar középkori adattár. Magyarország világi archontológiája 1301–1457. – Középkori magyar genealógia. Arcanum Digitéka, PC-CD-ROM Budapest 2001.
- Enyingi Török = Enyingi Török Bálint okmánytára. A bevezetést írta és a forrásokat közlést teszi Bessenyi József. Budapest, 1994.
- Erdélyi: Thurzó levelezés = Erdélyi Gabriella: Bethlenfalvi Thurzó Elek levelezése (Források a Habsburg–magyar kapcsolatok történetéhez) I. 1526–1532. Budapest, 2005.
- Érdűjhelyi: Kutatások = Érdűjhelyi Menyhért: Kutatásaim a római levéltárakban. Katholikus Szemle 10. (1896) 605–646.
- Érszegi: Báthory = Érszegi Géza: Báthory Miklós váci püspök oklevelei. In Báthory Miklós 31–54.
- ETE = Egyháztörténeti emlékek a magyar hitújítás korából, I–II. Szerkesztették Bunyitay V., Rapaics R., Karácsonyi J. Budapest, 1902., 1904.
- Eubel II. = Hierarchia catholica medii aevi sive summorum pontificum, s. R. e. cardinalium, ecclesiarum antistitem series, ab anno 1431 usque ad annum 1503 perducta, e documentis tabularii praesertim Vaticani collecta, digesta, edita per Conradum Eubel. Monasterii, 1901.
- Fögel: II. Lajos = Fögel József: II. Lajos udvartartása 1516–1526. Budapest, 1917.
- Fraknoi: II. Lajos számadáskönyve = Fraknoi Vilmos: II. Lajos király számadási könyve 1525. január 12–július 16. Magyar Történelmi Társaság, Új folyam 10. kötet. Budapest, 1877. 45–236.
- Fügedi: Arisztokrácia = Fügedi Erik: A 15. századi magyar arisztokrácia mobilitása (Történeti Statisztikai Kötetek.) Budapest, 1970.
- Házi = Házi Jenő: Sopron szabad királyi város története. I. rész 1–7., II. rész 1–6. Sopron, 1921–1943.
- Héderváry = A Héderváry-család oklevéltára. A M. Tud. Akadémia történelmi bizottsága megbízásából közli Radvánszky Béla és Závodszy Levente. I–II. Budapest, 1909–1922.
- Hist. Crit. = Katona, Stephanus: Historia critica regum Hungariae. Ex fide domesticorum et exterorum scriptorum concinnata, I–XLII. Pestini, Posonii, Cassoviae etc. 1779–1817.
- HO = Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius. Kiadják Ipolyi Arnold, Nagy Imre, Paur Iván, Ráth Károly és Véghegy Dezső. I–VIII. Győr, Bp., 1865–1891.
- Holub: Zala = Holub József: Zala megye története a középkorban I. Pécs, 1929.
- Horváth: Batori várak = Horváth Richárd: Az ecsedi Batoriak várbirtokai a kései középkorban Szabolcs-szatmár-beregi Szemle XLI (2006) 305–326.
- Iván: Visegrád = Iván László: A visegrádi vár története a kezdetektől 1685-ig. Visegrád, 2004.

- Iványi: Adalékok = Iványi Béla: Adalékok nemzetközi érintkezéseink történetéhez. Történelmi Tár, Új folyam 7. (1906) 139-151., 161-197., 321-367.
- Jajca = Jajcza (bánság, vár és város) története 1450–1527. Írta: Thallóczy Lajos. Az oklevéltárat szerkesztette: Horváth Sándor. (Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum. Magyarország melléktartományainak oklevéltára. Negyedik kötet. MHH Diplomataria vol. XL.) Budapest, 1915.
- Jászai: Magyar nemzet = Jászai Pál: A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után. Pest, 1846.
- Károlyi = Codex diplomaticus comitum Károlyi de Nagy-Károly. A nagykárolyi gróf Károly-család oklevéltára I–V. Sajtó alá rendezi Géresi Kálmán. Budapest, 1882–1897.
- Kerékygyártó = Magyarok életrajzai. I. szakasz: Hajdankor – 1600. IV. füzet. Szerkeszti Kerékygyártó Árpád. Pest, 1857.
- Köblös: Archontológia = Köblös József: Az egyházi közélet Mátyás és a Jagellók korában. (A budai, fehérvári, győri és pozsonyi káptalan adattárával.) Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 12. Budapest, 1994.
- Kronológia = Magyarország történeti kronológiája I. kötet. A kezdetektől 1526-ig. Főszerk. Benda Kálmán, a vonatkozó rész Engel Pál munkája. Budapest, 1981. – II. kötet. 1526–1848., a vonatkozó rész Barta Gábor munkája. Budapest, 1982.
- Kubinyi: Bárók = Kubinyi András: Bárók a királyi tanácsban Mátyás és II. Ulászló idejében. Századok 122. (1988) 147–213.
- Kubinyi: Báthory Miklós = Kubinyi András: Báthory Miklós és családja politikai szereplése. In Báthory Miklós 13–30.
- Kubinyi: Mátyás-kori kancellária = Kubinyi András: Adatok a Mátyás-kori királyi kancellária történetéhez – Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica Tomus IX. – Fasciculus 1. Miskolc 2004. 25–58.
- Lándorfejtűvár = Zay Ferenc: Az Lándorfejtűvár elvesztésének oka e vót és így esött. Sajtó alá rendezte Kovács István, az utószót Szakály Ferenc írta. Magyar Helikon, 1980.
- Lelesz I. = C. Tóth Norbert: A leleszi konvent országos levéltárában lévő Acta anni sorozatának oklevelei, I. közlemény 1387–1399. (Pótlás a Zsigmondkori Oklevéltár I. kötetéhez) A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve 47 (2005) 235–343.
- Lelesz II. = C. Tóth Norbert: A leleszi konvent országos levéltárában lévő Acta anni sorozatának oklevelei, II. közlemény 1400–1410. (Pótlás a Zsigmondkori Oklevéltár II. kötetéhez) A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve 48 (2006) 323–442.
- Lelesz III. = C. Tóth Norbert: A leleszi konvent Statutoriae sorozatának 1387–1410 közötti oklevelei (Pótlás a Zsigmondkori Oklevéltár I–II. kötetéhez) (A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Levéltár Kiadványai II. Közlemények 36., sorozatszerk. Nagy Ferenc.) Nyíregyháza, 2006.
- Lukcsics = Lukcsics Pál: A XV. századi pápák oklevelei. I–II. Olaszországi Magyar Oklevéltár. Közrebocsátja a Római Magyar Történeti Intézet. Bp., 1931, 1938.
- Magyar-Zsidó oklt. = Magyar-Zsidó oklevéltár. Monumenta Hungariae Iudaica. Kiadja az Izr. Magyar Irodalmi Társulat. I–XVIII. Bp., (1903–1980.)
- Mon. Habsburgica = Laszowski, Emilij: Habsburški spomenici kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Monumenta Habsburgica regni Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae. Kniga I–III. Zagreb, 1914–1917.
- Mon. rust. = Monumenta rusticorum in hungariam rebellium anno MDXIV. Maiorem partem collegit Antonius Nagy Fekete. Ediderunt Victor Kenéz et Ladislaus Solymosi atque in volumen redigit Geisa Érszegi. Budapest, 1979. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 12.)
- Németh: Egy hős = Németh Péter: Egy hős és felmenői = Szabolcs-szatmár-beregi Levéltári Évkönyv XVII (2006) 292–305.
- Németh: Szatmár = Németh Péter: A középkori Szatmár megye települései a XV. század elejéig. Nyíregyháza, 2008. (A nyíregyházi Jósza András Múzeum kiadványai 60.)
- Neumann: II. Ulászló = Neumann Tibor: II. Ulászló koronázása és első rendeletei. (Egy ismeretlen országgyűlésről és koronázási dekrétumról) Századok 142. (2008.) 315–337.
- Ortvay: Pozsony IV/1. = Ortvay Tivadar: Pozsony város története IV/1. Pozsony, 1913.
- Perényi = Perényi család levéltára 1222–1526. Közzéteszi Tringli István. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 44.) MOL–MTA TTI Budapest, 2008.
- Pray: Epist. proc. I. = Pray, Georgius: Epistolae procerum regni Hungariae. Pars I. Complectus epistolae ab anno MCCCCXC ad MDXXXI. Posonii, MDCCCVI.
- R. Kiss: Helytartótanács = A magyar helytartótanács I. Ferdinánd korában és 1549–1551. évi leveles könyve. Írta R. Kiss István. Budapest, 1908.
- SMM = Somogy Megye Múltjából Levéltári Évkönyv, Kaposvár. 1–3. (1970–1972): A somogyi konvent II. Lajos-kori oklevelei az Országos Levéltárban. Kivonatokban közzéteszi Komjáthy Miklós. – 18. (1987): A somogyi konvent II. Ulászló-kori oklevelei az Országos Levéltárban. Kivonatokban közzéteszi Komjáthy Miklós. – 25. (1994): Borsos Iván: A Mérey család levéltára 1265–1526. (III. rész.)
- Szabó: II. Lajos-kori ogv. = A magyar országgyűlések története II. Lajos korában. Írta Szabó Dezső. Budapest, 1909.

- Szabolcs I. = Piti Ferenc: Szabolcs megye hatóságának oklevelei I. (1284–1386) A nyíregyházi Jósa András Múzeum kiadványai 55. Szerk. Németh Péter. Szeged–Nyíregyháza, 2004.
- Szabolcs II. = C. Tóth Norbert: Szabolcs megye hatóságának oklevelei II. (1387–1526) A nyíregyházi Jósa András Múzeum kiadványai 53. Szerk. Németh Péter. Budapest–Nyíregyháza, 2003.
- SzSzBokl. = Középkori oklevelek a Szabolcs–Szatmár–Bereg Megyei Levéltárban (1300–1525). Összegejtőtte, átirta Balogh István, szerk. Érszegi Géza. Nyíregyháza, 2000. (A Szabolcs–Szatmár–Bereg Megyei Levéltár kiadványai II. Közlemények 21.)
- Teleki = Teleki József: Hunyadiak kora Magyarországon, I–XII. Pest, 1852–1863.
- Tkalčić = Monumenta historica lib. reg. civitatis Zagrabiae metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. (Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba.) Collegit et sumptibus eiusdem civitatis edidit Joannes Bapt. Tkalčić. Vol. I–XIV. Zagrabiae, 1889–1932.
- Tört. Tár 1897. = Szerémi József: Monumenta, emlékek a Majthényi, Kesselleőkeői és Berencsi Majthényi bárók és urak családi levéltárából 1451–1718. Történelmi Tár 20. (1897) 1–338.
- UB = Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Von Franz Zimmermann, Carl Werner, Georg Müller, Gustav Gündisch, Herta Gündisch, Konrad G. Gündisch, Gernot Nussbächer. Bd. I–VII. Hermannstadt, 1892–1991.
- Ugocsa = C. Tóth Norbert: Ugocsa megye hatóságának oklevelei (1290–1526) (A Magyar Tudományos Akadémia–Magyar Országos Levéltár Zsigmondkori Oklevéltár Kutatócsoport kiadványa) Budapest, 2006.
- Vár adattár = Horváth Richárd: A középkori Magyarország várai és azok birtokosai, tisztségviselői 1458–1526. Kézirat, 2008.
- Wagner: Collectanea = Collectanea genealogico-historica illustrium Hungariae familiarum, quae jam interciderunt. Ex ms potissimum eruit et scutis gentilitiis auxit Carolus Wagner, condam bibliothecae universitatis regiae Budensis custos. Decas 1. Posonii, Pestini et Lipsiae, 1802.
- Wertner: Báthoryak = Wertner Mór: A Báthoryak családi történetéhez (Egy genealógiai táblával.) = Turul XVIII (1900) 6–29. Arcanum PC CD-ROM.
- Zichy = Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vásonkeő. A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára, I–XII. Szerkesztik Nagy Imre, Nagy Iván, Véghely Dezső, Kamerer Ernő, Dóry Ferenc és Lukács Pál. Budapest 1871–1931.
- ZsO = Zsigmondkori Oklevéltár I–II. (1387–1410) Összeállította Mályusz Elemér. Bp., 1951–1958.; III–VII. (1411–1420) Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette és szerkesztette Borsa Iván. Bp., 1993–2001.; VIII–IX. (1421–1422) Borsa Iván – C. Tóth Norbert. Bp., 2003–2004. X. (1423) C. Tóth Norbert. Bp., 2007. (Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 1., 3–4., 22., 25., 27., 32., 37., 39., 41. és 43.)

Horváth Richárd

Életrajzi szilánkok ecsedi Bátori István politikai pályafutásáról (1458–1479)¹

„Az összes Bátori családoknak több tekintetben legkitünőbb tagja. Ékesedett számos köz és magán erényekkel, s az utóbbiak közt nem kevésbé magasztaltatott korában hallatlan élettisztasága, minek jellemzéseül 'nőtelen' melléknévvel ruháztatott fel.”²

E szavakkal vezeti be munkáját, az eddigi szakirodalom alapján írástudatlannak ismert és erdélyi vajdai méltóságát részben erőszakossága miatt elvesztő Bátori István első, s máig egyetlen történeti életrajzát Kerékgyártó Árpád. Jellemzése – látni fogjuk – egyértelműen a korának megfelelő, 19. század közepét jellemző történeti fölfogáson, valamint a 15. század második felének máig legmeghatározóbb történeti forrásszövegén, Antonio Bonfini hatalmas művén alapszik. Mielőtt azonban e jellemzésről akár pozitív, akár negatív véleményt, netán elhamarkodott kritikát fogalmaznánk meg, gyorsan előre kell bocsátanunk, hogy az országbíró-vajdáról mind a mai napig nem készült modern életrajzi összefoglalás. Be kell vallanunk, hogy a kutatás szinte másfél évszázada, azaz Kerékgyártó 1857-es műve óta voltaképpen egy helyben topog vagy csak kisebb lépéseket tett.³ Kétségtelen tény: a Turul folyóirat hasábjain pontosan 1900-ban napvilágot látott egy, a Bátoriak leszármazását bemutató tanulmány, de ebben sem a birtokszerzések, sem pedig politikai szempontok nem kaptak helyet, ráadásul a megye jóval később kiadott településtörténeti monográfiájában is csak szórt adatokat találhatunk a családra.⁴ Ez utóbbi téren, a Bátori család politikai szereplését és legfőbb birtokait illetően,

1. A dolgozat elkészítését az OTKA (T 48 460. és K 63 445. sz.) pályázatai is támogatták.

2. Kerékgyártó Árpád: Magyarok életrajzai. I. szakasz: Hajdankor – 1600. IV. füzet. (Barcsai – Bátori) Pest, 1857. (a továbbiakban: Kerékgyártó: Bátori István) 331.

3. Wertner Mór alább idézendő munkáján kívül lényegében csak a Zsigmond-korig rendelkezünk a Bátoriak középkorban élt, meghatározó tagjairól életrajzi összefoglalásokkal, de ezek is csak az utóbbi években Németh Péter munkássága nyomán láttak napvilágot. Vö.: Németh Péter: A Bátori család eredetéről. In: Hagyomány és változás a népi kultúrában. Tanulmányok a hatvan esztendő Dám László tiszteletére. Szerk.: Szabó Sarolta. Nyíregyháza, 2005. 21–33., valamint Uő.: Egy hős és felmenői. In: Szabolcs-szatmár beregi Levéltári Évkönyv XVII. Szerk.: Galambos Sándor, Kujbusné Mecsei Éva. (A Szabolcs-szatmár-beregi Levéltár Kiadványai I. Évkönyvek, 17.) Nyíregyháza, 2006. 293–302. – Bátori István országbíró-vajda életére legutóbb: Horváth Richárd: Ecsedi Bátori István. In: Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458–1490. Kiállítási katalógus. Szerk.: Farbak Péter, Spekner Enikő, Szende Katalin, Végh András. Budapest, 2008. (a továbbiakban: Horváth: Bátori István) 268–269.

4. Wertner Mór: A Báthoryak családi történetéhez. Turul 18. (1900) 6–29. – Maksai Ferenc: A középkori Szatmár megye. (Település- és népiségtörténeti értekezések 4.) Budapest, 1940. passim.

némi előrelépés történt ugyan,⁵ de a földolgozandó forrásanyag még mindig nyomasztóan nagy. Jelen írás az idevágó „pótlások” sorát kívánja folytatni, így Bátori (II.) István politikai pályafutása összefoglalására tesz kísérletet a kezdetektől 1479. évi erdélyi vajdává történt kinevezéséig.⁶ Itt feltétlenül előre kell bocsátani, hogy a magyarországi, igencsak kisszámú középkori és kora újkorai történeti biográfiában oly gyakran megfogható gyakorlatot, nevezetesen az életrajzi elemek hiányait kitölteni hivatott kortörténeti fejezetek alkalmazását jelen sorok írója igyekezett kerülni, még ha nem is mindig sikerrel. Elvitathatatlan, hogy Bátori István élete ezer szállal a Mátyás- és kora Jagelló-kori magyar állam történetébe ágyazódik, mégis a mostani dolgozatban mindenekelőtt a személyes politikai elemek, cselekmények kaptak elsőbbséget. Politikatörténeti kitekintés csak ott és annyi található, ahol és amennyi a Bátorit illető részletek értelmezéséhez feltétlenül szükségesnek látszott.

Felmenők és örökségük

Bátori István, Erdély későbbi vajdája és a Magyar Királyság országbírája az ugyan-csak István nevet viselő országbíró (†1444) és feltehetően első felesége, Tarkói Margit házasságából született. Amikor 1435-ben az írott források „látókörébe” kerül,⁷ még kiskorú gyermek lehetett. Születési idejének meghatározásához érdemes figyelembe vennünk, hogy legfiatalabb öccse Miklós, a későbbi váci püspök 1468-ban már kinevezést nyert a szerémi püspöki székre Mátyástól,⁸ s 1506. évi halálakor – legalább is Fügedi Erik ma már ellenőrizhetetlen közlése nyomán – 71 esztendő volt, azaz 1434/35-ben szülehetett, eszerint István 1427–1430 táján jöhetett a világra.⁹ Ezek szerint halálakor nagyjából hatvan-hatvanhárom év körüli lehetett, amiről, igaz élete végéről, de becslésen alapuló értesüléssel is bírunk.¹⁰

Családja, leginkább apja jóvoltából, a korszak meghatározó politikai szereplői közé tartozott, annak dacára, hogy birtokaik mennyisége és földrajzi elhelyezkedése alapján ekkor még korántsem sorolhatjuk őket az ország vezetőinek „elit klubjába”,

5. C. Tóth Norbert: A Bátori család ecsedi ága az 1440-es években. Szabolcs-szatmár-beregi Szemle 51. (2006) (a továbbiakban: C. Tóth: Bátoriak) 266–289. – Neumann Tibor: Verbóci István 1520. évi utazása Szatmár megyében. A somlyói Bátoriak és a Móroc-örökség. Uo. 290–304. – Horváth Richárd: Az ecsedi Bátoriak várbirtokai a kései középkorban. (a továbbiakban: Horváth: Bátori várak) Uo. 305–326. – C. Tóth Norbert: Az ecsedi Báthory család birtokgyarapítási törekvései a XV. század második felében. In: Báthory Miklós váci püspök (1474–1506) emlékezete. Tanulmányok a „Váci püspökség Báthory emlékére 2006” alkalmából rendezett konferencia anyagából. Szerk.: Horváth Alice. Vác, 2007. (a továbbiakban: C. Tóth: Bátori birtokszerzések)

6. A genealógiai viszonyokról és a családtagok életpályájáról lásd a jelen kötetben C. Tóth Norbert tanulmányát. Ki kicsoda az ecsedi Bátori családban? A Bátori család ecsedi ágának tagjai 1383–1536. [Kézirat] Budapest, 2008. (a továbbiakban: C. Tóth: Bátori család)

7. DL 54 942. Az oklevélre C. Tóth Norbert hívta föl a figyelmet, amit ezúton is megköszönök.

8. C. Tóth: Bátori család

9. Kubinyi András: Báthory Miklós és családja politikai szereplése. In: Báthory Miklós váci püspök (1474–1506) emlékezete. Tanulmányok a „Váci püspökség Báthory emlékére 2006” alkalmából rendezett konferencia anyagából. Szerk.: Horváth Alice. Vác, 2007. (a továbbiakban: Kubinyi: Bátoriak) 15. Kubinyi András ehelyütt Fügedi Erik adattárára utal, ahol azonban forráshivatkozást nem találunk. Vö. Fügedi Erik: A XV. századi magyar püspökök. In: Uő.: Kolduló barátok, polgárok, nemesek. Tanulmányok a magyar középkorról. Budapest, 1981. 102.

10. Chalco Bertalan milánói jelentése a herceg számára arról tesz említést, hogy Bátori 1490-ben 60–64 esztendősen lehet. Magyar diplomacizai emlékek Mátyás király korából 1458–1490. I–IV. Szerk.: Nagy Iván és Nyáry Albert. Budapest, 1875–1878. (A továbbiakban: Dipl. Eml.) IV. 195. A fontos forrásra Neumann Tibor hívta föl a figyelmet, amit ezúton is megköszönök.

az arisztokraták tagjai közé.¹¹ Uradalmaik, váraik számát Mátyás 1458. évi trónra kerüléséig csupán az 1439-ben adományul nyert bujádi uradalommal tudták gyarapítani.¹² Az alapok tehát nem voltak jelentéktelenek, de az ecsedi Bátoriak igazi felemelkedése Mátyás király uralkodásának időszaka, épp e tanulmány „hősének”, Batori István országbíró, erdélyi vajdának az életideje volt. Illusztrációképp érdemes előrebocsátani, hogy 1458-ban a család az ország nagybirtokosai közt valahol a 22–25. helyen szerepelt, míg Mátyás halálakor az ország ötödik legjelentősebb világi birtokos családjává az ecsedi Batori volt.¹³ Azt gondolom, ez a tény már önmagában megéri azt, hogy a korszak legmeghatározóbb Batori családtagja, István politikai szerepének megismerésére szánjuk ezt a dolgozatot.

Nem lennénk ugyanakkor igazságosak, ha a főlemelkedés, birtokszerzés és hatalmi befolyás tekintetében csupán Istvánról ejtenénk szót. A teljesség megkívánja, hogy a Mátyás-kor folyamán bárói méltóságot viselt két testvéréről is megemlékezzünk. Nem István volt ugyanis a korszak első méltóságviselő Batori családtagja. A sort András nyitotta meg, aki – esetleg Szilágyi Mihály kinevezése nyomán¹⁴ – 1458 őszén asztalnokmesterként tevékenykedett. Első feltűnésekor, a nevezetes, Mátyás február eleji Magyarországra érkeztekor megkötött Stražnice-i szerződés megerősítői közt szerepel, noha ott egészen pontosan István testvére neve olvasható!¹⁵ Kubinyi András legutóbb annak a véleményének adott hangot a szöveg másfélszázados kiadását fölhasználván, hogy ehelyütt pusztá elírással lenne dolgunk: András neve helyett tévedésből Istvánt írtak a szövegbe.¹⁶ Legyen e megoldási lehetőség bármily csábító is, a helyzet mégsem ilyen egyszerű. Első pillantásra ugyan logikus a megoldás, hiszen Andrást októberben is említik az asztalnokmesteri tisztségben,¹⁷ ugyanakkor a pusztá névbeli tévedésbe aligha nyugodhatunk bele. Erre több apró jel utal. Egyfelől a Szilágyi személyéhez köthető tisztségeknevezés kérdését az októberi (azaz Szilágyi lefogása után közel három héttel kelt), s Andrást még mindig hivatalában említő oklevél, valamint az a tény, hogy Andrásnak ismerjük egy másik, 1460 után viselt méltóságát, a lovászmesterit¹⁸, egészen új megvilágításba helyezi. Eszerint András nem csak Szilágyinak felelt meg, hanem az új király is potenciális méltóságviselőt látott benne. Így tehát András egymás után viselte az asztalnokmesteri (1458), majd a lovászmesteri

11. Az elmondottakhoz: C. Tóth: Bátoriak 283–285.

12. C. Tóth: Bátoriak 275., Horváth: Batori várak 310.

13. Engel Pál: A magyar világi nagybirtok megoszlása a 15. században I–II. In: Uő.: Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok. Szerk.: Csukovits Enikő. (Millenniumi Magyar Történelem) Budapest, 2003. 30., 52., valamint legújabbban: C. Tóth: Batori birtokszerzések 175.

14. Legalább is Kubinyi András ezt feltételezte, hisz András (és persze István is) Margit testvérük házassága útján sógorságba került a kormányzóval. Vö.: Kubinyi: Bátoriak 16.

15. Teleki József: A Hunyadiak kora Magyarországon I–XII. Pest, 1852–1857. (a továbbiakban: Teleki: Hunyadiak) X. 575., valamint: Stephanus Kaprinay: Hungaria diplomatica temporibus Matthiae de Hunyad regis Hungariae. Pars II. Vindobona, 1771. (a továbbiakban: Kaprinai: Mátyás II.) 138–139.

16. Kubinyi: Bátoriak 16.

17. Uo. 16.

18. Egyetlen biztos említése: 1460. VI. 24.: DL 70 906. – 1462. május 29-én András már tisztség nélkül fordul elő számos báróval együtt említve. Decreta Regni Hungariae 1458–1490. Franciscus Döry collectionem manuscriptam additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis – Geisa Érszegi – Susanna Teke. (Publikationes Archivi Nationalis Hungarici II. Fontes 19.) Budapest, 1989. (a továbbiakban: DRH) 129. – 1464-ben a világosvári záloglevélben is korábbi lovászmesternek nevezte Mátyás. DL 72 004. 1460 szeptemberétől már Dombai Pál szerepel a tisztségben először egyedül, később Györgyi Bodó Gáspárral, majd Vezsenyi Lászlóval közösen. Fügedi Erik: A 15. századi magyar arisztokrácia mobilitása. (Történeti Statisztikai Kötetek) Budapest, 1970. (A továbbiakban: Fügedi: Mobilitás) 124.

méltóságot (1460–1461), ami önmagában még nem lenne különösebben figyelemre méltó, hisz uralkodása első esztendeiben Mátyás az utókor számára értelmezhetetlenül gyorsan váltogatta e tisztségek betöltőit.¹⁹ Ami meglepő lehet, az a Bátor i családtagok váratlan és nagyszámú föltűnése a király körül, s ennek vizsgálata vihet minket közelebb a Stražnice-i szerződében szereplő Bátor i családtag meghatározásához. Ám tekintsünk még egyszer András pályafutására.

András ugyanis a jelek – de még inkább a szakirodalom sugalmazása – szerint bárói hivatalaitól megválva a családi birtokvagyon gyarapítása, mintsem a politika felé fordult. Rövid méltóságviselése után Budán vagy az országos események környezetében nem tudjuk kimutatni. Amikor föltűnik, minduntalan a család javainak ügyében teszi ezt. 1461 áprilisában például Pálóci László országbíró előtt jelenik meg testvérei képviselőjében bőrvéji zálogos részük továbbzálogosítása tárgyában.²⁰ Ám pusztán ezért utazott volna személyesen Budára? Hogy nem csupán ez volt útjának célja, onnan tudhatjuk, hogy ugyanezen a napon – április 21-én – kelt Mátyás azon adománylevele, amelyikben az erdélyi Fehér megyei Diód várát élet-hossziglan, a Zaránd megyei Világos várát pedig zálog gyanánt adta testvérüknek, Margitnak, Szilágyi Mihály özvegyének.²¹ Alighanem az ügylet háttérében kevésbé Margitot, mint inkább Andrást gyaníthatjuk. Végezetül itt kell megemlíteni, hogy legyen szó bármennyire is András országos politikától való visszavonulásáról, azért a szatmári-szabolcsi-beregi-szolnoki régióban az egyik legnagyobb befolyással bíró nagybirtokosnak számított. Erre utalhat, hogy 1462 májusában Mátyás a közelben birtokos Újhelyi-testvérek védelmére Szapolyai Imrén túl többek közt Bátor i Andrást is kirendelte.²²

Ennél lényegesen elgondolkodtatóbb egy másik, 1464 januárjában kelt oklevélünk, amelynek tanúsága szerint Andrást Mátyás király környezetében Dombró városában találjuk, ahol épp Világosvárról kapnak adományt hűségükre való tekintettel, no meg a királynak adott 11 000 forintos összegért cserébe.²³ Ez utóbbi összeg gyanúnk szerint a hadjáratban részt vett katonák zsoldjának kifizetéséhez kellett a királynak. Mindez világos bizonyítéka annak, hogy András is részt vett a király Jajca elleni sikeres támadásában, illetőleg az ezt követő szlavóniai úton is királyja mellett maradt.²⁴ A politikai színpadról később sem tűnik el, amint azt az 1474. évi események ismertetésekor látni fogjuk.

Andrást nem sokkal később, 1462-ben fivére, László követte a „hivatali úton”, történetesen épp az asztalnokmesterségben. Noha a Mátyás-kori udvari méltóságviselők adattára máig nem teljes, ráadásul a király, amint azt András esetében láttuk, ezekben az években gyakran cserélgette a személyeket, László esetében mégis jó támpontokkal rendelkezünk. András leváltását követően Mátyás a hivatalba Losonci Lászlót, Györgyi Bodó Gáspárt és Dengelegi Pongrác Jánost nevezte

19. 1458–1464 között hat asztalnokmestert, nyolc pohárnokmestert és kilenc lovászmestert ismerünk! Vö. Fügedi: Mobilitás 120–124., valamint e sorok írójának saját archontológiai gyűjtését.

20. Teleki: Hunyadiak XI. 9–10.

21. Kaprinai: Mátyás II. 481–483.

22. „Mathias, Dei gracia rex Hungarie, Dalmacie, Croacie etc. fidelibus nostris magnificis et egregiis magnifico de Zapolya (sic) thesaurariorum nostrorum regaliu magistro ac Francisco de Chaak et Andree de Bathor, necnon Nicolao et Michaeli Draghfy de Belthek, Blasio litterato de Kezy, castellano de Mwkach, item Michaeli de Bestyen camerario Maromorosiensis, Ambrosio de Dolha salutem et graciam.” DL 38 341.

23. Az adománylevél január 27-én Dombrón kelt. DL 71 998.

24. Mátyás itteni keltezéséhez: DL 101 814., DL 15 907. – Az események politikai háttéréhez: Pálosfalvi Tamás: Vitovec János. Egy zsoldoskarrier a 15. századi Magyarországon. Századok 135. (2001) 461–463.

ki, ugyancsak egymást váltva, de csak rövid időszakokra.²⁵ Bátor László utánuk következett, akinek kinevezését az eddig ismert adatokkal szemben²⁶ az 1462. év tavaszi eseményeihez köthetjük, lévén első adatunk László hivatalviseléséről 1462. május 29-ről maradt fenn.²⁷ Mindez azért fontos, mert Bátor István személyét is itt kapcsolhatjuk be először a történetbe, legalább is, ami az írott forrásokban való biztos föltűnését illeti. Köztudomású, hogy Mátyás király hosszas háborúskodást, illetőleg nem kevés politikai manőverezést követően, többheti tárgyalás után 1462 májusának első felében egyezett meg Jiskrával Vác városában.²⁸ A szerződés értelmében a huszita főkapitány a magyar király szolgálatába állt, s kezére bocsátotta a még felügyelete és a hozzá lojális kapitányok fennhatósága alatt álló területeket. Cserébe Mátyás negyvenezer arany kifizetését, illetőleg Solymos várának meg Lippa városának (Arad megye) átadását vállalta.²⁹ Döntése persze nem volt előzmények nélküli. Lényegében trónra kerülésétől fogva kisebb-nagyobb intenzitással hadakozott a „bratrik” ellen, hol kapitányai, hol személyes parancsnoksága alatt működő hadakkal, különösen 1460-61-ben.³⁰ Nos, e harcok egyik fontos szereplője a Felső Részek (fő)kapitánya, aki ekkoriban Szapolyai Imre, Mátyás egyik legfőbb bizalmasa, kegyeltje.³¹ Antonio Bonfini leírása szerint Imre egyik meghatározó harcostársa, vagy akár vezetőtársa épp Bátor István volt, s lényegében ezen említésünket tekinthetjük a későbbi országbíró és vajda Mátyás-kori írott forrásokbéli debütálásának.³² A neves humanista értesülése körül azonban sűrű és homályos ködfátyol lebeg. Egyfelől általánosan kimondható, hogy számos politikai, eseménytörténeti értesülése jóval későbbi adatok visszavetítéséből fakadt, mégha ezek némelyike igazolható is. Sokkal nagyobb gondnak tűnik azonban, hogy Bátor husziták elleni hadakozásáról egyetlen közvetlen adatunk sincsen. Mindössze jóval későbbi és formula-jellegű utalás látszik megerősíteni a fentieket: 1477-ben, amikor Bátor a néhai Maróti-javakból Karom és Racsa kastélyait kapta adományul, az adománylevélben számos érdeme közt a csehek (*contra Bohemos hereticos*) elleni harcot is megemlítette a király.³³ További támaszként Bonfini említésének hihetőségét tovább erősítheti, hogy 1490-ben följegyezték Bátoriról, hogy a „király úr atyja”, tehát még Hunyadi János mellett kezdte katonai pályafutását, annak tanítványa volt.³⁴

25. Fügedi: Mobilitás 121.

26. Fügedi: Mobilitás 121.

27. DRH 128–129. Az esetleges – korábbiakhoz hasonlatos – név-elírás lehetőségét ráadásul ehelyütt kizárhatjuk, hiszen a szövegben Lászlóval együtt András is szerepel.

28. Mátyás váci jelenléte ápr. 6-tól máj. 14-ig folyamatos. Vö.: DL 16 145., DRH II. 122.

29. Tóth-Szabó Pál: A cseh-huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon. Budapest, 1917. (a továbbiakban: Tóth-Szabó: Husziták) 325., 432–433.

30. Az elmondottakhoz: Tóth-Szabó: Husziták, passim.

31. Horváth Richárd: A Felső Részek kapitánysága a Mátyás-korban. Századok 137. (2003) 952–954.

32. Antonius de Bonfinis: Rerum Ungaricarum Decades. Ediderunt Iosephus Fögel–Béla Iványi–Ladislau Juhász. (Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum. Saeculum XV.) Lipsiae, 1936. (a továbbiakban: Bonfini) III-X-215., 226.

33. Teleki: Hunyadiak XII. 22.

34. Dipl. Eml. IV. 195. Köszönöm Neumann Tibornak, hogy e fontos forrásra fölhevta a figyelmemet. – Ehelvűtt kell megemlékezni arról, hogy az 1460-as években Bátorival oly gyakran együtt harcoló Magyar Balázsról is tudjuk, hogy Mátyás számára „atyai örökség” volt. 1459-ben a király így írt Magyaráról: „...quia nos consideratis preclara fide militis virtutibus multmodisque obsequiorum generibus fidelis noster egregii Blasii Magyar, quibus idem temporibus condam illustrissimorum principum, dominorum Iohannis de Hwnyad comitis Bistriciensis etc., gubernatoris et Ladislai fratris nostrorum carissimorum felicum recordacionum in multis negociis et presertim in defensione parciun nostrorum superiorum sacre huius regni nostri Hungarie corone se reddidit...” DF 262 978.

Az iméntieket pontosíthatjuk még azzal is, hogy Bátori István felvidéki harcainak időszakát Szapolyai felvidéki kapitánysága idejére helyezzük. Nem feledve ugyanis a család hagyományosan jelentős udvari presztízst, így András korábbi méltóságviselését, talán mégsem nagy merészség föltételezni, hogy Bátori András második, illetőleg László másodszori udvarbéli megjelenése mögött testvérük, István sikeres katonai tevékenysége, és talán ezen keresztül az északi, északkeleti régió katonai vezetője és a király kiemelt bizalmasa, Szapolyai Imre közbenjárása húzódnak meg.³⁵ Arról sem feledkezhetünk meg, hogy a Bátoriakkal közös nemzetségből, a Gütkeledektől eredő Ország Mihály volt Mátyás nagytekéntélyű és befolyásos nádora, aki tehát a lehetséges támogatók körét növelte. Rövidre fogva: 1462 tájától Bátori István már jó eséllyel a husziták elleni fronton, míg testvérei, András a lovászmesteri, s László az asztalnokmesteri hivatalban szolgálták Mátyás és a királyság ügyét. Utóbbi hivatalviselése hivatalnoktársa, Perényi István 1466. évi tavaszi leváltásával nagyjából-egészében egyszerre érhetett véget. Azonban míg Perényi két évvel később már lovászmester volt, addig Bátori László sohasem került újól az udvar látókörébe.³⁶

S most kell érintenünk a fejezet elején idézett Stražnice-i egyezséglevél ügyét. Az elmondottak fényében ugyanis aligha lehetünk már olyannyira biztosak abban, hogy e forrásunkba valóban Bátori András nevét kell behelyettesítenünk István öccse helyett. Lássuk, milyen további érvek szólnak e megfontolás mellett. Mindenekelőtt az a tény, hogy a szerződésnek nem csupán a nyomtatott kiadásában olvashatjuk István nevét. Ugyancsak ez a névforma szerepel a szöveg egyetlen elérhető kéziratos – igaz, nem korabeli, hanem hozzávetőleg 1490 tájára keltezhető másolati – példányában is.³⁷ Lévén a szövegnek további kiadása vagy kézírtása e sorok írója előtt nem ismert, a nevet illetően ennyibe kapaszkodhatunk. No meg abba, hogy a megállapodás politikai körülményeit is taglaló, Csehországról szóló történeti összefoglalójában František Palacký meglepő módon az aláírók között egyetlen Bátorit sem említ, s kimaradt névsorából Marcali János somogyi ispán is, holott a szövegben mindketten szerepelnek.³⁸ A dolog azért is meglepő, mert Palacký alaposan ismerte az idevágó forrásokat, sőt Teleki József oklevéltára számára is ő küldte meg a szerződés szövegének másolatát és maga is magyar kollégája e kiadására hivatkozik munkájában. Akárhogyan is értelmezzük a jelenségeket, afelől egyáltalán nem lehetünk bizonyosak, hogy Bátori András egyszeri, 1458-as őszi asztalnokmesteri említése kellő alapot jelent ahhoz, hogy Istvánt „száműzzük” a Stražnice-i szerződés szövegéből. Tehát további érvek vagy források fölbukkanásáig Bátori István személye elfogadhatónak tűnik az 1458-as esztendő első felében, mint királyi asztalnokmester, esetleg András hivatalbéli társa.³⁹ Ha ez a feltételezésünk igaznak bizonyul, akkor kimondhatjuk, hogy Mátyás 1458-tól kezdődően és 1466-tal bezárólag mindhárom Bátori testvért beemelte hosszabb-rövidebb időre az udvari méltóságviselők körébe, mintegy kipróbálva őket a politika mezején.

35. A Bátoriak és a Szapolyaiak korai kapcsolatáról pillanatnyilag egyetlen oklevéllel rendelkezünk 1462-ből. Ebben Szapolyai Imre meghagyja szatmári embereinek, hogy a Bátoriak familiárisát: Sasvári Miklóst, akit királyi parancsból pártfogásába vett, védelmezzék meg. DF 249 031.

36. Perényi alighanem a Szilágyi Erzsébettel szembeni perének köszönhetette idiglenes kizáratását az udvari méltóságviselők köréből. Vö.: Tringli István: Mátyás király és a Perényiek. Levéltári Közlemények 63. (1992) (a továbbiakban: Tringli: Perényiek) 183–184.

37. DF 289 346.

38. Franz Palacký: Geschichte von Böhmen IV/2. Prag, 1860. 26.

39. Kubinyi András is ezt tette Mátyás életrajzában. Kubinyi András: Mátyás király. Budapest, 2001. (a továbbiakban: Kubinyi: Mátyás király) 43.

A király katonája

Bátori István 1460-as évek első éveire testvéreivel közösen koncentrálódó tisztségviselése után hosszú esztendőkre eltűnik az utókor tekintete elől. Legalább is, ami az udvari méltóságok viselőit és környezetüket illeti. Sajnos még afelől is tájékozatlanok vagyunk, hogy a család mekkora arányban képviseltette magát a király 1464. március 29-i fehérvári koronázásán, igaz, teljes távollétük nehezen hihető, s ebbéli gyanúnkat András ma már rendelkezésünkre álló itineráriuma közvetett módon – fehérvári keltezését nem ismerjük –, de igazolja. Emlékezzünk, alig három hónappal korábban András a királlyal harcolt Jajcánál, majd elkísérte Szlavóniába.⁴⁰ Aligha hihetjük, hogy ezután épp a koronázás előtt tért volna vissza Szatmár megyébe. Ám akárhogyan is játszunk feltételezéseinkkel, minden kétséget kizáróan ki kell jelentenünk: Bátori István 1460-as évek elejétől 1466-ig bezárólag alig-alig szerepel forrásainkban. Annál többet, mint amit Kubinyi András Bátori Miklós váci püspök pályáját földolgozó tanulmányában megállapított, mi sem mondhatunk. A család egyetlen tagja sem fordul elő az 1459. évi Mátyás és III. Frigyes közti harcokban, politikai állásfoglalásokban, s ugyanígy a későbbiekben sem exponálták magukat a jelentősebb bel- és külpolitikai aktusok alkalmával.⁴¹ Jóllehet tény: Bátori (I.) István személyében a család nem sokkal korábban országbírói adott a királyságnak, a budai udvarban Mátyás koronázása körüli esztendőekben vélhetőleg ritkán hangozhatott el a Bátori név. Oka ennek számos lehetett, de legfőbb az, hogy a családi birtokállomány ekkortájt még – különösen a számba vehető politikai „riválisokkal” való összehasonlításban – nem volt kiemelkedő. Amint azt az ecsedi Bátoriak várbirtokainak vizsgálata igazolta, a jelentős birtokszerzések az 1470-es évektől, István országbírói politikai befolyása növekedésével párhuzamosan indulnak meg.⁴² Ugyancsak szépen illusztrálja a család politikai jelentőségét az a tény, hogy 1471. szeptember 21-én, amikor a főpapok és a bárók hűségükről biztosították Mátyást Kázmérral és támogatóival szemben, Bátori András és István a névsor 30. és 31. helyét foglalták el.⁴³

Mindezek ellenére Bátori István 1460-as évekbeli tevékenységét illetően mégsem vagyunk teljes némaságra kárhoztatva. Mátyás uralmának számos későbbi „oszlopa”, kiemelkedő személyisége ezekben az években jobbra a harctéren szolgálta királyát, vagyis okleveles anyagunkban nem vagy csak alig-alig tűnnek föl. Bátorival is ez a helyzet. S noha Kubinyi András megfogalmazásával – „A Báthoryak viszonylag kevésbé tehetős családként Mátyás uralkodása első felében az 1471-es összeesküvés leverése után István országbírói kinevezésével jutottak a bárók élvonalába. Addig az óvatosság, olykor a király iránti burkolt szembenállás volt rájuk jellemző.”⁴⁴ – részben egyetérthetünk, a királlyal való viszonyuk az általa vázoltnál mindenképp pozitívabb lehetett. Elég, ha csupán András és főleg László hivatalaira utalunk, akik közül az utóbbi a fiatal király rémisztő gyorsasággal cserélgetett udvari méltóságviselői között egyfajta állandóságot képviselt. Azonfelül még nem ejtettünk szót arról, hogy az 1460-as években Bátori Istvánnak is volt okleveles adattal igazolható hivatala.

40. C. Tóth: Bátori család

41. Kubinyi: Bátoriak 17.

42. Horváth: Bátori várak passim.

43. Kubinyi: Bátoriak 18.

44. Kubinyi: Bátoriak 30.

1464 januárjában-februárjában ugyanis, amikor Mátyás a világosvári uradalmat zálogosította el, majd adományozta a Bátori fivéreknek, Istvánt volt kamaramesterként említik.⁴⁵ Ráadásul nem ez a tisztség egyetlen említése. Meglepő módon jóval későbből, 1470 áprilisából fordul elő kancelláriai jegyzetben István ugyanebben a minőségben, azaz országbírói kinevezése előtt legalább két alkalommal tevékenykedett kamaramesterként.⁴⁶ Gondunk csupán az, hogy a tisztség mibenlétéről fogalmunk sincs. Annyi bizonyos, hogy viselője nem számított bárónak. Tudjuk azt is, hogy pénzügyi munkaköre sem lehetett, mert az efféle feladatkört betöltő személyeknél mindig megnevezik az általuk vezetett kamara jellegét (pénzverő, só stb.), ez pedig Bátori említéseinél hiányzik. Végezetül afelől is nyugodtak lehetünk, hogy esetleg Istvánt a később oly sokszor emlegetett *magister cubiculariorum* (akit egyébiránt kamarásmesternek szoktunk magyarul visszaadni) téveszteniék össze, lévén ezt kizáró adattal is rendelkezünk.⁴⁷ No, de akkor mi volt Bátori feladatköre?

Bátorin kívül korszakunkból két személyt ismerünk ebben a tisztségben: Geszti Mihályt és Dombai Lászlót.⁴⁸ Személyük, akárcsak ezekben az esztendőekben Bátorin, nem tartozott a legtekintélyesebbek körébe, ugyanakkor a királlyal főntartott bensőséges, személyes kapcsolatuk bizonyosra vehető.⁴⁹ Ha pedig a tisztség története felől közelítünk a kérdéshez, ugyancsak meglepő párhuzamokra lelhetünk. A *magister camere* név ugyanis nem ekkor jelenik meg a magyar királyi udvarban. A 13. század második feléből a késő középkorinál lényegesen nagyobb számú, így az e néven működő személyek tevékenységére több fényt vető forrásunk származik. Ezek szerint a *magister camere*, magyarul a szekérnagy a király és a királyné bizalmasai közül került ki, s fő feladatuk a királyi udvar nem bárói-nemesi részének igazgatása lehetett. Különösen uralkodói utazások alkalmával fontos a szerepük.⁵⁰ Első pillantásra tehát, s elsősorban Dombai és Geszti esetében akár teljes mértékben összekapcsolhatnók az Árpád-kori ismereteinket a Mátyás-koriakkal. A bökkenő azonban pontosan Bátori személye. Abban a főntebb írottak alapján biztosak lehetünk, hogy ekkortájt István még nem kiemelkedő arisztokrata, mint a király halála idején, azaz személyét akár be is illeszthetnénk a Dombai és Geszti nevével fémjelzett kurta sorba. Ezzel szemben áll ugyanakkor az eddig elősorolt, s még a következőkben felmerülő néhány elem, amelyek összessége a kései kutató

45. „...fideles nostri magnifici Andreas de Bathor alias agazonum et Stephanus de eadem pridem camere magistri nostri ac Ladislaus similiter de dicta Bathor dapiferorum nostrorum magister...” DL 71 998.

46. „ad relacionem Stephani de Bathor magistri camere regie” DL 16 994.

47. Kubinyi: Bárók 192., különösen a 217. jegyzet. – Csánki Dezső összefoglalójában a tisztséget a főudvarmesteri hivatallal (*magister ianitorum*) mossa össze, holott a két méltóságban megjelenő személyek köre nem azonos! Az egyetlen mindkét helyen föltűnő személy, Dombai László azonban a kamaramesterséget 1461-ben, míg az udvarmesterséget 1462-ben viselte. Vö. Csánki Dezső: I. Mátyás udvara. Budapest, 1884. 32., valamint: A Szent-Ivány család levéltára 1230–1525. Mályusz Elemér kézírata alapján sajtó alá rendezte, szerkesztette és az előszót írta: Borsai Iván. Budapest, 1988. 109.

48. Geszti: 1460. III. 21. (A Héderváry-család oklevéltára I–II. Közlök: Radvánszky Béla, Závodszy Levente. Budapest, 1909–1922. I. 293–294.) – Dombai: 1461. IV. 24. (DL 15 569., DL 84 944.), V. 9–10. (DL 15 583., DL 88 366.), VI. 23. (DL 90 034.), XII. 18. (DL 15 667.)

49. Ezen viszony meglétére gyanakodhatunk Geszti Mihály (és László) 1460. február 6-i, Bátmonostori Tótfő Lászlóhoz írott levele nyomán, melyből kiviláglik, hogy Geszti egészen pontos értesüléssel birt a király Budától való távollétéről és visszatérésének idejéről. A zichi és vasonkeoi gróf Zichy család idősb ágának okmánytára I–XII. Szerk.: Nagy Iván, Nagy Imre, Véghely Dezső, Kammerer Ernő, Lukács Pál. Pest, Budapest, 1871–1931. X. 104.

50. Az elmondottakhoz bővebben: Zsoldos Attila: Az Árpádok és asszonyaik. A királynéi intézmény az Árpádok korában. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 36.) Budapest, 2005. (a továbbiakban: Zsoldos: Királynék) 110–112.

szemében Bátorit katonai vezetőként jellemzi. Így aligha hihető, hogy feladatukra a király utaztatásának pusztá megszervezése és „háztartási népeinek” vezetése lett volna, még ha ezt véglegesen nem vethetjük el. Tekintettel katonai ismereteire és tapasztalatára jelen sorok írójának véleménye szerint Batori István oly alkalmakkor, amikor a *magister camere* tisztséget viselte Mátyás személyes szolgálatában, egyfajta testőrparancsnoki feladatkört is betölthetett. Ez esetben tehát a *camere* kifejezés eredeti, ’magánlak’, ’szoba’, ’magánszféra’ jelentésére gyanakodhatunk, s mindez jól magyarázza a bárók sorában és az okleveles anyagban jelentkező hiányát, hiszen a sokat hadakozó király környezetében tartózkodott, nem az udvarban.⁵¹ Végezetül pedig arról kell érdemlegesen mondanunk, hogy miként kerültek e személyek jobbra birtokadományozó és pénzügyi tartalmú oklevelek kancelláriai jegyzeteibe. Véleményünk szerint ugyanis e tények magyarázatra szorulnak, ha azt az állítást elfogadjuk, hogy a kamaramesterek pénzügyigazgatási jogkörrel nem rendelkeztek. Először: abban mára biztosak lehetünk, hogy a Szilágyi Loránd által meghatározott hivatali ügyvitelben megfogható referatúrákat túlzás esetükben föltételeznünk.⁵² Véltetőleg éppen az általuk referált oklevelekben előbukkanó ügyek vezethették Szilágyit arra, hogy a tisztséget tévesen a kamaraispánokkal azonosítsa, amit Kubinyi András korábban már korrigált. Másodszor: az ügyek némelyike pontosan a kamaramesterek részleges katonai funkciója felé mutathat, lévén több olyan adománylevél kibocsátásáról szóló parancs közvetítésében működnek közre a relációs jegyzetek tanúsága szerint, melyek az ország területén folyó harcokkal kapcsolatosak.⁵³ Tudván-tudva, hogy ez utóbbi állítás meglehetősen hipotetikus – hisz efféle adományok kincstartói vagy egyéb személyek relációjával is előfordulnak – határozottabb véleményt nem fogalmazhatunk meg.

Hosszú hallgatást követően forrásaink 1466/67-től kezdenek végre bepillantást engedni Batori István életébe. Az évszám már önmagában beszédes: ekkor zajlott le Mátyás uralkodásának történetében az ellene szervezett második felkelés, az ún. erdélyi lázadás, valamint ez év elején győzte le a királyság történetének utolsó nagyobb cseh-huszita erejét, Jan Svehla Kosztolányban (Nyitra m.) és a környék több kisebb várában megbúvó seregét. Az események általános menete Bonfini bőbeszédű, de számos helyen pontatlan, előadása nyomán közismert, minket most csupán Batori szerepe érdekel. Bonfini leírása szerint a kosztolányi foglyok közül a király háromszázat Budára küldetett és a Csonkatoronyba záratott, akik azután kegyetlen véget értek. Nos, a fogolytranszport vezetője nem volt más, mint Batori István, aki eszerint ott volt Kosztolány alatt.⁵⁴ Nem sokkal később királyával együtt a frissiben kitört erdélyi események miatt keletre utazott, s Mátyás kíséretében augusztus-szeptemberben részt vett a lázadás elfojtásában. Minderre azonban csak a lázadást követő moldvai hadjáratról tudósító forrásaink alapján következtethetünk.

Az erdélyi zendülés leverését követően a király és serege november-december folyamán Moldvába tört be Nagy István vajda megbüntetésére, aki részben a len-

51. A fogalom ilyesfajta értelmezését lásd: Zsoldos: Királynék 111.

52. Szilágyi Loránd: A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban. Turul 44. (1930) 61. – Kubinyi: Bárók 191–192.

53. Kaszai Demeter cseh harcokban szerzett érdemeiért kamarahaszna beszédési engedélye: DL 90 034. – A király a rablók elleni harcban elszenvedett kiadásaiért és fennálló adósságaiért Szeben városát („ad quod ipsos dominos de Rozgon plenum ius habere agnovimus ex evidentibus documentis”) visszaszabcsátja a Rozgonyiak kezébe. DL 15 583.

54. Bonfini IV-I-91–93.

gyekekkel, részben pedig a törökökkel lépett kapcsolatba Mátyás ellen, ráadásul az erdélyi lázadás külső támogatásának gyanújától sem volt mentes.⁵⁵ A rendelkezésünkre álló adatok alapján úgy tűnik, hogy a király november 12-e után hagyta el Brassót, tíz nappal később pedig a Tatros, a Szeret jobboldali mellékfolyójának partjánál állt.⁵⁶ A híres-hírhedt, s nem sok eredménnyel zárult december 14–15-i moldvabányai csatát követően meglehetősen hamar, nagyjából nyolc-tíz nap alatt vissza is tért a Kárpátokon belülre, s az újesztendő már Brassóban köszöntött rá, ráadásul súlyos sebesülten.⁵⁷ Miért szükséges ezek előadása? Pusztán azért, mert a hadjáratról és a csatáról ránk maradt tudósítások közül Bonfini őrizte meg a király kíséretében hadbavonultak közt Bátori István nevét is (társai: Ország Mihály nádor, Monoszlói Csupor Miklós, Dengelegi Pongrácz János, Szentgyörgyi és Bazini János meg Zsigmond, Bánfi Miklós).⁵⁸ Bonfinin kívül azonban kortársa, a magyar ügyekről művében számtalan helyen megemlékező Jan Długoss is ránk hagyományozott egy névsort, de ez az előzőtől merőben eltérő. Utóbbi listája, noha sok hibától terhes, mégsem tűnik légből kapottnak. Lássuk tehát a neveket: Beckensloer János pécsi püspök,⁵⁹ Ország Mihály nádor, Garai Jób, Kanizsai László, Valkói Lajos, Csupor András és Jiskra.⁶⁰ A hibák minden bizonnyal a távolságból, az információkat közvetítő(k) tévedéseiből fakadhat(nak), de a felsoroltak egyikének-másikának jelenléte igazolható. János püspök katonai támogatása fejében nyerte adományul a bálványosi uradalom tartozékainak felét,⁶¹ míg Jiskra a király megbízható zsoldos parancsnokaként szállt hadba.⁶² Valkói Lajos azonosítása bizonytalan, leginkább Maróti Lajossal azonosíthatjuk, míg Csupor András mögött minden bizonnyal monoszlói Csupor Miklóst sejthetjük. A két névsor eltérései onnan eredhetnek, hogy amíg Bonfini inkább a főbb méltóságokat sorolja föl, addig lengyel pályatársa az informátora által megnevezett kisebb jelentőségű csapatparancsnokokat, zsoldosvezéreket.

Mátyás az 1467. évi lázadásból és a decemberi moldvai hadjáratból visszatérve, majd az új esztendő elején az ellene fordult arisztokratákkal megbékélve március

55. A lázadás és a moldvai hadjárat főleg Bonfinire alapuló, de néhány kiegészítő forrással bővített leírását lásd: Fraknoi Vilmos: Hunyadi Mátyás király 1440–1490. (Magyar Történelmi Életrajzok) Budapest, 1890. (a továbbiakban: Fraknoi: Hunyadi Mátyás) 168–175, különösen 173–174., illetőleg újabban, eddig ismeretlen adatok beemelésével: Nógrády Árpád: A lázadás ára. Erdélyi Múzeum 67. (2005) 131–137.

56. Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. VI. (1458–1473), VII. (1474–1486). Begründet von Franz Zimmermann. Hrsg. Gustav Gündisch, Herta Gündisch, Gernot Nussbächer, Konrad G. Gündisch. Bukarest, 1981–1991. (a továbbiakban: Urk. Sieb.) VI. 310. és 312.

57. A hadjárat máig legalaposabb summázata: Elekes Lajos: Nagy István moldvai vajda politikája és Mátyás király. Budapest, 1937. (a továbbiakban: Elekes: Nagy István) 26–36. – Kevésbé az eseménytörténettel, mint inkább a vonatkozó (kiadott) források használhatóságával foglalkozik: Ioan Aurel Pop: Valoarea marturiilor documentare despre expeditia intreprinsa de regele Matei Corvin la 1467 in Moldova. Revista de Istorie 34. (1981/1) 131–139. Az események időrendjére: 135–136. Egyébként Bátori neve e dolgozatban sem szerepel.

58. Bonfini IV-I-219.

59. Valójában ekkor már Várad főpapja volt.

60. Ioannis Długossi seu Longini canonici quondam Cracoviensis: Historiae Polonicae liber XIII et ultimus. Lipsiae, 1712. (a továbbiakban: Długoss) 418.

61. Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli losonci Bánffy család történetéhez. Szerkesztette és az I. és II. kötethez mutatót készítette Iványi Béla. Második kötet, 1458–1526. Bp., 1928. (a továbbiakban: Bánffy) 95–97. – Fraknoi Vilmos: Beckensloer magyar primás III. Frigyes német császár szolgálatában 1459–1489. Történeti Szemle 6. (1917) 162. – Tóth Zoltán: Mátyás király idegen zsoldosserege (a fekete sereg) Budapest, 1925. (a továbbiakban: Tóth: Mátyás király idegen zsoldosserege) 68. – Hegyi Géza: Bálványosvár és a nagypolitika (1456–1463). A Várdai és a losonci Dezsőfi család küzdelme a bálványosvári uradalomért. Erdélyi Múzeum 67. (2005/3–4.) 128.

62. František Oslanský: The Role of John Jiskra in the History of Slovakia. Human Affairs 6. (1996) 30.

elején tért vissza Budára. Alig néhány napos pihenőt követően, március utolsó napjaiban Esztergomon át Nagyszombatba sietett.⁶³ 31-én itt kelt Viktorinhoz, Podjebrád György fiához intézett hadüzenete, majd közel két hetes várakozás után április közepén lépte át csapataival a morva-magyar és osztrák-morva határt, s vonult első célpontjához, Laa városához (ma: Laa an der Thaya, Ausztria).⁶⁴ Mindez úgy érinti témánkat, hogy a tapasztalt katona Bátori István itt is föltűnik királya mellett, azaz Moldvából, majd Erdélyből visszatérően nem indult haza pihenni. Ez megint csak a király melletti huzamos elfoglaltságot jelentő tisztségről, a *magister camere* címről főntebb elmondottakat erősítheti. Hadjáratbeli jelenlétét Bonfini egy utalása⁶⁵, valamint – s ez esetünkben különösen értékes kiegészítés – egy május 2-án kelt országbírói perhalasztó oklevél bizonyítja. Ez utóbbi szerint Pálóci László a Ruszkai Dobók és a Bátori-fivérek között főnnálló pert, minthogy az Istvánt is érinti, György-nap nyolcadáról Jakab-nap nyolcadára tette át, mert István a királlyal Csehországban hadakozott.⁶⁶ Ennélfogva a nagy humanista történetíró Bátorival kapcsolatos értesülését módunkban áll igazolni, ami az imént tárgyalt, az erdélyi-moldvai harcokkal összefüggő nem vagy csak nehézkesen hitelesíthető megjegyzései irányába is nagyobb bizalomra lobbantat minket.⁶⁷

Katona és országbíró – a hatalom csúcsán a király mellett

Az 1460-as évek végén határozott fordulat szemtanúi lehetünk nem csak a mátyási belpolitikában, hanem Bátori István életpályájában is. A király körül az évtized végére „megdermedt” a levegő: mind több és mind hangosabb ellenzője akad cseh háborúinak, melyek korlátozott eredményei ekkorra már világosan kirajzolódtak.⁶⁸ Talán épp emiatt volt szüksége az uralkodónak a korábbiaknál sokkal jobban megbízható régi híveire, köztük Bátorira is. Ezzel magyarázhatjuk azt a jelenséget, hogy Bátori az 1470. esztendőktől fogva katonai tevékenységén túl diplomáciai feladatkörben is föltűnik vagy legalább is diplomáciai utak előkészítésében kapott némi szerepet.

Ezek sorában az első Mátyás 1470. február 11. és március 11. közti bécsi tárgyalása III. Frigyes császárral. Az események menete többé-kevésbé ismert,⁶⁹ így bővebb ismertetésüktől ehelyütt eltekinthetünk, ellenben Bátori azokban játszott szerepe mostanáig nem volt ismert. Noha abban biztosak lehetünk, hogy a király és a császár közti tárgyalások idején Bécsben nem volt jelen, a Pozsonyba visszatérő királlyal már okvetlenül találkozott.⁷⁰ Vagyis feltehetjük: megint a királyi

63. 23-án Esztergomból keltezett (DF 268 090.), míg 26-án már Nagyszombatban volt. DF 240 533.

64. A hadüzenet: Fraknoi Vilmos: Mátyás király levelei. Külügyi Osztály. I. 1458–1479. Budapest, 1893. (a továbbiakban: Fraknoi: Mátyás levelei I.) 203–205. – A király ápr. 24-én már a város alatt állt. Urk. Sieb. VI. 334.

65. Bonfini IV-II-87.

66. „quia prefatus Stephanus de Bathor nunc in exercitu antefati domini regis in regno Bohemie foret occupatus” DL 16 676.

67. Ugyancsak hiteles Bonfini ugyaninnen származó (IV-II-87.) utalása Kinizsi Pál részvételéről. Róla tudjuk, hogy a hadjárat végeztével és az országgyűlés berekesztését követően, októberben Mátyással együtt Pozsonyban tartózkodott, azaz a harcokban is részt vehetett. Vö. Urk. Sieb. VI. 362–363.

68. Teleki: Hunyadiak IV. 194–197.

69. Huszti József: Janus Pannonius. Pécs, 1931. (a továbbiakban: Huszti: Janus Pannonius) 271–272., valamint: Kubinyi András: Vitéz János és Janus Pannonius politikája Mátyás uralkodása elején. In: Humanista műveltség Pannóniában. Szerk.: Bartók István, Jankovits László, Kecskeméti Gábor. Pécs, 2000. 23–26.

70. A Bécsből visszatérő Mátyás első ismert pozsonyi keltezése március 9-i, s az oklevél kancelláriai relátora Bátori. DL 16 973.

utazás megszervezésében, az uralkodó személyének kíséretében, biztonságának szavatolásában játszhatott valamilyen szerepet. Ebbéli fölvetésünk annak fényében nyer különös jelentőséget, hogy Bátorit ez év áprilisában – tehát napokkal a bécsi találkozót követően – megint kamaramesterként említi egy oklevél.⁷¹

Néhány héttel később Bátorit újfent a király mellett találjuk. Miután Mátyás március vége felé Bécsből, illetőleg Pozsonyból visszatért Budára, nem sokáig időzött a városban. Mivel a Podjebrád elleni háborút folytatnia kellett – hisz hírek érkeztek a készülődő cseh támadásról⁷² – hadaival a morva határhoz indult a Kör-möcbánya-Privigye-Trencsén útvonalon.⁷³ A király első, április 13-án Trencsénből kiállított oklevelében kancelláriai relátorként találkozunk Bátorival, ami alapos indokot ad föltételeznünk, hogy részt vett a hadmozdulatokban. Ezután pedig már aligha tekinthető merész felvetésnek, hogy Bátor István a király 1470. évi további morva harcainak is részese volt. Ezek végeztével alighanem királyával tért vissza Budára, ahol 1471. február 6-án vette zálogba testvéreivel együtt a Perényiektől az Ugocsa megyei nyalábvári uradalom felét elképzelhetetlenül nagy, 32 000 aranyforintos áron, akiknek Nagyida visszaváltásához volt szükségük készpénzre és politikai támogatásra. E zálogügylet, ha mást nem, hát azt kiválóan példázza, hogy a Bátor család annak ellenére, hogy egyik tagja sem viselt ekkor már/még országos méltóságot (Miklós testvérük szerémi püspöksége jószerivel elhanyagolható anyagi erőt jelentett), mégis tekintélyes készpénzvagyron fölött rendelkezett. Jelentőségét még akkor is ki kell emelnünk, ha jó eséllyel tételezzük fel: a nevezett összeg sohasem fordult meg a kezükön, inkább fiktív árnak gondolhatjuk. Az oklevél további érdekessége, hogy a három Bátori-testvér (István, András és László) *magnificus* megnevezéssel szerepel benne, ami ugyancsak társadalmi-politikai befolyásuk növekedésének közvetett mutatója lehet, hisz e titlust megalapozó bárói méltóságot még egyikük sem viselt ezekben a napokban.⁷⁴

A következő, 1471-es esztendő ismét jelentős változást hozott úgy a királyság, mint Bátor István életében. Aligha kell hosszabban ecsetelnünk az esztendő jelentőségét, hisz ekkor zajlott Hunyadi Mátyás uralkodásának legjelentősebb lázadása, az ún. Vitéz János-Janus Pannonius-féle összeesküvés. Jóllehet az események monografikus feldolgozása még várat magára, ennek ellenére a főbb momentumokkal és jelentősebb szereplőkkel tisztában vagyunk.⁷⁵ Köztudott, hogy az ország előkelőinek, megyéinek jelentős része szembefordult a királlyal, így a

71. DL 16 994.

72. Gyalóky Jenő: Mátyás király, a hadszervező és hadvezér. In: Mátyás király. Emlékkönyv születésének ötszázéves fordulójára I–II. Szerk.: Lukinich Imre. Budapest, 1940. I. 274–275.

73. Kör-möcbánya (IV. 12.): DF 268 936., Privigye (IV. 12.) DF 226 143., Trencsén (IV. 13–25.) DL 16 994., DF 212459.

74. A Perényi család oklevéltára 1222–1526. Közzéteszi: Tringli István. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 44.) Budapest, 2008. (a továbbiakban: Perényi) 539. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a Perényi-rokonság komoly ellenállást fejtett ki a zálogolás miatt. Uo. 543., 545. A Perényiek Nyalábot majd a szeptemberi országgyűlés alkalmával váltják meg a Bátoriaktól Pest megyei (Tápió)Szecső birtokuk utólagos eladása útján. Uo. 546–548. Érdekessége ugyanis az eljárásnak, hogy a Bátoriaknak már júliusban, tehát a szeptemberi adásvételt megelőzően iktatták Szecsőt. DL 17 351. – Vö. továbbá: Tringli István: Pest megye a késő középkorban. In: Pest Megye Monográfiája I/2. Szerk.: Torma István közreműködésével Zsoldos Attila. Budapest, 2001. 95. Ugyanitt érdemes fölhívni a figyelmet a Tringli István által megfigyelt Buda környéki kisebb bárói birtokszerzésekre, amelyek azok urainak udvarbéli tartózkodása hátterétül szolgálhattak. Eszerint ilyesféle nyereségnek kell tekintenünk a Bátoriak szecsői birtoklását, ami egyre gyakoribb budai jelenlétük, így növekvő politikai szerepük közvetett, de nem mellőzhető jelzése lehet. Uo. 93–95.

75. Jellemző módon a lázadás történetének maig legjobb feldolgozása az irodalomtörténész és klasszika-filológus Huszti Józseftől származik Huszti: Janus Pannonius 273–286.

hűséges, s ráadásul katonai tapasztalattal bíró támogatókra minden addiginál nagyobb szüksége volt. Noha Bátorinak a lázadás idején és annak leverésekor játszott szerepéről sincsen biztos információnk, mégsem hihetjük, hogy kimaradt vagy kivonta volna magát azokból. Ebbéli gyanúnkat néhány közvetett adattal alá is támaszthatjuk.

A király Budáról 1471. március folyamán Pozsonyban át Morvaországba utazott. Útja közben, feltehetően Győrött vette régi ellenfele, Podjebrád György március 21-i halálának hírért. Továbbhaladva Znojmo és Brünn érintésével május közepére Iglauig vonult csapataival.⁷⁶ Ezenközben vált biztossá számára, hogy odahaza jelentős méretű lázadás van kibontakozóban. Miközben Morvaország és Szilézia városai számára nyugalmat sugárzó és csupán kisebb hadi készülődésről szóló leveleket küldött szét, június 27-én hadaival és megbízható kapitányaival elhagyta Iglaut és sietősen hazafelé vette az irányt.⁷⁷ Arról, hogy az eseményekben Bátorinak és a hozzá hasonló hű katonáknak is jutott szerep, több királyi oklevél kancelláriai jegyzete árulkodik.⁷⁸ A nemrégiben kamaramesterként említett Batori István elkísérte királyát Iglauig, lévén június 23-án egy itt kelt oklevél relátoraként szerepel.⁷⁹ Az is biztos, hogy Mátyás Istvánt nem hagyta Morvaországban, hanem itthon számított rá, hiszen a király mellett volt Budára való megérkezésüket követően folyamatosan. Július 28-ról ezt igazolni is tudjuk.⁸⁰ A késő nyár-kora őszi a lázadók leszerelésével, illetőleg a benyomult lengyel csapatok elleni hadjáratra való fölkészüléssel telt. Ennek szellemében zajlott a szeptember 18-án zárult budai országgyűlés is.

Történetünkben, ahogyan annak idején Batori István életében is, az országgyűlés alkalmával fordulóponthoz érkeztünk. Batori mindeztidáig, ahogy azt láttuk, az események egyik állandó, bár csak nehezen kimutatható és kiváltképp a politikai döntéshozatali mechanizmusokban mellékes szereplője volt. Mátyás minden jelentősebb hadi vállalkozásában részt vett, jelenléte a király személye körül majdhogynem folyamatos, s kamaramesteri tisztsége is több alkalommal adatolható. Ezek a hónapok azonban kormányzati és uralkodói szemléletbeli változásokat hoztak. A jelek szerint Mátyásban az 1471. évi lázadás és az azt megelőző közel egy esztendő feszült belpolitikai légköre érlelhetett meg az elhatározást, hogy korábbi hű katonáit, támogatóit az addigiaknál lényegesen előrébb helyezi a politikai rangsorban. Ezen lépések sorában lehetett az egyik fontos elem Magyar Balázs 1470 elejére tehető, Litvai Horvát Damjánnal közös szlavón báni kinevezése, amit majd Batori előléptetése követ.⁸¹ A sort aztán Szapolyai István sziléziai kapitánysága, s jóval később Kinizsi Pál kinevezése folytatta. Most tehát nézzük Batori országbíróságának előzményeit.

76. 15-én már biztosan itt volt. DL 88 523.

77. Fraknoi: Hunyadi Mátyás 215–217. – A király indulásáról: Peter Eschenloer: Geschichte der Stadt Breslau. Herausgegeben und eingeleitet von Gunhild Roth. Teilband II. (Chronik ab 1467.) Münster-New York-München-Berlin, 2003. 834.

78. Szept. 14-én az addig jószérivel ismeretlen, de a harctéren régtől fogva a király mellett hadakozó Kinizsi Pál is kancelláriai jegyzetben tűnik föl, azaz ő is a király személye és a döntéshozatali mechanizmusok közelébe került. Ráadásul nem is akármilyen ügyről: Fogaras kerületnek a Vingárti Gerébek részére történő király általi visszaadásáról van szó. Urk. Sieb. VI. 509–510. „ad relacionem Pauli Knisy.”

79. DL 102 857.

80. DL 17 236.

81. Magyar kinevezésére 1470 januárjának végén, februárjának elején kerítették sort. II. 22-én már banként szerepel. DL 100 975. Vö. továbbá: Pálosfalvi Tamás: Grebeni Hermanfi László alnádor. Egy tekintélyes szlavón köznemesi politikus pályaképe. (Második közlemény) Századok 142. (2008) 294.

Az 1471. esztendő a Bátoriak családi történetében nem csupán István politikai szerepének megváltozása miatt volt jelentős. Ugyanekkor került a kancellária vezetői közé az alig három esztendeje szerémi püspökké kinevezett Bátori Miklós, István talán legfiatalabb testvére. Várdai István 1471. januári halálát követően, a helyébe „előrelépő” Matucsina Gábor utódjául a jelek szerint Mátyás Bátori Miklóst tette meg alkancellárrá. Tisztségét a lázadás miatt véghezvitt átszervezésig, nagyjából 1471 nyaráig-kora őszéig tarthatta meg.⁸² Noha az alkancellárság hatalmi-politikai szemszögből semmiképp sem tekinthető a legfőbb funkciónak, arról meggyőződhetünk, hogy Mátyás a Bátoriak felé a korábbinál is nagyobb bizalommal és figyelemmel fordult.

E bizalom és figyelem István személyét emelte a legmagasabbra. Az 1471 szeptemberében lezajlott országgyűlésen soha azelőtt és annak utána sem látott tömeg gyűlt össze, már ami a főpapokat és a bárókat illeti. Mindezt persze a rendkívüli helyzet: a lázadás okozta. Nos, ekkor az országgyűlés folyamán a király némileg átalakította „kormányát”, méghozzá a legmagasabb szinteken. A hozzá feltétel nélkül hű Ország Mihály nádor tisztségében maradhatott, de új országbíróra föltétlenül szüksége volt, hisz az addigi, Rozgonyi János az augusztusi regensburgi birodalmi gyűlésen elhalálozott.⁸³ Néhány hétnyi szünet után – amikor az országbírói ügyek bírájává időlegesen Matucsina Gábort tette meg – a megürült tisztségbe Bátori Istvánt nevezte ki.⁸⁴ Bátori első ismert országbírói említése 1471. szeptember 23-ról származik.⁸⁵

A királyi jóindulat és bizalom azonban nem csupán a múltból táplálkozott. Közvetett adatok alapján jó okunk van föltételezni, hogy Bátori István részt vett az 1471. évi lázadás katonai fölszámolásában is. Amikor a király decemberben Esztergom körülvételére és az érseki javak lefoglalására indult, István is részt vett a hadmozdulatokban. Személyéhez a Vitéz János által korábban az esztergomi egyház részére megszerzett Nógrád megyei szandai uradalom lefoglalását kapcsolhatjuk.

Szanda a század közepén a Zágorhidi Tárnok családé, akiktől cseh-huszinga csapatok foglalták el. Utánuk, 1459-es visszavételét követően rövid ideig Lábatlani János bírta, akinek rokonsága 1465-ben eladta Vitéz János esztergomi érseknek. Vitéz a várért részben az érsekség kezén lévő Bátori zálogbirtokokat (Ravaszkeszi, Újfalu, Köbölkút) adott.⁸⁶ Egy esztendő múltán Szanda Saskó ura, Kolár Péter kezén tűnik föl, aki Revistyéért cserébe vette zálogba az uradalmat, s egy ideig maga is itt tartotta rezidenciáját.⁸⁷ S ekkor kerül a történetbe Bátori István. 1473 februárjában az esztergomi káptalan képviselője amiatt tiltakozott, mert Bátori István és testvérei a korábban Vitéz János által megszerzett Szanda várat erőszakkal elfoglalva tartják.⁸⁸ Biztosak lehetünk abban, hogy ehelyütt nem a Bátoriak „hétköznapi” erőszakos várfoglalásáról, hanem az 1471. évi eseményekkel

82. Az elmondottakhoz részletesen: C. Tóth Norbert: Bátori család.

83. Kubinyi: Bátoriak 22.

84. C. Tóth: Bátori család

85. DL 17 254.

86. Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. Budapest, 1996. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.) I. 421. – DL 16 206.

87. Csánki Dezső: Bars vármegye várai a XIV–XV. században. In: Emlékkönyv Dr. Klebelsberg Kuno negyedszázados kulturpolitikai működésének emlékére születésének ötvenedik évfordulóján. Budapest, 1925. 290–291. – „...Petri Kolar dicti in castro Zonda vocato residentis...” DF 248 695.

88. „...castrum Zonda simulcum pertinenciis in comitatu Newgradiensi habitum, quod condam bone memorie Iohannes archiepiscopus Strigoniensis archiepiscopatus et per consequens dicte ecclesie Strigoniensi de bonis eiusdem ecclesie emissit et acquisivisset [ti. Bátoriek – H. R.], pro se violenter occupassent et usurpassent...” DL 17 463.

összefüggő, királyi jóváhagyással történt birtoklefoglalásról van szó. A részleteket illetően annyi tudható, hogy az 1472. április 1-én Vitéz János és Mátyás között kelt megállapodás egyik pontja szerint az érsek továbbra is a kezében tarthatta a várat, ami talán azt is jelentheti, hogy ekkorra ténylegesen érseki kezelésbe került.⁸⁹ Ennélfogva a Bátoriak foglalását 1472 tavasza és 1473 februárja közé datálhatjuk, esetleg épp 1472 júniusára, amikor Mátyás épp Diósgyőrbe utazott, s kíséretében biztosan ott volt az országbíró is.⁹⁰ Ugyanakkor az sem zárható ki, hogy az érsek és a király közti megállapodás Szandát érintő pontja pusztán írott malaszt volt, s a vár már közvetlenül a lázadás szertefoszlását követően Kolár Pétertől egyenesen a Bátoriak kezére került, akik így kerekítették ki nógrádi jószágait a közeli bujáki uradalmukhoz csatolva Szandát. Az ügy pikáns jellegét az adja, hogy a váruradalom Mátyás uralkodása további szakaszában mindvégig a Bátoriak kezén maradt, jöllehet részükre kiadott adománylevelet ezidáig nem ismerünk.⁹¹

Még ugyanebben az esztendőben Bátorit fegyvermentes teendők közben figyelhetjük meg. Azon már csodálkoznunk sem kell, hogy a néhány hónapja országbíróvá megített István majdhogynem az egész évet király mellett töltötte (vö. az említett diósgyőri úttal), noha eleddig ezt főképp hadjáratok alkalmával tapasztalhattuk. Ugyanakkor 1472 késő őszen-telén Mátyás hosszú idő után ismét diplomáciai játszmába fogott III. Frigyesel és a Birodalommal, igaz nem teljesen önszántából. 1471. július 26-án meghalt II. Pál pápa, s utódja, IV. Sixtus 1472 elejétől határozott kézzel kezdett egy törökellenes keresztény szövetség összekovácsolásához. Ehhez azonban a Német-Római Birodalom, Csehország, Lengyelország és Mátyás Magyarországa között kellett legalább időleges békét teremtenie. Emiatt indította Kelet és Közép Európába legátusát, Barbus Márkot, akinek e békeszerzést tűzte ki feladatul. A legátus hathatós tevékenységének eredményeképpen került sor 1472 végén az osztrák és a magyar fél közötti tárgyalások fölújítására, amelyet mindkét uralkodó a közelből kísért figyelemmel.⁹² III. Frigyes októbertől a következő év márciusáig folyamatosan Grazban volt, míg Mátyás november elejére a Tata-Győr-Pozsony útvonalon át Sopronba érve várta az eredményeket, illetőleg ekként lényegesen nagyobb befolyással bírt a tárgyalások menetére.⁹³ No persze, azért nem bízott mindent az ékesszóló követekre. Hogy nagyobb nyomatókat adjon szavaiknak és biztosabb tárgyalási alapot biztosíthasson magának, 1472 nyarán-őszén a korábban lengyel zsoldban ellene vonult zsoldoshadak egy részét fogadta föl, s indította el Alsó-Ausztria sarcolására.⁹⁴ Terve bevált: a nehéz helyzetben lévő Frigyes császár a szentszéki kérésre és a katonai nyomásra együttesen hajlandónak mutatkozott a további tárgyalásokra.

89. „Item, quod factum castris Zonda, ex quo idem castrum ante conclusionem presentis dispositionis obtentum fuit, ita, ut nunc est, remaneat, etiamsi dictus dominus Iohannes archiepiscopus libertati restituatur...” *Historia critica regum Hungariae stirpis mixtae. Ex fide domesticorum et exterorum scriptorum concinnata a Stephano Katona. Tomulus VIII. Ordine XV. Colotzae, 1732.* (a továbbiakban: Katona XV.) 557. – Ezt erősítheti, hogy 1472 decemberében Kolárnak már csak özvegyét ismerjük. Halálával tehát a vár ismét az érsekség kezelésébe kerülhetett. DL 17 405.

90. DL 45 502.

91. Horváth: Batori várak 315.

92. Teleki: Hunyadiak IV. 299–300. – Károlyi Árpád: Adalék Frigyes császár és Mátyás király viszáljai történetéhez. *Történelmi Tár* 15. (1892) 2–3.

93. Frigyeshez: Joseph Chmel: *Regesta Chronologico-diplomatica Friderici IV. Romanorum Regis (imperatoris III.). Auszug aus den im K.k. Geheimen Haus-, Hof- und Staatsarchive zu Wien sich befindenden Registraturbüchern vom Jahre 1440–1493.* Wien, 1840. Nr. 6612–6677. (http://mdz1.bib-bvb.de/cocoon/registra-imperii/and/ri13_chm1840). Letöltve: 2008. október 21.) – Mátyáshoz: DF 223 453. (1472. XI. 9.), DL 17 408. (1472. XII. 28.)

94. Tóth: Mátyás király idegen zsoldosserege 202–205.

Eleddig ismertetett adataink tükrében meglepő, de Bátori nem követte Mátyást Sopronba és a támadó zsoldosokhoz sem csatlakozott. Szólitotta ugyanis új kötelessége: a jelek szerint csak Pozsonyig kísérté Mátyást, majd onnan a Duna mentén Visegrádnak vette az irányt, hogy ott élete talán első országbírói bírósági ülősszakát meglátogassa.⁹⁵ Az országbíró valamikor szeptember legelejére érkezhetett meg a városba, ahol egész szeptemberben bírósági nagyüzem működött! 1-je és 30-a között folyamatosan az országbíró, valamint 4-e és október 26-a között pedig a király (különös jelenlét) bíróságának itteni működéséről van nagyszámú adatunk.⁹⁶ Voltaképpen már a helyszín is érdekes: az udvari bíróságok Zsigmond-kori Budára történt áthelyezése óta Visegrádra kihelyezett bíráskodással alig-alig találkozhatunk, s azok okát sem ismerjük egészen pontosan, tehát különösen érdekes egy hasonló eset a Mátyás-korból.⁹⁷

Az országbíró pontos holléte meghatározásakor ugyanakkor jócskán akadnak nehézségeink is. Bátori itineráriumának tanúsága szerint ugyanis 1472. augusztus 31-én még Pozsonyban, míg másnap már Visegrádon volt.⁹⁸ Ez természetesen aligha hihető. Ugyanakkor, ha ebből fakadóan elfogadjuk némileg késleltetett visegrádi érkezését rögvést fölmerül a kérdés: e visegrádi bírósági ülősszak oklevelei valóban tanúskodnak az országbíró személyes jelenlétéről, s ha igen, akkor közülük melyik? Hiszen egyes visegrádi keltezesek még bizonyosan távollétében kellett, hogy keletkezzenek. Hihetőek tehát azok az oklevélformulák, melyek szerint az országbíró maga ítélkezett bírótársaival?⁹⁹

Miért is merülhet föl egyáltalán ez a kérdés? Ennek csak részben lehet magyarázata az országbírói itineráriumok hagyományosan közismert nehézkes összeállíthatósága.¹⁰⁰ Ezenfölül Mátyás soproni tartózkodására és hadainak említett ausztriai portyáira is gondolnunk kell. A király, mégha bárói méltóságba is emelte, lemondott volna egyik legrégebbi és tapasztalt katonai parancsnokának jelenlétéről? Válaszolni csupán gyenge és közvetett, de mindenképp ideidézendő adatokkal tudunk, s e válasz igenlő lesz. Azokban a napokban ugyanis, amikor Mátyás tartósan Sopronban időzött, új országbírója tőle távol, némi „hivatali elfoglaltságot” (értsük ezalatt a visegrádi ülősszakot is) követően otthon időzött Bátorban.¹⁰¹ Ráadásul több közvetett adat alapján azt is sejthetjük, hogy miért.

Szeptember végén lezárult Visegrádon a bírói munka, s Bátori innen keletnek vette az irányt, Gyarmat, a mai Balassagyarmat felé. Az 1472-es esztendő utolsó hónapjának elejéről ugyanis számos oklevéllel igazolható, hogy királyi parancsra Nógrád megye nemesi közönsége számára ún. bírói közgyűlést tartottak.¹⁰²

95. DF 268 772.

96. Csak az első és utolsó dátumokat idézem! Országbírói: IX. 1.: DF 229 994., valamint a Függelék adatai. – Királyi: IX. 4.: DF 278 502. (Bírói pecséttel); X. 26.: Eperes szabad királyi város levéltára (Archivum liberae regiaeque civitatis Eperjes) 1245–1526. Írta és összeállította: Iványi Béla. Szeged, 1931. 208–209.

97. Kondor Márta: A királyi kúria bíróságaitól a kancelláriáig. A központi kormányzat és adminisztráció Zsigmond-kori történetéhez. Századok 142. (2008) (a továbbiakban: Kondor: Királyi kúria) 424–426.

98. Vö. A Függelék adataival!

99. Például 1472. szeptember 25-ről: „...quod nobis feria quarta proxima ante festum Beati Michaelis archangeli unacum dominis prelatis, dominis baronibus regnique nobilibus in Wysegrad in octavis festi Beati Iacobi apostoli proxime preteriti pro faciendo moderativo iudicio causando in sede nostra iudiciaria pro tribunali consedentibus...” DF 223 441.

100. A nádori és országbírói itineráriumkészítés nehézségeihez vö. Kondor: Királyi kúria 414., különösen a 69. jegyzet.

101. 1472. dec. 21.: DF 223 425.

102. A fogalomra legfrissebben: C. Tóth Norbert: Szabolcs megye működése a Zsigmond-korban. Nyíregyháza, 2008. (a továbbiakban: C. Tóth: Szabolcs megye működése) 117.

Adataink tükrében november végére, december első harmadára esett a bírósági munka zöme, ám a közgyűlés elrendelésének eredeti okai ismeretlenek.¹⁰³ A „szokásos,” bűn- és helyi birtokügyeket elrendező indok éppúgy elképzelhető, mint az a tény, hogy ekkortájt (okt. 5-e előtt) halt ki György személyében a Tari család, s hagyatékuk felett a nánai Kompoltok és güti Ország Mihály nádor készültek osztzkodni, no meg pereskedni.¹⁰⁴ Van azonban különös érdekessége és tanulsága is e napok eseményeinek, s ez épp a közgyűlés megtartásának körülményeiből fakad. Annak ellenére ugyanis, hogy az utóbbi évek kutatásaiból világosan kirajzolódik az a jelenség, hogy a nagybírák a kései középkorban már csak rendkívül ritkán éltek abbéli jogukkal, hogy az általuk vezetett bíróság ülésein személyesen megjelenjenek,¹⁰⁵ esetünkben épp ezzel ellentétes momentumot figyelhetünk meg: az országbíró személyes jelenlétét. Ennélfogva, ha azt állítjuk, hogy a nagybírák ekkortájt már csak elvétele jelentek meg a bírósági üléseken, akkor Bátor gyarmati jelenlétének súlyos indoka kellett, hogy legyen. Szerencsénkre tudjuk is az okot, ami az országbíró Gyarmatra szólította. Ez nem volt más, mint kifejezett királyi parancs. Történt ugyanis, hogy október folyamán Mátyás Pest, Nógrád, Heves, Külső-Szolnok és Szabolcs megyék részére bírói közgyűlést rendelt el. Azonban a nemesek, amint azt Mátyás oklevele előadja „nem tisztelve jogos parancsainkat, sőt süket fülekkel elmenve mellettük, miként tudomásunkra jutott, sem a kijelölt napon és helyen nem gyűltetek össze, sem István országbíró nem keresték fel, és még követeteiket sem küldték el hozzá mind a mai napig, sőt kis számban olyanok is vannak közöttük – velük kapcsolatban levelet intéztünk István országbíróhoz, hogy tájékoztassa felségünket –, akik utasításainkkal szemben a felsorolt megyék nemességének vagy közülük egyeseknek ilyen-olyan tanácsokat adtak, hogy a levelünkben foglaltakat végrehajtandó a kijelölt napon és helyen ne jelenjenek meg, parancsaink és szándékaink igen nagy sérelmére.”¹⁰⁶ A király ettől természetesen haragra gyúlt, s hűtlenség vétkének terhe alatt meghagyta a megyék nemességének, hogy parancsának engedelmeskedjenek, illetőleg utasította az országbíró, hogy ebbéli parancsának a szokásos büntetésekkel, s ha kell fegyverrel szerezzen érvényt.

Mivel Bátor Visegrádról indult, s őszi utazása végén Bátorba érkezett, illetőleg a király iménti kemény parancsát kellett végrehajtania, különösebb kockázat nélkül elfogadhatjuk, hogy a gyarmati bírói közgyűlésen személyesen jelen lehetett. Láthatjuk azonban: részvételét rendkívüli esemény váltotta ki. Ha nincs a nemesi vonakodás, aminek fölszámolásához keménykező parancsnokra lehetett szükség, alighanem a bírói közgyűlés is a „szokott módon,” Bátor jelenléte nélkül az országbíró vagy még inkább az ítélmester vezetésével folyt volna le. Az országbírói itineráriumból viszont kitűnik, hogy jelenléte „lehűthette” az esetleges forróbb fejű ellenkezőket, s a közgyűlés mégha csak szűkített módon Nógrád megye részére, de békében zajlott le. Bátor Gyarmatról hazafelé vette az irányt, immáron családi birtokügyet intézendő, aminek részletei véget pillantsunk a család rezidenciája felé.

Az 1471. évi felkelés leverése után Mátyás az abban részt vett személyek jószágaiából több, a kritikus hónapokban hűségén megmaradt személyt jutalmazott a 70-es évek első éveiben. A sorból értelemszerűen a Bátoriak sem maradhattak

103. Vö. a Függelék adataival.

104. Juan Cabello (et al.): A tari Szent Mihály-templom és udvarház. Tanulmányok. (Művészettörténeti füzetek 22.) Budapest, 1993. 18–19.

105. C. Tóth: Szabolcs megye működése 119–126.

106. Perényi 553. – Az oklevél magyar fordítása: Mátyás és a humanizmus. (Nemzet és Emlékezet) Szerk.: Csukovits Enikő. Budapest, 2008. 181–182. (ford. Neumann Tibor)

ki. Szandai foglалásukat és a király hallgatólagos asszisztálása mellett létrejött birtoklásukat már érintettük, de nem ez volt az egyedüli szerzeményük a lázadás ürügyén. A Szatmár megyei Börvej birtokban családjuk már régtől fogva perelt egy birtokrészt a Butkaiaktól. Nos, e hosszú pereskedés végére tett pontot Butkai András azzal, hogy részesévé vált a lázadásnak. Büntetésül a koronára háramlott birtokai közül börveji birtokrészét Bátori István kapta meg 1474 januárjában.¹⁰⁷ Jelen sorok írójának véleménye szerint azonban ez csak egy utólagos, formális megerősítő adomány lehetett. Bátori István ugyanis bő esztendővel korábban, 1472. december 22-én Börvej birtokon tűnik föl, majd onnan ismét Bátorba tért vissza.¹⁰⁸ Nos, mi másért utazhatott volna e kicsiny településre az országbíró, mintsem azért, hogy hűtlenségbe esett szomszédjának jószágait a király nevében (esetleg tudván, hogy végeredményben saját magának) lefoglalja?

A rövid bátori pihenőt követően megint csak újszerű föladattal rendelhette magához Mátyás Bátorit. Az új feladat diplomáciai tárgyalóküldöttségben való részvétel volt, ám bátor a megbízást legalább annyira tekinthetjük politikai reprezentációs küldetésnek, mint diplomáciainak. Az 1473. esztendő tudniillik a lengyel-magyar-cseh viszonyban aktív külpolitikai tevékenységet és számos követváltást hozott. Az amúgy egymás irányában – nem minden alap nélkül – bizalmatlan feleket IV. Sixtus pápa próbálta valamiféle *modus vivendire* szorítani. Ennek keretében került sor február 24-i kezdettel a sziléziai Neisseben a felek közti tárgyalásokra, ahová a pápai legátus kilenc-kilenc fős küldöttségeket hívott. A magyar delegáció tekintélyes személyekből, három főpapból és hat báróból, Mátyás hú támogatóiból állt, köztük Bátorival.¹⁰⁹ A névsor már önmagában jelzi, hogy rá ehelyűtt kevésbé diplomata-ként, mintsem a küldöttség tekintélyét és fényét emelő tagra számíthatott a király. Az inkább kardhoz, mintsem a diplomaták kacifántos hízgeléseéhez szokott, de a királyság hatalmát annál inkább reprezentáló Bátori kiküldése ráadásul nem is lehetett olcsó mulatság Mátyás számára. Miután január 22-én adta a Bátoriaknak a gyilkosság miatt birtokelkobzásra ítélt Erdőhegyiek Bihar megyei jószágait, az időbeli közelség folytán nehéz szabadulnunk attól a gondolattól, hogy emögött a külhoni küldetés megelőlegezett javadalmazását lássuk.¹¹⁰ Az érdemi tárgyalásokat minden bizonnyal a hivatásos diplomaták, mint Vetési Albert veszprémi püspök, bonyolíthatták, noha az azokon való részvétel miatt elképzelhetetlen, hogy az országbíró legalább tárgyalási szinten ne tudott volna latinul.

A megbeszélések lényegi megállapodás nélkül zárultak, majd március közepén egy időre meg is szakadtak. Végül április 24-én értek véget ám kevés sikerrel.¹¹¹ A felek számos levélváltást követően a tárgyalások sokadszori folytatásában ál-

107. A perre és előzményeire: C. Tóth: Bátoriak 271–274. – DL 17 534.

108. DL 85 048., DF 212 082., DL 17 534.

109. Az események elbeszélését lásd: Dlugoss 488–489. A résztvevők: Matucsinai Gábor kalocsai érsek, Veronai Gábor erdélyi és Vetési Albert veszprémi püspökök, güti Ország Mihály nádor, Bátori István országbíró, Pálóci Imre lovászmester, Postupitzi Kosztka Albert komáromi ispán, Karai László budai prépost, Eremburgi Volfgang erdélyi éneklókanonok. Utóbbiról erdélyi volta csak föltételezés, hisz a szövegben csupán *Albensis* szerepel. Ugyanakkor Erdély felé fordíthatja figyelmünket, hogy a székesfehérvári káptalanból ilyen nevű éneklókanonokot nem ismerünk. Vö. Köblös József: Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 12.) Budapest, 1994. 131. – Fraknoi Vilmos ugyan említést tesz Szapolyai Imre jelenlétéről is, de hivatkozás nélkül, amit eddigi és eztán említendő forrásokkal sem sikerült igazolni. Vö. Fraknoi Vilmos: Mátyás király magyar diplomatái. Századok 33. (1899) 878.

110. DL 17 415.

111. Politische Correspondenz Breslau im Zeitalter des Königs Matthias Corvinus. Erste Abtheilung 1469–1479. Hrsg. von Berthold Kronthal und Heinrich Wendt. (Scriptores Rerum Silesiacarum XIII.) Breslau, 1893. (a továbbiakban: SRS XIII.) 104., 115.

lapodtak meg,¹¹² melynek helyszíne Oppeln és Troppau lett. Ezenközben Kázmér lengyel király tudtával és beleegyezésével lengyel területről zsoldos csapatok törtek Sáros és Zemplén megyék területére, ahol két kisebb erősséget is emeltek, illetőleg a jelek szerint ismét kezükre került a Perényiek sztropkói kastélya is.¹¹³ Részben ennek is volt köszönhető, hogy az augusztus közepe és szeptember vége közt folyt tárgyalások lényegi megegyezés nélkül értek véget. Ezeken Bátori már bizonyosan nem vett részt, augusztus közepén huzamosabban Budán tartózkodott.¹¹⁴ Talán a betört lengyelek elleni királyi hadjárat előkészületei tartották itt, hiszen némileg későbbi adatokkal jól alátámaszthatóan az országbírói bíróság ülésein alig-alig fordult elő. Mátyás 1473 októberében indult Sáros és Zemplén megyék felé Diósgyőr, Sárospatak érintésével. Modra és Bukóc, a két lengyel erősség ostroma Kassa közelében az esztendő decemberében zajlott.¹¹⁵ Ugyanitt és ugyanekkor egyezik meg a Perényiekkel sztropkói hatalmaskodásaik és rablásaik miatt is. Ezután a király a győzelmektől politikailag is megerősödve, 1474 első hónapjaiban kisebb felvidéki körutat tett Eperjes, Bártfa, Lócse és Kassa érintésével, s Korponán keresztül legkésőbb április 10-re érkezett vissza Budára.¹¹⁶ Útja persze nem volt mai szemmel nézve hétköznapi körutazás. Nagyon is pontos céllal vonult királyi városaiba. Januárban ugyanis megérkeztek hozzá Kázmér lengyel király követei, akik ismét a korábban megszakadt béketárgyalások folytatására kérték föl Mátyást. Ki is nevezte a tárgyalóküldöttséget, akik a Szepes megyei Ófalu közelében, a Dunajec partján egyeztek meg a lengyel követekkel,¹¹⁷ s a békét az ezt követező napokban mindkét uralkodó meg is erősítette, Mátyás történetesen Bártfán február 27-én.¹¹⁸ Ugyancsak ezt az utazást használta föl a király, hogy március-április fordulóján Árva és Liptó megyék ispán-urával, Komorovszki Péterrel Rózsahegyen megállapodásra jusson birtokait és hűségét illetően, illetőleg várai zömét megszállja.¹¹⁹

Bátori István szerepét e hónapok eseményeiben nehezen rekonstruálhatjuk. Az 1473-as év utolsó harmadából holléte, működése felől nincs információnk, csupán a Mihály-napi országbírói ítélezés formulás oklevelei maradtak korunkra.¹²⁰ Ki-

112. E levelek közül némelyik korunkra maradt. Pl. Mátyás 1473-as, pontosabban nem datálható levele Kázmér lengyel királyhoz, amiben a Sziléziában és a Szepesség területén tartandó béketárgyalásokról egyeztetnek. „Cum accepissemus maiestatem vestram diebus hiis precedentibus misisse quendam servitorem suum cum litteris suis ad nos pro concordando nobiscum de termino diete seu conventionis in Scepusio et etiam in Silesia celebrande” Fraknói Vilmos: Mátyás király levelei. (Külügyi Osztály) I. 1458–1479. Budapest, 1893. 286–287. – Az 1474. év eseményei nem maradtak későbbi hatás nélkül. Nem sokkal utóbb ugyanis a lengyel-magyar határmenti vitákat kezelő tárgyalásokra 1484-ben Mátyás már régi szokásként hivatkozik. „Antiqua est constitutio et consuetudo observata inter hec duo regna, Hungariam videlicet et Poloniam, ut pro rectificatione iniuriarum, dampnorum et nocumetorum contra sese hincinde illatorum diete seu convenciones generales in certis semper terminis teneantur...” DF 270 597.

113. Dhugoss 495. – A Sztropkó körüli eseményekhez lásd: Tringli: Perényiek 186–187., valamint: Ferdinand Uličný: Poľské Vojenské Vpády na Slovensko v Druhej Polivici 15. Storočia. Historické Štúdie 15. (1970) 253–256. Ehelyütt is megköszönöm Tringli Istvánnak, hogy e munkára felhívta a figyelmemet.

114. DF 266 101., DL 55 965.

115. Bonfini IV-IV-260–275.

116. Ittlétét 10-ről *manu propria* aláírt, titkospecsétes oklevél igazolja. DL 33 420.

117. A szerződést Mathias Dogiel: Codex Diplomaticus Regni Polonie. Tomus I. Vilnae, 1758. (a továbbiakban: Dogiel I.) 69–71. alapján kiadta Katona XV. 666–674. A követek által jóváhagyott szöveg magyar fordításban is napvilágot látott: Köblös József – Süttö Szilárd – Szende Katalin: Magyar békeszerződések 1000–1526. Pápa, 2000. (a továbbiakban: Magyar békeszerződések) 198–205.

118. Dogiel I. 71–73. Katona ez utóbbinak csupán erősen kurtított szövegét közölte.

119. Dhugoss 511.

120. Pl.: „quod nobis in octavis festi Beati Michaelis archangeli unacum dominis prelatibus, baronibus regnique nobilibus pro faciendo moderativo iudicio causantibus in sede nostra iudiciaria sedentibus...” DL 71 575.

csivel később azonban nyomára akadhatunk a forrásokban. Ezek szerint az újesztendő elején hosszabb-rövidebb ideig Budán volt Mátyás távollétében. Ezekben a napokban – egészen pontosan január 7-én – kötötték meg a Bátori-testvérek, István, András és László Marcali Lászlóval a budai káptalan előtt megjelenve oly híres kölcsönös örökösödési szerződésüket, amit azután a Budára visszatérő Mátyással meg is erősítettek, hogy teljes jogi erővel bírjon.¹²¹ Miután ezen, családjuk birtok-állományát László 1487-es halála után (s részben már annak előtte is) jelentősen megnövelő szerződés helyzetét megnyugtatónak látta,¹²² az országbíró hamarjában Mátyás után indult. A jelek szerint január 24-én már a királlyal lehetett, ekkor kelt ugyanis Bártfán a főntebb már tárgyalt bőrvelyi adománylevél.¹²³ Joggal hihetjük, hogy kiadására az országbíró megérkezéssel kerülhetett sor. Bátori ezt követően is Mátyás mellett vagy legalább is a király közelében mutatható ki. Március 9-én csak a közelből, Kassáról keltezett, majd 13-ra megint az ekkor Lócsén időző királyához ért.¹²⁴ Innen az említett úton, Rózsahegy és Korpona érintésével Mátyással együtt tért vissza Budára, tehát Komorovszki térdre kényszerítésének is aktív részese volt, ami megint csak parancsnoki-katonai jelentőségére utal.¹²⁵

A késő tavaszt és a kora nyarat folyamatos bel- és külpolitikai előkészületekkel töltötte az udvar. Ezek sorában az egyik legnagyobb jelentőségű esemény a februári ófalui békekötés immáron az országnagyok zömének részvételével (*Datum Bude, in convencione nostra generalī*) történt megerősítése lehetett, amire április 23-án kerítettek sort. Az aláírók között értelemszerűen Bátori is ott volt.¹²⁶ Nem sokkal ezután az országbíró újabb királyi megbízást kapott.

1474 nyarán Mátyás már nagy erővel készült morvaországi utazására, hogy ott az ellene márciusban Nürnbergben megalakult osztrák-cseh-lengyel koalíció helyzetét gyöngítse, az esetleges hármass támadást elhárítsa.¹²⁷ Váratlan szerencsére néhány héttel később távoli szövetségese, Merész Károly burgundi herceg és III. Frigyes közt háború tört ki, így a birodalmi csapatok nem fordulhattak a magyar király ellen.¹²⁸ A lengyel és a cseh hadak azonban még így is félelmetes fenyegetést jelenthettek. Mátyás július elején indult el Budáról, s Tatát, Nyitrát, Trencsént és Olmütz-öt érintve vonult Boroszlóba szeptember közepére, ahol később Ulászló cseh és Kázmér lengyel hadai ostromolták, közismerten sikertelenül.¹²⁹ Bennünket azonban most nem a távolban hadakozó király, hanem az őt itthon maradott képviselőinek köre érdekel igazán. Mátyás ugyanis, mintegy előre sejtve, hogy hadjárata korántsem lesz gyors lefolyású, illetőleg neki magának is lehettek kétségei az esetleges végkifejletet illetően, igyekezett a királyság irányítását megbízható kezekben hagyni. Ennek biztosítására alighanem korántsem egyedi, de a magyar késő középkori forrásanyagban ritkán tetten érhető módozatot

121. Horváth Richárd, Neumann Tibor, C. Tóth Norbert: Oklevelek a Bátori család történetéhez. Szabolcs-szatmár-beregi Szemle 41. (2006) (a továbbiakban: Oklevelek) 342–343. – A királyi konszenzus kelte: 1474. május 3. DL 17 527.

122. A szerződés történetéhez: Horváth: Bátori várak 313–317.

123. Lásd a 106. jegyzet alatt.

124. Az országbíró keltezésait lásd a Függelékben. A király márc. 9-én Lócsén volt DF 228 882., s 13-án is ez volt a helyzet: DF 233 122., DF 248 754.

125. A Komorovszki elleni politikai-katonai események részletei máig föltáratlanok. Az események legutolsó összefoglalása röviden: Teleki: Hunyadiak IV. 352–354.

126. Dogiel I. 75.

127. Az elmondottak hátteréhez: Jörg K. Hoensch: Matthias Corvinus. Diplomat, Feldherr und Mäzen. Graz-Wien-Köln, 1998. (a továbbiakban: Hoensch: Matthias Corvinus) 133–137.

128. Uo. 134–135.

129. Vö.: Gyalóky Jenő: A boroszlói hadjárat 1474-ben. Hadtörténelmi Közlemények 41. (1940) 1–19.

választott, távolléte idejére két személyt bízott meg az országos ügyek vitelével. Augusztus végén, már Morvaországból, arról tájékoztatta a pozsonyiakat, hogy az ország sürgős ügyeinek intézését két hivére Szapolyai Imrere és Bátori Istvánra bízta, ezért őket keressék fel képviselőik Budán.¹³⁰ Bármennyire is érdekes lenne, Szapolyai Imrével, a korszak „szürke eminenciásával” most nem áll módunkban foglalkozni, figyelmünket csupán Bátorira kell összpontosítani. A király választásán, ami legalábbis a személyeket illeti, nem kell csodálkoznunk. Az eddigi kutatások alapján is ismert volt, hogy Mátyás uralma alatt tíznél többször mindössze három személy volt jelen a királyi tanács ülésein, azaz a politikai „boszorkánykonyha” legfontosabb fórumain: güti Ország Mihály, az ekkortájt már idősödő, de feltétlen királyhű nádor, Szapolyai Imre és Bátori István.¹³¹ Az 1470-es évek közepén ők Mátyás legbefolyásosabb bizalmasai, s láthattuk a király gyakori kísérei, valamint arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy Szapolyai Imre öccse, István a király egyik fontos hadvezére, majd Szilézia kapitánya volt.

Abban biztosak lehetünk, hogy az országbíró 1474 őszét-telét folyamatosan Budán töltötte, minthogy Szapolyaira és rá különleges és kényes feladat hárult. Kettejük vezetésével és vezérletével kellett lebonyolítani a király által összehívott, s annak kényszerű távollétében 1474 októberében Budán lezárult országgyűlést. Emlékezzünk, a király július elején távozott székvárosából,¹³² ám úgy sejthetjük, hogy első szándéka az lehetett, hogy csupán Szapolyait hagyja otthon, míg a kiváló katona Bátori vele indult.¹³³ Minderre Bátori némileg későbbi, augusztus 3-án, már Budáról Vetési Albert veszprémi püspökhöz írott leveléből értesülhetünk, ahol elmondja, hogy király parancsra Trencsénből fordult vissza Budára az országos ügyeket intézendő.¹³⁴ Minthogy a királyi kíséret július 24–29 között tartózkodott a városban,¹³⁵ a döntés meghozatalára, azaz Bátori Szapolyai mellé való rendelkezésére, ekkortájt kerülhetett sor. Az okot ráadásul sejthetjük is. Bármennyire is stabilnak tetszett ugyanis ekkor a király hatalma, többszöri morva hadjáratai, gyakori távolléte a jelek szerint kikezdték ezt a biztos alapot. Sőt egyes vélemények szerint egyfajta belpolitikai bizonytalanság lett úrrá az országon 1474 nyarára, épp akkor, amikor Mátyásnak a fenyegető támadás kivédésére Boroszlóba kellett utaznia. Ez a bizonytalanság több gyökérből táplálkozott. Kétségtelen tény, a király sikerei ellenére a cseh-morvaországi harcoknak maradt belső ellenzéke még 1471 után is. Arról aztán végképp nem feledkezhethetünk meg, hogy épp 1474 januárjában dúlták végig Ali szendrői pasa vezetésével török csapatok az ország keleti felét, s február 7-én magát Váradot is felégették,¹³⁶ kivonulásukat követően pedig nem

130. „Quia ad presens nonnulla dicti regni nostri Hungarie occurrere negocia satis ardua, que nos fidelissime dispositioni spectabilis et magnificorum fidelium nostrorum Emerici de Zapolya comitis terre Scepusiensis ac comitis Stephani de Bathor iudici curie nostre submisimus concludenda.” Teleki: Hunyadiak XI. 511.

131. Kubinyi: Bárók 167.

132. Július 7-én már Tatáról keltezett gyűrűspecséttel. DF 261 123.

133. 1474 júniusában Bártfának még csak Szapolyairól tett említést. Bártfa szabad királyi város levéltára 1319–1526. I. kötet (1319-től 1501-ig). Összeállította: Iványi Béla. Budapest, 1910. (a továbbiakban: Bártfa) 1955.

134. „Nobis die hesterna, secundo videlicet die festi ad Vincula Beati Petri apostoli de Trinchinio ex voluntate serenissimi domini nostri regis in civitatem Budensem, ipso domino nostro rege in Moraviam discedente veneram...” Gutheil Jenő: Veszprém város okmánytára. Oklevelek a veszprémi érseki és káptalani levéltárakból (1002–1523) Kiadásra előkészítette: Kredics László. Veszprém, 2007. (a továbbiakban: Veszprém város okmt.) 251.

135. DL 72 916., DF 285 918., DF 274 719.

136. Bunyitay Vince: A várad püspökség története alapításától a jelenkorig. I. kötet. (A püspökség alapításától 1566. évig) Nagyvárad, 1883. 304–306. – Teleki: Hunyadiak IV. 348–350.

sokkal később újabb török csapatmozgásokról érkeztek hírek ezekben a hetekben, de most a Száva és a Dráva közéről.¹³⁷ Ezek számbavételekor talán nem tévedünk nagyot, amikor e helyzetfelismerést sejtjük Bátori visszafordításának hátterében: a királynak minél biztosabb hátországra volt szüksége ezekben a hetekben, s ezt csak katonai tapasztalattal bíró feltétlen hívei garantálhatták.¹³⁸

Az országbíró lóhalálában sietett társa mellé, s megérkezését követően azonnal szervezőmunkába fogtak, hogy az országgyűlés megfelelő időben és kellő létszámú országnagy jelenlétében vehesse kezdetét. Amennyire tudjuk, augusztus második felében már szép számmal lehettek jelen Budán a bárók és a főpapok közül, s időközben megérkezett a király küldötte is, Kálmáncsehi Domokos fehervári prépost Mátyás személyes utasításaival.¹³⁹ Bátori és Szapolyai jól végezték dolgukat: az október 2-án befejeződött országgyűlés gördülékenyen zajlott le, végzeményei zömében megfeleltek a király elvárásainak. Talán az egyetlen „szigorú”, rendi eleme a 8. törvénycikk, amely kimondta, hogy a megszavazott adót „nem másra, csak a törökök ellen lehet fölhasználni”.¹⁴⁰

Az esztendő hátralévő hónapjait, valamint 1475 elejét Bátori Szapolyaival egyetemben Budán töltötte.¹⁴¹ Az országbíró valamikor április elején indult Brünnből visszatérő királya elé Pozsonyba, egy darabig gúti Ország Mihály nádorral együtt.¹⁴² Néhány nappal később Pozsonyban csatlakozhatott a királyi kísérethez, ahol legfőbb témájuk a belső béke megőrzésének módja lehetett. Budára való megérkezésüket követően az akkor jelen lévő bárók, köztük természetesen Bátori is, bizonyosan nem hagyták el a várost, hisz már folyt az április 24-re összehívott, s május 29-én véget ért újabb országgyűlés.¹⁴³ Az esemény jelentőségét mutatja, hogy ez a diéta egyike volt azon keveseknek, ahová Mátyás a városok képviselőit is meghívta, alighanem forrongó vezetésüket csillapítandó, no meg azért, mert Morvaországban megtapasztalhatta a városok megkerülhetetlen pénzügyi és alkalmasint katonai erejét.¹⁴⁴

A középkorban a nyári pihenést nem ismerték, így ezek a hónapok sem teltek eseménytelenül sem Bátori, sem pedig a király számára. Mátyás előtt új kihívásként tornyosult a déli határok védelmének kérdése, különösen a Szabács környezetében megélénkült török katonai mozgás, valamint a havasalföldi és moldvai katonai

137. Pl.: Dipl. Eml. II. 260–261.

138. E hónapok politikatörténeti feldolgozása még nem született meg, noha Szakály Ferenc összefoglalójában hivatkozik Kubinyi András egy meg nem jelent kéziratára „Az 1474-es kormányzati válság” címmel. Vö.: Szakály Ferenc: A török–magyar küzdelem szakaszai a mohácsi csata előtt (1365–1526) In: Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából. Szerk.: Rűzsás Lajos és Szakály Ferenc. Budapest, 1986. (a továbbiakban: Szakály: Török–magyar küzdelem) 49.

139. „...advenit quoque de regia maiestate dominus Dominicus prepositus Albensis cum plena informatione paternitati vestre reverende et ceteris dominis baronibus exponenda.” Nagylucsei Orbán levele Vetési Alberthez, 1474. aug. 20. Veszprém város okmt. 253–254.

140. „Octavo, quod istud subsidium non alias, nisi contra Thurcos exponantur.” DRH 215. – Ismételt visszautalással élve fontos megjegyeznünk, hogy Bátori András október 17-i budai keltezése azt sugallja, hogy maga is résztvevője lehetett az országgyűlésnek! Vö. DL 55 989. (forrás: C. Tóth: Bátori család)

141. Bátori október 19-én mutatható ki (lásd a Függelékét), míg Szapolyai nov. 7-én keltezett innen. DL 70 315.

142. Április 11-én közösen kelteztek az Esztergom megyei Kesztlőről. DL 103 767. Innen a nádor északnak fordult, s 16-án és 24-én már gyakran látogatott városából, Léváról keltezett. DF 206 308., DF 251 080. – Ugyanazén esztendő ápr. 13-ról, Pécsről kelt nádori oklevelünket Korotnai János nádori ítélmesterhez vagy Osztopáni Zöld István viceitélmesterhez köthetjük. Vö. DL 71 725.

143. DRH 220.

144. Vö. Kubinyi András: A magyarországi városok országrendiségének kérdéséhez (különös tekintettel az 1458–1526 közötti időre). In: Tanulmányok Budapest Múltjából. A Budapesti Történeti Múzeum várostörténeti évkönyve XXI. (1979) Főszerk.: Horváth Miklós. Budapest, 1979. 22.

események, az ott folyó török csapatmozgások. Ráadásul Mátyásnak égető szüksége volt látványos és gyors katonai sikerekre. Emlékezzünk, hosszas boroszlói távolléte nem múlt el belpolitikai nyomok nélkül.¹⁴⁵ Arról pedig már esett szó, hogy nem sokkal korábban, 1474 februárjában török csapatok prédálták a Temesközt, s feldúlták Váradot. Ez a tény sem kedvezett az uralkodó hazai megítélésének, különös tekintettel a törökök elleni politikáját illetően.

Mindez azonban eltörpült a királyság délkeleti határain kialakult vészhelyzet mellett. Moldva és főképp Havasalföld ellen több kisebb támadást követően komoly szultáni invázió indult 1475 nyarán, melynek eredményeképpen a Magyarországhoz hű Vlad Tepešt elűzték, s így Havasalföld az esztendő utolsó heteiben ismét törökbarát igazgatás alá került Basarab cel Bătrin Laiotă, illetőleg részlegesen Radu cel Furmos vezetésével.¹⁴⁶ Ezzel lényegében egy időben az ekkor még IV. Kázmér Lengyelországgal – majd lassan Magyarországgal is – jó kapcsolatot fönntartó III. (Nagy) István moldvai fejedelemsége is válságos helyzetbe került: Szulejmán ruméliai beglerbég vezetésével 1474-ben oszmán hadsereg vonult be Moldvába, miután flottájuk elfoglalta Caffa városát.¹⁴⁷ Mátyás még 1474 utolsó heteiben Magyar Balázs vezetésével segélyhadat küldött Moldvába, amely hadtest részt vett István fejedelemségének talán legfontosabb győzelmében. A magyar segélyhad pontos nagysága felől bizonytalan a szakirodalom, de nagyjából 5000–6000 fő körül mozoghatott.¹⁴⁸ Magyar csapata tehát részese volt az 1475. január 10-i Vaslui-i diadalnak, s ezzel Nagy István is látványosan szorosabbra kezdte fűzni 1467 óta ellenségesnek mondható kapcsolatát Mátyás királyságával.

Mint ahogy az 1475/76-os moldvai török és magyar hadjáratoknak létezik – még ha a modern szempontoknak nem is mindenben megfelelő és sajnos több helyütt nemzeti szempontból elfogult – monografikus földolgozása és remek oklevéltára,¹⁴⁹ ennél fogva csak a főbb történések és néhány kiemelkedő forrás említését érdemes megejteni, hogy Bátor Istvánnak az eseményekben játszott szerepe könnyebben legyen értelmezhető. Vaslui után tehát III. István vajda és Magyarország körülbelül az 1470-es évek elejétől keltezhető enyhülő kapcsolata lényegesen jobbra fordult. A törökök a vereség után sem hagytak föl Moldva újbóli megtámadásának tervével, így e két indok (a moldvai-magyar viszony javulása és a török fenyegetés) a feleket voltaképpen egymás karjaiba taszította. István vajda korábbi lengyel

145. Vö. Szakály: Török–magyar küzdelem 46–47.

146. Radu Rosetti: Stephen the Great of Moldavia and the Turkish Invasion. (1457–1504) The Slavonic Review 6. (1927) (a továbbiakban: Rosetti: Stephen the Great) 98.

147. Elekes: Nagy István 61.

148. Ezt a számadatot erősíti meg (illetőleg 40 000 moldvai katonáról beszél) a legfrissebb idevágó dolgozat is, s ennél többet további kutatások hiányában mi sem mondhatunk: Ioan Aurel Pop: Relations between Stephen the Great and Transylvania. In: Mélanges d'Histoire Générale. Nouvelle Série I. Edited by László Koszta, Ovidiu Muresan, Alexandru Simon. Cluj-Napoca, 2007. 128. Itt kell ugyanakkor megjegyeznünk azt is, hogy Bátorival kapcsolatosan a szerző azon állítása, hogy határozott katonai parancsnokként (ami igaz) igyekezett erdélyi vajdasága autonómiáját erősíteni Buda ellenében („Stephen Báthory proved to be an anti-Ottoman fighter and an authoritarian leader, revealing tendencies to strengthen the autonomy of his Transylvanian Voivodate in the relation to Buda, in particular after the events of 1490.” Uo. 130) alighanem félreértésen alapszik. Ez esetben legfőljebb személye függetlenségéről lehet szó, s nem a tisztségéről, ha egyáltalán van értelme a középkori erdélyi vajdák „függetlenségéről” beszélni! A témáról lásd Neumann Tibor jelen kötetben olvasható dolgozatát. – Ugyancsak ide kívánczik, hogy a legmodernebb román történeti szintézis Magyar seregéről hallgat. Istoria Românilor. Vol. IV. Red.: Ștefan Ștefănescu, Camil Muresan, Tudor Teoteoi. București, 2001. (a továbbiakban: Istoria Românilor IV.) 378.

149. Razboieni. Cincisute de ani de la campania din 1476. Monografie și celegere de texte. Manole Neagoe, Olimpia Gutu, Mihail Guboglu, Radu Constantinescu, Constantin Vlad. București, 1977. (a továbbiakban: Razboieni)

orientációjával hónapok alatt véglegesen szakított, s először levélben üzent meg Mátyásnak, hogy hajlandó lenne hűséget fogadni.¹⁵⁰ Miután a magyar király erre hajlandónak mutatkozott – a török ellen minden kardra szüksége volt – 1475. július 12-én megszületett István hűségnyilatkozata Jászvásárott (Iași, Románia; *in Foro Philistinorum*), melynek értelmében örök hűséget és magyar segélyhad érkeztenek esetére teljes együttműködést ígért.¹⁵¹ Egy hónap múltán, 1475. augusztus 15-én Budán kiadták Mátyás szövetséglevelét is, melyben István vajdát és országát védelmébe vette.¹⁵² Az irat megerősítőinek egyike volt Bátori István is. Azonban a moldvai-havasalföldi kérdés a következő hetekben lekerült a napirendről a királyi udvarban. A főnti szövetség megkötése után hat héttel Mátyás és serege elindult a délvidékre Szabács vívására.

Az 1475. augusztus 15-i magyar-moldvai szerződést követően Bátori István közel egy esztendőre eltűnik a szemünk elől, s dacára nagyszámú országbírói kiadványának, holléte felől legföljebb csak találgatásokba bocsátkozhatunk. Ugyanakkor a helyzet mégsem egészen reménytelen. 1477 júniusában, amikor Bátori a Szerém megyei Karom, illetőleg a Valkó megyei Racsa kastélyait nyerte adományul,¹⁵³ az oklevél *narratio*s szakaszában a király kiemelte, hogy az országbíró részese volt a hadjáratnak 1475 késő tele–1476 februárja között, ám azt el kell mondanunk, hogy tevékenységéről morzsányi további információnk sincs.¹⁵⁴ Ez persze nem lehet meglepő, hisz az eddigiek alapján biztosak lehetünk abban, hogy Mátyás, amikor csak tehette, magával vitte hű és tapasztalt katonáját. Analógiaként érdemes ideidézni, hogy ugyancsak egyetlen adatból tudjuk, hogy Kinizsi Pál is ott volt a vár alatti ostromtáborban.¹⁵⁵

A királyi sereg a győztes hadjáratból március elejére tért vissza Budára, s jelenleg nincs okunk másként gondolni, hogy így tett Bátori is.¹⁵⁶ Mátyás figyelme eztán egyre inkább közelgő esküvője és az új ara felé fordult, ennél fogva az esztendő késő ősztől nem volt alkalma személyes hadjáratot vezetni a török vagy más fronton. Voltaképpen ekkor és emiatt került exponált helyzetbe Bátori. Hírek érkeznek ugyanis arról, hogy II. Mehmed személyesen indított támadást a vonakodó csatlós, Moldva ellen, ráadásul, amint arra emlékezhetünk, Havasalföldön, még ha belső harcoktól tagoltan is, de törökbarát hatalom működött. Aligha kell magyarázni, hogy e két momentum együttese már közvetlen fenyegetést jelentett a Magyar Királyságra. Királyi esküvő ide vagy oda, a helyzet gyors cselekvést kívánt. Minthogy Mátyás személyesen semmiképp sem indulhatott útnak tapasztalt és megbízható parancsnokainak egyikét kellett a hadjárat vezetésével megbíznia, s ez

150. Fraknoi: Mátyás levelei I. 313–314.

151. „Item, quod dum regia maiestas [ti. Mátyás – H. R.] mitteret contra ipsos Thurcos capitaneum suum per eandem Wallachiam, nos Stephanus woyewoda personaliter et cum omni potencia similiter vademus cum dicto capitaneo.” Razboinei 142–143.

152. Uo. 145–146. Az oklevelet kiadta továbbá: Teleki: Hunyadiak XI. 540–542., Documente privitoare la istoria Românilor culese de Ludoxiu de Hurmuzaki. Volumul II. Partea I. (1451–1575) Bucuresci, 1891. (a továbbiakban: Hurmuzaki II/1.) 8–10.

153. Horváth: Bátori várak 317–318.

154. „Superiori siquidem anno, cum post obsidionem castris Szabacz, quod favente Deo a Thurcis gloriose expugnativimus, cui quidem expugnationi idem comes Stephanus non modo interfuit, verum cum totis animi et corporis sui viribus affuit, ... Teleki: Hunyadiak XII. 23. – A hadjáratához: Csánki Dezső: Szabács megvétele. Hadtörténelmi Közlemények I. (1888) 367–387., valamint: Veszprémy László: A szabácsi hadjárat (1475–1476) [Kézirat] Ehelyütt is megköszönöm a szerzőnek, hogy kéziratát annak megjelenése előtt használhattam.

155. „De az fejlől mondott Pál Kenezsi, ároknak mélységét igen nézi;” Imre Samu: A Szabács viadala. Budapest, 1958. 18.

156. A király február 28-án még Bácsról keltezett. DF 270 473.

Bátori István országbíró lett, aki így szükségképpen távol maradt Beatrix és Mátyás esküvőjéről. Mindez persze nem a véletlen műve volt: szinte biztosak lehetünk abban, hogy a szultán szándékosan a magyar király esküvőjének hozzávetőleges idejére időzítette a hadjáratát.¹⁵⁷

A szultáni hadigépezet tehát megmozdult. II. Mohamed szultán május 31-én hagyta el Hadrianopolist (Edirne, Törökország), s csapatai élén július elején kelt át a Dunán. Nem túl gyors vonulás után e hó 26-án ütközött meg III. István vajda seregeivel Valea Albă-nál és jelentős győzelmet aratott, azonban a vajda serege maradékaival biztonságban vissza tudott vonulni a hegyek közé.¹⁵⁸ Lényegében ez volt a hadjárat csúcspontja a támadók számára. Ekkortól fogva számolhatunk ugyanis a magyar hadsereg egyre meghatározóbb részvételével az eseményekben. A szultáni támadás hírére tudniillik megkezdődött a magyar csapatok gyülekezése: a határnap július 25-e, míg a helyszín Torda városa volt.¹⁵⁹ A hadjárat főparancsnoka, emlékezzünk, Bátori István lett, de társául kapta az előzőtt havasalföldi vajdát, Vlad Tepeşt.¹⁶⁰ Hadai pillanatnyi tudomásunk szerint augusztus elején érkeztek Moldva területére, így már csak a kivonulóban lévő oszmán hadakkal találkoztak, akik Valea Albă után sorra megpróbálkoztak Suceava, Neamţ és Hotin ostromával, ámbátor sikertelenül.¹⁶¹ A viszonylag rövid, s nagyobb összecsapás nélküli hadjáratot követően Bátori serege élén augusztus közepére az ojtozi szorosba (Erdély és Moldva közti átjáró) húzódott vissza.¹⁶² Innen küldte augusztus 16-án helyzetjelentését Mátyásnak. Eszerint ekkor néhány napja biztos tudomása volt arról, hogy István moldvai vajda életben maradt, illetőleg értesítette az uralkodót, hogy a törökök kivonultak Moldvából, és sikerült elejét vennie egy Barcaság elleni oszmán-havasalföldi ellentámadásnak.¹⁶³

Nem tudjuk, hogy mikor, de legfőleg két hét múltán Bátori a Szászföldre vonult át, hogy hadjárata második felét, a Havasalföld elleni támadást és Basarab elűzését előkészítse.¹⁶⁴ Az biztos, hogy szeptember 6-án még a hadsereg szervezési feladatai foglalták le, s ehhez kapott királyi segítséget.¹⁶⁵ Október 2-án még Brassóban volt, s ágyúkról, lovasokról intézkedett.¹⁶⁶ Az események részleteit nem ismerjük, de az utólagos jelentésekből és az időrendből arra gyanakodhatunk, hogy Bátorinak és a vele fejedelmi székébe visszatérő Vlad Tepeşnek csatát is kellett vívniuk és több

157. Minderre legutóbb: Papp Sándor: Ștefan cel Mare, Mátyás király és az Oszmán Birodalom. *Hadtörténelmi Közlemények* 121. (2008) 312–313. – Ugyanerről Mátyás 1477 júniusában így írt: „...Turcorum imperator, qui christianorum sanguine satiare nequit, nostram senciens occupationem coactis et adunatis undique viribus et copiis maxima cum manu, regnumque et provinciam nostram Moldavie cum ope et adiutorio perfidi Bozorad vayvode parcium Transalpinarum regni nostri, qui a maiestate nostra et sacra corona defecerat, subintravit et totam ferme eam provinciam dicioni sue subiungavit, cui cum propter prefatas curas et occupationes nostras subito personaliter occurrere et obviare non poteramus...” Teleki: *Hunyadiak* XII. 23.

158. Rosetti: Stephen the Great 101–102.

159. Urk. Sieb. VII. 100–101.

160. „comes Stephanus de Bathor iudex curie regie maiestatis et cetera, summus universalis capitaneus gencium presentis exercitus...” Urk. Sieb. VII. 103.

161. Rosetti: Stephen the Great 102.

162. Az ojtozi átkelést említi, de Bátorit tévesen vajdaként határozza meg: *Istoria Românilor* IV. 383.

163. Dipl. Eml. II. 321–323. Csaknem teljes magyar fordítása: Wertner Mór: Magyar hadjáratok a XV. század második felében. *Hadtörténelmi Közlemények* 13. (1912) (a továbbiakban: Wertner: Magyar hadjáratok) 221. 235–237.

164. „Tandem vero fugato et expulso de Moldavia ipso Turcorum imperatore de nostra commissione et speciali mandato se et gentes suas adversus predictum Bozorad wayvodam et provinciam Transalpinam convertit” Teleki: *Hunyadiak* XII. 23.

165. Teleki: *Hunyadiak* XI. 563–564.

166. Uo. 570–571.

erősséget megostromolniuk. A jelek szerint az oszmán támogatást élvező Basarab vajda a magyar sereg közeledtének hírére elébük vonult, de csatát veszített és bolgár területre menekült, így a vezér nélkül maradt havasalföldi előkelők zöme további harc nélkül hűséget fogadott.¹⁶⁷ November 11-én már arról értesítették a királyt, hogy a magyar hadak Tirgoviste megerősítése után Bukarest alatt állnak.¹⁶⁸ Négy nappal később pedig már Budáról is indult győzelmi jelentés a szász fejedelemez a havasalföldi sikerről.¹⁶⁹ A bukaresti ostromzár sem tarthatott sokáig, tekintettel arra, hogy Bátori december 7-én már ismét Brassóból keltezett.¹⁷⁰

Az országbíró tehát hadiszerencse kísérte, sikere teljes volt. Az udvar teljes nyugalomban és nagy örömmel bonyolíthatta le Székesfehérvárott Beatrix koronázását, majd Budán a házasságkötést. Bátori István „nászajándéka” a kettős győzelem híre volt (az persze már nem Bátorin múlt, hogy alig esztendő múltán Basarab ismét visszatért Havasalföld élére, miután Tepeşt meggyilkolták). Alighanem biztosak lehetünk abban, hogy Mátyás, aki eladdig is bízott Bátori katonai képességeiben, e győzelemsorozat hatására még nagyobb bizalommal lehetett régi „harcostársa” felé, s Bátori politikai, illetőleg a királyra gyakorolt személyes befolyása a korábbiaknál is nagyobb lett. Hirneve a Szentszékig jutott, amit IV. Sixtus pápa sajnos datálatlan, ám nagy biztossággal ezekre a hónapokra keltezhető levele is igazol, amiben arról írt Bátorinak, hogy nevének pusztá hallomása is micsoda fenyegetést jelent a törököknek.¹⁷¹

A tekintélynövekedés közvetett bizonyítékát már a következő évben megtapasztalhatjuk az ekkor meginduló osztrák háborúkkal kapcsolatosan. Azt nem tudjuk, hogy az országbíró Erdélyből előbb Budára ment-e, s aztán rezidenciáján pihent meg, de az igazolható, hogy 1477 március-áprilisát Bátorban töltötte.¹⁷² Tavasz végén, legkésőbb május közepére visszatért Budára, ahol a király és környezete már javában készülődött a III. Frigyes elleni támadásra. Mátyás viszonya ugyanis voltaképpen az 1474. évi események óta egyáltalán nem volt felhőtlennek mondható a császárral. Mindezt csak tetézte, hogy 1476 tavaszán Beckensloer János esztergomi érsek, fő- és titkos kancellár egész kincstárával együtt a császár pártjára állt, s hozzá szökött, majd e pénzből a Grafeneck-uradalmak jelentős részét fölvásárolta. Ezzel Frigyes hathatós szövetségesre lelt Magyarország ellen. Ekkortól fogva a magyar támadás megindulása már csak idő kérdése volt.¹⁷³

Bátori tavaszi Budára érkezése idején tehát politikai-katonai nagyüzem működött a városban. Mátyás – legalább is Bonfini minden bizonnyal erősen túlzó és „színezett” leírása alapján – a királyi tanács elé terjesztette a háború ügyét, s az ellenzók, illetőleg támogatók két markáns képviselője föl is szólalt. Először történetesen Bátori, aki inkább a török háborút szorgalmazta. Bonfininél olvasható hosszú beszéde aligha hangozhatott el ebben a formában, de tartalmában voltaképpen nincs okunk kételkedni. Utána régi vezértársa, Kinizsi Pál emelkedett szólásra, aki beszédével meggyőzte a jelenlévőket, s a tanács a király támadását Frigyes ellen támogatásáról

167. Basarab vereségéről: Dipl. Eml. II. 335–336. – Magyarul: Wertner: Hadjáratok 417.

168. Teleki: Hunyadiak XI. 575–576.

169. Fraknoi: Mátyás levelei I. 355. – Magyarul: Wertner: Hadjáratok 416–417.

170. DF 260 816.

171. „Intelleximus perfidum, scilicet tyrannum Turcorum, qui dilecto filio nobili viro, Stephano vayvode Moldavie crudelissimum bellum intulerat, et iam loca eius gravi obsidione premebat, nondum armis conspectis, sed solo terrorre nominis tui obsidionem reliquisse, terga vertisse ac turpissimam fugam arripuisse...” Hurmuzaki II/1. 12.

172. Vö. Függelék adataival!

173. Összefoglalóan mindehhez: Kubinyi: Mátyás király 75–76.

biztosította.¹⁷⁴ A hadat június 12-én üzenté meg Mátyás a császárnak.¹⁷⁵ Az ország-bíró ezekben a napokban tehát bizonyosan Budán tartózkodott.

Következő fontos megválaszolandó kérdésünk az, hogy vajon Batori részese volt-e a meginduló hadjáratnak? Azt tudjuk, hogy július 12-én a király már Győrött volt, s ott fogadott zsoldjába számos zsoldoskapitányt csapataikkal egyetemben.¹⁷⁶ Batori itineráriuma ekkortól fogva sajnos nem nyújt segítő kezet, lévén 1477 augusztusa után nem ismerjük egyetlen biztos keltezését sem, így tehát közvetett forrásainkra kell támaszkodnunk. Ezek sorából megint Bonfini lép előre, akinek előadása sem mentes ellentmondásoktól. A hadjárat kezdetekor a résztvevők között Batorit nem említi.¹⁷⁷ Ugyanakkor, azon események leírásakor, amikor a magyar hadak Kremsig és Steinig nyomultak előre, e hadmozdulatok vezéréül Kinizsit és Batorit adja meg, jöllehet hozzáteszi, hogy Batori bizony kelletlenül (*invitus*) jött hadjáratba.¹⁷⁸ Ezt a kelletlenséget mutathatja az a tény is, hogy a királyi hadak már régen osztrák területen hadakoztak, amikor Batori júliusban és augusztusban még Budáról levelezett, igaz amint láthattuk, az esztendő fennmaradó hónapjaiban nem tudunk róla semmit.¹⁷⁹ Bonfini megjegyzésével nehézségünk csupán annyi adódik, hogy 1477 október 24-ről – amely napokban a király Korneuburgban tartózkodott¹⁸⁰ – ismerjük Kinizsi Pál és Zeleni János zsoldos- és hadvezérek Krems városához intézett levelét, történetesen épp a kremsi ostromtáborból (*in loco campestri circa expugnationem civitatis Crembs*).¹⁸¹ Meglepő, de Bonfinire alapozott várakozásunkkal ellentétben, Batori nevét a levélben nem olvashatjuk, Természetesen nem állítható, hogy neki minden efféle iratban föltétlenül szerepelnie kellene, azonban nevének ismertsége és esetleges jelenléte esetén föltehető magas parancsnoki rangja mindezt elképzelhetővé teszi. Nos, az elmondottak alapján legfőljebb bizonytalanságunknak adhatunk hangot: Batori István részvétele felől az 1477. évi ausztriai hadmozdulatokban inkább sejtéseink lehetnek, mintsem biztos információink.

A bizonytalanságot ráadásul csak tovább növeli a királyi hadjárat további eseményeinek ismerete. Mátyás ugyanis – Bécs körülzárása, illetőleg számos környékbeli erősség elfoglalása után – október-november hónapokban tárgyalásokat kezdett III. Frigyesel, hogy békét kössenek, illetőleg Mátyás a cseh királlyal végre hivatalosan a választófejedelmi jogot is elnyerhesse. A megállapodásra december elsején került sor, amelyet Frigyes Gmundenben, míg Mátyás Korneuburgban fogadott el. Eszerint a magyar király immáron hivatalosan is elnyerte a cseh király hűbért, amelyről a császár előtt esküt tenni tartozik (erre 13-án Korneuburgban kerítették sort).¹⁸² Nos, sem a tárgyalóküldöttségben, sem később Batori István nem tűnik föl forrásainkban. Míg Mátyás és Beatrix Korneuburgban telelt, ahonnan csak március elejére tértek vissza Budára, addig Batorinak morva területeken voltak feladatai.¹⁸³

174. Bonfini IV-IV- 120–180.

175. Fraknoi: Mátyás levelei I. 368–371.

176. Tóth: Mátyás idegen zsoldosserege 210–211.

177. Bonfini IV-V-10–15.

178. Uo. IV-V-86–90.

179. Vö. Függelék adataival!

180. Vö. DF 268 098., DL 88 596., valamint Bonfini fentebb idézett sorait!

181. *Historia critica regum Hungariae stirpis mixtae. Ex fide domesticorum et exterorum scriptorum concinnata a Stephano Katona. Tomulus IX. Ordine XVI. Budae, 1743. 114–115.*

182. Magyar békeszerződések 208–213.

183. A király február 1-re már bizonyosan Pozsonyba érkezett, ahonnan március 5-re Mosonig vonult, majd onnan tovább Budára. Vö. DF 225 488., DL 18 136. 25-ről gyűrűspecses budai keltezését ismerjük. DL 18 038.

A morva utalás elképzelhetőségére akad többé-kevésbé biztosnak tekinthető nyomunk is! Bátori István biztosnak látszó keltezései közül ugyanis az *egyetlen* 1478. évi február 7-én kelt Trencsén városában.¹⁸⁴ Nos, ha nem éppen a várost és várát néhány hónapja megszerző Szapolyaiak vendégszeretetét élvezte, akkor aligha gondolhatunk másra, mint arra, hogy épp a morva határ irányába tartott. Ulászló cseh király ugyanis meglepődve értesült III. Frigyes és Mátyás decemberi békekötéséről, amiben a császár elfogadta a magyar király cseh királyságát. Ennek okán új helyzet állt elő: Magyarország és Csehország voltaképpen ismét aktív ellenségekké lettek. Mátyás azonban nem vállalhatta a kettős osztrák és cseh front terhét, ezért mihamarabbi megegyezésre törekedett Ulászlóval. Ráadásul a cseh belügyek sem álltak úgy, hogy onnan komoly támadás érkezhett volna a közeli jövőben, azaz a felek mindegyike erősen hajlott a megállapodásra. A tárgyalások helyszínéül Brünnt jelölték meg, míg időpontja 1478. március 15-e lett.¹⁸⁵ A magyar tárgyalóküldöttség összetétele felől ugyan vannak ellentmondásos értesüléseink, de úgy sejthetjük, hogy annak tagja volt Bátori István országbíró is. Jan Długosz, a „lengyel Bonfini” művében a tagok felsorolásakor találkozunk az alábbi névvel: István erdélyi vajda (*et Stephanus Transilvanensis voievoda*), csakhogy 1478 kora tavaszán, egészen bizonyosan februártól, Vingárti Geréb Péter volt a vajda, s Bátori csak bő évvel később lett azzá.¹⁸⁶ Persze Długosz Bátori későbbi címét is visszavetithette a történet leírásakor, a két esztendő (1478-79) eseményei utólag összezsúszhattak emlékezetében, ám említése azért tarthat számot kiemelt figyelemre, mert Bátori brünni jelenlétének ez lenne az egyetlen igazolása. Arra ugyanis, hogy az eseményről tudósító kortárs elbeszélő források nem említik a magyar országbíró, már Teleki József is felfigyelt.¹⁸⁷ Ha pedig az 1478. március 28-án, a tárgyalások végeztével létrejött, s később Mátyásnak komoly csalódást okozó 38 pontból álló megállapodás szövegét vesszük górcső alá, ugyancsak hiába keressük Bátori nevét. A dokumentum intitulációja ugyanis, bármily fájó, nagy valószínűséggel nem őt takarja.¹⁸⁸ Minekután további fogódzónk nincsen az országbíró ekkori hollétét illetően, valamint itineráriumában éppen ezekben a hónapokban „gyanús” úr tátong, további adat fölbukkanásáig kétkedve érdemes elfogadnunk Bátori István morvaországi követjárását 1478 tavaszán. A tavaszi-nyári hónapokba érve azonban végre „bizonyosság” vár ránk: teljes a tudatlanságunk Bátori tevékenységét illetően.

Az 1478-as esztendő késő ősze ismét mozgalmas heteket hozott az udvar számára. Novemberben Mátyás Tatán keresztül¹⁸⁹ Visegrádra utazott, ahol a Dlugosz János krakkói kanonok és történetíró, valamint Brzeszei Marszalkowicz Szaniszló vezette lengyel küldöttséggel találkozott, s 21-én a felek megállapodtak az 1474-es lengyel-magyar fegyverszünet 1479 kora tavaszáig tartó meghosszabbításában,

184. DL 45 709.

185. Az elmondottakhoz: Hoensch: Matthias Corvinus 161–162., valamint: Karl Nehring: Matthias Corvinus, Kaiser Friedrich III. und das Reich. Zum hunyadisch-habsburgischen Gegensatz im Donauraum. (Südosteuropäische Arbeiten 72.) München, 1975. 94–96.

186. Długosz szövegét hozza: Katona XVI. 153. – Geréb vajdaságához: DL 45 706.

187. Teleki: Hunyadiak V. 59–60.

188. Sokkal valószínűbb, hogy a „...Steffan graf aus deme königreich zu Hungern” névalak mögött Szapolyai Istvánt, Szilézia magyar parancsnokát kell értenünk, akiről több forrás is említ, hogy e cseh-magyar tárgyalásokon is részt vett. Ugyancsak az azonosítást erősíti a „graf” kitétel, ami a Szapolyaiak örökös székesi ispánságából eredt. SRS XIII. 245.

189. „Rex Mathias manu propria” DL 32 852.

amikor a két uralkodó majd Olmützben kezd újabb tárgyalásokat.¹⁹⁰ Két nap múltán a király el is hagyta Visegrádot, s egy dunai átkelést követően Vác, Gyöngyös, Eger érintésével Diósgyőrbe sietett, ahová december 2-án érkezett meg.¹⁹¹ Innen bő kétheti pihenőt követően Kassára utazott tovább, ahová december 18-ra érkezett meg, s január közepéig ott is maradt.¹⁹²

A király útjának kissé hosszúra nyúlt bemutatására azért volt szükség, hogy az 1478. év végén lezajlott kassai események jelentőségére a figyelmet jobban főlhivhassuk. Nem pusztán pihenőről lehetett ugyanis szó ezekben a hideg napokban, s különösen nem csak arról a királynéval közös, a bányavárosokban tett látogatásról, amelyről Bonfini emlékezik meg, némi kronológiai csúszással.¹⁹³ Nem kizárható persze, hogy Mátyás valóban büszkén utazta végig e gazdag városait az új királynéval, de a kassai „megállónak” ennél nagyobb jelentőséget érdemes tulajdonítanunk. Mindezt azért kell megtennünk, mert a királyon és feleségén kívül legalább három fontos politikai szereplő egyidejű ittlétét bizonyíthatjuk. Az egyikük történetesen Bátori István országbíró, akitől január 15–16-i kassai keltezéseket ismerünk, s akkor Mátyás már a városban volt. Egy nappal később gúti Ország Mihály nádor is Kassán tűnik föl.¹⁹⁴ Január 10-én pedig Parlagi György ajtónállómester keltezett a városból.¹⁹⁵ Abban biztosak lehetünk, hogy ennyi politikus és a király egy helyütt való tartózkodása aligha lehet a véletlen műve. Talán nem tévedünk nagyot, ha az ezt követő hónapok eseményeiből arra következtetünk, hogy 1478/79 fordulóján Kassán a királyi tanács ülésével számolunk, s annak egyik fő eredményének Bátori és Kinizsi Pál katonai-igazgatási szerepének növekedését tekintjük. De lássuk a részleteket.

Az Alsó Részek Főkapitányságának létrehozatala, Kinizsi Pál ide való kinevezése szinte egyszerre történt meg Bátori István vajdává tételével. Ez már korábban feltűnt a szakirodalom számára,¹⁹⁶ csupán az okok felől vagyunk máig tájékozatlanok. Kinizsi kinevezésének pontos dátumát ezután is homály fedi, de Bátori István és ítélmestere, Hásságyi István 1479-es esztendő első hónapbeli szerepléséről némileg többet mondhatunk. Előadásunkat viszont kicsivel korábbirol kell kezdenünk a jobb érthetőség miatt.

A Királyhágon túl ugyanis épp ezekben a hónapokban a tartomány kevés számú nagybirtokosai közül kettő között régóta húzódó ellentét mérgesedett el olyannyira, hogy „kormányzati” közbeavatkozásra lett szükség. Az ellentétek alapja többek közt a Bihar megyei Solyomkő vár hovatartozása volt. Korábban, Mátyás trónrakerültekor az uradalmat a losonci Bánfi és a kusalyi Jakcs családok bírták zálog címén.¹⁹⁷ Tudomásunk szerint legkésőbb 1466-ig, de még valószínűbb, hogy Szécsi Dénes esztergomi érsek 1465-ös halála előtt Vitéz János váradi püspök megváltotta a Bánfiak zálogjogát, azonban a jelek szerint azok továbbra is a vár és tartozékai uradalmában maradtak. 1471, a Vitéz-féle lázadás nyomán az akkor

190. Codex epistolaris saeculi decimi quinti. Tomus III. Collectus opera Anatolii Lewicki. Krakowie, 1894. 296–297.

191. Nov. 26. (Vác): Frantisek Palacký: Psaní Uherského Krále Matiaše Korvina w létech 1469 de 1487 de Čech českým jazykem vydaná. Archiv Český 6. (1872) 60–61. – nov. 29. (Gyöngyös): DF 212 043. – nov. 30. (Eger): DF 210 147. – dec. 2. (Diósgyőr): DL 59 653.

192. Érkezés: Fraknoi: Mátyás levelei I. 416–417. – távozás: Bártfa 2072.

193. Bonfini IV-V-161–165.

194. DF 263 035.

195. Csánki Dezső: Oklevelek a Hunyadiak korából. Első közlemény. Történelmi Tár 25. (1902) 298.

196. Szakály Ferenc–Fodor Pál: A kenyérmezei csata. (1479. október 13.) Hadtörténelmi Közlemények 111. (1998) (a továbbiakban: Szakály–Fodor: A kenyérmezei csata) 316.

197. DL 29 819.

már esztergomi egyházfő javai-jogai a királyra szállottak, aki Solyomkót a hozzá hű békési Drágfiaknak adományozta, akik azonban részlegesen már annak birtokában lehettek, legalább is egy 1466-os oklevelünk szerint.¹⁹⁸ Persze a losonci Bánfiak sem hagyták könnyen veszni vélt vagy valós jogaikat, az uradalom egy részét később visszafoglalták.¹⁹⁹ S ezzel az aktussal végtelennek tűnő, eleinte jogi pályán mozgó, háborúskodás vette kezdetét. Sőt, jogaik fönntartása érdekében még 1477-ben is tiltották a királyt Solyomkó Drágfiaknak való átadásától!²⁰⁰

A felek kölcsönös hatalmaskodásai már-már háborús hangulatot gerjesztettek a régióban. Mátyás ezt megeléggel határozott úgy, hogy a kérdéses Solyomkót és a renitens, döntését el nem fogadó Bánfiak közeli székhelyét, a Kolozs megyei Sebest haddal foglaltatja el. Az erről szóló döntést vélhetőleg még az előző esztendő vége felé Diósgyőrött vagy Kassán hozta meg a király, s a kassai tárgyalások – természetesen a cseh-lengyel ügyek áttekintésén túl – részben arról szólhattak, miképpen bonyolítsák le mindezt. Mátyás kettős, politikai és katonai megoldást választott. Még decemberben utasította vingárti Geréb Péter erdélyi vajdát a nevezett várak elleni akció előkészítésére. Geréb már a kassai találkozói idején, december 20-án Gyalu várából utasította a brassóiakat, hogy a Sebes és Solyomkó elleni királyi parancsból induló támadáshoz fegyvert, lőszert küldjenek Sebes alá.²⁰¹ Ezt követte 1479. január 6-án a nagyszebeniekhez intézett mandátuma, amiben jól felfegyverzett lovasok sietős Sebes alá küldését hagyta meg.²⁰² Őszintén meg kell vallanunk: a két vár körüli további események ismeretlenek, de a március 3-a és 10-e közötti bő hétről számos oklevelünk az országbíró kolozsvári keltezését, azaz jelenlétének bizonyítékait őrizte meg. Eleinte csábító a gondolat – s Bátori ezidáig ismertett pályaképebe kiválóan illeszkedne is –, hogy feltételezzük: a király megbízható hívét, kiváló katonáját küldte Kolozsvárra, hogy zárja le a vitás ügyet. A kételkedés magvát hintheti el bennünk azonban az a tény, hogy az egyik Kolozsvárt kelt oklevélen Hásságyi István ítélőmester kézjegyét fedezhetjük föl.²⁰³ Eszerint az országbíró nem, csak képviselője volt jelen a megegyezésnél? Kérdés, akad-e további adatunk Bátori hollétét illetően. Nos, igen: az országbíró a királytól elbúcsúzván Kassa után Bátorba ment, s onnan február 4-ig igazolható pihenő után talán a hónap második felében ismét Budára utazott.²⁰⁴ Március 5-én innen írt levelet Kállai Jánoshoz, s ami perdöntő számunkra, gyűrűspecséttel látta el a levelét.²⁰⁵ Tehát március elejére már biztosan Budán volt a királlyal egyetemben, így a 12-én, a Zala megyei szentgyörgyvári (másképp: Békavár) váruradalomról kibocsátott, s családjának szóló adománylevél kieszközlésében is oroszlanrészre lehetett.²⁰⁶

No, de mi történt ezenközben Kolozsvárt? Március 9–10-én Geréb Péter vajda, Félegyházi János széki és dési kamaraispán, illetőleg Hásságyi ítélőmester jelenlétében megszülettek azok a megállapodások, melyek a hosszú Drágfi-Losonci

198. Vitézhez: DL 88 433. – Az adomány: DL 88 531. – A Drágfiak 1466-os birtoklásához: DL 26 622.

199. DL 26 622.

200. Bánffy II. 190–191.

201. „...regie maiestatis, animi cuius voluntas est, ut castrum filiorum Bani de Lossoncz et Nicolai Dragffy Sebes et Solyomkew propter plurima viarum crisi latrocinia et impedimenta una vobiscum obsidentes et expugnantes maiestati sue occupemus, presentandis clare poteritis intueri.” Urk. Sieb VII. 201–202.

202. Uo. 202–203.

203. DL 88 621.

204. Vö. a Függelékkel. – Mátyás febr. 3-án Körmöcbányáról keltezett, gyűrűspecséttel. DF 258 537., DF 287 297.

205. DL 56 074.

206. DL 18 180.

pereskedés végére tettek pontot.²⁰⁷ Az ügy végeztével az ítélőmester Nagybányára utazott, ami talán annak lehet nyoma, hogy kolozsvári ügyeit lezárva északnak fordult, s így térhetett vissza Budára.²⁰⁸

Az ezt követő hetek Bátorival kapcsolatos eseményeiből csupán annyi biztos, hogy vajdai kinevezésére május második felében kerülhetett sor, talán nem egészen függetlenül a közelgő olmützi tárgyalásoktól, békekötéstől és persze korábbi sikeres erdélyi akciótól. Geréb Pétert utoljára április 10-én említi oklevél vajdaként, alvajdája: Kendi Antal pedig május 17-én szerepel utoljára.²⁰⁹ Május 28-án már volt alvajdaként lép elénk, míg a következő napról ismerjük Batori vajdai említését.²¹⁰ Eszerint Batori István vajdai kinevezése 1479. május 17–28-a között történt meg. A Geréb leváltása mögötti okokat nem ismerjük, de utódjának kinevezése nem lehetett véletlen. Mátyás ismételt külhoni utazása idejére biztos déli és keleti határvédelmet akart, s e két, ekkoriban számos gondot okozó régiónak élére ezért küldte Batori Istvánt és Kinizsi Pált. Annyit zárásul még megjegyezhetünk, hogy az 1479. július 21-i olmützi béke megkötésénél sem Kinizsi, sem pedig Batori nem voltak jelen.²¹¹ Területi ható- és katonai-parancsnoki jogkörrel járó új hivataluk a határ közelébe szőlította őket.²¹²

Zárszó helyett

Miként foglalható össze Batori István politikai pályájának alakulása, fölemelkedése, pontosabban ennek tanulságai? Miféle szélesebb történeti-módszertani hozadékokkal jár(hat) egy efféle biográfiai kísérlet a késő középkori Magyarország egészének történetét illetően?

Mindenekelőtt a családi/személyes életpálya szempontjából fontos körülmény, hogy sem Batori István, sem pedig testvérei (különösen pedig András) nem voltak távol a királyi udvartól, alkalmasint a királytól 1471-et megelőzően sem. Dacára birtokállományuk akkor még viszonylagos csekélységének, Istvánt katonai képességei és a királlyal főnnállott személyes kapcsolata az ország fontos politikusai közé emelték, noha a kiemelkedő döntések meghozatalában az 1460-as években részvételét nehezen képzelhetjük el. Minden kétséget kizáróan bebizonyosodott ugyan, hogy Batori István 1458 után folyamatosan a király személye körül mozgott, de bő évtizeden át csak, mint katonát foglalkoztatta az uralkodó. 1471 után gyorsan változott a helyzet. Korábban látványosnak, majdhogynem előzmények nélkülinek tetsző befolyásnövekedése jellemzően Mátyás-kori katonabároi életpálya hozadéka, de 1458–1470 közötti tevékenységének ismeretében most már jól magyarázható.

Ami a befolyásnövekedés, kis túlzással „intézményi” kihatásait illeti, Batori életpályájának vizsgálata ebből a szempontból sem tanulságok nélkül való. Láthattuk: 1472. évi – bizonytalanságoktól sem mentes – visegrádi országbírói bíráskodását leszámítva kimondhatónak tűnik, hogy Batori István nem vagy alig tevékenyke-

207. Urk. Sieb. VII. 207–208. – DL 88 621.

208. Mihályi János: Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. Máramarossziget, 1900. 538.

209. Geréb: Urk. Sieb. 208–209. – Kendi: DL 28 424.

210. Kendi: „...fidelis nostri egregii Anthonii de Kend alias vicewayvode...” DL 27 537. – Batori: Urk. Sieb. VII. 213. – Május 31-én Gerébet már „pridem wayvoda” névvel illették. DL 30 048.

211. Magyar békeszerződések 236–237.

212. Igaz ugyan, hogy egy Boroszlóban főnnmaradt feljegyzésben Geréb Péter a békekötés résztvevői sorában még vajdaként fordul elő, azonban ezt inkább a nemrég elvesztett tisztség utólagos említésének értékelhetjük, hisz Batori májustól kimutatható vajdai tisztséghez és erdélyi jelenlétéhez nem fér sok kétség. SRS XIII. 272.

dett érdemben országbíróként, országos nagybíróként. Mindez természetesen nem újdonság a szakirodalom számára, előjeleit már a 14. századból és a Zsigmond-korból is kimutatták,²¹³ ám ennyire markánsan talán egyetlen báró életrajzából sem világott ki a valós helyzet.²¹⁴ 1471-ben tehát nem az országbíróság élére keresett Mátyás alkalmas személyt (ne feledjük: Bátori írástudatlan volt), hanem befolyásos, kiemelt katonájának akart bárói méltóságot biztosítani, s erre az akkor épp üresedésben lévő országbíróság tökéletesen megfelelt. Ez esetben tehát – mint oly sok másik alkalommal – e hivatal egyfajta formalitás, presztízscím lehetett. Igazi katonai-politikai hatalmat majd csak a valós katonai eszközökkel és kormányzati joghatósággal bíró erdélyi vajdaság hozott Bátorinak, azonban ebbéli működésének föltárása még a jövő feladatainak egyike.

Legfontosabb hozadékként azonban két dolgot kell följegyeznünk. Az egyik az a tény, hogy Bátori azon rendkívül kisszámú személyek közé tartozott, akik a trónra kerüléstől fogva folyamatosan, s ezt megelőlegezhetjük, egészen 1490-ig, jó viszonyt ápoltak Hunyadi Mátyással. Lássuk be, ilyenek alig-alig akadtak uralkodása harminchárom esztendeje alatt. Végezetül pedig nyereséggént kell azt is elkönyvelnünk, hogy egy hajszálnyiival jobban beleláthatunk abba a mechanizmusba, ami a Mátyás-kori Magyar Királyságot irányította, a lényeges politikai döntéseket meghozta. Ez a „szervezet” nem formalitás, nem hivatal és aligha az országgyűlés és résztvevői, hanem sokkal inkább egy sajátos „klub” volt, aminek Bátori István az egyik legkorábbi és megkerülhetetlen tagja lehetett, legalább is az 1470-es évektől feltétlenül. Egyre növekvő tekintélyének és hatalmának igazi kiteljesedése majd a Mátyás halála utáni rövid időszakban mutatkozik meg a leginkább, ennek bemutatása azonban már egy külön dolgozatot érdemel.²¹⁵

Függelék

Bátori István itineráriuma 1470–1479

Az életrajz gerincét, Bátori István itineráriumát a neve alatt 1479. december 31-ig bezárólag kelt mintegy ezer oklevél feldolgozása képezi.²¹⁶ Az így létrejött adattárból azonban csupán azok tekinthetők valós keltezési helyeknek, amelyek misszilisekben szerepelnek vagy további külső forrásokkal, pl. uralkodói kiadványok kancelláriai jegyzeteivel, stb. megerősíthetők. Az alábbi gyűjtésbe csupán ezek a biztosnak tekinthető keltezések kerültek be. Az 1470. évet megelőző időszakból mégoly töredékes itinerárium összeállítására sem volt mód a források hiánya miatt.

1470

márc. 9. Pozsony²¹⁷ ápr. 13. Trencsén²¹⁸

213. A fontosabb idevágó szerzők közül Bónis György: A kúriai irodák munkája a XIV. és XV. században. Levéltári Közlemények 34. (1963) 242., az ítélőmesterek meghatározó szerepét emelte ki, míg Bertényi Iván: A nádori és országbírói ítélőmester bírósági működése a XIV. században. Levéltári Közlemények 35. (1964) 198–199., 203., az országbíró időnkénti távolléte idején működő szervezetet mutatja be.

214. Kivétel legutóbb: C. Tóth: Szabolcs megye működése 119–126.

215. Lásd e kötetben Neumann Tibor tanulmányát!

216. Az adatgyűjtés folyamán pótolhatatlan segítséget jelentett a MOL Középkori Gyűjteményeinek legfrissebb digitális segédlete: Collectio Diplomatica Hungarica. A Magyar Országos Levéltárban 1874–2008 között készült levéltári segédletek és oklevelek elektronikus feldolgozása (DL-DF 4.3.) szerk.: Rác György. Budapest, 2008. (DVD-ROM)

217. DL 16 973. „ad relacionem Stephani de Bathor etc.”

218. DL 16 994. „ad relacionem Stephani de Bathor magistri camere regie”

1471

márc. 2–6. Buda²¹⁹
 jún. 23. Iglau (Jihlava,
 Csehország)²²⁰
 júl. 28. Buda²²¹
 szeptember 21–23. Buda²²²
 október 25. Buda²²³

1472

ápr. 1. Buda²²⁴
 jún. 21. Diósgyőr²²⁵
 aug. 31. Pozsony²²⁶
 szept. elejétől–szept. 30. Visegrád²²⁷
 nov. 26–dec. 11. Gyarmat
 mellett²²⁸
 dec. 21. Bátor²²⁹
 dec. 22. Börve²³⁰
 dec. 27. Bátor²³¹

1473

jan. 3. Bátor²³²
 febr. 24.–márc. eleje Neisse (Nysa,
 Lengyelország)²³³
 aug. 16–27. Buda²³⁴

1474

jan. 7. Buda²³⁵
 márc. 9. Kassa²³⁶
 márc. 13. Lőcse²³⁷
 ápr. 20.–máj. 3. Buda²³⁸
 máj. 11. Buda²³⁹
 jún. 9. Buda²⁴⁰
 aug. 2–3. Buda²⁴¹
 szept. 26. Buda²⁴²

1475

ápr. 11. Kesztlőc²⁴³
 ápr. 14–22. Pozsony²⁴⁴
 máj. 20–29. Buda²⁴⁵
 jún. 1. Buda²⁴⁶
 aug. 15. Buda²⁴⁷
 okt. 19. Buda²⁴⁸

219. DL 90 146. „ad relacionem Stephani de Bathor”
 – DL 17 174. „ad relacionem Stephani de Bathor
 etc.” A kiadásban: A podmanini Podmaniczky-
 család oklevéltára I-V. Közzétette, családtörténeti
 bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Lukinich Imre.
 Budapest, 1937–1943. (Lukinich Imre: A pod-
 manini és aszódi báró Podmaniczky család törté-
 nete IV-V.; VII-IX. k.) I. 95–97. tévesen szerepel a
 kancelláriai jegyzetben Bátor országbírósa!
 220. DL 102 857. „de commissione domini regis
 Stephano de Bator referente”
 221. DL 17 236. „de commissione domini regis re-
 ferente Stephano de Bator”
 222. Országgyűlés, valamint Bátori Istvánt ekkor
 nevezi ki a király országbíróvá. Kubinyi: Bárók
 198./16. sz. – Perényi 246–248.
 223. DL 17 264. „domini regis Stephano Bathor
 referente”
 224. Kubinyi: Bárók 198/17. sz.
 225. DL 45 502.
 226. DF 268 772. „ad relacionem comitis Stephani
 de Bathor iudicis curie”
 227. DF 229 994. – 25-én: „...quod nobis feria quarta
 proxima ante festum Beati Michaelis archangeli
 unacum dominis prelatibus, dominis baronibus
 regnique nobilibus in Wyssegrad in octavis
 festi Beati Iacobi apostoli proxime preteriti pro
 faciendo moderativo iudicio causando in sede
 nostra iudiciaria pro tribunali consedentibus...”
 – DF 223 441.
 228. „prope villam Gyarmath” (ma: Balassagyarmat,
 királyi parancsra elrendelt bírói közgyűlés Nógrád
 megye részére) DL 17 392. – DL 97 349.
 229. DF 223 425–26. „in Bathor”
 230. DL 85 048–50. „Berwey”, DF 212 082. „in
 Berwey”
 231. DL 17 407. „in Bathor”, DF 209 868. „in Bat-
 hor”, DF 223 460. „in Bathor”

232. DF 223 463. „in oppido nostro Bathor”
 233. Békétárgyalás küldöttségében résztvevő. Dlu-
 goss 488., FRS XIII. 105., 114.
 234. DF 266 101. „de commissione domini regis
 comite Stephano de Bathor iudice curie referente”
 – DL 55 965. „de commissione domini regis comite
 Stephano de Bathor iudicis curie regie referente”
 – Podmaniczky I. 113–114. „de commissione
 domini regis comite Stephano de Bathor iudice
 curie referente”
 235. Oklevelek 342/14. A Bátori testvérek a budai
 káptalan előtt személyesen megjelenve kötöttek
 kölcsönös örökösödési szerződést a Marcaliak-
 kal.
 236. DF 263 998.
 237. DF 209 869.
 238. Kubinyi: Bárók 198/18–20. sz.
 239. DL 67 063. „ad relacionem comitis Stephani de
 Bathor iudicis curie”
 240. DL 38 376. „ad relacionem comitis Stephani
 Bathor”
 241. Veszprém város okmt. 251–252.
 242. DF 249 343. „ad relacionem comitis Stephani
 de Bathor iudicis curie”
 243. DL 103 767. „Keszthelwicz”. Gúti Ország Mihály
 nádorral közös kiadású oklevél!
 244. DF 225 918. – DF 226 139.
 245. DL 17 680. „...unacum dominis prelatibus, ba-
 ronibus et regni nobilibus Bude penes prefatum
 dominum nostrum regem constitutus et existentibus”
 – Országgyűlés! Vö.: DRH 220–226.
 246. Urk. Sieb. VII. 42. „Mathias rex manu propria,
 relacio Stephani comitis de Bathor”
 247. Kubinyi: Bárók 198/21. sz.
 248. DL 73 145. „relacio Stephani comitis de Bat-
 hor”

1476

jún. 16.	Buda ²⁴⁹
aug. 1.	Segesvár ²⁵⁰
aug. 16.	ex castris gencium vestrarum regalium prope Beretzky ²⁵¹
okt. 2.	Brassó ²⁵²
nov. 11.	ex castris gencium regalium prope ipsam Bokoryschya ²⁵³
dec. 7.	Brassó ²⁵⁴

1477

márc. 25.	Bátor ²⁵⁵
ápr. 28–30.	Bátor ²⁵⁶
máj. 16.	Buda ²⁵⁷
jún. 15.	Buda ²⁵⁸
júl. 18.	Buda ²⁵⁹
aug. 23.	Buda ²⁶⁰

1478

febr. 7.	Trencsén ²⁶¹
----------	-------------------------

1479

jan. 15–16.	Kassa ²⁶²
jan. 28 – febr. 4.	Bátor ²⁶³
márc. 5.	Buda ²⁶⁴
máj. 29.	Nagyszeben ²⁶⁵
jún. 26.	Szentágota ²⁶⁶
júl. 3.	Nagyszeben ²⁶⁷
aug. 10.	Déva ²⁶⁸
aug. 14.	Szászsebes ²⁶⁹
okt. 26.	Nagyszeben ²⁷⁰
nov. 25.	Nagyszeben ²⁷¹
dec. 16–21.	Nagyszeben ²⁷²

249. DL 50 497. „unacum nonnullis dominis prelati, baronibus regnique nobilibus hic Bude constitutis et existentibus...”

250. Urk. Sieb. VII. 103–104.

251. Dipl. Eml. II. 321–323. – Veress Endre: Akták és levelek Erdély- és Magyarország Moldovával és Havasalföldével való viszonyához I. (1468–1540) Budapest, 1914. 23–24. – Berecki az ojtozi szoros utolsó települése Erdélyben.

252. Urk. Sieb. VII. 114. „Comes Stephanus de Bathor iudex curie regie maiestatis, necnon supremus capitaneus gencium regalium in partibus Transsilvanis etc.” – További kiadása: Teleki: Hunyadiak XI. 570–571.

253. Urk. Sieb. VII. 119–120. – További kiadása: Teleki: Hunyadiak XI. 575–576.

254. DF 260 816.

255. DL 56 027. „in Bathor”

256. DL 56 031., DF 223 545., DF 223 557. „in oppido nostro Bathor” – DL 99 084. „in opido nostro Bathor”

257. DF 234 515. (Misszilis!)

258. A nagykárolyi gróf Károlyi család oklevéltára I–V. Sajtó alá rendezte: Géresi Kálmán. Budapest, 1882–1897. II. 463–464. „relacio comitis Stephani de Bathor iudicis curie”

259. DF 234 515.

260. DL 56 034.

261. DL 45 709.

262. DL 63 866., DF 251 178. (ehelyütt a keltezési hely Budáról javítva Kassára!), DF 263 863. – DF 223 620.

263. DL 88 622. „in oppido nostro Bathor” – DF 223 644. „in opido nostro Bathor”

264. DL 56 074. (gyűrűspecséttel)

265. Urk. Sieb. VII. 213.

266. DF 257 517. „Zenthagatha,” Szász föld, Nagysink-szék.

267. Urk. Sieb. VII. 214–215.

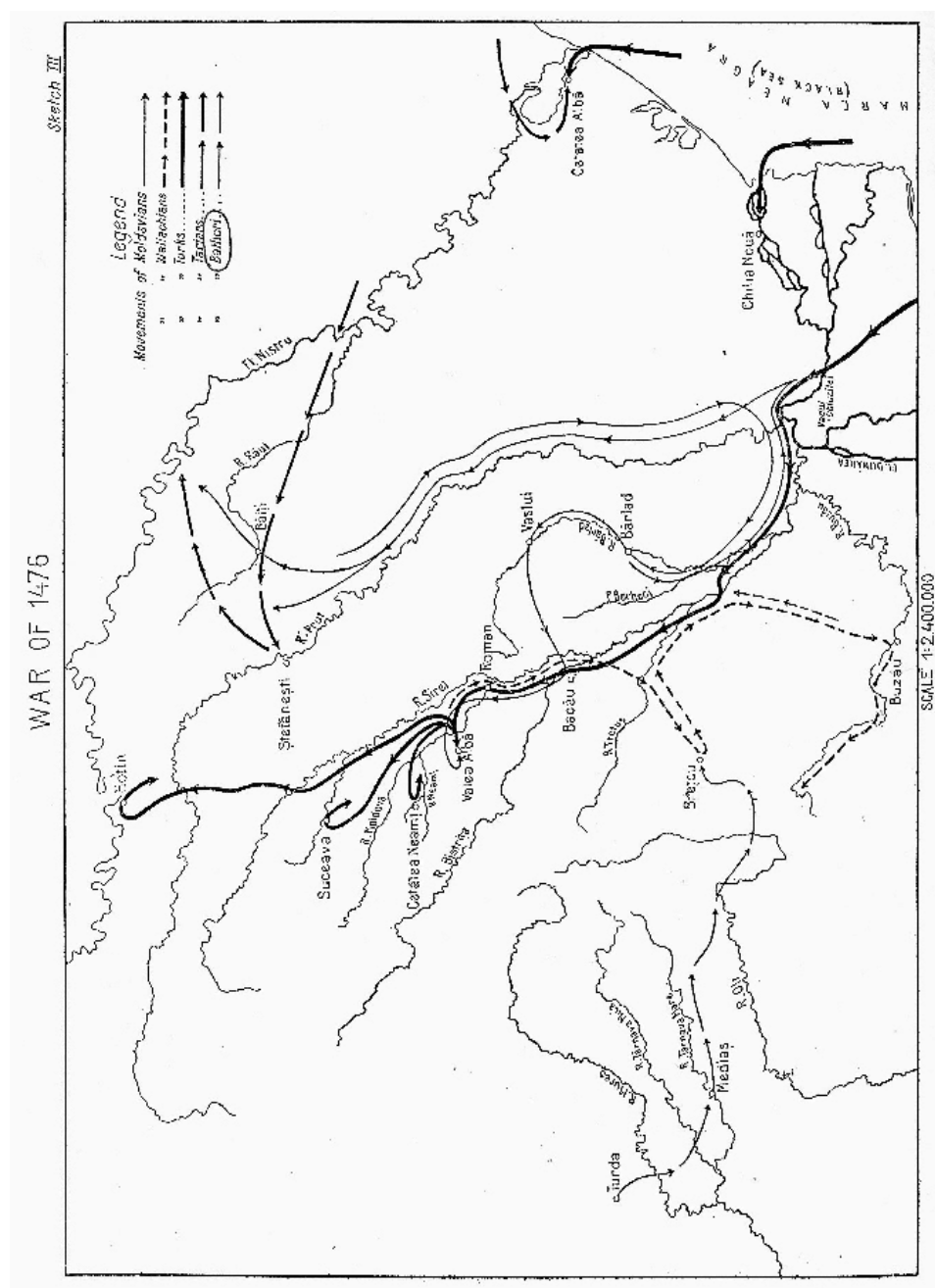
268. Urk. Sieb. VII. 215.

269. Urk. Sieb. VII. 217.

270. DL 56 082.

271. DL 62 912.

272. DL 27 213., DL 27 365. – DL 29 847., Urk. Sieb. VII. 223–224.

A térkép lelőhelye: Rosetti: Stephen the Great 100.

Neumann Tibor

Bátori István politikai szerepe II. Ulászló uralkodása alatt (1490–1493)¹

„A dűsgazdag, gőgös, mogorva s féktelen zsarnokságra törekvő főurat csak Mátyás király vaskeze birta zabolán tartani; a mint a dicső király Bécs várában 1490-ben elhunyt, Báthori szabad folyást engedett vad szenvedélyeinek ... az ország bírāja, Erdély vajdája s székelyek ispánja, mint a középkori féktelen oligarchák kiváló példánya, dőlyfében, embertelen kegyetlenségében, vérlázító zsarolásában többé határt ismerni nem akart...” – sommázza véleményét a székelyek állítólagos elnyomása miatt Bátori István országbíróra (1471–1493) és erdélyi vajdára (1479–1493) négy évszázaddal később is neheztelő Szabó Károly 1889-ben megjelent cikkében.² Értékelése mind a mai napig hat, hiszen Bátorit éppen 1492. őszi – Szabó által egyoldalúan bemutatott – székelyföldi fellépése miatt szokás durva, erőszakos személyiségnek tartani, ezen eseménysorozat ráadásul láthatóan árnyékba borította a Jagelló-éra elején szerzett kétségtelen érdemeit. Dolgozatomnak ugyan nem elsődleges célja, hogy Szabó ítéletét felülvizsgálja, mégis mivel az alábbiakban éppen István vajda életpályájának Mátyás király halálát követő utolsó három esztendejét vizsgálom,³ az általa festett határozott és előítélettel terhelt jellemzés okvetlenül árnyalásra szorul.

Az olvasó az alábbiakban természetesen nem klasszikus értelemben vett életrajzi tanulmányt olvashat, ennek írását ugyanis a forrásadottságok nem tették lehetővé. A lehetőségek korlátait jól mutatja, hogy e három évből Bátorinak egy személyes hangvételű levele sem maradt fenn. Személyéhez csupán erdélyi vajdaként – nagyrészt a szász városokhoz – írott parancsleveleit köthetjük, amelyek azonban inkább politikai tevékenységére, mint személyiségére hoznak értékes adatokat. Bár önmagában a vizsgált időszakból neve alatt fennmaradt 317 oklevél jelentős mennyiséget képez, ennek 95 százaléka Budán, az ítélmester által kezelt országbírói pecsét alatt kelt, márpedig ezek Bátori személyétől teljesen függetlenül, általában távollétében kerültek kibocsátásra.⁴ Annál értékesebb adatokkal látnak

1. Jelen dolgozat elkészítését a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00330/07. sz.) támogatta. – A szerző az MTA–SZTE–MOL Magyar Medievisztikai Kutatócsoport tudományos segédmunkatársa.

2. Szabó Károly: Báthori István erdélyi vajda és székely ispán bukása 1493-ban. *Századok* 23. (1889) 701.

3. A vajda életének legfrissebb, rövid összefoglalása: Horváth Richárd: Ecsedi Bátori István. In: Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458–1490. Kiállítási katalógus, Budapest, 2008. 268. – A vajda pályakezdésére l. Horváth Richárd és Tóth Norbert e kötetben megjelenő tanulmányait.

4. A Bátori neve alatt kibocsátott oklevelek összegyűjtését rendkívüli módon megkönnyítette a Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) középkori adatbázisa: *Collectio Diplomatica Hungarica*. A középkori Magyarország digitális levéltára. (DL-DF 4. 3.) Szerk. Rácz György. Budapest, 2008.

el bennünket a korszak történetírói, főként Bonfini és Tubero, valamint az itáliai követjelentések, amelyek adatai ugyanakkor olykor ellentmondásosak vagy nehezen értelmezhetők, így felhasználásuk csak korlátozott mértékben volt lehetséges. Mindez azt eredményezte, hogy a dolgozat főként Bátori István politikai szerepét, kisebb részben a forrásanyagból megismerhető és szintén politikumnak számító birtokszerzési tevékenységét mutatja be. Tanulmányom a történeti köztudatban „nőtlen” melléknévvel illetett vajda hatalmi súlyát a szakirodalomban eddig olvasottnál sokkal jelentősebbre értékelte,⁵ ami méginkább kidomborítja azt a nehézséget, hogy életrajza nem választható el az ország korabeli politikatörténetétől: az alábbiakban ezért többször kénytelen voltam az országban végbemenő nagy horderejű eseményeket is röviden ismertetni, hiszen a vajda lépései csak ezek tükrében voltak értelmezhetők.

1. Az interregnum

Midőn Mátyás király 1490. április 6-án örökre lehunyta szemét, kormányának jelentős része, köztük Bátori is, jelen volt bécsi halálos ágyánál.⁶ A halálhír futótűzként terjedt. Mivel a trónöröklés kérdése tisztázatlan volt, és ez előrevetítette az ilyenkor megszokott zűrzavaros állapotok bekövetkeztét, az országban több helyen felborult a rend, hiszen a fordulatban sokan meglátták a számukra kínálkozó lehetőséget.⁷ A királyi tanács sem volt egységes, jóllehet ennek látszatát intézkedéseikben megőrizték: a már nyilván Mátyás haldoklása idején meginduló intrikára, találgatásokra lehet következtetni a Bécsben tartózkodó Angelus püspök, pápai követ április 7-én kelt jelentéséből. Ebben, miután beszámol az általános ijedtségről, a vajdát a pápa figyelmébe ajánlja. „Úgy vélem – írja –, már amennyire különféle jelekből sejthetem, Bátori István erdélyi vajdát ki fogják nevezni kormányzóvá. E férfiú becsületes, feddhetetlen, mélyen vallásos, a Szentszék és a keresztény hit ügyeiben mindig a legnagyobb szolgálatokat tette. Úgy látom, hogy most mindenki órá veti a tekintetét, de nem tudom, mi következik.” Mivel a Mátyás halála előtti napon érkezett a hír, hogy a török moldvai és havasalföldi segítséggel Erdélyre készül támadni, „elküldik őt Erdélybe a török mozgolódás elfojtására”. A követ kéri a pápát, hogy amikor neki visszaír, írjon Bátorinak is, aki „bátor katona, a király az ő vezérletével szokta legyőzni a törököt, ráadásul gazdag, soha sem volt felesége, sem gyermekei, még a házaselet iránti vágy sem tartja rabságában, mintha csak a (török elleni) háború lázában égne.” Angelus püspök arra is kérte a szentatyát, hogy a főpapoknak és a báróknak is írjon, hogy a király- vagy kormányzóválasztásban egységesen lépjenek fel.⁸

5. Az időszakról a két legjelentősebb összefoglaló: *Fraknoi Vilmos*: II. Ulászló királlyá választása. In: *Úó: A magyar királyválasztások története*. (Historia Incognita 14.) Gödöllő, 2005. 97–118., illetve *Kubinyi András*: Két sorsdöntő esztendő (1490–1491). Történelmi Szemle 33. (1991) 1–54. – Melléknévét az unokaöccsétől, Bátori István nádortól való megkülönböztetés végett kapta. A jelzót Istvánffy Miklós használja először, de mint alább láthatjuk, már a kortársak számára is jól ismert és gyakran hangsúlyozott ténytet fejezett ki.

6. Bátori jelenléte márc. 28-án is kimutatható Bécsben: MOL, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (a továbbiakban: DF) 209424. – Antonio Bonfini is felsorolja a Mátyás halálos ágyánál jelenlévők között: *Antonius de Bonfinis: Rerum Ungaricarum decades I–IV*. Edd. I[osephus] Fögel, B[ela] Iványi et L[adislaus] Juhász. Lipsiae, 1936–1941. (a továbbiakban: Bonfini) IV–VIII–193.

7. Jó példa erre, hogy már egy héttel Mátyás halála után, április 13-án Ampulic Péter és István elfoglalta a Pozsega megyei Éleskő várát: MOL Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL) 70529.

8. „Accedit, quod pridie quando rex naturam concessisset, rumor frequens ortus est, quod Turchus maximas copias adiuvantibus Moldavis et Volachis in Transilvaniam destinasset et hodie longe magnum

E szöveghely véleményem szerint egyáltalán nem értelmezhető úgy, hogy a vajdát Beatrix királyné és Korvin János herceg az erdélyi küldetéssel akarta eltávolítani, illetve kormányzóvá választását megakadályozni, és az sem igaz, hogy ezzel összefüggésben Bátori ezt követően már nem is szolt bele az események menetébe.⁹ Egyfelől a királyválasztását biztosnak érző Korvin – saját elmondása szerint – ekkor még Szapolyai István ausztriai kapitányba és a vajdába helyezte minden reményét,¹⁰ másfelől az is valószínű, hogy a kormányzóválasztás gondolata a királyné környezetéből röppent fel, hogy időt nyerjenek, éppen a királyfi megválasztásának a megakadályozására.¹¹ De a fenti feltételezés ellen szólnak a későbbi fejlemények is. Bátori ugyanis nem rögtön hagyta el Bécset: onnan éppen a királynéval és a tanáccsal együtt távozott a Dunán hajóval, hiszen április 17-én ő is jelen volt Komáromban, amikor Beatrix és a mellette tartózkodó főpapok és bárók kiküldték a rendeknek meghívóikat a május 17-re kitűzött királyválasztó országgyűlésre.¹² Ezt követően Buda érintésével ő is előbb Székesfehérvárra ment, hogy részt vegyen királya április 25-én megrendezett temetésén.¹³ Csak ezt követően vehette irányát Erdély felé, azaz akkor, amikor az országgyűlésig hátralévő időszak – tulajdonképpen egy hónap, ha figyelembe vesszük a gyűlések kezdésénél

rumor ipse increbescit ... Caeterum beatissime pater, quantum mihi ex multis ac variis argumentis coniectare licet, puto in gubernatorem regni sufficiens quendam comitem Stephanum Bathor waywodam Transilvanum, qui vir probus est, integer et omni plenus sanctitate et qui semper et de sede apostolica et de fidei Christianae rebus optime meritis fuit, in quem video omnium oculos satis coniectos, nescio tamen quid sequitur. Is etiam mittitur in Transilvaniam ad illos Turchorum motus comprimendos, quando sanctitas vestra rescripserit, dignetur ad eum scribere ... Est vir militaris strenuus, quo duce rex semper Turcos superare consuevit, accedit quod est pecuniosus et uxorem nunquam habuit, nec liberos, neque desiderio rei uxoriae tenetur et totus ad hoc bellum videtur ardere ... Ad praelatos et barones, supplico, sanctitas vestra dignetur scribere super quod concorditer de eligendo rege vel gubernatore agant ...” Aragoniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok. Közli Berzeviczky Albert. (Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria 39.) Budapest, 1914. (a továbbiakban: Beatrix oklt.) 148–149. – Vö. *Kubinyi A.*: Két sorsdöntő i. m. 2. – *Fraknói V.*: II. Ulászló i. m. 231. (218. jegyzet) szerint hasonló tartalmú levelet írt április 8-án a milánói követ is.

9. *Kubinyi A.*: Két sorsdöntő i. m. 2.

10. *Fraknói V.*: II. Ulászló i. m. 97. (A milánói követ jelentése a Korvinnal folytatott beszélgetésről.)

11. Uo. 231., 219. jegyzet.

12. A királyné és Korvin ápr. 13-án még Bécsett tartózkodnak: Rukovet spomenika o hercegu Ivanišu Korvinu i o borbama Hrvata s Turcima (1473–1496). Sabrao ih i objasnio Ferdo Šišić. Én. (a továbbiakban: Rukovet) 281–282. Az oklevélen *Kubinyi András* szerint valószínűsíthetően rajta van Bátori pecsétje: Bárók a királyi tanácsban Mátyás és II. Ulászló idejében. Századok 122. (1988) 198. – Az ápr. 17-i meghívóra: *Kubinyi András*: A királyi tanács az 1490. évi interregnum idején (II. Ulászló választási feltételeinek létrejötté). Levéltári Közlemények 48–49. (1978) 63–64.; *Kubinyi A.*: Két sorsdöntő i. m. 4–5. – Házi Jenő a Sopronnak küldött meghívón felismerni vélte Bátori címerét. Sopron szabad királyi város története. I. rész 6. kötet. Oklevelek és levelek 1482-től 1520-ig. Közli: Házi Jenő. Sopron, 1928. (a továbbiakban: Sopron I/6.) 59. – Problémát jelent viszont, hogy a vajda címere hasonló volt Gúti Ország László lovászmesterével (mindkét család a Gutkeled nemzetségből származott, címereikre legutóbb I. Sölch Miklós: Báthory Miklós váci püspök pecséthasználata. In: Báthory Miklós váci püspök [1474–1506] emlékezete. Szerk. Horváth Alice. Vác, 2007. 64–65.). – Ez az április 24-én Budán kelt tanácsi oklevelek esetében is bizonytalanságot jelent (*Kubinyi A.*: Két sorsdöntő i. m. 5.), ha azonban elfogadjuk Bonfini alább idézendő adatát, miszerint Bátori jelen volt a fehérvári temetésen, valamint figyelembe vesszük a még részletesen tárgyalandó, a szászokra kivetett adó kapcsán keletkezett oklevelet, illetve azt, hogy Bátori familiárisa ezen a napon adományban részesül, akkor a komáromi és a budai okleveleken látható Gütkeled címert egyaránt Bátori pecsétjeként kell azonosítanunk. Egyébként *Kubinyi András* egy másik tanulmányában e pecsétet Bátori Istvánhoz kötötte, véleményem szerint helyesen: Bárók i. m. 198–199., 203.) – Ezt erősítheti az is, hogy Ország május 6-án Nyitra megyei csejte várában tartózkodik (DL 19645., DF 279748.), ami persze nem egyértelmű bizonyíték, hiszen ennyi idő alatt a fehérvári temetésről, ha részt vett volna rajta, visszaérhetett otthonába.

13. A temetésen Bonfini szerint Bátori István és testvére, Miklós váci püspök is részt vett, igaz, annak időpontját tévesen Ambrus-napra (ápr. 6.) teszi: Bonfini IV-VIII-237.

általánosnak tekinthető több napi, olykor egy-két heti késést¹⁴ – már egyfajta „politikai uborkaszezonnak” minősült, ahol nem volt elengedhetetlen a vajda jelenléte. A Bécsben tartózkodóknak természetesen nem volt felhatalmazásuk arra, hogy a legnagyobb hatalommal rendelkező bárót – akinek a személye egyedül jöhetett szóba arra, hogy a zavaros helyzetben fenntartsa a rendet – kormányzóvá nevezék ki: erre csak az országgyűlés lett volna jogosult. Természetesen azt is nehéz elképzelni, hogy a dörzsölt vajdát ilyen egyszerűen el lehetett volna távolítani onnan, ahol a fontos politikai döntések meghozatalában hallatni kívánta a hangját. A pápai követjelentésből egyértelműen kiderül, hogy Mátyás halálával az ekkor 60–64 éves¹⁵ Bátori vajda hatalma csúcsára jutott, ráadásul török elleni sikerei miatt adott esetben a Szentszék támogatására is számíthatott. Várható volt, hogy az elkövetkező eseményekben személye megkerülhetetlenné válik, amit az is jól mutat, hogy Mátyás halála napján maga Korvin is kijelentette: Szapolyai és Bátori – az ország első bárói és kapitányai – oly hatalmasak, hogy még akkor is trónra tudnák őt segíteni, ha a többi országnagy ezt nem akarná.¹⁶ Bizonyos, hogy a királyi tanács a rend fenntartását leginkább e két bárótól várta el. Szapolyait Ausztria, míg egy májusi követjelentés szerint Bátorit „egész Magyarország főkapitányává” (*Capitano Generale de' tutto el Reame de Hungaria*) nevezték ki.¹⁷

A Mátyás király temetése előtti napon, április 24-én a Beatrix királyné és Korvin János herceg vezette királyi tanács – sorában Bátorival¹⁸ – követet küldött Budáról Erdélybe, hogy felszólítsa a szászokat az általuk még a néhai királynak „önként” felajánlott 20 ezer forintos adó azonnali kifizetésére. A levél – amely hangsúlyozta, hogy az adóból nem csak az ország, hanem Erdély védelméről is gondoskodni kívánnak – a vajda feladatává tette, hogy fellépjen az adófizetést megtagadókkal szemben.¹⁹ Az ezt követő eseményekből egyértelmű, hogy az összeg egy részét Bátorinak utalták ki, azaz az intézkedés tulajdonképpen a még Bécsben eltervezett erdélyi út előkészítésére szolgált. Noha a szászok az adó egy részével – mint alább látni fogjuk – még fél évvel később is tartoztak a vajdának, a befizetett részösszeg jelentősen hozzájárulhatott ahhoz, hogy Bátori Erdélyben és az országgyűlésen egyaránt nagylétszámú katonaságot tarthasson fenn.

Az idő rövidsége miatt a vajda csak villámlátogatást tett Erdélyben, ahol nem kizárt, hogy már korábban elkezdődött a törökök elleni felkészülés: az erdélyi nemesség Telegdi István alvajda vezetésével március 30-án összegyűlt Görgény várában,²⁰ ahol talán szóba került az is, hogy milyen intézkedések szükségesek az eredményes védekezéshez. Elképzelhető, hogy Telegdi április végén is emiatt tartózt-

14. Kubinyi András: A magyar országgyűlések tárgyalási rendje 1445–1526. Jogtörténeti Szemle 2006/2. 5.

15. Egy milánói követjelentés szerint „El Conte Stefano di Bathor ... essere virgine, homo de eta di 60 in 64 anni, de somma integritate et observantissima fede...” Magyar Diplomáciai Emlékek. Mátyás király korából 1458–1490. Szerk. Nagy Iván–Nyáry Albert. IV. kötet. Budapest, 1878. (a továbbiakban: DE IV.) 195. – Ez összhangban áll az okleveles forrásokból gyanítható életkorával, l. Horváth Richárd és C. Tóth Norbert e kötetben olvasható tanulmányait.

16. „demonstrando essere omnino ben securo dal Conte Stephano et Voyvoda, che sono li dio primi Baroni et Capitani de Hungaria, cum lo avviso di quali et omnibus aliis invitis affirmava poterse fare Re ...” Milánói követjelentés. DE IV. 164. – Idézi: Fraknoi V.: II. Ulászló i. m. 97.

17. 1490. máj. 7. Ulm. DE IV. 192. – E címéről ugyan többet nem hallunk, ennek ellenére meglete – a vajda ezt követő tevékenységét látva – egyáltalán nem zárható ki.

18. Bátori jelenlétét e budai tanácskozásokon az is igazolja, hogy a tanács e napon bocsátott ki adománylevelet Belleyi Péter részére (DF 261675.), aki a vajda familiárisa volt (l. a 225. és 254. jegyzetet).

19. DF 245117.

20. DL 29866. – Természetesen itt egy bírói közgyűlésről van szó csupán. Ugyanílyan tartott az alvajda 1491. máj. 31-én is, szintén Görgény várában: DF 257599.

kodott a déli határszélen.²¹ A vajda egészen Tordáig nyargalt, ahol valamikor május 10. körül gyűlést tartott. Itt intézkedett a tanács által kivetett adó behajtásáról, amiből alvajdájának kellett zsoldosokat fogadnia, illetve katonák – a hét szász szék esetében 400 – hadba küldését rendelte el.²² Ezt követően vissza is indult Budára: május 13-án Zilahon, 17-én Debrecenben tartózkodott.²³ Nem kizárt, hogy a kaotikus belpolitikai helyzetre utalt akkor, amikor Zilahról írott levelében óva intette a szászokat: nem csak a töröktől, hanem más ellenségtől is tartani kell.²⁴

A vajda május 28-án, a bárók közül elsőként érkezett meg a Rákosra, ahol elvégeztette az országgyűlés lebonyolításához szükséges tereprendezést.²⁵ Bonfini beszámolója szerint előkelők és nemesek rendkívül díszes kíséretével, Drágfi Bertalannal, Móroc Lászlóval és Losonci Lászlóval együtt vonult fel, s a történetíró még azt is tudni vélte, hogy a Bátori-jelvényeket (*Bathorea signa*) 3500 lovas és a székelyek követték.²⁶ Sajnos nem tudjuk, hogy e jelentős, Erdélyből kivont katonai erővel csak a hatalmát kívánta-e reprezentálni – és persze alátámasztani fő döntéshozói szerepét –, vagy éppen a Mátyás halálát követően felmerült kormányzói tisztség elnyerése lebegett a szeme előtt. Utóbbit kevésbé tartom valószínűnek: a kormányzóválasztást ugyanis több forrás nem említi, így ennek terve ekkorra már vélhetően lekerült a napirendről. Egy május 8-án kelt milánói követjelentés szerint egyébként a Mátyás király által hatalmassá tett, feddhetetlen Bátoriban cselekedetei alapján nincsen ambíció, hogy magasabbra jusson,²⁷ persze kérdés, hogy ez vonatkoztatható-e a kormányzóságra. Csupán annyi bizonyos, hogy a vajda kis megszakításokkal május végétől egészen az új király szeptemberi koronázásáig az események epicentrumában, Budán tartózkodott, ahol mindvégig a tárgyalások egyik legfőbb irányítója volt.²⁸ Ez persze kétségtelen hatalma mellett azért is természetesnek tekinthető, mivel nem lévén az országnak nádora, ő rendelkezett a két legmagasabb világi méltósággal.

Jól ismert, hogy Mátyás halálát követően törvénytelen születésű fia, Korvin János mellett a Habsburgok, elsősorban Miksa római király, Jagelló Ulászló cseh király és tőle függetlenül testvére, János Albert lengyel herceg jelentették be igényüket a magyar trónra. Az okleveles források hiányában bizony komoly gondot jelent az a kérdés, hogy a hosszú nyúlt országgyűlésen Bátori – és persze a többi or-

21. DF 275395., DF 275396. – Telegdi ekkor a Fehér megyei Holdvilágon keltez.

22. Minderről egy máj. 13-án, Zilahon kelt oklevél tesz említést, az adót ebben az esetben a szászoktól kérte: DF 245118. – A tordai gyűlés időpontja visszakövetkeztetés a máj. 13-i zilahi tartózkodás alapján.

23. DF 245118. (Zilah), DL 82022. (Debrecen)

24. „Timendum est enim tam ex parte Turcorum, quam etiam aliorum hostium.” DF 245118.

25. Ludovici Tuberonis Dalmatae abbatís commentarii de temporibus suis. Ed. Vlado Rezar. Zagreb, 2001. (a továbbiakban: Tubero) 10., aki szerint Bátori a kitűzött napra érkezett a helyszínre, a nemességet – e kifejezés itt inkább a bárókat takarja – megelőzve. – Maffeo Triviliensis milánói követ jelentése szerint a vajda az erdélyi régió báróival és nemeseivel máj. 28-án érkezett Pestre: DE IV. 221., 227. – Egy kassai követ máj. 29-én írja haza, hogy aznap érkezett meg a vajda társaival a Rákosra. Sokat mondó, hogy ezzel az eseménnyel indokolja meg azt, hogy eddig nem írt újdonságokat: DF 270704. – Bonfini IV-IX-7. a vajda érkezésére a máj. 22-i dátumot adja meg.

26. Bonfini IV-IX-7., vö. *Kubinyi András*: Báthory Miklós és családja politikai szereplése. In: Báthory Miklós i. m. 26. – Persze a lovasságra vonatkozó számadatot nem kell készpénznek venni, annyit jelent csupán, hogy rendkívül sok lovas kísérte a vajdát. – Tubero 10. szerint „exercitu haud quaquam contemnendo ex hominibus suae iurisdictionis comparato” érkezett.

27. „... de somma integreta et observantissima fede, facto grande per la Maesta del Serenissimo Re, senza ambitione secondo le actione sue...” DE IV. 195.

28. Bátori az országgyűlés által kibocsátott valamennyi oklevélben szerepel, a világiak között mindig első helyen. Így jún. 8-án a zágrábi tizedperben, jún. 17-én a Korvin János herceggel kötött szerződésben. Lásd a függelékben közölt itinerárium adatait. – Bonfini IV-IX-124. elbeszéli részvételét a Zsigmond-templomban a Korvin-párttal folytatott tárgyalásokban.

szágnagy – mikor kinek a megválasztása mellett tette le a voksát. A követjelentések és a történetírók sokszor ellentmondásos értesüléseit annak a számlájára írhatjuk, hogy az urak jelentős része jó politikusként a nyilvánosság és a külföldi követek előtt nem kívánt határozottan elzárkózni egyik jelölttől sem, megőrizendő befolyását bármelyik fél győzelme esetére. Batori pártválasztásáról egyedül a raguzai bencés apát, Ludovico Tubero elbeszélése tájékoztat, aki annak ellenére, hogy a távolból, két-három évtizeddel később írta meg a művét, a Mátyás halálát követő évek történéseit meglehetősen önállóan és általában pontosan dolgozta fel. Elbeszéléseiben Batori Istvánt egyértelműen az országgyűlés központi alakjának teszi meg és ennek megfelelően sok érdemi adatot közöl róla. Ezek közül talán a legfontosabb, hogy az országgyűlés elején, mikor a külföldi trónkövetelők követei még nem érkeztek meg, a vajda állítólag beszédet mondott, amiben arra bízta az egybegyűlteket, hogy hazai uralkodót válasszanak, de „név szerint senkit sem mert megnevezni, amíg ki nem kutatja az országnagyok szándékát”. Majd így folytatja: „Egyesek azonban e szándékosan homályos beszédet illetően úgy vélik, hogy István szűkebb körben – barátai és azok között, akikre hite szerint ezt az ügyet biztonsággal rábízhatta – azon munkálkodott, hogy a királyság unokaöccsének, Györgynek jusson.” Erre, folytatja Tubero, leginkább Szilágyi Mihály példája sarkalhatta, aki szintén erdélyi vajdaként vitte keresztül unokaöccse, Mátyás megválasztását. Majd adódik a végkövetkeztetés: a „rendkívül hataloméhes” (*imperandi cupidissimus*) vajda György királyi címével teljhatalomra tett volna szert.²⁹ Hangsúlyozni kell azonban, hogy a passzus, miként a szerző is kiemeli, nem tényeket közöl, csupán a vajda beszédének kiváló okára hoz egy lehetséges magyarázatot, amiről viszont nem egyértelműen eldönthető, hogy az egy országgyűlés alatt szárnyra kapó pletykára vagy valaki(k)nek az utólagos kombinációjára vezethető-e vissza. Előbbire látszik utalni esetleg az, hogy később a magyar rendek Frigyes császár követeinek adott válaszukban János herceg mellett „talán még más magyar urak” trónigényléséről is megemlékeznek.³⁰ A Szilágyi Mihályra történő utalás tovább erősítheti gyanúunkat: nem kizárt, hogy a Batori esetében felmerült kormányzói tisztség egyes kortársaknak rögtön az utolsó kormányzót, a „királycsináló” Szilágyit jutatta eszébe, és ezzel összefüggésben – még az sem kizárt, hogy alapvetően viccelődve – a megválasztott Mátyással közel egykorú Batori Györgyre mutogattak.

Egy valami ugyanakkor bizonyos: a vajda „reálpolitikus” volt, aki jól tudta, hogy egy hazai jelölt megválasztása esetén az ország politikailag teljesen elszigetelődik és minden irányból támadásokra számíthat. Még ha a nemességet rá is lehetett volna venni arra, hogy hazai uralkodót válasszanak, akkor a legalapvetőbb politikai ésszerűség is ezt a személyt Korvin János hercegben találhatta volna meg. Vannak olyan – sajnos egyáltalán nem perdöntő – forrásaink, amelyek arra engednek következtetni, hogy a vajda kezdetben (április–május) nem ellenezte volna a herceg

29. „neminem unum sigillatim designans, non ausus plane quemquam nominare, prius quam principum animos exploraret. Tametsi quidam existiment Stephanum seorsum, inter amicos et quibus rem tuto committi credebatur, fratris filio Georgio regnum obliqua petiisse oratione – ad id maxime tentandum provocatus Michaelis Selagii exemplo, qui itidem Transilvaniam praefecturam gerens Matthiam Chugniadem Corvinum sororis filium, ut supra dictum est, regem creari Hungaros coegerat, quo scilicet Stephanus opera sua fratris filio rege titulo tenus constituto regimen rerum omnium sibidem vendicaret.” Tubero 12. – Itt jegyzem meg, hogy a műről készített magyar fordítást (*Ludovicus Tubero: Kortörténeti feljegyzések [Magyarország]. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 4. Közreadja Blazovich László, Sz. Galántai Erzsébet. Szeged, 1994.*) az alábbiakban nem idézem, mivel a magam értelmezése több helyen eltérő.

30. *Fraknói V.*: II. Ulászló i. m. 101., 231–232. (28–29. jegyzet) – Tubero leírását pletykának tekinti: *Németh Péter*: A nyírbátori Szent-György-templom – új megvilágításban. Szabolcs-szatmár-beregi Szemle 41. (2006) 380. (14. jegyzet)

megválasztását.³¹ Egy májusi követjelentés szerint, amely kiemeli, hogy Bátori katonaként Hunyadi János tanítványa volt, arról számol be, hogy a vajdának van egy Korvinnal egykorú unokaöccse (Györgyről van szó), akit fiaként nevel és a herceg szolgálatában tart.³² A vajdát nyilván azért mutatta be részletesen a jelentés írója a milánói hercegnek, mivel János herceg (potenciális) támogatójának tartotta. A milánói herceg természetesen Bátorit is felkérte korábban a herceg támogatására.³³ Ha a Tubero által említett Bátori-féle beszéd valóban elhangzott, akkor a vajda az országgyűlés elején esetleg Korvin megválasztására szólított fel.³⁴ Más kérdés, hogy a júniusi események, amelyek majdnem a Korvin kezén lévő budai vár Bátoriek általi ostromában, végül július elején a csonthegy-i ütközetben csúcsosodtak ki,³⁵ arra mutatnak, hogy a vajda hamar letett ilyen szándékáról. Nyilvánvaló, hogy Korvin a vajda támogatását kívánta biztosítani azzal a lépésével, hogy átadta a Bátoriaknak a Somogy megyei Babócsa várát, amely a családot a Marcali Lászlóval megkötött kölcsönös örökösödési szerződés értelmében illetett meg. Az átadás idejéről és körülményeiről azonban csak annyit tudunk, hogy az Mátyás halálát követően, Korvin több familiárisának rábeszélésére történt.³⁶

A dalmát történetíró ezt követően úgy fogalmaz, hogy miután a vajda csalatkozott unokaöccsével kapcsolatban táplált reményeiben, a lengyel király fia, János

31. Egy ápr. 6-i jelentés arról ír, hogy vannak jelei annak, hogy az országnagyok Korvin felé hajlanak, különösen Nagylucsei Orbán kincstartó, Bakóc titkár és az erdélyi vajda: DE IV. 161. – Az egyébként teljesen megbízhatatlan Szerémi György Bátorit is azok között említi, akik megesküdtek Mátyásnak fia megválasztására, majd elbeszél egy Visegrádon történt mesészerű jelenetet is Bátori főszereplésével (a herceg Bátoriekat vendégségbe hívja, de elhatározza, hogy lefejezteti azt, aki nem támogatja őt a királyválasztáskor. Bátoriek azonban észreveszik a cselvetést és haraggal távoznak). A végén megjegyzi, hogy Bátori esküszegése miatt „in magnam fatuitatem eweneret, et sic de mundo migravit”, valamint mindegyik esküszegő igen csúnya halállal lakolt. Szerémi György emlékirata Magyarország romlásáról 1484–1543. (Monumenta Hungariae Historica II/1.) Közli: Wenzel Gusztáv. Pest, 1857. 29–30.

32. DE IV. 195. (1490. máj. 8.) Az olasz nyelvű követjelentés értelmezésében Teke Zsuzsa segített, amit ezúton is köszönök. – Az adatot nem ismerte *Kubinyi A.*: Báthory Miklós i. m. 26–27., akinél más adatokra támaszkodva mégis felmerült az, hogy az 1490-ben 30 év körüli György Bátori kedvenc unokaöccse lett volna. Adatai mellett ezt igazolhatná még az 1490. okt. 2-án kelt dévai zálogosítás is: a vajda az oklevélben unokaöccsei közül egyedül Györgyöt nevezte meg (DL 19679.). Azt azonban meg kell jegyeznem, hogy István vajda halála után a család birtokügyeiben még hosszú ideig csak őt nevezzük meg a három unokaöcs közül. Ez arra utal, hogy egyedül György volt túl az ún. „törvényes koron” – ha Korvin Jánossal valóban egykorú volt, akkor kb. 17 éves lehetett –, így egyedül ő tartózkodhatott a vajda környezetében.

33. A Sforza Lajos milánói herceg által ápr. 20-án Korvin János megválasztása érdekében Nagylucsei Orbánnak írott levél fogalmazványa alján azt olvashatjuk, hogy mások mellett Bátorinak is írtak egy azonos tartalmú levelet: DE IV. 178. – Bár fennmaradt egy keltezetlen, valószínűleg 1490 áprilisában kelt lista a Korvin Jánost támogató országnagyok névsorával, ezen nem csak Bátorit, hanem valamennyi politikai szereplőt feltüntettek, tehát nem bizonyító erejű: DE IV. 166. – Talán éppen arra szolgált, hogy kitől kell támogatást kérni a herceg részére.

34. Meg kell persze jegyeznem, hogy a Tuberónál szó szerint idézett beszédből ez nem következik, ez ugyanakkor a szerző kitalációja.

35. *Fraknoi V.*: II. Ulászló i. m. 111–112. – Az összecsapást átmenetileg az egyik részről Nagylucsei és Bátori, másik részről Ernuszt Zsigmond és Újlaki Lőrinc herceg közötti tárgyalások akadályozták meg. – Bonfini beszámol arról, hogy Bátori és Kinizsi a Korvin-párt ellen léptek fel: Bonfini IV-IX-122. – Itt jegyzem meg, visszaulva egyben a fent írtakra, hogy nem tartom megalapozottnak azt az állítást, miszerint Bátori Korvinnak tulajdoníthatta kormányzói, sőt királyi reményei elvesztését: *Kubinyi A.*: Két sorsdöntő i. m. 23.

36. DL 20346. (1495. aug. 8., regesztája: *Komjáthy Miklós*: A somogyi konvent II. Ulászló-kori oklevelei az Országos Levéltárban. Kivonatokban közlése Komjáthy Miklós. 3. közlemény. Somogy Megye Múltjából. Levéltári Évkönyv 6. Kaposvár, 1975. 28., 33. sz.), vö. *Horváth Richárd*: Az ecsedi Bátoriak várbirtokai a kései középkorban. Szabolcs-szatmár-beregi Szemle 41. (2006/3.) 316. – Még az sem kizárt, hogy valójában nem tényleges átadásra, hanem csupán jogigényről történő lemondásra kell gondolnunk.

Albert herceg oldalára állt, akit levelében arra bízott, hogy legfeljebb 300 lovassal induljon el Magyarországra, mivel ez a létszám még nem teszi a herceget ellen-szenvenné az országgyűlés előtt.³⁷ Egyáltalán nem elképzelhetetlen, hogy a kiváló hadvezér hírében álló herceget katonai erényei szimpatikussá tették a katonabárá vajda szemében: nem sokkal Mátyás halála után ugyanis egy milánói követjelentés arról számol be, hogy a nem éppen vitézségéről nevezetes Ulászlót a „katonai párt” – talán nem tévedünk nagyot, ha Bátorit is e csoportosulás tagjának tekintjük – nem fogja megválasztani, ugyanakkor a lengyel király többi fiával szemben nem elutasítóak.³⁸ Később ráadásul két olasz követjelentés azt az információt közli, hogy a lengyel herceg június 8. körüli, korántsem nagy létszámú tömegek általi királlyá kikiáltása mögött – ami az országgyűlésen fordulópontot jelentett és előidézte a magát ettől fogva választott királynak tekintő János Albert bevonulását az országba – éppen a vajda öccse, Miklós váci püspök állt. Igaz, e jelentések azt is hírül adják, hogy a vajda rögtön a helyszínen termett és rendre utasította az elkövetőket.³⁹ A Bátorit a „lengyel párt” fejének tekintő szakirodalom egységes állásfoglalása szerint a vajda a kikiáltás után és miatt rögtön átállt a lengyel herceg bátyjának, Ulászló cseh királynak a pártjára.⁴⁰

Azt azonban látnunk kell, hogy Tuberón kívül semmilyen forrás nem áll rendelkezésünkre azon régi hagyomány bizonyítására, miszerint a vajda a „lengyel párthoz” tartozott, sőt annak feje lett volna.⁴¹ (A történetíró persze később is többször emlegeti a lengyel herceg Batori iránti haragját, amiért ez elhagyta táborát.⁴²) Ismerünk ugyanakkor egy forrást, amely első pillantásra alátámasztani látszik a történetíró értesüléseit. 1490. június 29-én Kassa város vezetősége levelet intézett a bártfaiakhoz, amelyben a következőkről számoltak be: két nappal korábban ismét Kassára jött Erasmus Kraydler – vélhetően saját polgártársuk –, aki előadta, hogy Batori István, a lengyel kancellár és Kmytha Péter – ő sandeci, lublói és podolini kapitány volt ekkoriban – utasítására a lengyel királyhoz siet, hogy az utóbbi két úr hadseregével térjen vissza Magyarországra. A kassai polgárok ekkor megkérdezték tőle, hogy rendelkezik-e Batori vagy más magyar úr levelével, mire ő azt válaszolta: nem, és kizárólag két régebbi levelet tudott bemutatni a kancellártól és Kmythától. A kassaiak ezért megtiltották neki, hogy tovább utazzon, de ő ennek ellenére lopva távozott a városból. A semlegességre törekvő polgárok természetesen

37. Tubero 14.

38. *Fraknoi V.*: II. Ulászló i. m. 233. (240. jegyzet.)

39. *Fraknoi V.*: II. Ulászló i. m. 108., 234–235. (264. jegyzet)

40. Uo., illetve *Kubinyi A.*: Két sorsdöntő i. m. 19–20. – Érdekes, hogy egy pápának készített keltezetlen, igen részletes feljegyzés szerint az országnagyok kiegyeztek Korvin Jánossal (ez jún. 17-én történt), aki így beleegyezett János Albert megválasztásába („ipse vero iam ob horum vicissitudinem cum dictis dominis coronationi illustrissimi domini Alberti filii regis Polonie de facto consenserat”). A megállapodás a Korvin-párthívek megérkezése miatt dőlt meg. DE IV. 184–185. (Ez az adat, hitelessége esetén, némileg átrajzolná mindazt, amit eddig az interregnumról tudunk.) – Figyelemre méltó, hogy Szerémi György Albert támogatói között olyanokat említ, akik később kimutathatóan a lengyel herceg pártját fogták: Tárcai, Perényi Imre és a Homonnaiak. Bátorit viszont az Ulászló-pártiak között említi: Szerémi i. m. 32.

41. *Kubinyi A.*: Két sorsdöntő i. m. 34. szerint arra, hogy a Batori család rokonszenvezett Alberttel, az is bizonyíték, hogy a lengyel herceg, mielőtt Pest felé indult volna, átkelt Mezőtúrnál a Tiszán, hogy a Batori birtokok közelébe jusson. A baj azonban az, hogy az ennek kapcsán hivatkozott forrás (DL 56267., 1494. jan. 15.) nem említi azt, hogy Mezőtúr 1490–1491-ben pontosan mikor került kapcsolatba a lengyelekkel. Albert – itineráriuma alapján – bizonyosan nem kelt át a Tiszán, így e feltevés esleik.

42. Tubero 44. például megemlíti, hogy mikor Ulászló Bátorit János Albert táborába küldi, a herceg a vajda hűtlenségétől való sértettségében hangsúlyozza: Batori hívta őt be leveleivel az országba.

kijelentették, hogy Kraydler nem az ő utasításukra jár el.⁴³ Ha elfogadjuk Kraydler azon állítását, hogy a vajda is utasította e lépésre, akkor Tuberónak igaza van, ám nem tekinthetünk el attól sem, hogy már a kortárs kassaiak is gyanúsak tartották polgártársuk e kijelentését, amire bizonyítékot vártak, de nem kaptak. Még ha el is fogadjuk Bátori vajda kapcsolatkeresését a lengyel herceg irányába,⁴⁴ ezt láthatóan nem nyilvánosan tette, azaz szándékosan fenntartotta a lehetőségét annak, hogy végül más jelöltet támogasson. Egy valami bizonyosnak látszik: a június 8-i kikiáltás Bátori pártállásában nem hozott fordulópontot. Magam a helyzetet úgy képzelem el, hogy Ulászló július közepi megválasztásáig a politikusok zöme nem kötelezte el magát egyértelműen egyik fél mellett sem, hanem kivárt és nyilván egyszerre több vasat is a tűzben tartott.

Nem kizárt, hogy a vajda választásában végül az özvegy királynéhez fűződő politikai kapcsolata is szerepet játszott. Erre maga Tubero is utalt, amikor Bátori pártváltogatásával összefüggésben előadta, hogy egyesek – tévesen – úgy vélik: a királyné megvesztegette a vajdát.⁴⁵ Amellett, hogy Bátori kormányzói kinevezésének ötlete – mint láttuk – nyilván a királyné környezetéből származott, *későbbi* források is arra utalnak, hogy Bátorit a kortársak Beatrix támogatói között tartották számon. Erről kivétel nélkül itáliai követjelentések tájékoztatnak: Ulászló király 1490. szeptemberi koronázása után például azt halljuk, hogy a királyné ügyét leginkább a vajda, Szapolyai István gróf és István szerémi püspök, személyenként támogatja.⁴⁶ Ebbe a sorba tartozik, bár túlzottan általános jellegű adat, hogy az 1492. évi országgyűlés idején Bátori volt az egyik báró, aki – vélhetően a király akarata ellenére – meghívta az Esztergomba visszavonult királynét Budára.⁴⁷ Az azonban igen beszédes, hogy a vajda halála után, 1493 júliusában kelt jelentések egyértelműen Beatrix elsődleges támogatójának (*primario amico*) nevezik.⁴⁸ A kérdés jelen esetben az: felhasználhatjuk-e ezeket az értesüléseket arra, hogy megértsük a vajda politikáját a nyilván sűrű *ad hoc* lépésekkel tűzdelt interregnum idején? Azaz lehet-e arra következtetnünk, hogy a vajda Mátyás halála után általában Beatrix érdekeivel összhangban, vagy legalábbis azokra tekintettel politizált? Ezt elképzelhetőnek tartom, hiszen sok mindent megmagyarázna, elsősorban

43. DF 215567. – Az oklevél regesztája teljesen félrevezető: Bártfa szabad királyi város levéltára 1319–1526. Összeállította Iványi Béla. I. kötet. 1319-től 1501-ig. Budapest, 1910. (a továbbiakban: Bártfa I.) 2800. sz. (A német nyelvű levél értelmezésében Skorka Renátától kaptam segítséget, amit ezúton is köszönök neki.) – Eperjes már jún. 16-án tudatta Bártfával, hogy Budáról egy lengyel nemes Lengyelországba utazik, hogy behívja az országba János Albertet: DF 215564. Regeszta: Bártfa 2797. sz.

44. Itt jegyzem meg, hogy János Albert követe 1490. aug. 31-én azzal érvelt, hogy ura nem csak a nemesség és a városok által, hanem „et insuper per multos barones notabiles, qui mox post mortem regis Mathie nuncios et litteras ad suam maiestatem atque eiusdem genitorem in facto isto miserunt, fuisset rex Hungarie dicte electus et declaratus”. DF 215590. (Regesztája: Bártfa 2822.) – Az idézet forrásértéke persze kérdéses és a „multos” is nyilván túlzó.

45. Tubero 19.

46. 1490. nov. 1. Milánói követjelentés: „Dice che lo Vayvoda et lo Conte Stephano et Abbate Stephano favoregiano molto le cose de la Ser^{ma} Regina.” Beatrix oklt. 173. – Ugyanitt olvashatjuk, hogy Bátori is azok között volt, akik Ulászló részéről esküt tettek arra, hogy a király feleségül veszi Beatrixot.

47. Óváry Lipót: A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának oklevél-másolatai. Első füzet. Budapest, 1890. (a továbbiakban Óváry) 695. sz. (1492. ápr. 2.) – Bátorit követően a forrás még Kinizsit és Korvin Jánost említi meg név szerint.

48. Egy követjelentés 1493. júl. 3-án ezt írja: „era molto in favore de la Maestà de Madona”. *Thallóczy Lajos*: Jajcza (bánság, vár és város) története 1450–1527. Az oklevéltárat szerk. Horváth Sándor. (Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria 40.) Budapest, 1915. (a továbbiakban: Jajcza) 100. – Egy júl. 20-i velencei irat szerint: „Essendomi apresso pur questa matina confirmato la morte de Batre Stephano, de li primi baroni del Re de Ungaria et primario amico de la regina de Ungaria, per Messer Luciano Ungaro.” Rukovet 184.

az Ulászló pártjára való átállást, ami így nyilván nem János Albert kikiáltásával állna összefüggésben, hanem a cseh király Beatrixnak tett házassági ajánlatával, illetve azzal, hogy a királyné az országnagyokkal egyetértésben a kortársak által férfiszepségnek tartott Ulászlót választotta férjéül.

A királynével fennálló jó kapcsolatra utalhat talán a csonthegyi ütközet lefolyása is. Mint jól ismert, a Budáról a szent koronával és kincstárával a délvidék felé tartó Korvin János herceget 1490. július elején Batori és Kinizsi – a királyné és az országnagyok csapataival – a Tolna megyei Szabaton falu melletti Csontheegnél (vagy Csontmezőnél) utolérte és szétverte.⁴⁹ A csata – melynek leírásakor Tubero nem hallgatja el a vajda idős kora ellenére megmutatkozó hősiességét, harcedzettségét és könyörületességét⁵⁰ – véleményem szerint nem volt elkerülhetetlen, azt támadásukkal Batoriék kényszerítették ki. Az összecsapás viszont egyértelműen hozzájárult a királyné támogatói körének bővítéséhez: a csata eredményéről hallva ugyanis a Korvin környezetébe tartozó urak, de leginkább familiárisaik birtokait Beatrix azonnal lefoglaltatta és eladományozta.⁵¹ A foglyokat július 12-én a Budára diadalmenetben bevonuló vajda a királyné elé vezette.⁵² Batori Ulászló oldalára állásával nem volt komoly akadálya annak, hogy a cseh uralkodót a hónap közepén az országgyűlés királlyá válassza.

2. A választástól a koronázásig

Ulászló királlyá választását és a Korvinnal való kiegyezést követően a rendek megfogalmazták a választási feltételeket, majd megválasztották a királyt fogadó küldöttséget, amelyben természetesen első helyen helyet kapott a világiak között Batori is.⁵³ A küldöttség július 30-án Rozgonyi László semptei várában szállt meg,⁵⁴ és másnap innen mentek a közeli Farkashidára, hogy találkozzanak a majdnem két hete a határ magyar oldalán vesztegelő új uralkodóval és elfogadtassák vele a választási feltételeket, illetve megerősítsék vele a Korvinnal kötött szerződést.⁵⁵ Ezt követően már a király társaságában vonultak vissza Semptére, ahol a házigazda megvendégelte Ulászlót.⁵⁶ A vajda azonban hamarosan búcsút vehetett az uralkodótól, hogy előresiessen Budára, nyilván a főváros védelmére – János Albert hadaival ugyanis már Pest felé tartott –, illetve az sem kizárt, hogy egyben a király ünnepélyes fogadásának az előkészítésére. Augusztus 9-én ugyanis Nagylucsei Or-

49. Bonfini IV-IX-146–159., *Schönherr Gyula*: Hunyadi Corvin János 1473–1504. (Magyar történeti életrajzok) Budapest, 1894. 145–148., *Fraknoi V.*: II. Ulászló i. m. 113., *Kubinyi A.*: Két sorsdöntő i. m. 22–24.

50. Tubero 28. elbeszéli, hogy a szintén tapasztalt katona Székely Jakab megfutamodott a vajda elől, aki egy ellene támadó, nála fiatalabb és erősebb, de kevésbé tapasztalt lovagot könnyedén legyőzött, de életben hagyott.

51. Bár a Korvinnal való újabb megegyezést követően, július végén ezeket az adományokat érvénytelenítették (*Neumann Tibor*: II. Ulászló koronázása és első rendeletei. Egy ismeretlen országgyűlésről és koronázási dekrétumról. *Századok* 142. [2008] 322.), egyes adománybirtokok csak a következő évben kerültek vissza régi birtokosaikhoz. Lásd pl. DL 19707., DL 19720.

52. Bonfini IV-IX-171.

53. Bonfini IV-IX-188.

54. DF 240739. (Meg nem nevezett országnagyok levele Pozsonyhoz. Regesztája: Archiv mesta Bratislavy. Inventár stredovekých listín, listov a iných príbuzných písomností. Vypracovali: D. Lehotská, D. Handzová, V. Horváth, Z. Hrabuššay, N. Merglová. Praha, 1956. [a továbbiakban: Inventár] 3910. sz.)

55. *Kubinyi A.*: A királyi tanács i. m. 65. – A Korvin-szerződés megerősítésénél Batori a négy főpapot követően feltüntetett hét báró közül az első helyen szerepel. Jajcza 67.

56. Bonfini IV-IX-223.

bán és Tuz Osvát zágrábi püspök társaságában a fővárosból állítólag ő is kivonult a Buda felé tartó király elé.⁵⁷

A Budára bevonuló s ott trónra ültetett király és a tanács augusztus 12-én gyorsan kiküldte meghívóit a szeptember 14-re kitűzött székesfehérvári koronázásra.⁵⁸ Bátori mindvégig királya mellett maradt, hiszen János Albert herceg jelentős haderővel még mindig a közelben, Pest környékén táborozott. A két testvér közötti – átmenetinek bizonyuló – békekötést, amelyet követően a herceg megkezdte visszavonulását az ország északkeleti részei felé, Filipec kancellár és Bátori hozta tető alá, akik Ulászló követeként két-három egymást követő napon tárgyalásokat folytattak a lengyel herceggel.⁵⁹

A koronázásig hátralévő egy hónap politikai tárgyalásokkal és készülődéssel telt el. Midőn augusztus közepén Korvin János herceg személyesen is meghódolt az uralkodónak, Bátori, Filipec, Nagylucsei és Bakóc Budán szövetséget (ligát) kötött Korvinnal és támogatóival, azaz Ernuszt Zsigmond pécsi püspökkel, Beriszló Bertalan vránai perjellel és Ráskai Balázs budai várnaggyal.⁶⁰ A szakirodalom állítása szerint ez egyike volt azon főúri ligáknak, amelyek befolyásolták az ország Jagelló-kori történetét és megkötötték az uralkodó kezét.⁶¹ Magam azonban ezt egészen másképp látom: Bátori és a három püspök – a tulajdonképpeni „királycsinálók” – e pillanatban ugyanis egyértelműen a királyi hatalom letéteményesei voltak: Ulászló a koronázásig nem volt szuverén uralkodó,⁶² és az interregnum történései jól mutatták, hogy a vajda, a kincstartó és a győri püspök-titkár Bakóc voltak az események tényleges irányítói. A szövetségkötés hátterében véleményem szerint az állt, hogy az Ulászló-párt vezetői biztosítékot kívántak adni Korvinnak és támogatóinak arra vonatkozóan, hogy vagyონukat, méltóságukat és tisztségeiket részükről – egyben a király részéről – nem fenyegeti veszély, utóbbiak pedig e biztosíték birtokában megerősítették azon ígéretüket, hogy felsorakoznak az új uralkodó mellett. A szerződés 8. pontja például kimondta, hogy egyikük sem „pártolhat el az országtól (*regnum*)”⁶³ – márpedig az ország, azaz az ezt reprezentáló országgyűlés Ulászlót választotta meg királynak. Olvasatom szerint tehát e liga nem Ulászló hatalmának rovására, hanem éppen erősítésére, Korvin hűségének biztosítására irányult. Ezek után nem tűnik furcsának az sem, hogy a herceg vezető familiárisa, Ráskai Balázs megtarthatta a kulcsfontosságú budai várnagyi és udvarbírói tisztséget. Magától értetődő, hogy a liga mögött nem egy hosszú távra tervezett szövetséget kell látnunk, hanem azon törekvést, hogy a pillanatnyi helyzetet a lehetőségekhez mérten konszolidálhassák.

Bátori annyiban még tovább is erősítette hatalmát, hogy augusztus végén az ő és Nagylucsei kezére adták a Visegrádról Budára szállított szentkoronát.⁶⁴ A szeptember 19-én, Fehérvárott megtartott koronázás után – a szertartáson a király

57. Bonfini Bátorit az augusztus 9-i eseményeknél azok között említi, akik a város őrzésére maradtak hátra:

Bonfini IV-X-21. – Tubero 37. a királyt fogadó küldöttség vezetőiként Bátorit és Bakócot említi.

58. Neumann Tibor: II. Ulászló i. m. 316–317.

59. Bonfini IV-X-44–45. – Vö. Tubero 41–42.

60. DL 19669. (1490. aug. 15.)

61. Kubinyi A.: Két sorsdöntő i. m. 27.

62. Kubinyi A.: A királyi tanács i. m. 71. – Neumann T.: II. Ulászló i. m. 336.

63. „Postremo, quod sub fiducia huius lige et confederacionis nullus nostrum a regno isto deficiat ...” DL 19669.

64. Bonfini IV-X-60–61. szerint Osvát zágrábi püspök aug. 29-én hozta Budára a koronát, majd két koronaórt választottak, Nagylucseit és Bátorit, végül diszes menetben a királyi palotába vitték, ahol a koronázás napjáig György csanádi püspök őrzetére bízta.

mellett lépdelve Batori vitte a királyi jogart⁶⁵ – ezt a lépést az egyidőben tartott országgyűlés, illetve a hónap vége felé kibocsátott törvényében a király is megerősítette. Az első koronaörök egészen halálukig viselték e tisztséget és birtokolták ezzel összefüggésben a korona őrzési helyéül szolgáló Visegrád várát. A vajda e tisztségében helyettesének testvérét, Andrást jelölte ki, aki majd halála után egy fél évig szintén viseli a koronaőri méltóságot.⁶⁶

A fehérvári koronázási országgyűlésen tartózkodó vajda szeptember 24-én Perényi János királynéi ajtónállómesterrel együtt egy nagy jövőre előretételező szerződést kötött Meggyesaljai Móroc Istvánnal.⁶⁷ A felek közötti kölcsönös örökösödés biztosítása mögött természetesen az állt, hogy Mórocnak nem voltak fiági örökösei, miáltal a tekintélyes vagyon a koronára szállt volna, ha nem rendelkezik róla előzetesen a két szomszéd báró – talán egyben barátai –, Batori és Perényi részére, akik viszont csak a rend kedvéért sorolták fel vagyonukat, hiszen előbbinek ekkoriban három unokaöcse, utóbbinak három fia volt. A vajda és Perényi viszont segítséget ígértek Mórocnak a birtokai ügyében zajló perekben, ami persze kimondatlanul azt jelentette, hogy segédkezet nyújtanak egyes felsorolt, de nem Móroc kezén lévő birtokok (a Verőce megyei Berzőce kastély, a Zala megyei Szigliget vár, a Győr megyei mórchidai uradalom stb.)⁶⁸ visszaszerzéséhez, továbbá kötelezettséget vállaltak arra, hogy bizonyos Szatmár megyei birtokokat 2000 forintos zálogértékben Móroc halála után özvegye kezén hagynak. Móroc ekkoriban csak a Szatmár megyei szinyéri várhoz és meggyesi kastélyhoz tartozó, önmagukban is jelentős uradalmakat birtokolta, esetleg még a Körös megyei Zdeni kastélyt, amelyet viszont hamarosan elveszít. A szerződés úgy intézkedett, hogy a két szatmári uradalom a Batoriak és Perényiek közös jussa lesz, míg Zden az előbbieket kizárólagos tulajdona. Mint majd látjuk, az e szerződéssel keletkező jogigények haláláig foglalkoztatták István vajdát. A megegyezés persze csak az által emelkedett jogerőre, hogy a Budára a főpapok és bárók társaságában visszatérő király szeptember 28-án saját aláírásával ellátott oklevelével megerősítette azt. Ebben az uralkodó nem mulasztotta el hangsúlyozni, hogy a két Batori, Móroc és Perényi „bölcs tanácsaikkal és erős hadaikkal” tevékenyen hozzájárultak ahhoz, hogy a belső ellenségeskedések lecsillapodjanak és őt királlyá válasszák.⁶⁹

65. Bonfini IV-X-76. – A koronázás időpontjára: Neumann T.: II. Ulászló i. m. 318. – Bonfini arról is beszámol, hogy a koronázás után, mikor a király a külvárosba ment a nemesek közé, ezek nevében (rei publice nomine) Batori kérte őt, hogy erősítse meg a nemesség kiváltságait: Bonfini IV-X-111., vö. Neumann T.: uo. 334.

66. Neumann T.: II. Ulászló i. m. 332–334. – Itt bizony hibáztam, amikor a milánói követjelentésben szereplő neveket azonosítottam. István grófot ugyanis Batori Istvánként azonosítottam, hiszen őt országbírói címéből adódóan megillette a comes cím. Az olasz követjelentések Conte Stefanója, illetve a német források Graf Stefanja azonban egyértelműen Szapolyai Istvánt takarják. Tévesztésem oka az volt, hogy a források nem említik Szapolyai jelenlétét a koronázáson és a párhuzamosan tartott országgyűlésen. A „vajda” ezek alapján tehát mégis Batori Istvánt jelenti.

67. DL 71026. (Kiadása: Sopron vármegye története. Oklevéltár II. [1412–1563] Szerk. Nagy Imre. Sopron, 1891. 562–565., kivonata: A Perényi család levéltára 1222–1526. [A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 44.] Közzéteszi Tringli István. Budapest, 2008. [a továbbiakban: Perényi] 632. sz.). – A Móroc-hagyaték ügyéről összefoglalóan: Horváth R.: Az ecsedi Batoriak i. m. 318–320., Neumann Tibor. Verbóci István 1520. évi utazásai Szatmár megyében. A somlyói Batoriak és a Móroc-örökség. Uo. 290–304.

68. Horváth R.: Az ecsedi Batoriak i. m. 318–320.

69. „ipsi nanque prudentibus consiliis et potentibus armis pro honore nostro regio conservando et pro tutanda libertate et tranquillitate regni nostri manifestis periculis sese obiecerunt, quorum cooperatione factum est, ut sublatis internis scismatibus et civilibus bellis, que antea et voluntates et mentes quorundam regnicolarum nostrorum non solum a sese, verum etiam ab obediencia nostra distraxerant, concorditer nos naturalem eorum regem et dominum recognoverunt et susceperunt cum effectu”. Az

3. A háborúk

Ulászló és környezete számára augusztusban már nyilvánvaló volt, hogy az ország többfrontos háború előtt áll. Egyre érkeztek ugyanis a hírek arról, hogy a béke-megállapodás ellenére a Pestről visszavonuló János Albert nem fogja elhagyni az országot: a lengyel herceg végül szeptemberben ostrom alá is vette Kassa városát, és állítólag a vajda birtokait különösen sanyargatta bosszúból, amiért az elpártolt tőle.⁷⁰ Másfelől Miksa római király is felállította hadseregét, amellyel a szeptemberi fehérvári országgyűlés idején már az országhatáron állomásozott. Tovább fokozta az ijedtséget, hogy aggasztó hírek futottak be egy esetleges török támadásról is.⁷¹

Nagylucsei és Bátori szeptember 2-án, Budáról írott levelükben még azzal igyekeztek megnyugtani a kassai polgárokat, hogy a megkötött béke értelmében bíznak a lengyelek országból történő kivonulásában. Persze ígéretet tettek arra, hogy szükség esetén segítséget nyújtanak, a veszélyről beszámolnak a királynak, cserébe viszont napi tájékoztatást kértek a polgároktól.⁷² Az ostrom kezdete utáni napokban a király érthetően testvérét tekintette az elsődleges veszélyforrásnak, ezért leveleiben a herceg elleni személyes hadbavonulásáról írt.⁷³ Ezt az elképzelést azonban a fehérvári tanácsuléseken elvetették, hiszen közben hírek érkezhettek a német sereg létszámáról és helyzetéről. Ennek megfelelően a király úgy döntött, hogy a németek ellen vonul.⁷⁴

Ulászló természetesen Bátorinak a várható harcokban kulcsszerepet szánt: látszólag őt és Kinizsi Pált tette meg az ország központi területein állomásozó, aligha jelentős létszámú királyi hadak vezetőivé, hiszen láthatjuk majd, hogy a két kipróbált katona az elkövetkező két hónapot egymás társaságában töltötte. Ennek biztosítására október 2-án, Budán oklevelet bocsátott ki a vajda részére, amelyben az erdélyi vajdai honorhoz tartozó Hunyad megyei Déva várát és uradalmát 16 ezer forint értékben zálogba bocsátotta a vajdának és családjának. A diploma a korabeli oklevelekhez képest jóval bővebben ecsetelte a vajda érdemeit, például kiemelte, hogy az ország (*tota res publica*) Bátorinak köszönhetően fogadta el őt törvényes uralkodójának. Az összeg a király és Bátori közötti „mértéktartó számadás” (*modesta ratio*) eredménye volt, ennek tételeit pedig a fel nem sorolt egyéb szolgálatokon kívül az erdélyi vajdaság és várainak védelmi, illetve a vajdai hadsereg fenntartási költségei képezték, amelyeket a vajda Ulászló megválasztása idején önként magára vállalt.⁷⁵ Magától értetődő, hogy Bátori az eleve kezén lévő

oklevélnek mind a három eredeti példánya fennmaradt, de csak az első, Bátori részére kiállított példányon – hátoldalán olvasható, hogy *ad partem Bathori* – található királyi aláírás: DL 19677., DL 71027. (Kivonata: Perényi 633. sz.), DL 72053., a másolatok felsorolásától itt eltekintek. – Itt jegyzem meg, hogy fennmaradt egy keltezetlen, gyanús hitelű 16. századi másolat, amely Ulászló kötelezvényét tartalmazza, amellyel megígérte Bátori vajdának, testvérének, Andrásnak és Perényi Jánosnak, hogy Móroc István birtokai kapcsán senkinek nem tesz királyi jog-adományt és nem nyilvánítja beleegyezését, csak nekik: DL 19934. Ha az oklevél hiteles, akkor elképzelhető, hogy ugyanebben az időszakban kelt.

70. „Itaque Alberthus ... aedes quoque Stephani Bathori in Transistrana regione positas, ei, ut dictum est, praecipue iratus, funditus evertit.” Tubero 45.

71. Az eseményekre l. *Kubinyi A.*: Két sorsdöntő i. m. 29–39.

72. DF 270691. (Kiadása: Sprawozdanie z Poszukiwań na Węgrzech. Dokonanych z Ramienia Akademii Umiejętności. Przez Władysława Barana, Jana Dąbrowskiego, Jana Losia, Jana Ptasznika i Stan. Zachorowskiego. Kraków, 1919. [a továbbiakban: Sprawozdanie] 62–63., no. 150.)

73. *Neumann T.*: II. Ulászló i. m. 331. (86. jegyzet)

74. Uo. 331–332.

75. DL 19679., vö. *Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. V. kötet. Budapest, 1913. 44. – *Kubinyi András* a dévai zálogosítást azzal hozta összefüggésbe, hogy a nem teljesen megbízható Bátorit így kellett eltántorítani János Albert pártjáról (*Kubinyi A.*: Két sorsdöntő

uradalom iktatásával nem sietett, arra csak a harcok végeztével, 1491 augusztusában kerített sort.⁷⁶

Bátori október 7-én arról értesítette Kassát, hogy másnap Kinizsi Pállal és más bárókkal együtt, a király és az ország teljes haderejével útnak indul felmentésükre, és kérte, hogy tartsanak ki a király hűségén.⁷⁷ Bár nem tartom kizártnak, hogy a két hadvezér valóban tervbe vette Kassa felmentését, a teljes királyi haderő emlegetése mégis azon hitegetések – ha úgy tetszik, a védekezők lelkébe reményt csepegtető ígéretek, és egyszersmind az ellenség megtévesztésére szolgáló híresztelések – sorába illik, amelyekből Kassának és a környező városoknak bőven kijutott ebben az időben.⁷⁸ Október 4-én mindenesetre Miksa átlépte a határt,⁷⁹ és ez a két katonabárót is új feladatok elé állította. Úgy tűnik, hogy Bátori ezidőtájt mindvégig királya mellett maradt Budán: október 11-én és 25-én legalábbis bizonyosan itt tartózkodott,⁸⁰ talán a németek elleni hadjárat szervezésével foglalatoskodva, és részt vett október 4-én Ulászló és Beatrix királyné szomorú sorsú titkos házasságkötésén is.⁸¹

A legnagyobb baj ugyanakkor az volt, hogy Ulászlónak nem volt számottevő serege, és persze pénzben sem bővelkedett. A király mindenesetre november első napján elindult Pozsony felé, Nagylucseivel, Bakóccal és Bátorival, hogy a Pozsony és Nagyszombat között állomásozó fekete sereggel megegyezzen és Ausztriára támadjon.⁸² Bár valóban elképzelhető, hogy Bátori is Pozsonyba utazott,⁸³ az utat ugyanakkor egy rövid kitérővel tette meg: november 3-án meglátogatta testvérét, Miklós püspököt Vácott. Ezen a napon kelt levelében a szebeni polgármestertől sürgősen pénzt kért, egy bizonyos hatezer forintos összeg hátralékait.⁸⁴ A főösszeg minden bizonnyal az április végén a királyi tanács által a szász székekre kirótt adó Szebenre eső részét jelentette, ami így még fél év után sem folyt be teljes egészében a vajdához és embereihez.⁸⁵

Miksa hadseregének gyors előrenyomulása miatt a király és a tanács Bátorit és Kinizsit Székesfehérvár megerősítésére küldte, akik a római király seregének láttán 550 katonát hagytak a városban és Fehérvárról Tatán keresztül Budára vonultak vissza, „hogy az ország érdekében jobb időkre tartogassák magukat”.⁸⁶ Minthogy

i. m. 35.). Magam természetesen a fentiek fényében ezt a véleményt nem osztom, a vajda egyszerűen benyújtotta a számlát, amit a király megválasztásában játszott szerepe és katonai hatalma miatt könnyedén megtehetett.

76. DL 27556–27557. – Vö. Horváth R.: Az ecsedi Bátoriak i. m. 323. – Bátori dévai birtoklásának végpontja kétséges, valószínűleg 1493 elejéig birtokolta a váruradalmat, lásd alább.

77. DF 270692. (Kiadása: Sprawozdanie 64–65., no. 154.)

78. Neumann T.: II. Ulászló i. m. 332.

79. E. Kovács Péter: Miksa magyarországi hadjárata. Történelmi Szemle 37. (1995) 41.

80. DF 261919. (relációs jegyzetben), DF 245120. (Bátori parancsa alvajdájának, Telegdi Istvánnak.)

81. Beatrix oklt. 224.

82. Bonfini V-I-24. – A király talán nov. 3-án Somorján (DL 28343. – csonka oklevél), 4-én viszont már bizonyosan Pozsonyban (DF 203971. – Sopron I/6. 78–79.) van.

83. A király nov. 6-án oklevelet bocsát ki Pozsonyban „ex declaratione fidelis nostri magnifici comitis Stephani de Bathor waywode”. Eszerint Mátyás király három, a vajda által Szebenben hagyott ágyúját a szebenieknek az alvajda utasítása szerinti helyre kellett szállítaniuk, mivel a vajdának szüksége van rá. DF 245125.

84. DL 46148.

85. 1490. jún. 29-én Telegdi alvajda is kérte Szebentől ura náluk lévő pénzének átadását: DL 46142. – Kubinyi András a novemberi oklevelet úgy értelmezte, hogy Bátori az uralkodó kárára tette rá a kezét a szászok adójára. Mivel azonban az adót még az interregnum alatt vetették ki, ez nem tartható: Kubinyi A.: Két sorsdöntő i. m. 35.

86. „ut se ad meliora rei publice tempora reservarent”. Bonfini V-I-36–42. – Tubero 52. említi Bátori és Kinizsi ezen küldetését, 55. szerint pedig a két vezér 500 katonával tért vissza Budára.

Miksa november 17-én egy rohammal elfoglalta a koronázó várost,⁸⁷ óvatosságuk érthető is volt. A vajda állítólag megkönnyezte Fehérvár elestét.⁸⁸ Társával ekkor minden erejével Buda erősítéséhez látott.⁸⁹ Ebbéli tevékenysége közepette ügyesen azt a hírverést keltette, hogy János Albert békét kötött testvérével, Ulászló pedig óriási haderővel közeledik.⁹⁰ A magyarok szerencséjére azonban a német zsoldosok körében zendülés ütött ki, így Miksa visszafordulásra kényszerült.⁹¹

A római király pénz- és élelmiszerhiány miatti visszavonulása fordulópontot jelentett. A még mindig együtt tevékenykedő Bátori és Kinizsi december 7-én, Budáról Kassához írott levelükben némileg propagandisztikus éllel hírül adták, hogy Miksa, midőn hallott Ulászló és hadserege érkezéséről, magát veszélyben érezve elmenekült és már ki is ment az országból. Beszámoltak arról, hogy Ulászló óriási haderővel közeledik és hat napon belül Egerben lesz, valamint kissé hetvenkedve hozzátették, hogy „ha a lengyeleknek két olyan hadvezére is lenne, mint amilyen Albert herceg, akkor sem tudnának nekünk ellenállni”.⁹² A hat nap persze ismét erős túlzásnak bizonyult. A király ugyanis ekkor még Nagyszombatban tartózkodott, és csak karácsonyra ért Budára, hogy aztán újév után elindulva 1491. január 12-én érjen Egerbe.⁹³

A Kassa felmentésére indított téli hadjárat óriási hadi teljesítmény volt. Bár a király személyesen vezette hadait, a hadsereg katonai irányítása minden bizonnyal Bátori feladata volt, aki végig a király mellett tartózkodott.⁹⁴ A vajda helyettesén, Telegdi alvajdán keresztül az erdélyi hadakat is mozgósította, azzal érvelve, hogy a lengyelek betörhetnek Erdélybe is, de vélhetően ezeket is Kassa alá akarta vezényelni.⁹⁵ A hadjáratot nehezítette és lassította, hogy állítólag szüntelenül hóvihar

87. *Kubinyi A.*: Két sorsdöntő i. m. 31., *E. Kovács P.*: Miksa i. m. 42.

88. „Stephanus Bather ubi accepit Albam amissam esse, periculo simul regni, simul gloriae motus ingemuit, lachrymisque non temperavit ...” *Tubero* 56.

89. Dec. 11-én Váradi Péter kalocsai érsek azt írja: Budát úgy megerősítették, hogy bevehetetlennek tűnik: DL 82029.

90. „Et quia plerunque in bello falsa quoque magni momenti esse solent, spargit famam Alberthum cum fratre in gratiam redisse, Boemosque ingenti manu contracta Hungaris subsidio adventare.” *Tubero* 56. – Bonfini V-I-67. úgy fogalmaz, hogy Bátoriék azért erősítették meg a várost, hogy meg tudják tartani mindaddig, amíg a cseh hadakkal közeledő Ulászló meg nem érkezik. Itt azonban minden bizonnyal Tuberónak van igaza, hiszen Ulászló csak egy hónappal később indult el hadaival Nagyszombatból.

91. *Kubinyi A.*: Két sorsdöntő i. m. 31–32., *E. Kovács P.*: Miksa i. m. 43.

92. „nunc ista nova felicia vobis significamus, quod regia maiestas cum ingenti et maxima potencia veniet et infra sex dies in Agria constituetur, et nos cum sua maiestate erimus et in subsidium vestri transibimus et speramus in Deo, quod si duo duces tales essent, sicut est ipse Albertus dux, eciam non posset nobis obstare. Preterea rex Romanorum audiens regiam maiestatem cum maxima potencia venire, formidans se periclitari dis fugit et iam de hoc regno exivit”. DF 270693. – Ugyanezen a napon egy azonos tartalmú, de fogalmazásában eltérő levelet is intéztek Kassához: DF 270694.

93. A király dec. 23-án Esztergomban keltez (DF 240720., regesztája: Inventár 3927. sz.), Budán először 25-én (DL 19700.). Jan. 12-én érkezik meg Egerbe (DF 269731., DF 215651.).

94. Egy Muhin, január 18-án kelt királyi oklevél említi őt, mint „qui nunc continue lateri nostro adheret”. DF 245133. – Ez alapján valószínű, hogy a király társaságában újév után hagyta el Budát (jan. 6. után), és Hatvan–Eger (jan. 12–16.)–Muhin (jan. 17–19.)–Szikszó (jan. 26.)–Gönc (jan. 31.–febr. 4.)–Szina (febr. 7.) útvonalon érkezett Kassa alá, legkésőbb febr. 14-én (DF 270685.). – A királyi itinerarium adatainak közlésétől most eltekintek.

95. Telegditől 1490. dec. 20. és 1491. jan. 11. között nyolc mozgósítási parancs is fennmaradt (DF 245128–245130., DF 245376., DF 245381–245383., DF 245412.), valamennyi a szebeni polgármesterekhez, illetve királybíróhoz címezve. Ezekben először a lengyelek esetleges támadásával érvel, később azonban csak a *defensio regni*-t emlegette. A szászok nem akarták kiállítani hadaikat, de vélhetően végül kénytelenek voltak ezt megtenni. Az utolsó levélből kiderül, hogy már többen összegyűltek a király szolgálatára. Az erdélyi kontingens későbbi szerepéről nem tudunk. Telegdi következő oklevele ápr. 11-én kelt, ami egy ápr. 6-i oklevéllel (DF 245140.) együtt valószínűsíti, hogy az erdélyi hadakkal együtt részt vett a hadjáratban. Ezt igazolja egy 1496. évi végrendelet utalása is, miszerint egy székel-

tombolt. Bonfini feljegyezte, hogy a Kassa alatti táborban Bátorira ráomlott a sátra, ami alól alig tudták kimenekíteni.⁹⁶ A Szapolyai István csapataival kiegészült magyar hadsereg Kassa alatt legkésőbb február 14-től farkasszemet nézett a lengyel haddal, de a két testvér végül február 20-án megegyezett, így a döntő ütközet elmaradt. A békeszerződést a 13 báró között elsőként Batori is megerősítette.⁹⁷ A vajda még ezen a napon gyorsan hírül adta levelében Szebennek a jó hírt, és közölte, hogy másnap bevonulnak Kassára.⁹⁸

Batori egészen március közepéig a király mellett maradt Kassán.⁹⁹ A tavasz első sugaraira aztán az uralkodó környezete elhatározta, hogy visszavonul Budára és hozzákezd Székesfehérvár visszafoglalásához. Március 16-i levelében Batori azt írta Szebennek, hogy másnap elindul Kassáról és a németek ellen vonul, és reméli, hogy ezt követően hamarosan Erdélybe mehet.¹⁰⁰ A vajda – vélhetően a királlyal együtt – hamarosan el is indult a főváros irányába.¹⁰¹ A fehérvári támadást azonban hónapokig késleltette az, hogy az uralkodó nem tudta kifizetni cseh zsoldosainak megszolgált bérüket. Végül a hadjárat fővezérévé (*supremus capitaneus*) kinevezett Batori június 5-én hagyta el Budát, hogy Bánhidán seregszemlét tartson, és másnap mintegy hétezer katonával körülfárja Székesfehérvárt.¹⁰² Az ostrom történéseit és a vele egyidőben zajló hadjáratok részleteit most félretéve, a hónap végén az uralkodó,¹⁰³ majd Szapolyai István és Kinizsi Pál is csatlakozott hozzá, miáltal tekintélyes – Bonfini szerint 40 ezer, míg egy korabeli jelentés szerint 14 ezer főnyi – hadsereg gyűlt össze, amivel a vajda megkezdte az ostromot.¹⁰⁴ A németek végül – miután tárgyalásba bocsátkoztak Batorival és Szapolyaival – július 25-én adták fel a várost.¹⁰⁵

földi személy kapott egy jó lovat, amikor „post decessum regis Mathie unacum aliis subtus Cassoviam profecturus erat”: DL 46348.

96. Bonfini V-I-90. – A mostoha időjárási viszonyokat számtalan forrás említi, pl. Tubero 61. A János Albertet illetően szokatlanul tájékozott Szerémi György is kiemeli a fagyokat és a havazást. Ő egyébként az Albert ellen küldött hadsereg vezéreinek Kinizsit és Batorit írja: Szerémi i. m. 37.

97. DF 289012. (Kiadása: *Mathias Dogiel*: Codex diplomaticus regni Poloniae et Magni Ducatus Litvaniae. Vilnae, 1759. 79–85.)

98. DF 245134. – A levelet egyébként a vajda azzal a szemrehányással kezdi, hogy a szászok nem öhozzá küldték küldötteiket tájékozódni a hírek felől.

99. DL 19247. (Batori márc. 8-i parancslevele Segesvárhoz), DF 281774. (Relációs jegyzetben márc. 15-én.)

100. DF 245137.

101. A király márc. 17-én még Kassáról keltez (DF 210073.), márc. 27-én Egerben tartózkodik (DL 101123.), és legkésőbb ápr. 3-án már Budán van (DF 215680., regesztája: Bártfa 2910.).

102. A más forrásokból ellenőrizhetetlen dátumot Bonfini V-II-7. közli. – Címére: „supremum capitaneum presentis exercitus nostri contra prefatum dominum Romanorum regem suscepti etc.” DL 19738., „summo capitaneo gencium regiarum”: DF 290345., 280. old. – A 7000 főről Estei Hippolit jún. 20-i, apjának írott levele tájékoztat: Beatrix oklt. 194. – A Hippolit érsek által kiváló lovas és gvalogos katonákként jellemzett had összetételére l. *Tóth Zoltán*: Mátyás király idegen zsoldosserege (a fekete sereg). Budapest, 1925. 314–317.

103. Bonfini V-II-18. szerint a király június 24-én érkezett Fehérvárra, ami igaz is lehet, hiszen 23-án Venecén (Velencén) érik el őt a szebeni követek: DF 245143. Első itteni keltezése jún. 28-ról maradt fenn: DF 245889.

104. Bonfini V-II-18–21. (A számadatot természetesen nem kell komolyan venni.) – Azt azonban tudjuk, hogy a vajda mindenhonnan igyekezett minél nagyobb hadseregre szert tenni. Váradi Péter kalocsai érsek egyik, július 8-án kelt és a vajdához címzett leveléből értesülünk arról, hogy Batori a Solt-székből minden nemest és az érsek kárára a túlterhelt egyházi prédiálisokat is besorozta hadseregébe: DF 290345., 280–284. old. (Kiadása: *Carolus Wagner*: Petri de Warda ecclesiarum Colocensis et Bachiensis canonice unitarum archiepiscopi epistolae cum nonnullis Wladislaw II. regis Hungariae literis Petri causa scriptis. Posonii–Cassoviae, 1776. [a továbbiakban: Wagner] 218–220.) – Az ostromló sereg létszámát hihetően 14 ezerre teszi egy aug. 31-én kelt milánói követjelentés: Óváry 664. sz.

105. A tárgyalásokra: Bonfini V-II-26. – *Kubinyi A.*: Két sorsdöntő i. m. 38., *E. Kovács P.*: Miksa i. m. 48. (az átadásra júl. 29-i dátumot hoz)

Bátori a fehérvári ostrom alatt egy újabb jelentős birtokadományt könnyvelhetett el magának: a királytól ekkor a Somogy megyei Zákány kastélyt és uradalmát kapta meg. Történt ugyanis, hogy a Szerdahelyi Imrefi család kezén lévő kastélyt a Miksa oldalán álló és a zákányi uradalomban zálogrészekkel rendelkező Dombai Dávid hosszas ostrommal elfoglalta, mire Somogy megye kérésére a térségbe küldött Nagy Lőrinc királyi huszárcapitány Ulászló részére hódoltatta. Ekkor lépett be a képbe Bátori, aki Zákányra mint a Marcali-hagyaték részére tartott igényt: július 1-én adományul kérte az uralkodótól, majd ezt követően átvette a kastélyt Nagy Lőrinc-től.¹⁰⁶ Zákány ügye majd az 1492. évi országgyűlésen folytatódik, hiszen természetesen mind a két Bátori által kizárt család szeretett volna érvényt szerezni jogainak. A vajdára egyébként jellemzőek voltak a hasonló ügyletek. Egy 1492. évi tanúvallatásból tudjuk, hogy 1490 második felében Nagylucsei Orbán lefoglalta a Miksa királyhoz menekült Bornemissza János alkincstartó két Somogy megyei birtokát. Ezeket Orbán halálát (1491. október) követően Bajnai Bot András foglalta el, akit azonban hamarosan Bátori zárt ki azokból. A vajda e szerzeményeit csak a pozsonyi békét (1491. november 7.) követő amnesztia előírásának megfelelően adta vissza Bornemisszának.¹⁰⁷

A másik fontos birtokjogi ügylet a Móroc-féle szerződés kiegészítése volt. A Fehérvárra történő bevonulás napján Bátori első dolga volt, hogy testvérével, Andrással, Perényi Jánossal és Móroc Istvánnal együtt megjelenjen a fehérvári keresztesek előtt, ahol Móroc elismerte, hogy felvett 21 ezer forint kölcsönt a másik három bártól, hogy kifizethesse sógornője hitbérét és egyéb tartozásait, és ezen összegért ismét lekötötte valamennyi birtokát Bátoriéknak és Perényinek. Emellett részletesen pontosította özvegye majdani járandóságát és felsorolta a familiárisainak és különböző egyházaknak tett adományait, amelyeket halála után majd a vajdának és Perényinek módjában áll pénzen megváltani.¹⁰⁸ Persze ne gondoljuk, hogy Móroc készpénzzel távozott a konvent elől: a hatalmas összeg csupán biztosíték volt, noha az bizonyos, hogy Bátoriék átvállalták Móroc – aligha 21 ezer forintnyi – tartozásait.

A király még néhány napig Fehérvárott maradt, majd betegen Várpalotára ment, Újlaki Lőrinc herceg várába, ahol majdnem egy hónapot töltött. Betegsége – állítólag már halálhírért is keltették¹⁰⁹ – hozzájárult ahhoz, hogy János Albert megszegve a békét ismét támadásba lendüljön, de ennek kivédésére a király már nem Bátorit,

106. Az eseményeket két 1492. évi oklevélből (DL 6007., DL 19830–831.), illetve az adománylevélből (DL 19738.) lehet rekonstruálni. *Komjáthy Miklós* DL 19831-ről készített regesztájából (A somogyi konvent i. m., SMM 4. [1973] 5. sz.) tévesen terjedt el az a nézet, hogy Nagy Lőrinc a megye kapitánya volt: az oklevélben ugyanis csak arról van szó, hogy a huszárcapitány (beosztását az adománylevélből ismerjük) „Somogy megye kérésére” foglalta vissza az erősséget („per egregium Laurencium Nagh capitaneum gencium nostre serenitatis necessitate dicti comitatus Simigiensis exigente ad humillimas preces et supplicationes eiusdem comitatus inter cetera ad id transmissum”). Bátori egyébként az adománylevélben konkrétan szerepeltette, hogy őt a kastély ugyanúgy megilleti, mint a többi Marcali-jószág. – Vö. *Kubinyi A.*: Két sorsdöntő i. m. 44., *Horváth R.*: Az ecsedi Bátoriak i. m. 323–324., *Koppány Tibor*: A középkori Magyarország kastélyai. (Művészettörténeti Füzetek 26.) Budapest, 1999. 246–247. – Dombói Dávid 1493. évi panasza szerint Bátori 1491. nov. 11. körül foglalta el a kastélyt, ami vagy tévedés, vagy arra való hivatkozás, hogy az ekkor megkötött pozsonyi béke értelmében az elfoglalt javakat vissza kellett volna adni. DL 20070. (Regesztája: *Komjáthy M.*: A somogyi konvent i. m., SMM 5. [1974] 20. sz., aki az elfoglalás idejét 1490. nov. 11-nek értelmezi. A szövegben a „harmadik éve” időpont-meghatározás szerepel, ami nem perdöntő a datálás kérdésében.)

107. *Komjáthy M.*: A somogyi konvent i. m., SMM 4. (1973) 7. sz.

108. DL 71034. (Kivonata: Perényi 640. sz. – Másik példányának [DL 19742.] kiadása: *Mészáros Orsolya*: Szigliget várának története a középkorban. Fons 12. [2005/3.] 372–375.)

109. Bonfini V-II-42–44.

hanem Szapolyai Istvánt küldte.¹¹⁰ Mivel mindemellett megnyílt a török front is,¹¹¹ az uralkodó környezete elhatározta, hogy békét köt a római királlyal.¹¹² Batori – akinek a zsoldfizetés elmaradása miatt komoly nehézségei támadtak a cseh zsoldosokkal¹¹³ – Fehérvár környékén, illetve Palotán maradt Ulászló mellett,¹¹⁴ és tevőleges szerepet játszott a tárgyalások előkészítésében.

4. A pozsonyi béke és az 1492. évi országgyűlés

A beteg király és környezete tehát felvette a kapcsolatot a német diplomáciával. Ulászló 1491. augusztus 22-én – ismerve immár a német küldöttség összetételét – állította ki követi megbízólevelét Bakóc kancellár, Batori és további hat magyar és cseh báró részére.¹¹⁵ A tárgyalások színhelyül a mindkét fél számára könnyen megközelíthető Pozsonyt jelölték ki, ahová a magyar és cseh, illetve a német tanács egyaránt szeptember 2-án érkezett meg.¹¹⁶ A tárgyalódelegáció vezetője Batori volt: a Pozsony városi számadáskönyvben a tanács megvendégelésével összefüggésben új fejezetet nyitottak, és a címbe a *Wateryssth* szót írták, amiben, nehezen bár, de a vajda nevét fedezhetjük fel, akit itt tartózkodása idején a pozsonyi vezetőség többször is meghívott egy kis borozgatásra és hallakomára.¹¹⁷ Más kérdés, hogy Ulászló augusztus 23-án egy másik megbízólevelet is kiállított, amiben az esetleges titkos tárgyalásokra csak Bakócot, Schellenberg János cseh kancellárt és Baumkircher Vilmost jelölte.¹¹⁸

A tárgyalások nehezen haladtak, hiszen a német fél ragaszkodott az 1463. évi bécsűjhelyi szerződés megújításához, azaz, hogy Ulászló magtalan halála esetén Miksát illesse az ország és vele együtt használhassa a magyar királyi címet; emellett jelentős kártérítést is igényelt.¹¹⁹ Érthető okoknál fogva azonban az éppen győztes helyzetben lévő Ulászló követi erre nem voltak hajlandók, ezért a tárgyalások hamarosan megszakadtak: szeptember 23-án mindkét küldöttség elhagyta Pozsonyt,

110. Téves Tubero 75. azon állítása, hogy a János Albert elleni, Szapolyai vezette csatában a balszárnyon Batori vezette volna a könnyűlovasságot. A jobbszárny élén feltüntetett „Janum Chugbitium” (Jan Haugwitz) azonban valóban Szapolyai vezértársa volt az eperjesi csatában.

111. 1491. júl. 21-én Telegdi István alvajda ura nevében a szászsebesieket szólítja fel, hogy tartsák készenlétben lovasaikat és gyalogosaikat, mivel arról értesült, hogy a törökök óriási haderővel Erdélyre fognak támadni. DF 245379. – Két hónappal később az alvajda a Fehér megyei Ludasról parancsolja meg, szintén ura nevében, Szebennek, hogy tájékoztassák őt a törökökkel kapcsolatos hírekről, nehogy a szászok, a nemesek és az ország (ti. Erdély) összegyűlt haderejét feleslegesen tartsa fegyverben. DF 245384. – Szept. 14-én Geréb László erdélyi püspök ír a szászoknak, amelyben közli, hogy a felkelt szász, székely és nemesi hadakat a károkozások miatt mihamarább el kell bocsátani, ha a török nem támad. A püspök Kinizsihez küld követeket, hogy értesüljön a törökökkel kapcsolatos hírekről: DF 245453. – Végül okt. 16-án az alvajda Segesvárról ír a szebeni polgármesternek. Ebből kiderül, hogy a szászok már nem akarják hadaikat fegyverben tartani, mivel nincs hírük török támadásról. Az alvajda ezért – hivatkozva egy ezzel ellentétes brassói jelentésre – a felelősséget a polgármesterre hárítja. DF 245380. – Bonfini megjegyzi, hogy a törökök nyáron felégették Batori egyik mezővárosát: Bonfini V-II-33.

112. Bonfini V-II-64. – Az eseményekre l. *Kubinyi A.*: Két sorsdöntő i. m. 45.

113. A zsoldosok parancsmegtagadásáról: Bonfini V-II-41.

114. DL 74239. (aug. 24.)

115. DF 287329. (Kiadása: Beiträge zur Geschichte Ungerns unter der Regierung der Könige Wladislaus II. und Ludwig II. 1490–1526. Mitgeteilt von Friedrich Firnhaber. In: Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen II. Wien, 1849. [a továbbiakban: Firnhaber] 467–468.)

116. DF 277106. (50. Pozsonyi számadáskönyv, 69. old.)

117. DF 277106., 69–73. old. (1491. szept. 2., okt. 31., nov. 1.) – Tubero 69. csak Batorit és Bakócot említi a követek közül. – A szakirodalom általában Bakócot tekinti a küldöttség vezetőjének. Pl. *Fraknoi Vilmos*: Erdődi Bakócz Tamás élete. (Magyar történeti életrajzok 5.) Budapest, 1889. 45.

118. DF 287328. (Kiadása: Firnhaber 468–469.)

119. Bonfini V-II-66–67.

Bátoriék Budára utaztak a királyhoz.¹²⁰ Állítólag az északkeleti és déli frontról érkező rossz hírek, illetve egy német betörés kényszerítették végül arra a királyt és környezetét, hogy mégis elfogadják a kedvezőtlen feltételeket, egyben feladják Mátyás király még magyar kézen megmaradt ausztriai foglalását.¹²¹

A két küldöttség október 5-én ismét találkozott Pozsonyban.¹²² Egy hónap kellett ahhoz, hogy a részletekben megegyezzenek és a terjedelmes békeiratot megfogalmazzák. November 7-én a követek végül aláírásukkal hitelesítették a békeszöveget. Közismert, hogy Bátori helyett unokaöccse, György írta alá a dokumentumot, mivel nagybátyja nem tudott írni.¹²³ A Mátyás és Ulászló idején egyaránt gyakran követséget vállaló Bátori korosztályában az írástudatlanság nem volt rendhagyó eset; ennek ellenére nyilvánvaló, hogy tárgyalási szinten beszélt latinul, hiszen valószínűtlen, hogy a magyarul nem tudó Ulászlóval, illetve tárgyalópartnereivel ne tudott volna személyesen szót érteni.

A vajda november 11-én, Pozsonyban kelt levelével értesítette Szebent, hogy az egész kereszténység számára ártalmas háború végre lezárult, és a békét a tegnapi napon Pozsonyban kikiáltókkal kihirdettette. A többi úrral jelenleg is a béke ügyében – nyilván a cikkelyekben előírt kötelezettségek végrehajtásán – fáradozik.¹²⁴ A magyar küldöttség hamarosan visszatért Budára, ahol Ulászló december 6-án erősítette meg a békeszerződést.¹²⁵ A terjedelmes, számos részletkérdést is tartalmazó békedokumentumból bennünket most két rendelkezés érint csupán: az első, hogy a tárgyalásokon a vajda sikerrel elérte azt, hogy egy cikkely konkrétan előírja a Körös megyei, Miksa hadai által elfoglalt Zdenec részére történő átadását.¹²⁶ Ennek következményeként Budán, 1492. február 15-én a vajda, testvére, Bátori András, Perényi és Móroc immáron másodjára is módosításokat eszközöltek az utóbbi birtokainak ügyében megkötött kölcsönös örökösödési szerződésükön. Ennek lényegi eleme az volt, hogy mivel Bátori saját költségén és fáradságával szerezte vissza a zdeneci uradalmat és azt rögtön átadta Mórocnak, most kikötötték, hogy az uradalom egyedül a vajdát illeti meg 11 ezer forintos zálogösszeg fejében, de régi-új tulajdonosa haláláig a birtokában maradhat. A későbbi események láttán különös jelentőséget nyer az a kikötés, hogy ha Móroc szükségbe jutva birtokait zálogba kívánja bocsátani, és a másik két fél éppen nem tudja e birtokokat magához venni, akkor Móroc bárkinek zálogosíthat, kivéve Drágfi Bertalant, Bátori Szaniszlófi Miklóst (a somlyói ágból) és a Kusalyi Jakcs-fiakat.¹²⁷

A pozsonyi béke másik, Bátorit érintő előírása az volt, hogy a békeszerződés rendek általi megerősítésére összehívott országgyűlésen – amelyen sem a király,

120. DF 277106., 394. old.

121. Bonfini V-II-69–73.

122. DF 277106., 395. old. – Itt kell megjegyeznem, hogy egy okt. 7-i királyi oklevélben Bátori relátor-ként szerepel (DF 261931.). Ez vagy azt jelenti, hogy Bátori a küldöttség többi tagjához képest néhány nappal később ért vissza Pozsonyba, vagy azt, hogy ügyintézése megelőzte néhány nappal az oklevél kibocsátását.

123. „Ego Georgius de Bathor nomine patru mei domini Stefani de Bathor wayvode etc. scribere ignorantis recognosco propria manu.” (Jellemző egyébként a korra, hogy Güti Ország László lovász- és Rozgonyi László kamarásmester nevében, akik szintén nem tudtak írni, Bakóc Tamás írta alá az okmányt.) Firnhaber 492. – Vö. *Kubinyi A.*: Báthory Miklós i. m. 27.

124. DF 245146. – A követek nov. 13-án még Pozsonyban tartózkodnak: Sopron I/6. 87.

125. DF 287336. – Az osztrák követek nevében kiadott, azonos szövegű példány kiadása: Firnhaber 469–490., a magyarok által kibocsátott szöveg bevezetője és megerősítése: uo. 490–492.

126. „Item quantum ad castrum Zdentz attinet, conventum est, ut ex quo ad illud dominus wayvoda Transsilvanus plenum ius habere asserit, manibus suis per regiam Ro. maiestatem assignetur.” Firnhaber 486.

127. DL 71036. (Kivonata: Perényi 642. sz.)

sem Bakóc és Bátori beszéde nem tudta elérni azt, hogy a nemesség lelkesedésel fogadja a békefeltételeket,¹²⁸ sőt egyesek kifejezetten árulónak tekintették az értelmi szerzőknek tartott két követet,¹²⁹ úgyhogy végül Bátorinak és Szapolyai Istvánnak kellett a tömegeket lecsendesítenie¹³⁰ – a főbb méltóságviselőknek külön oklevélben is kötelezniük kellett magukat arra, hogy Ulászló családjának fiági kihalása esetére elfogadják Miksa és örököseinek trónutódlását. A Budára összehívott országgyűlésen a rendek nagy része március 7-én bocsátotta ki a németek részéről megkövetelt hitleveleket.¹³¹ Bátori erre nem csak erdélyi vajdaként, hanem koronaöröként is kötelezve volt: oklevelében ezért nem csak a Habsburg-örökösödés elfogadásáról tett hitet, hanem arról is, hogy ha ez bekövetkezik, átadja a szent koronát és Visegrád várát.¹³²

A hosszúra nyúlt országgyűlésen – amely Szapolyai Istvánt nádorrá választotta, így Bátori a világi méltóságviselők között a második helyre csúszott hátra – felmerült a Somogy megyei Zákány ügye is. A Dombaiak ugyanis, akik Miksához csatlakozó társaikhoz hasonlóan amnesztiában részesültek, visszakövetelték maguknak az uradalom egy részét, arra hivatkozva, hogy az a Zákányiaktól annak idején 1000 forintos zálogösszeg fejében a kezükön maradt. A bíróság helyet is adott kérésüknek, de Bátori azon érvelésére, hogy a zálogként lekötött vagyon jóval kevesebbet ér, úgy ítélte, hogy becsüljék fel ezeket, és Bátorinak csak a becsü szerinti összeget kelljen kifizetnie.¹³³ Két héttel később pedig a kizárt tulajdonos, Szerdahelyi Imrefi Mihály váltott ki iktatóparancsot a kastélyra és tartozékaira. Bátori nevében azonban május 1-én ellentmondtak,¹³⁴ így ez ügyben is per támadt, ami csak a vajda halála után, 1494 februárjában jutott nyugvópontra, amikor Bátori András visszaadta a kastélyt és tartozékait Imrefinek.¹³⁵ A zákányi kastély ennél fogva haláláig a vajda birtokában maradt.

5. Erdélyben

Az országgyűlést követően a főpapok és bárók még az egész áprilist együtt, Budán töltötték, hiszen e hetekben tárgyalták az országgyűlésről ekkorra halasztott, különösen fontos pereket. Május elején aztán a legtöbben elhagyták Budát.¹³⁶ Bátori két év elteltével ismét Erdély felé indult, de útközben vélhetően hosszabb időt töltött családj rezidenciáján, Nyírbátorban is, május 29-én ugyanis a Bátoriak birtokán, a Szatmár megyei Majtényben találkozunk vele.¹³⁷ Ezt követően ment

128. Bonfini V-II-80.

129. „... in Stephanumque Botherem atque Thomam antistitem, veluti huius rei authores, convicia iacta publicique honi eis obiecta proditio.” Tubero 79.

130. Bonfini V-II-85.

131. Firnhaber 511–528. – A bárók által kibocsátott hitlevélén Bátori Korvin János herceget követően a második, míg testvére és unokaöccse, Bátori András és György a 11–12. helyen szerepelnek, a méltóságviselők utáni első helyeken.

132. DF 287341. (Kiadása: Firnhaber 518–519.)

133. DL 6007. (1492. ápr. 1.), DL 14335. (1492. márc. 28.)

134. DL 19830–19831. (1492. ápr. 16., máj. 17.)

135. DL 19831. – Mikor 1494. febr. 21-én Bátori András lemond a kastélyról és tartozékairól, azaz a zákányi uradalom negyed részéről, említést tesznek arról, hogy e negyed ama negyed részen túl értendő, amit még István vajda adott át Imrefinek (DL 20153.). Ez talán azt mutatja, hogy mielőtt Imrefi pert kezdett volna Bátori ellen, javai egy részét már megkapta a vajdától.

136. Máj. 12-én a bácsi várban tartózkodó kalocsai érsek már arról számolt be, hogy Budán csak azok a főpapok és bárók maradtak, akik mindig a király mellett vannak: DF 290345., 297–298. old. (Kiadása: Wagner 47–48.)

137. DF 212295.

csak Erdélybe, talán a törökök felől érkező aggasztó hírek hatására: legkésőbb június 15-én már Tordára érkezett.¹³⁸

Úgy látszik, erdélyi útját a Geréb-testvérekkel támadt, az ország közvéleményét is foglalkoztató konfliktus is sietette. Az ügyről Váradai Péter kalocsai érsek vajdának, illetve Kinizsi Pálnak címzett egy-egy június 2-án kelt leveléből értesülünk: mikor az érsek, Geréb Péter ajtónállómester, illetve az országbírói és nádori ítélőmesterek a király utasításából májusban¹³⁹ a Valkó megyei Szatán tartózkodtak, az előbbieket között szóba került, hogy a vajda megsértődött a Geréb-testvérekre – közülük László volt az erdélyi püspök – és a rajta esett jogtalanság miatt a bosszúállás szándékával siet Erdélybe. A Kinizsinek írott levélből az is kiderül, hogy valójában a két fél familiárisai között támadt a sajnos nem részletezett „eset”. Geréb Péter az érsek előtt megesküdt, hogy nem volt tudomása az ügyről és nem állt szándékában semmilyen vajda vagy emberei elleni cselekmény, sőt arra is készen mutatkozott, hogy testvérei – esetleg jogtalannak bizonyuló – lépéseit a vajda számára orvosolja. Az érsek a vajdát és a Geréb-testvérek „apját”, Kinizsit egyaránt arra kérte, hogy a nézeteltérést fogott bírák útján tisztázzák, hiszen Erdély békéje forog kockán, ráadásul a török is vérszemmet kaphat, ha a belső ellenségeskedést látja, utóbbit pedig arra is buzdította, hogy levelek és küldöncök útján járjon közben „fiaíért” a vajdánál, nehogy ez az ország védelme helyett efféle üggyel foglalkozzon.¹⁴⁰

A konfliktus hátterét pontosan nem ismerjük – a vajda és az erdélyi püspök kapcsolata korábban sem volt zavartalan¹⁴¹ –, de talán egy momentumát azonosíthatjuk: az érsek levele előtt egy hónappal, április 30-án az uralkodótól adományt kapott a vajda egyik vezető familiárisa, Csesztvei Barlabási Lénárt, a későbbi alvajda. Az oklevél szerint azért kapta meg egy Tátéi István nevű nemes minden birtokát, mivel ez cinkosaival az éjszaka csendjében Bátori vidrátszegi (Küküllő m.) házára támadt, azt megostromolta, onnan kirángatta a vajda Kis Ambrus nevű tisztjét, akit életveszélyesen megsebesített, majd hagyta, hogy társai a helyszínen felakasszák, végül a házat teljesen kirabolta.¹⁴² Az oklevél nem keltené fel a figyelmünket, ha az adományt követő iktatásnál – mások mellett – nem éppen a Geréb-testvérek nevében mondtak volna ellent.¹⁴³ Ráadásul más forrásból azt is tudjuk, hogy Tátéi

138. DL 29551. – A hadi készülődésre I. Bonfini V-III-1-15. – Bonfini szerint (uo. 12.) Bátori a két román vajdával együtt 20 ezer katonát ígért a törökök ellen.

139. Az országbírói iroda – azaz az ítélőmester, Hásságyi István – oklevéladása május 3. (DL 19053.) és június 11. (DL 88764.) között szünetelt, a szatai küldetésre tehát ekkoriban kerülhetett sor.

140. DF 290345., 298–301. old. (Kiadása: Wagner 107–110.) – Az ügy közszájon forgott: „Auditur hic et communis fama vulgatur nescimus quem casum partibus Transsilvanis contigisse”. Uo. 298. old. – A vajdának írott levélből érdekes a következő megjegyzés: „optat [sc. Petrus Gereb] nichilominus amicitiam illam semel inter magnificenciam vestram et magnificum dominum Paulum de Kenys patrem suum conclusam et firmatam vel potius reintegratam salvam et inter utrasque magnificencias vestras et inter ipsos [sc. dominos Gereb] permanere”. Uo. 299. old. – Úgy tűnik, hogy Kinizsi fiaivá fogadta a Geréb-testvéreket, miáltal érthetővé válik, hogy korábban miért részesültek együtt komoly birtokadományokban (I. pl. DF 233471–473., 1491. máj. 8.).

141. *Kubinyi A.*: Báthory Miklós i. m. 23. (A hivatkozott adat: DF 246260.)

142. „... idem Stephanus his superioribus diebus collectis nonnullis complicitibus sceleris sui noctis in silencio ad domum et curiam propriam fidelis nostri magnifici comitis Stephani de Bathor iudicis curie nostre ac wayvode earundem parcium Transsilvanarum in possessione Wydrzeg habitam more predonico irruendo eandem curiam hostiliter expugnasse ac exinde nobilem Ambrosium Parvum officialem eiusdem domini wayvode letali vulnere sauciatum extraxisse et postea nullo iuris ordine observato laqueo suspensum permisisse et cum hoc universas res et omnia bona eiusdem protunc in eadem domo repertas et inventa abstulisse et asportasse dicitur”. DF 255039–255040.

143. DF 275392. – Vö. A Kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei (1289–1556). Kivonatokban közléteszi és a bevezető tanulmányt írta Jakó Zsigmond. I-II. Budapest, 1990. II. 2785. (1492. máj. 16.), miszerint az erdélyi káptalan eltiltotta a királyt bizonyos, a káptalant végrendeleti hagyatékként érintő birtok-

fogarasi várnagy volt,¹⁴⁴ e kastély viszont a Gerébek tulajdonában állott.¹⁴⁵ Bár a hosszú éveken át tartó per során az ellentmondók azzal védekeztek, hogy Tátéi minden vádpontban ártatlan, erre esküt nem mertek tenni,¹⁴⁶ és Tátéi sem éppen ártatlanságát igazolta azzal a lépésével, hogy a büntetés elől Törökországban keresett menedéket.¹⁴⁷ Az ügy további fejleményeiről sajnos nincsen értesülésünk. Hajlamos vagyok azonban azt gondolni, hogy Batori országbírói ítélőmestere, Hássági István 1492 júliusában azért kerekedett fel Budáról és ment Erdélybe urához, hogy a Batori-Geréb konfliktusban – talán békéltetőként – eljárjon. Hazafelé útjában, augusztus 21-én egyébként Nyírbátorba is betért.¹⁴⁸

1492 tavaszától az ország a szultáni haderő mindent elsöprő támadásától rettegett,¹⁴⁹ ami Batori nyári erdélyi tartózkodására is rányomta a bélyegét. A vajda június közepén, Tordán kapta a hírt, hogy Nikápolyba 5000 janicsár érkezett jelentős mennyiségű ágyúval felszerelve. Szemrehányást tett a brassóiaknak, amiért nem tartanak a helyszínen kémeket, így a hír késve érkezett meg hozzá, s elrendelte, hogy a város azonnal küldjön felderítőket az al-dunai városba. Közölte azt is, hogy a király megparancsolta neki: mindenkit, a szászokat is fejenként sorozza be. Ő azonban csak a már megbeszélte 60 jól felszerelt lovaszt kéri a várostól: ezeket a 15. napra, Csanádra rendelte.¹⁵⁰ Úgy tűnik, hogy az uralkodó a védelem megszervezésére kiutalta a vajdának a szászokra májusban kirótt 20 ezer forint¹⁵¹ egy tekintélyes hányadát, hiszen ez július 2-án, Medgyesen nyugtázta a Besztercétől átvett 2200 forintnyi adót (*taxa regia*).¹⁵²

A török hadjáratra végül nem került sor, talán a vajda szerencséjére is, hiszen Erdélybe érkezve súlyosan megbetegedett. Erről egy júniusi zenggi levél tájékoztat, ami hírül adja, hogy az uralkodó Mátyás király orvosát, István mestert küldte a vajdához Erdélybe.¹⁵³ Batori a júliust a Szászföldön töltötte, Medgyes után a hónap közepén Szászsebesen mutatható ki.¹⁵⁴ Itt egy olyan örömdetes esemény tanúja lett, amely talán kedvezően hatott törékeny egészségi állapotára is. A történetekről egy későbbi, 1494. július 10-én kelt vajdai oklevélből értesülünk. Eszerint Borsvai Benedek királyi jogügyigazgató Kolozsvárig utazott, hogy a vajdák, Losonci László és Drágfi Bertalan előtt az uralkodó nevében a következő panaszt fogalmazza meg: két éve egy Szászsebes közelében fekvő romváros mellett az aranymosók véletlenül egy jelentős színarany éremkincsre bukkantak. Elrejtői a kétoldalú, kisebb és nagyobb méretű érmekeket viaszba foglalták és a földbe ásták el. A leletet a néhai Batori

részek Vingárti Geréb Péternek és Mátyásnak történő eladományozásától. Az itt felsorolt birtokokon rendelkezett részekkel Tátéi István is.

144. DF 255039–40. (1492. szept. 4.)

145. Lásd pl. *Engel Pál: A magyar világi nagybirtok megoszlása a 15. században. II. rész.* In: *Uő: Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok.* Szerk. Csukovits Enikő. Budapest, 2003. 68., 138. jegyzet.

146. DF 255039–40.

147. Kolozsmonostor i. m. II. 2728. sz. – Az oklevél kiadójának véleményével szemben a csonka oklevél nem kelhetett 1491-ben, hiszen említést tesz Geréb László néhai Kis Péternek szóló magánadományáról. Ezt azonban a király 1493. dec. 29-én erősítette meg az akkor még élő Péternek (DL 30484.).

148. Hássági erdélyi útjára egy-egy júl. 22-i, illetve aug. 28-i budai tartózkodás között került sor. Lásd a függelékben közölt itinerárium adatait.

149. Pl. DF 247070., Bonfini V-III-1–15.

150. DF 246511. – Nem tudjuk, hogy a Fehér megyei Csanád faluról van-e szó, vagy pedig a püspöki székhelyről. Ha Batorit is Nándorfehérvár felmentésére rendelték, akkor természetesen az utóbbi, ha Erdélyt kellett védenie, akkor az előbbi.

151. DF 247070., DF 247412. (1492. máj. 18.)

152. DF 247413.

153. Óváry 710. sz.

154. Júl. 14–22. között, l. az itinerárium adatait a függelékben.

vajda elvette megtalálójától, akiknek „bőkezű” jutalom gyanánt csak a viaszt hagyta hátra. Borsvai leszögezte: mivel minden Magyarországon talált kincslelet a királyt és kincstárát illeti, a néhai vajda azt jogtalanul foglalta le magának, és örököse, András is minden jog híján tartja magánál. Bár a két vajda elrendelte Bátori András megidézését, a per további történéseiről nincsen adatunk.¹⁵⁵ Az azonban bizonyos, hogy a kincs a Bátoriaknál maradt. 1503-ban ugyanis a Bátoriak két familiárisa, Perkedi (más forrásban Ártányházi) László diák és Székelyi Kis Mihály feltörte a Bátoriak nyírbátori házában lévő, nyilván kincstárként hasznosított bolthajtást, és onnan számtalan értékes tárgyat loptak el. Mikor azonban Lengyelország felé menekültek, a Bátoriak nyomukba eredő emberei Bártfán utolérték és az itteni harmincadossal fogságba vették őket. A megkárosított család és a város közötti, ezzel kapcsolatos élénk levelezésben említést tesznek a néhai Dáriusz király 762 aranyforintjáról is,¹⁵⁶ amely összeg talán kiegészítendő még 98 „régí pénzzel” (*antiqua moneta*).¹⁵⁷ Természetesen nem állíthatjuk azt, hogy mindössze ezt a 860 darab érmét tartalmazta volna a szászsebesi kincs.¹⁵⁸

6. A székelyföldi akció és a lemondás

A vajda a kincs lelőhelyéről Nagyszebenbe, majd innen ismét Tordára ment, ahol augusztus végén az erdélyiek számára bírói közgyűlést tartott.¹⁵⁹ Az ősz elején kerített sort híres székelyek elleni fellépésére, ami a székely közösség Ulászló királyhoz szóló folyamodványának köszönhetően elég jól ismert.¹⁶⁰ Mielőtt azonban

155. DL 34939. – A panasz így hangzik: „in anno, cuius tertia instaret revolutio, quidam aurilavatores in partibus istis Transsilvanis prope civitatem ipsius domini nostri regis Zazsebes vocatam, in loco cuiusdam antique et desolate civitatis magnum thesaurum puri auri in moneta dupplici, maiori scilicet et minori cera pura undique coopertum et in terra absconditum casu invenissent, qui quidem thesaurus, licet antiqua et approbata lege et consuetudine huius regni requirente ad prefatum dominum nostrum regem spectaverit et pertinuerit ac fisco maiestatis sue applicari debuerit, tamen magnificus condam comes Stephanus de Bathor iudex curie dicti domini nostri regis et wayvoda dictarum partium Transsilvanarum agens tunc in humanis huiusmodi thesaurum modo premissis inventum a dictis inventores dicta cera illis solummodo relicta totaliter preter voluntatem dicti domini nostri regis abstulisset et pro se ipso recepisset ac quousque supervixisset, erga se conservasset, ipso vero condam comite Stephano de Bathor viam universe carnis ingresso dictus thesaurus in manus magnifici Andree de eadem Bathor, fratris carnalis dicti condam comitis Stephani devenisset, qui ipsum thesaurum similiter preter voluntatem prefati domini nostri regis erga se conservaret et detineret etiam modo potencia mediante in ipsius domini nostri regis sueque regie dignitatis preiudicium et contemptum valde magnum.” – Az oklevelet ismerteti: *Entz Géza*: Középkori tudósítás kincsleletről. Numizmatikai Közöny 67–68. (1967–68) 97–99., aki viszont a következőkben tévedett: 1. a „harmadik éve” kifejezés nem 1491-re, hanem 1492-re utal, amit a vajda itineráriuma is igazol; 2. a szövegben nem aurilavatores, hanem aurilavatores szerepel, és a szöveg helye már csak ezért sem értelmezhető úgy, hogy itt a „kincskeresők” első hazai okleveles említéséről van szó.

156. Bártfa II. 3741., 3745., 3747. sz. – A három oklevél teljes szövegét Tóth Norbert bocsátotta a rendelkezésemre, amit ezúton is köszönök neki.

157. DF 216638. (Regesztája: Bártfa II. 3751. sz.)

158. Az irodalomban többször is felmerült, hogy a Bátoriak részben e kincsből fedezhették nyírbátori építkezéseiket. *Entz G.*: Középkori tudósítás i. m. 99., *Németh P.*: A nyírbátori Szent György-templom i. m. 381. (18. jegyzet), *Horváth R.*: Ecsedi Bátori István i. m. 268.

159. Júl. 22-én, Szászsebesen kelt oklevelében tesz említést arról, hogy Tordán hamarosan közgyűlést tart („in proxima futura congregatione regnicolarum Thorde celebranda”): DF 244128. – Tordán kimutathatóan aug. 20–24. között tartózkodott, de az adatok foghíjasak: az aug. 6-i szebeni tartózkodás után, illetve a szept. 3-i medgyesi előtt nincs több adatunk (l. az itinerárium adatait).

160. Székely okl. I. 272–280. – Magyar fordítása és kissé egyoldalú elemzése: *Szabó K.*: Báthori István i. m. 675–679., 701–704. – Legújabb: *Jakó Zsigmond*: A székely társadalom útja a XIV–XVI. században. In: *Uő*: Társadalom, egyház, művelődés. Tanulmányok Erdély történelméhez (METEM Könyvek 18.). Budapest, 1997. 40–41.

megpróbálkoznék az események bemutatásával, szükségesnek látszik az 1492 végén keletkezett¹⁶¹ panaszlevél részletes ismertetése.

A székelyek alapvetően arra panaszkodtak, hogy régi jogaikat a vajda lábbal tiporja. Hangsúlyozták, hogy koronázása után az uralkodó a Geréb-testvérek útján¹⁶² esküt tett arra, hogy jogaikat tiszteletben tartja és megőrzi, vajdája viszont erős haddal jött közéjük, Udvarhelyen hallatlan módon egy kastélyt épített, ennek munkálataira és fenntartására pedig különböző terményszolgáltatásokat és munkajáradékot rótt rájuk. A többi panasz tulajdonképpen e fő érv további hathatós alátámasztására szolgál. A szövegen végigvonul a székelyek hűségének, illetve annak a bizonygatása, hogy a királyhoz eljutó hírekkel ellentétben az uralkodó által előírt szolgáltatásokat ők készek voltak teljesíteni, de a vajda ezt megakadályozta, a befolyó adók jelentős részét emberei elsikkasztották, azon jövedelmeket pedig, amelyekre támaszkodva katonai szolgálataikat teljesítik, a vajda lefoglalta az épülő kastély számára. Panaszkodtak a vajda számukra káros „személyzeti” politikájára: embereit olyan hajadonokkal házassítja ki, akiknek nincsen fiútestvérük, és az apa halála után lefoglalja részükre a hagyatékot. A vajda szolgálatában álló székelyeket, akik a király előtt nevükben megjelentek, nem követeiknek, hanem hazájuk árulóinak tartják. A dokumentum legügyesebb fogása kétségtelenül az, amikor összehasonlításként közlik: az uralkodó a délvidéket óriási költségen védelmezi, az mégis elnéptelenedett, míg ők ingyen óvják mindeztől lakotként megmaradt határaikat. Majd hozzáteszik: a vajda miatt már így is sokan „szántanak” a havasalföldi vajda földjein, és ha Bátor i árokfutása nem ér véget, mindannyian átköltöznek oda.

A panaszok egy másik része jól irányzottan arra volt hivatott, hogy a vajdát neki tulajdonított felségsértő kijelentésekkel a király előtt befeketítsék. Bátor i állítólag még Ulászló megválasztása előtt azt mondogatta, hogy „ő olyan királyt kíván választani, akit bármikor a hajánál fogva rángathat.”¹⁶³ Azt is kijelentette, hogy „ő Erdélyben egyszerre király és vajda, és hogy akik felséged elé kívánnak járulni, azoknak nem árt, ha két fejük van, hogy ha az egyiket elveszítenék, maradjon még egy másik is”. A székelyek szerint Bátor i azt terjesztette, hogy „a vajdaságot felséged örökbe adta neki”.¹⁶⁴ De azt a mondatot is a vajda szájába adták, hogy „ha felséged azoknak a székelyeknek, akiket (a vajda) száműzött, akár hétszer is megkegyelmezne, ő (ezt az intézkedést) akkor is semmibe venné”.¹⁶⁵ Bár korántsem lehetetlen, hogy a vajda egy jóhangulatú poharazgatás után mondhatott hason-

161. A szöveg kiadója a keltezés nélküli folyamodványt előbb 1493-ra, majd egy jegyzetében a 277. oldalon – helyesen – 1492 végére datálta. – Mivel a szöveg szerint Bátor i volt az akkori vajda, illetve többször említi Erdélyből való távozását, amire okt. 20. (Déva) és nov. 2. (Világosvár) között került sor (l. a függelék), kézenfekvő, hogy a panaszlevelet ezt követően, az év végén szerkesztették meg.

162. E követség időpontja kétséges. A király 1491. jan. 2-én megbízólevelet állított ki a szászokhoz küldött Geréb László püspök és testvére, Péter ajtónállómester részére (DF 245388.). Ennek ellenére lehet, hogy a panaszlevél által „a koronázás utánra” datált követségre még novemberben sor került. Erre esetleg abból következtethetünk, hogy 1490. november elején – valószínűleg 3-án, az oklevél csonka – Geréb Péter adományt kapott a Közép-Szolnok megyei Mihályfalvára, amelyet még nov. 19. körül a részére is iktattak. Nem kizárt, hogy az iktatás igen gyors végrehajtása összefüggésben áll a Gerébek erdélyi útjával.

163. „ipse regem eligere vellet, cuius crines continuo in manu tenere posset”. Székely okl. I. 279.

164. „Nam asserit se regem et wayvodam esse in Transsylvania, dicens eo, qui ad maiestatem vestram accersiri volunt, duo capita habere debere, ut si unum amittere contingat, alterum accipere valeant. Insuper dicit, quod wayvodatum vestra maiestas in perpetuum sibi contulisset, quod non est auditum, cuius taliter collatum fuisse.” Székely okl. I. 276.

165. „Retulit eciam, quod quos Siculos ipse exulavit, si vestra maiestas ipsis sepcies graciám faceret, ipse nunquam tamen observare vellet”. Székely okl. I. 277.

lőkat, e panaszokkal óvatosan kell bánni. A korszakban a panaszosok ugyanis gyakran folyamodtak ehhez a módszerhez, különösen, ha náluk hatalmasabb vagy éppen a király által kedvelt személyek ellen tettek feljelentést. A véglesi uradalom (Zólyom megye) népei 1491-ben például azt mesélték el urukról, Justh Andrásról, hogy mikor kézbesítették neki a király parancslevelét, ez kijelentette, hogy „még ha egy szekérnyi levelet is hoztok a királytól, akkor sem törődök ezzel az üggyel”.¹⁶⁶ Hasonló a helyzet a familiárisok túlkapásairól beszámoló panaszok egy részével is. Az asszonyok és hajadonok elleni kegyetlenkedések, illetve a kisgyermek megégetésével történő fenyegetőzés toposz-számba megy. A véglesiek idézett panaszukban természetesen nem hallgatták el, hogy uruk familiárisai „kardjaikkal a bölcsőkben fekvő kisgyermekeket megsebesítették”.¹⁶⁷

A vajda és a székelyek konfliktusának értelmezési kísérleténél nem lehet eléggé hangsúlyoznunk ugyanakkor azt a szempontot, hogy az eseményeket kizárólag a székelyek szemszögéből ismerjük, köszönhetően folyamodványuk fennmaradásának. Az ügyet egészen más színben tünteti fel, ha kísérletet teszünk a másik fél álláspontjának a megértésére. Egyes elszórt adatok ugyanis arra engednek következtetni, hogy Mátyás halálát követően a Székelyföldön is kaotikus állapotok alakultak ki. Erre utal a panaszlevél is: Ulászló király a koronázás után Geréb László püspök és testvére, Péter útján amnesztiát biztosított az elmúlt időszak székely „mozgolódásaiban” (*motio*) részt vettek, illetve a János Alberthez csatlakozók számára. Ezzel azonban nem állt helyre a béke. 1491 legelején küldönc érkezett Budára a szebeniek levelével; mivel a király ekkor már elindult Kassa felé, a szász „ifjút” a fővárosban maradt Osvát zágrábi püspök, kincstartó fogadta. A püspök január 13-án kelt válaszából tudjuk, hogy a levélben a szebeniek két témáról írtak: Szászváros-székről (azaz nyilván Szászváros önállósulási kísérletéről a hét szász szék közösségétől¹⁶⁸), illetve arról, hogy az előző napokban, tehát nyilván 1490 vége felé, a székelyek fosztogatásaikkal jelentős károkat okoztak a szász Drauz (Daróc) lakóinak. A püspök válaszában közölte, hogy a küldöncöt a levéllel együtt továbbküldte a királyhoz.¹⁶⁹ Az ifjú Mohinál érte utol Ulászlót, aki január 18-án írt levelében türelmet kért a szászoktól. Közölte, hogy megértette, mostanság milyen károkat és jogtalanságokat szenvednek el a székelyektől, és ígéretet tett arra, hogy amint véget ér a János Albert elleni háború, azonnal visszaküldi a vele lévő Bátori vajdát Erdélybe, akit már most tájékoztatott az ügyről és teljes felhatalmazást adott neki arra vonatkozólag, hogy a szászokat a székelyek részéről kártalanítsa.¹⁷⁰

166. „dum eadem litteras sibi presentassent, idem Andreas ... dixisset si in uno curru litteras nostras [sc. regis] eidem portarent, non vellet curare”. DL 63348. (Regesztája: Justh család levéltára 1274–1525. Közzéteszi Borsa Iván. [A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 20.] Budapest, 1991. 402. sz.)

167. „pueros in incunabulis gladiis eorum vulnerasset”. Uo.

168. Erre több korabeli adat is rendelkezésre áll, pl. 1491. júl. 8-án a király és Bátori egyaránt a fehérvári ostromtáborból szólítja fel a szászvárosiakat, hogy ne szakadjanak el a hét szász széktől, hanem annak engedelmeskedjenek és a megszokott adókat fizessék: DF 245390., DF 245145. A két oklevél kiadása: Urkundenbuch zur Geschichte der Stadt und des Stuhles Broos bis zum Uebergang Siebenbürgens unter Erbfürsten aus dem Hause Oesterreich (1690). Von Dr. Albert Amlacher. Hermannstadt, 1897. (a továbbiakban: Szászváros) 51–53.

169. „tum ex parte sedis Zazwaras, tum etiam ex parte iniuriarum ac spoliis civibus et inhabitatoribus possessionis Draws per Siculos his diebus preteritis illatorum”. Szászváros 50–51., Székely oklt. V. 30–31.

170. „ex parte illorum dampnorum et iniuriarum vestrarum, quibus his novissimis temporibus Siculi vos affecerunt”, illetve János Albert legyőzése után rögtön „fidelem nostrum magnificum comitem Stephanum de Bathor wayvodam parcium illarum nostrarum Transsilvanarum, qui nunc continue lateri nostro adheret, ad illas partes Transsilvanas remitteremus, cui iam informationem et plenam nostram

Mint láttuk, a vajda a politikai események miatt még másfél évig nem tudott Erdélybe menni, de amikor végre 1492 nyarán megérkezett, a török elleni védelem megszervezése, majd a tordai bírói közgyűlést követően hozzálátott a rendteremtéshez. Erre már augusztus elején előkészületeket tett, amikor is Nagyszebenben tartózkodva a várostól három ágyút (két hofnicát 32 kőgolyóval és egy tarackot 20 kőgolyóval), 16 szakályas puskát két mázsa puskaporral, két ácsot, két puskást és más szükséges eszközöket kért. A tordai gyűlés után, szeptember 3-án látta elérkezettnek az időt arra, hogy Medgyesből elküldje egyik familiárisát, hogy felügyelje a hadiszerek hozzszállítását.¹⁷¹

A vajda ezt követően hatolt be Székelyföldre, és valamikor szeptember 17. előtt¹⁷² hadaival tábornort Székelyudvarhely mellett. Itt egyfelől valóban hozzákezdett a kastély – jelen esetben valamiféle szerényebb katonai erődítmény – építéséhez, hiszen október 4-én már haza is küldte a Szébentől kapott s „az udvarhelyi kastély munkálatait befejező” ácsokat, persze „kérve” a várost, hogy fizessék ki ezek munkabérét.¹⁷³ Másfelől a székelyek számára szeptember végén közgyűlést tartott, az okleveleket hol Udvarhelyről, hol a mellette lévő táborból keltezve.¹⁷⁴ Október 7-én már Segesvárott volt, és ezt követően már nem tért vissza többé a Székelyföldre. A panaszlevélbe foglalt túlkapásokról nem hallunk ez időben, sőt a Sepszi széktől függetlenedni kívánó Szentgyörgy mezőváros ügyében – meghallgatva a szászok véleményét is – a Sepszi széki székelyek javára döntött.¹⁷⁵

Magától értetődő, hogy amíg a vajda Székelyföldön, illetve annak vonzáskörzetében tartózkodott, a székelyek moccani sem mertek. Amint azonban novemberben a vajda elindult Budára,¹⁷⁶ megkezdődött a szervezkedés. A székelyek közössége december 2-án, Nagysolymosról levelet intézett a szebeniekhez (és nyilván a többi szász székhez is), amelyben a Mátyás király halála után az erdélyi három nemzet között létrejött sárdi megállapodásra hivatkoztak: ez ugyanis azt is tartalmazta, hogy ha a székelyek jogait megsértene, akkor a többi nemzet felsorakozik mellettük és együtt követelik jogaik tiszteletben tartását, különben fő- és jószág-

facultatem et auctoritatem dedimus, ut vobis de et super omnibus dampnis et iniuriis, quibus vos per ipsos Siculos lacessiti estis, ex parte eorundem taliter satisfaciatis, quod contenti eritis ...” DF 245133. (Kiadása: Székely oklt. V. 31–32.)

171. „commiseramus vobis, ut ista ingenia nobis transmittere deberetis, videlicet hophniczas duas et ad ista triginta duos lapides, item unum tharazk ad hanc viginti lapides, item Zakalos XVI, item pulveres duabus maassis, item carpentarios duos, pixidarios similiter duos et cum omnibus aliis attinenciis”. DF 245891. – Vö. Szabó K.: Báthori István i. m. 678.

172. E napról való első „in castris nostris prope Udwarhel metatis” keltezése: DL 59816.

173. „Carpentarii vestri perficientes labores huius castelli Wdwarhel ad propria remeabunt.” DF 245391. – Az oklevél téves, dec. 3-i keltezéssel való kiadása: Székely oklt. III. 123. – Itt jegyzem meg, hogy nem találtam bizonyítékát annak, hogy Bátori Marosvásárhelyen is erődítéseket végzett volna. Szabó K. ennek kapcsán Orbán Balázs: A Székelyföld leírása. IV. kötet. Pest, 1870. 111.-re hivatkozik, ez pedig Carolus Franciscus Palma: Notitia rerum Hungaricarum, Pars II. Pestini, Budae et Cassoviae, 1785. 474.-re, ahol viszont erről szó sincs. (Utóbbi szerző az eseményeket Tubero alapján ismerteti.) – Vö. Sőfalvi András: A székelyudvarhelyi Csonkavár. Castrum 2007/2. 71., 34. jegyzet: egy 1487. évi adat „Wararokya”-t említ Vásárhelyen, ami azonban nem bizonyíték Bátori erődítésére.

174. „in convencionem nostram generali universitati Siculorum feria quarta proxima ante festum Beati Michaelis archangeli in Wdwarhel celebrata [szept. 26.]”. DF 247122., „cum nos feria secunda proxima post festum Beati Michaelis archangeli [okt. 1.] unacum nonnullis nobilibus et Siculis in castris exercitus nostri prope Wdwarhel metatis fuisset constituti”. DF 261063. – Az udvarhelyi oklevelek felsorolását és keltezési helyét l. az itineráriumban.

175. DF 247122., vö. még DF 278772. (okt. 7.) – A székelyföldi akció alatt szászok is tartózkodtak a vajda környezetében, hiszen egyrészt az ő ügyeiket is tárgyalta (l. pl. DL 59816., 1494. szept. 17.), illetve nyilván azért is, hogy a fentiek fényében a szászoknak a székelyek részéről igazságot szolgáltatasson (erre viszont nem maradt bizonyító fenn adat).

176. Lásd az itinerárium adatait.

vesztésben bűnhődjenek. Miként későbbi folyamodványukban, úgy e levélben is bizonytalanságuknak adtak hangot, hogy vajon a vajda a király tudomásával vagy a nélkül nyomja el őket. Kérték tehát a szebenieket, hogy küldjék el követeket hozzájuk, hogy az ország valamennyi nemesével együtt fogalmazzák meg az uralkodóhoz írandó kérvényüket, régi jogaik betartását kérve. Majd hozzátesszik, hogy ha valaki nem küldené el képviselőit, annak birtokait a már összegyűlt lovas és gyalogos katonáikkal megszállják.¹⁷⁷ Bár a szebeni polgármester elküldte követét, hogy híreket kapjon a székelyek szervezkedéséről,¹⁷⁸ az a tény, hogy a nyilván nem sokkal ezt követően, talán december közepén kelt panaszlevél egyáltalán nem utal az erdélyi nemességre és a szászok támogatására, azt sejteti, hogy a székelyek az ő személyükben nem találtak hathatós pártfogókra. (Ez persze a szászok részéről teljesen érthető, hiszen, mint láttuk, ők voltak az elmúlt időszak székely mozgólódásainak a kárvallottjai.)¹⁷⁹

Bátori székelyföldi akcióját a szakirodalom általában a székelység körében bekövetkezett társadalmi változásokkal magyarázza: a székely társadalom egy része felhagyott volna hagyományos, katonai jellegű életmódjával, és az így elvesztett katonai potenciál pótlására kívánta volna a vajda – az erőskezü Mátyás király kezdeményezésére – a közszékelyeket megadóztatni, illetve őket összefogva egy uradalmat létrehozni, hogy a jövedelmet zsoldosok tartására fordítsa.¹⁸⁰ Magam az akció mögött ugyanakkor nem keresek ilyen mély összefüggéseket. Közismert, hogy a Székelyföldön nem volt királyi vár, ami a vajdának bázisul szolgálhatott volna a rendteremtéshez. A Mátyás halála utáni időszak ugyanakkor ismételten megmutatta, hogy a térség békéjét a székely mozgólódások komolyan fenyegetik. Adódott a következtetés – talán nem csak a vajda, hanem a király környezete számára is –, hogy a Székelyföldre történő bevonulással és ott egy katonai bázis építésével helyre lehet állítani és a továbbiakban jobban fenn lehet tartani a rendet. Udvarhelyi stratégiai szerepére kiváló példa, hogy a 16. század második felében a kolostor erődítésével létrehozott várat „Székelytámad”-nak nevezték.¹⁸¹ Az akció véleményem szerint nem volt más, mint a székelység megfélemlítése és megzabolázása érdekében végrehajtott erőfitogtatás.

A székely folyamodvány – feltehetően karácsony vagy újév környékén – meg is érkezett a királyhoz. Mielőtt azonban átadnánk a szót Tuberónak, aki igen részletesen ismerteti az ezt követő fejleményeket, ismertetnünk kell egy fontos eseményt, amely hozzájárulhatott ahhoz, hogy az uralkodó és környezete végképp megelégedje Bátori túlzott hatalmát és annak korlátozására szánja el magát. Történt ugyanis, hogy az 1492. év végén elhunyt a Meggyesaljai Móroczok utolsó férfisarja, István, akinek a birtokai – mint feljebb láthattuk – az 1490 szeptemberében megkötött,

177. Székely oklt. III. 122–123.

178. „Misso nuntio in causis provincie super tres dietas exploraturo novitates de Siculis flor. I.” Székely oklt. III. 123–124. (Keltezés nélküli bejegyzés a szebeni polgármester számadásában.)

179. A történeti kronológia azon adata, miszerint a székely zendülést a szászok is támogatták, általam nem ismert forrásra megy vissza: Magyarország történeti kronológiája I. A kezdetektől 1526-ig. Főszerk. Benda Kálmán, szerk. Solymosi László. Budapest, 1986.³ 321.

180. Erdély története. Első kötet. A kezdetektől 1606-ig. Budapest, 1987.² 363. (A vonatkozó rész *Makkai László* munkája.); *Jakó Zs.*: A székely társadalom i. m. 40–41., aki az udvarhelyi várépítést is Mátyás királyhoz köti, mivel „a Mátyás halála utáni zűrzavaros másfél esztendő alkalmatlan volt a várépítésre”.

181. *Sófalvi A.*: A székelyudvarhelyi Csonkavár i. m. 68–72., ahol a szerző ismerteti a Bátori-féle akció legfrissebb szakirodalmát. – A Bátori által épített kastélyt szintén a kolostorépület megerődítéseként értelmezi. Az általa erre bemutatott régészeti leletanyag azonban még nem bizonyító erejű (egyelőre még csak egy ívelten húzódó falmaradványt sikerült a 16. századi erődítés előtti korra keltezni. Uo. 72.).

majd többször kiegészített kölcsönös örökösödési szerződés értelmében elvileg a vajda családját és a Perényiek ugocsai ágát illette. A királyi tanács ülésén természetesen felmerült az örökség kérdése: bár a király és legszűkebb környezete nyilván szerette volna, ha a vagyon – legalább részben – a koronára háramlik,¹⁸² az ülésen Batori vajda és Drágfi Bertalan kamarásmester egyaránt magának követelte a birtokokat. Ulászló a főpapokkal és bárókkal ezért olyan rendeletet (*statutum*) hozott, hogy az uradalmak maradjanak az özvegy kezén mindaddig, amíg az ügyben tartandó későbbi tárgyalások eredményének megfelelően átadja azokat a győztes félnek. A király ki is küldte megbízottját (*nuntius*), Kamicsáci Horvát Márk királyi palotást, hogy kézbesítse ezirányú rendeletét az özvegynek (és vélhetően azért is, hogy lefoglalja a vagyont és névlegesen az özvegy nevében kormányozza azt). Horvátot azonban, mikor éppen be akart menni a Szatmár megyei színyéri várba, Batori András – a vajda ösztönzésére – familiárisaival elfogatta, értékeit a király levelével együtt elvétette és egészen addig fogságban tartatta, míg a Batoriak lefoglalták a Móroc-javakat; ezt követően viszont a levelet visszaszolgáltatta neki, majd hazaküldte a királyhoz.¹⁸³ Mivel a Batoriak és Perényiek általi lefoglalás 1492. karácsony és újév között zajlott le,¹⁸⁴ ezért a dolgavégezetlenül visszatért Horvát Márk egyidőben futhatott be a székelyek küldöttségével, óriási megrökönyödést keltve az udvarban.¹⁸⁵

Tubero elbeszéli, hogy a székelyek gyakran keresték fel a királyt panaszukkal, mivel a vajda kegyetlenül bánt velük („e férfiú nem csak szigorúbb volt a kelleténél, hanem adáz haragú is”). Most jó szívvel volt hozzájuk, mert a vajda kezdett már terhessé (*gravis*) válni a szemében, hiszen „mindent a saját tetszése szerint akart elintézni”. Ezért gyorsan hazaküldte a székelyeket, nehogy a vajda gyanút fogjon, majd később a Batori iránt ellenszenvvel viseltető Bakóc Tamás tanácsát kérte. A kancellár azzal az ötlettel állt elő, hogy adjanak Batori mellé egy vajdatársat, amit nyilván méltatlannak fog tartani és lemond; de ha el is viselné a döntést, hatalma akkor is a felére csökken. A király az ötletet elfogadta, majd annak érdekében, hogy a vajda e lépést ne kifejezetten ellene irányuló intézkedésnek vélje, elhíresztelték, hogy minden – területi illetékességgel rendelkező – méltóságviselő társat kap maga mellé, és néhány helyen ezt rögtön keresztül is vitték. Batori természetesen el volt keseredve a döntéstől, ezért Bakóc magát barátjának tetteve felkereste őt és miközben vigasztalta, rábeszélte, hogy inkább mondjon le időlegesen a vajdai

182. Lásd a következő jegyzetben idézett oklevelet, amely hangsúlyozza a király háramlási jogát a Móroc-birtokok kapcsán. – Az uralkodó eddigi tapasztalatai azt mutatták, hogy a kúria jogászai segítségével ez lehetséges. 1492 végéig két nagy vagyon birtokosa halt meg fiúörökös nélkül: 1491–92 fordulóján Rozgonyi László kamarásmesternek, míg néhány hónappal később távoli rokonának, Rozgonyi János országbíró fiának, Istvánnak szakadt magva. E vagyonból az uralkodó három váruRADALMAT szerzett meg (Csókakő, Vitány és Makovica).

183. Az eseményeket részletesen elmeséli Borsvai Benedek királyi jogügyigazgató 1493. jan. 21-én kelt panasza: DL 19947. – A történeteket egy-egy apróbb eltéréssel említi egy 1494. jan. 24-i oklevél is: DL 20136. Ebben például az szerepel, hogy a birtokokat Batori István és Perényi János foglalta le (ez nyilván így is van, András nyilván csak a végrehajtásért felelt), illetve, hogy a feleknek a Móroc-birtokok ügyében irataikat 1493. Mihály-napi nyolcadán kell bemutatniuk.

184. 1493 őszén a Batori Szaniszlófiak újévet (DL 71049. – Kivonata: Perényi 659. sz.), míg később több esetben 1492 karácsonyát jelölik meg mint a lefoglalás időpontját (Pl. 1520. jan. 28.: DF 261120., 1520. márc. 16. DL 82544., kiadása: *Horváth Richárd–Neumann Tibor–C. Tóth Norbert*: Oklevelek a Batori család történetéhez. Szabolcs-szatmár-beregi Szemle 41. [2006] 357–358.) – Vö. *Neumann T.*: Verbóci i. m. 293. és 22. jegyzet.

185. Borsvai fentebb idézett panasza (DL 19947.) hangsúlyozza, hogy mindez „in offensam regie dignitatis et maiestatis”, „potencia mediante in preiudicium et offensam vilipendiumque dicti domini nostri regis eiusdemque dignitatis valde magnum” történt.

tisztségről, hiszen a király úgy se fog találni a helyére olyat, aki hozzá hasonló tekintéllyel rendelkezik és olyannyira kiváló katona, mint amilyenre Erdélynek szüksége van, ezért hamarosan úgy is megkérné őt, hogy vállalja el újra a tisztséget, és akkor nagyobb befolyása lesz, mint valaha. Bátori ennek hatására le is mondott a vajdaságról.¹⁸⁶ Az elbeszélés, mint alább látni fogjuk, sok valóságtartalommal rendelkezik – a Bátorinál tett látogatás leírása ugyanakkor a valóságtól teljesen elrugaszkodottnak tűnik, életpályája alapján ugyanis a vajda nem lehetett ennyire naív.¹⁸⁷ A vajdaváltás körülményeiről szóló többi forrásunk jelentősen árnyalják, illetve kiegészítik a dalmát történetíró értesüléseit.

A vajda 1493. január 18-án nyújtotta be a lemondását, amit Ulászló elfogadott és még ugyanezen a napon betöltötte a megüresedett tisztséget.¹⁸⁸ Döntéséről másnap az erdélyieket is értesítette: levelében úgy fogalmazott, hogy a vajdaságot jóindulata fenntartása mellett elvette Bátoritól, akinek a helyére Losonci László tárnok- és Drágfi Bertalan kamarásmestert nevezte ki.¹⁸⁹ Az új vajdák kinevezése valóban jól beleillik azon kormányzati reformba, amelyet Tubero is említett: tudjuk ugyanis, hogy az év elején a király több délvidéki tisztségben érvényesítette a történetírónál olvasható „minden helyre két tisztségviselő”-elvet. Bartolomeo Castiglione milánói követ 1493. február 15-én, Zenggben kelt jelentése szerint a király Horvátország és Szlavónia, a Jajczai és nándorfehérvári bánság élére egyaránt két-két bánt nevezett ki. Ugyanez a forrás arról is beszámol, hogy a király dalmát-horvát-szlavón bánná nevezte ki a korábban ezt a méltóságot már betöltő Vingárti Geréb Mátyást, aki azonban helyszínre utaztában, átveendő a bánságot, útközben meghalt.¹⁹⁰ Emiatt történhetett az, hogy noha a király az addigi bánnal, Egervári Lászlóval Budán tárgyalásokat folytatott és a bánság átadásával összefüggésben február 6-án el is számolt vele,¹⁹¹ a nagyhatalmú bán még fél évig viselhette tisztségét, hogy azután a tárnokmesterséggel vigasztalódjon. Egervári esete arra utal, hogy az átfogó kormányzati reformnak nem csak Bátori volt a célpontja. Célja láthatóan a királyi hatalom erősítése és a jobb ellenőrizhetőség elérése lehetett az által, hogy a tisztségekkel járó katonai hatalmat megosztotta két méltóságviselő között. Az azonban bizonyos, hogy e szempontok érvényesítése leginkább a két legnagyobb területi hatalommal rendelkező báró, Bátori és Egervári esetében hozhatott gyors eredményt.

186. Tubero 84–86.

187. Fraknoi Vilmos Tubero e passzusát úgy értelmezte, hogy Bakóc arra vette rá Bátorit, nyújtsa be lemondását, amit az uralkodó úgy se fog elfogadni. *Fraknoi V.*: Erdődi Bakócz i. m. 65–66.

188. Az időpontra abból lehet következtetni, hogy egy jan. 17-i parancslevél (DL 46212.) a *vajda és alvajda*, míg egy jan. 18-i (DL 30482.) a *vajdák és alvajdák* jelenléte elé idéztet.

189. „nos wayvodatum illarum parcium ac comitatum Siculorum a fidele nostro magnifico comite Stephano de Bathor iudice curie nostre salva gracia et benivolencia nostra erga eundem permanente auferentes”. A hét szász székhez (DF 245165.) és Besztercei városához (DF 247418.) szóló példányok maradtak fenn. Ezek legutóbbi kiadását a korábbiak feltüntetésével l. *Jakó Zsigmond*: Az erdélyi vajdák kinevezéséről. In: *Uő*: Társadalom, egyház i. m. 83–84. – Némileg összekusálhatná a szálakat az, hogy 1493. jan. 7-én Losonci László erdélyi vajdaként bocsát ki Kolozsvárott oklevelet (DF 245400.). Mivel azonban Losonci 1492. dec. 28-án és 1493. jan. 15-én egyaránt Budán tartózkodik (Bártfa 3081. és 3085. sz.), valószínűleg arról van szó, hogy az oklevelet író jegyző keze még „nem állt rá” az 1494. év írására (vagy nem jan. 1-i évkezdést használt). Az oklevél 1493. jan. 8-i dátummal való kiadása: Documente Făgărășene I. (1486–1630) Editate de Antal Lukács. București, 2004. 2–3.

190. Rukovet 157. (E forrásra Pálosfalvi Tamás hívta fel a figyelmemet, amit ezúton is köszönök.) – Bonfini V-III-44. az 1493. évről összefoglalóan írva Geréb Mátyás és Bátori halálát emelte ki.

191. DL 19957.

Bátori eltávolításának ügyét jelentősen árnyalja Castiglione előbb említett jelentésének egy eddig kiaknázatlan bekezdése.¹⁹² A követ többek között arról számolt be megbízóinak, hogy Bátori Istvánt, „aki magát nagyobb úrnak tartotta a királynál és a (királyi) javakat Erdélyben magának sajátította ki”, leváltották és már ki is nevezték két utódját. Bátori testvéréhez utazott Vácra, ahol kiegyezett a királlyal. Az uralkodó 300 ezer dukátot kért tőle, amit állítólag Erdélyben, Mátyás király kincéből lopott el. Szapolyai István nádor megpróbálta kibékíteni a királyt a vajdával, aki végül mindent átadott az uralkodónak. A követ közli: „úgy hiszik, pénzzel tudja magát [azaz hatalmát] tartani, de sohasem lesz az, aki volt: jól megkopasztják és lenyesik a szárnyait”. A király lépése sokakban félelmet keltett, de környezete most már úgy véli, hogy immár igazi király, már „nem alszik”.¹⁹³ A távoli Zenggben, nyilván különböző hírforrásokból összeállított jelentésben jól érződik a tudatos királyi propaganda, amely láthatóan örömmel merített a székelly panaszlevél tartalmából. A szöveg igazolja, hogy a királyt képviselő Bakóc és Bátori között valóban komoly tárgyalások folytak, azok azonban távolról sem voltak békések. Bár nem ismerjük az események menetét, talán megkockáztatható, hogy Bátori nem akarta elfogadni a király azon döntését, amellyel ez vajdatársat nevezett ki mellé, mire Ulászló és Bakóc óriási pénzösszeggel – persze aligha 300 ezer dukáttal – zsarolták meg.¹⁹⁴ A vajda kénytelen volt engedni: a király nyilván lemondott követeléseiről, cserébe a vajda – lemondva tisztségéről – átadta a kezén lévő erdélyi javakat, így a vajdai honorhoz tartozó, de Bátorinál zálogban lévő Déva várát.¹⁹⁵ Ezt a lépést igazolja az is, hogy az uralkodó Egerváritól is visszavette a zálogba bocsátott végvárat, ráadásul kérésére a bán azok zálogösszegét 20 ezer forintról 16 ezerre mérsékelte.¹⁹⁶

Fontos megjegyezni, hogy bár eredményét tekintve nincs különbség, Bátori esetében mégsem leváltásról, hanem lemondásról volt szó,¹⁹⁷ azaz a vajda érthetően méltóságon alulinak tartotta volna hatalma ilyenén korlátozását, és a változást annak ellenére sem a székellyek idézték elő, hogy folyamodványuk éppen a kellő időben érkezett meg a Bátori hatalmára feltékeny király és kancellárja kezébe.¹⁹⁸

192. Rukovet 157. szövege csak a jelentés horvátországi és szlavóniai vonatkozásait közli.

193. „Batri Stephano – el quale se teneva maiore maistro che la Maesta del Sig.re Re et faceva andare i beni da sua parte in Transilvania – è stato dimesso et è stato facto vayvoda in suo loco Deraf Bartola et lo Sbuzi Ladislao et lo dicto Batri Stephano è scampato a Vazia et li cerea accordo cum la Maesta del Sig.re Re; et sua Maesta gli domanda ducati 300 milia, che dice lui ha robbato in Transilvania et del tesoro della Maesta del Sig.re Re Mathias. Se dice che el Sig.re Conte Stephano, el Palatino lo voleva accordare cum la Maesta de Sig.re Re et lo dito Batri Stephano ha remisso ogni cosa in sue mane. Se crede la setera cum dinari. Ma mai piu sarà quello lui che è stato; et se crede che el sarà el ben pellato et saràge cavato le alle. Et per questo acto che Sua Maesta sta ha facto a costui, la brigata comenzano a dire ch'el è Re et sarà Re et non dicenno piu che el dorme. Ha posto paura a piu de dece altri.” Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár (a továbbiakban: MTAK) Kézirattár, MS 4936. (Milánói másolatok I. doboz), 1493. febr. 15. – Átiratom ellenőrzésében és a szöveg értelmezésében nyújtott segítségéért Teke Zsuzsának tartozom köszönettel.

194. Nem kizárt, hogy a „Mátyás kincse” kifejezés mögött a vajda által kezelt erdélyi adójövedelmekről van szó.

195. A vár visszavételének pontos időpontja nem ismert. 1492. okt. 20-án Bátori két dévai várnagya Magyi Pál és Horvát János volt: DF 255055. – Az 1494. júl. 16-án feltűnő két dévai várnagy (Udrich János és Barcsai János, DL 36563.) már nem köthető a Bátoriakhoz, utóbbi ráadásul birtokügyben egy ízben tiltakozott is Bátori vajda ellen (Koloszmonostor i. m. II. 2751., 1491. aug. 25.).

196. DL 19957.

197. A szakirodalommal ellentétben Bonfini V-III-45. és Tubero 86. egyaránt lemondásról beszél.

198. Erdély története i. m. 363. véleményem szerint helyesen fogalmaz, amikor azt hangsúlyozza, hogy Bátori vetélytársainak kapóra jött a panasz, és ezek erőszakolták ki a „keménykezü vajda” visszahívását. – *Jakó Zs.*: A székelly társadalom i. m. 41. viszont Bátori eltávolítását a székelly előkelőknek és pártfogóiknak tulajdonítja.

Az is hangsúlyozandó, hogy Bakóc e lépésével sikerrel távolította el útjából az utolsó olyan „királycsináló” országnagyot, akinek a király – megválasztása miatt – lekötelezettje volt (Filipec kancellár még 1490 szeptemberében belépett a ferences rendbe, Nagylucsei Orbán pedig 1491 októberében meghalt). Ilyen módon Bakóc – a királyi hatalom részéről tulajdonképpen kikezdehetetlen, de a mindennapi kormányzattól magát távol tartó Szapolyai István nádort leszámítva – e társaságból egyedül maradt a politikai porondon.

A lemondással Bátorinak csak a nagy presztizst jelentő, de kézzelfogható hatalmat alig biztosító országbírói tisztség,¹⁹⁹ valamint a koronaórság maradt a kezén. Ráadásul a vajdává kinevezett Drágfi Bertalan – akiről Tubero nem hallgatja el, hogy a kancellár földesura volt, mikor emez még falun lakott (Bakóc ugyanis a Drágfiak birtokolta Erdődön született jobbágycsaládban)²⁰⁰ – egyes hírek szerint a királytól adományul kérte a Móroc-vagyont, talán éppen a Bátoriak fenti fel ségsértésére hivatkozva.²⁰¹ Mint majd látjuk, a meglehetősen elhibázottnak tűnő szinyérváraljai eset jelentősen rányomta bélyegét a család elkövetkező éveire.

7. Végrendelkezés és halál Nyírbátorban

Leváltását követően Bátori hamarosan elhagyta Budát, hogy élete hátralévő néhány hónapját családjá rezidenciáján, Nyírbátorban töltsse.²⁰² Itteni tevékenységéről ismét csak Tubero tájékoztat bennünket. Elbeszélése szerint az országbíró – megsértődve a leváltását keresztül vivő Bakócra és egyben haragját általánosságban kivetítve a (fő)papságra – minden követ megmozgatott egy olyan törvény elfogadására, amely korlátozta volna az egyházi személyek politikai életben való részvételi lehetőségét.²⁰³ Ha az adat ebben a formában talán túlzó is, az teljességgel elképzelhető, hogy Bátori és szövetségesei valóban egy egyháziak érdekeivel ellentétes törvénycsomag elfogadását tűzték ki célul. Az 1492. évi országgyűlésen ugyanis a rendek – miként azt a törvény szövege hangsúlyozza is – nem tudtak megállapodni két kulcsfontosságú kérdés, a tizedek felhasználása, illetve az egyházi javadalmak betöltése ügyében, így ezen kérdések eldöntését a király az év végére tervezett Mihály-napi diétára halasztotta.²⁰⁴ Ez a gyűlés azonban elmaradt, így Bátori joggal érezhette, hogy ha

199. Az országbírói tisztség korabeli jelentéktelenségére jó adat, hogy a pozsonyi béke annak betöltőitől nem is követelte meg a hűségeskü.

200. „quendam Bartholomeum Draphium, ordinis senatorii virum, principem quondam ipsius praesulis, dum ruri puer una cum parentibus degeret”. Tubero 85.

201. 1493. jan. 23-án Bátori és Perényi János nevében tiltakoznak a fehérvári keresztes konvent előtt, hogy Drágfi Bertalan a Móroc-birtokokat felkérte vagy felkérni próbálkozik: DL 71044. (Kivonata: Perényi 653. sz.)

202. 1493. febr. 17-én már Nyírbátorban van, l. itineráriumát a függelékben. – A Kusalyi Jakcs Ferencel kötött január 15-i megállapodásban szerepelt, hogy pünkösdkor (1493. máj. 26.) Ferenc Nyírbátor mezővárosban veheti át a Bátoriaktól és a Perényiektől azt a 600 forintot, amelyen kiválthatja Korotnai János nádori ítélőmestertől a Móroc-féle Somogy megyei javakat. (DL 71043. – Kivonata: Perényi 652. sz., DF 254889.) Ez alapján felmerülhet, hogy Bátori itteni tartózkodását hosszabb időre tervezte.

203. „constituunt omnes procures, Stephani Botheris imprimis instinctu, quem opera Thomae antistitis a Transilvana praefectura amotum fuisse dicunt, in unum convenire, atque sacerdotibus potissimum ob regis in eos studium infensi legem ferre, qua omnis promiscue ordinis sacerdotes ab administratione reipublicae prohiberentur, nec nisi vocati et privatae rei duntaxat causa ad regiam accedere permitterentur, quo scilicet submotis a regia sacerdotibus soli profani principes regi moderarentur”. Tubero 84–85., valamint „Stephanus deposita praefectura ubi tandem rescivit Thomae fraudem, unius, ut fit, culpa omnibus sacerdotibus coepit succensere, iniuriam ferre aegerrime, atque de lege in sacerdotes, quo dictum est modo, ferenda consilia volutare.” Uo. 86.

204. „tam ratione decimarum, quam ecclesiasticorum beneficiorum ac collationis comitatum et caeterorum negotiorum”. 1490. évi törvény megerősítése, 4–5. paragrafus. CJH I. 560.

1493-ban keresztül tudná vinni például a tizedekről szóló törvényt, azzal kellően megbosszulná Bakóc püspök-kancellár családságát. Úgy tűnik, hogy a Bátorai által irányított – Tubero őt nevezi *novorum author consiliorum*nak – széleskörű szervezkedést, amely egy kizárólag világi urak részvételével tartott gyűlésben csúcsosodott volna ki, az országbíró halála, illetve Ulászló király és Bakóc figyelemelterelő lépései akadályozták csak meg.²⁰⁵ Ennek megfelelően valószínűnek hat az a Bátorai halálát követően lejegyzett értesülés, miszerint az ország második bárójaként a királyné kegyében állt és a király ellenfele volt.²⁰⁶

Az országbíró élete utolsó hónapjaiban még arra is kísérletet tett, hogy rokonai-val és Perényi Jánossal együtt törvényesen bekerüljön a Móroc-örökségbe. A vajda még megélte azt, hogy értesülhetett az – egyébként várható – ellentmondásokról: Mórchida kapcsán Szapolyai nádor és fia, János, míg a teljes Móroc-vagyon tekintetében Drágfi Bertalan, a Bátorai Szaniszlófiak, illetve Móroc István özvegye, Margit asszony mondott ellent.²⁰⁷

A szakirodalom István halálának időpontját eddig 1493. július 19. (az utolsó neve alatt kelt oklevél dátuma) és szeptember 7. (első néhaiként történő említése) közé helyezte.²⁰⁸ Bár volt olyan kutató, aki ugyan ismerte Bartolomeo Castiglione Zenggből, 1493. július 3-án, az országbíró haláláról és temetéséről is szót ejtő jelentését,²⁰⁹ ám ennek a keltezését éppen a fentiek fényében tévesnek tartotta.²¹⁰ Bátorai ugyanakkor július 17-én már bizonyosan nem élt,²¹¹ 20-án pedig már Velenecében is megerősítették halálhírét,²¹² így az ellentmondás másként oldandó fel. Ehhez azonban egy rövid fejtegetésbe kell bocsátkoznom.

Az országbíró utolsónak tekintett oklevele Budán, Mária Magdolna ünnepe előtti pénteken kelt. Ebben Bátorai kérte a váci káptalant, hogy gondoskodjanak Legéndi Bertalan iktatásáról, aki ezer forintos zálogösszeg fejében szeretne bekerülni a Romhányi család egyik Nógrád megyei birtokába, illetve Szobi Mihály három birtokrészébe. A látszólag valóban 1493. évvel keltezett²¹³ mandátum szövegét a váci káptalan eredetiben is fennmaradt jelentése őrizte meg, amelynek dátumában

205. Tubero 86–87.

206. „et era molto in favore de la Maestà de Madona et contrario alla M^a del S^r R[e] et era el secondo grande maystro che sia in Ongaria.” Jajcza 100. (1493. júl. 2., Bartolomeo Castiglione jelentése.)

207. A királyi iktatóparancs 1493. márc. 24-én kelt Komáromban, míg a jelentés 1494. jan. 18-án. DL 71051. (Kivonata: Perényi 656. sz.) – A különböző uradalmak iktatása május–júniusban zajlott le, de már ezek megkezdése előtt többen tiltották az iktatást, l. pl. DL 82054., DL 82058., DF 253826. (84v–85r.)

208. Pl. *Fügedi Erik*: A 15. századi magyar arisztokrácia mobilitása. (Történeti és statisztikai kötetek.) Budapest, 1970. 106. (júl. 19. után); *Engel Pál*: Magyar középkori adattár: Középkori magyar genealógia. CD-ROM, 2001. „Gütkeled nem, 1. Rakamazi ág, 6. tábla: Bátorai (ecsedí).” (júl. 19. és szept. 7. között) – *Szentpétery Imre*: A kronológia kézikönyve. Budapest, 1985. 111. (*Szögi László*tól; júl. 10. után) – *Horváth Richárd*: Ecsedi Bátorai István i. m. 268. (szept. 7. előtt, illetve kora ősszel) – Az alábbiak miatt persze nincs jelentősége, de már egy augusztus 6-i oklevél is néhaiként tesz Bátoriról említést: DF 210407.

209. Jajcza 100.

210. *Iván László*: A visegrádi vár története a kezdetektől 1685-ig. Visegrád, 2004. 202. (5. jegyzet)

211. Egy júl. 28-i jelentés beszámol egy, Bátorai András és fia, György nevében júl. 17-én tett ellentmondásról. Az országbíró hiánya a családtagok felsorolásából egyértelműen jelzi, hogy már nem élt: DL 30330.

212. Rukovet 184. – Egészen más kérdés, hogy egy Rómában, Bodó Miklós maróti prépost kérvényére kelt pápai parancslevél még szept. 22-én is a „váci püspök, Bátorai István és András” jogtalankodásairól tesz említést (DL 20071.). Természetesen itt egy, még István életében megfogalmazott panaszról lehet szó.

213. Az sem tartom kizártnak, hogy az évszám némileg furcsán leírt utolsó számjegye vagy egy javítástól, vagy a papíryanag kopásától megtévesztő. (Magam a *secundo*-t [scdo + rövidítés] is bele tudom olvasni a szóba, amennyiben a szó eleji s és a d szára kikopott, amire jelek is utalnak.) Lásd még az alább hivatkozott újkori átírásokat/másolatokat.

szokásos módon csak az „ugyanazon évben” (*anno supradicto*) megfogalmazást szerepeltették.²¹⁴ Az oklevél azonban akkor sem lehet 1493. évi, ha ez az évszám áll a dátumsorban. Bátori ugyanis mandátumában magát nem csak országbírónak, hanem erdélyi vajdának is nevezi, ami – tekintettel év eleji lemondására, illetve arra, hogy január 19. után sohasem szerepelteti okleveleiben a vajdai tisztséget – kizárja az 1493-as keltezés lehetőségét. Talán az sem véletlen, hogy az oklevélről készített újkori átiratok/másolatok közül egy 1492. évi, kettő 1493. évi dátumot őrzött meg.²¹⁵ Akár elírásról, akár hamisításról legyen szó, a tárgyalt oklevél kizárásával, illetve 1492. éviként történő értelmezésével minden a helyére kerülne. Problémát jelent ugyanis még az is, hogy az országbírói pecsétet őrző és ezáltal rendszerint Budán Bátori neve alatt okleveleket kibocsátó ítélőmester, Hásságyi István oklevéladása 1493. február 1-gyel megszakad,²¹⁶ hiszen nem sokkal később gyilkosság áldozata lett,²¹⁷ ami azzal járt, hogy Bátori nevében már csak saját, vele együtt Nyírbátorban időző jegyzője állított ki 1493. február 17-től kezdődően rutinszerű megkereséseket és egyszerű bevallásokat.²¹⁸

Ha tehát az 1493. július 19-i oklevelet vizsgálatunk köréből kizárjuk, akkor az országbíró utolsó ismert oklevele 1493. május 14-én kelt, Nyírbátorban.²¹⁹ Így már semmi sem kényszerít bennünket arra, hogy kételkedjünk Castiglione július 3-i levelének keltezésében. Sajnos az országbíró halálának pontos idejét még így sem tudjuk meghatározni, de ha figyelembe vesszük azt a június 16-án kelt királyi oklevelet, amely csak Hásságyi neve mellé teszi ki a néhai jelzőt, ura, Bátori mellé nem,²²⁰ továbbá mintegy egy hetet számolunk arra, hogy a halálhír Nyírbátorból a tengerparti Zengbe érjen, akkor István országbíró halálát kellő biztonsággal június harmadik-negyedik – sőt, ha valóban értesült már a temetésről, akkor inkább a harmadik – hetére tehetjük. Azt, hogy ezen időpont, illetve az utolsó nyírbátori oklevél között eltelt egy hónap alatt miért nem keltek Bátori neve alatt oklevelek, talán a nagyhatalmú báró haldoklásával magyarázhatjuk.

Az országbíró – aki a korabeli közvélekedés szerint az erdélyi vajdai tisztség elvesztése felett érzett fájdalmába halt bele²²¹ – nem sokkal halála előtt, nyilván Nyírbátorban végrendeletet tett. Az erről szóló dokumentum legnagyobb sajná-

214. A káptalan eredeti jelentése: DF 210833.

215. 1492. július 20-i keltezéssel: DL 86709., 1493. évvel: DL 86711., DL 86712. (utóbbi kettőről regesztta: A Római Szent Birodalmi széki gróf Teleki család győmrői levéltára. Írta és összeállította Iványi Béla. Szeged, 1931. 364–365. sz.)

216. DF 231870. – Ez az oklevél csak átiratban maradt fenn; ezért az utolsó, minden kétséget kizáróan Hásságyi által kibocsátott oklevél – szerepel rajta a jellegzetes SHS kézjegy – 1493. jan. 24-én kelt (DL 19948.).

217. *Bónis György*: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Budapest, 1971. 276. (A szerző csak az ítélőmester halálának évszámát, illetve gyilkosainak, Sárkány Ferencnek és Lászlónak a nevét közli.) – Egy 1493. máj. 14-én kelt oklevélben arról olvashatunk, hogy a felperesnek Budán meg kellett jelennie Hásságyi István előtt, de „ipso magistro Stephano de Hassagh misera cede interim interfecto” erre nem kerülhetett sor: DL 95426. – Úgy tűnik, hogy Bátori febr. 17-tel induló nyírbátori oklevéladása során az országbírói pecsétet használta. Ennek kapcsán azonban egyelőre csak a DL 46225. (1493. máj. 13.) jelzetű oklevél lenyomatát tudtam megtekinteni.

218. Az oklevelek felsorolását l. a függelékben található itineráriumban.

219. DF 223957.

220. DL 37680. – Egy máj. 31-én, Székesfehérvárott kelt, többek között Bátori István ellen a Bátori Szaniszlófiak által tett tiltakozás sem nevezi néhainak: DL 82058. – A budai káptalan jún. 3-i jelentésében, amelyet Bátori mandátumára állít ki, az országbíró mellett szintén nem szerepel a *quondam* szócska: DL 82059.

221. „morte subtractus erat dolore, ut quidam arbitrantur, ereptae per fraudem praefecturae” Tubero 87. – Bonfini pusztán Bátori halálát említi meg, mint az 1493. év fontos történéését, illetve azt, hogy nem sokkal korábban lemondott a vajdai címről: Bonfini V-III-44–45.

latunkra nem maradt fenn. Tudjuk azonban, hogy értékes liturgikus tárgyakat hagyott a nyírbátori ferences kolostorra, amely a Bátoriak kérvényére a 16. század elején engedélyt kapott a pápától, hogy a rendi előjáró tiltása ellenére megtarthassák az István úrtól végrendeleti úton kapott „értékes kelyheket, arannyal és gyöngyökkel díszített miseruhákat és más egyházi felszereléseket”.²²² Szintén halunk a végrendeletről egy 1499. évben támadt per során, amikor Ártándi Tamás perbe hívta Bátori András özvegyét és fiait, mivel a néhai István tartozott neki 200 forinttal és ennek megfizetését végrendeletében is rögzítette. A másik fél azonban kijelentette, hogy ez a kitétel nem szerepel a dokumentumban, ezért a bíróság elrendelte a végrendelet bemutatását.²²³ Sajnos a per folytatását nem ismerjük: a felek nyilván peren kívüli egyezséget kötöttek.

8. És ami ezután következett

Bátori István halálával családjára nehéz idők következtek. A király környezete láthatóan kihasználta az alkalmat, hogy az egykori vajda kezében összpontosult hallatlan hatalmat a lehetőségekhez mérten felszámolja. Erre a törekvésre az új család fő, András is számíthatott, hiszen talán ezzel hozható összefüggésbe, hogy még augusztusban bevezettette magát a Marcali-hagyatékából származó két Somogy megyei vár, Babócsa és Fejérkö birtokába.²²⁴ A család rögtön elveszítette Somogy megyei ispánságát: míg 1493 júniusáig mindhárom somogyi alispán Bátori embere volt,²²⁵ addig szeptemberben az ispán már Korotnai János nádori ítélőmester, és ennek megfelelően a három új alispán sem köthető már a Bátoriakhoz.²²⁶ Zala megyében Bátori alispánja, Gétyei János szintén júniusban tűnik fel utoljára az oklevelekben, és már e hónap végén új alispánokat látunk a megye élén.²²⁷ Az év

222. „nobilis quondam vir Stephanus etiam de Bathor, qui oppidi, in quo domus vestra sita est, dominus temporalis tunc existerat, zelo devotionis affectus ecclesie seu monasterio vestro calices quosdam preciosiores vestimenta et alia paramenta ecclesiastica auro et margaritis ornata, ut illis ad omnipotentis Dei onorem et laudem in divinis uteremini, dedit, concessit ac etiam testamento legavit.” Archivio Segreto Vaticano, Arm. XXXIX., vol. 24, fol. 104^r–105^r. – Az oklevél ismeretét Nemes Gábornak köszönöm. – Az országbírótól ezen kívül csak egy egyháziaknak tett adományt ismerek, de ez korábbi időkre nyúlik vissza: 1490 előtt a Küküllő megyei bonyhai plébániának ajándékozta csávási és dányáni birtokrészét: DF 275395.

223. DL 20888. – Az oklevél ismeretét Tóth Norbertnek köszönöm.

224. DL 20044., vö. Horváth R.: Az ecsedi Bátoriak i. m. 316.

225. Utoljára jún. 24-én: *Borsa Iván*: Somogy középkori alispánjai. A Mohács előtti megyei archontológia ügye. Somogy Megye Múltjából. Levéltári Évkönyv 13. Kaposvár, 1982. 14. – Bellyei Péter kimutathatóan a vajda familiárisa volt (DL 94286.), Derzsi Kelemen és Tóli Imre pedig a Bátoriak kezén lévő babócsai vár várnagyai (DL 20194., 20224.).

226. Korotnai ispánként: DL 20064. (1493. szept. 13.) – Először szept. 28-án jelennek meg a forrásokban az új alispánok: gordovai Fánics János, Gellyei László és Andócsi János (*Borsa I.*: Somogy i. m. 14.).

227. Zala megye esete korántsem egyértelmű. Az bizonyos, hogy a Bátoriak szentgyörgyvári várnagyait, előbb Solyagi Jánost (1488–1491), majd Gétyeit (1492–1493) ott találjuk az alispánok sorában, utóbbit utoljára 1493. jún. 14-én, amikor a három közül ő az egyik alispán (a másik kettőt, Ivánci Lászlót és Cseneházi Dénest nem tudtam kihez kötni). 27-én már Cseneházi és Uzsai Gáspár az alispánok – utóbbi később, a 16. század első évtizedében ugyancsak szentgyörgyvári várnagy és alispán a Bátoriak szolgálatában. A megye archontológiáját l. *Holub József*: Zala megye története I. kötet. Pécs, 1929. 472–473., vö. DL 19368., DL 19847., DL 25506. – Az ugyanitt 1491-ben Solyagi társaként említett Rohodi János is a vajda familiárisa lehetett, már csak szatmári származása és erdélyi birtoklása miatt is, személyére l. *Neumann Tibor*: Felső-Tisza-vidéki nemesek a késő középkori Nyitra megyében. Szabolcs-szatmár-beregi Szemle 42. (2007) 440–441. – Ez azt mutatja, hogy egy ideig a teljes ispánság a Bátoriaké volt. 1494 szeptemberében ugyanakkor a király az ispánság felét elvette Gersei Pető Miklóstól és Kanizsai Györgynek adta. Ez Gétyei éppen Bátori halálakor történő eltűnésével együtt talán arra utal, hogy a Bátoriak legalább az ispánság felét elveszítették. Ez azonban lehet, hogy már 1492-ben megtörtént. – Holub 1491-től kezdődően Bátori András ispánságát valószínűsíti, de inkább a vajda lehetett az ispán. Bátori István nádor 1524. évi, Gétyei János alnádornak szóló adománylevelében ugyanis az szerepel,

végi, Mihály-napi országgyűlésen ráadásul elvették Andrástól és Fodor István szerémi püspöktől a koronaörséget és ezzel együtt a visegrádi várat.²²⁸ A legnagyobb érvágás ugyanakkor minden bizonnyal 1494-ben, a vízkereszti nyolcadon érte a családot.

A király és tanácsa Móroc István halála után, még a Bátoriak erőszakos foglalása előtt úgy rendelkezett, hogy a vajda és Drágfi Bertalan 1493 végén – Mihály-nap nyolcadán, még a bírói ülősszak elmaradása esetén is – mutassák be egymás ellen az örökösödésüket igazoló iratokat. A kitűzött időben ugyanakkor Bátori András és az időközben szintén elhunyt Perényi János fiai nem jelentek meg, ezért a király – bár szigorú ítéletet szeretett volna hozni – a tanács és Drágfi kérésére a pert 1494. január 13-ra, majd ekkor kilenc nappal későbbre halasztotta. Az ülésen, amelyen az ügy fontosságára tekintettel nyolc főpap és két báró is részt vett, Drágfi előadta, hogy ő – szemben a másik féllel – a király parancsainak mindvégig engedelmeskedett (azaz nem foglalta el Móroc birtokait), ezért szeretné, hogy mielőtt a perben bármilyen döntés születne, az ország törvényeinek megfelelően a másik felet zárják ki a birtokokból. A Bátori és Perényi családok részéről csak András fia, György és az egyik Perényi-testvér, Mihály jelentek meg, akik csak annyit közöltek, hogy a per irányításáért nem ők, hanem András, illetve Mihály bátyja, Gábor felelősek, ezért kérték, hogy halasszák a pert a legközelebbi nyolcadra, amikor is a családfők készek megjelenni és válaszolni. A bíróság Drágfi kérését teljesítette: elrendelte a Móroc-vagyon király részére történő lefoglalását, és a feleknek a vízkereszti nyolcadot jelölte ki arra, hogy irataik bemutatásával bizonyítsák igazukat. Az ítéletlevélben az uralkodó érthető módon leszögezte: ha egyik fél sem jelenne meg, akkor a birtokvagyont háramlottnak tekinti, és a felek csak tőle perelhetik azt.²²⁹ Felmerül a kérdés, hogy a Bátoriak és a Perényiek miért nem mutatták be a bíróságon a Móroc-féle szerződéseket. Nem kizárt, hogy tartottak Drágfi okleveleitől vagy sajátjaik érvénytelenítésétől.²³⁰

Szorult tehát a hurok a Bátoriak körül. Hogy az erdélyi vajda részéről a lefoglalás ürügyén várható támadást elkerüljék, András és a Perényi-testvérek az egyedüli járható utat választották: kiegyeztek Drágfival. Február 28-án, Budán a nádori bíróság előtt a felek – hangsúlyozva a főpapok és bárók közbenjárását – a következő megállapodást kötötték: a Szatmár megyei szinyéri és meggyesi uradalmak harmadába beengedték Drágfi vajdát, de azzal a korlátozással, hogy a szinyéri várban, Váralja és Meggyes mezővárosokban nem kapott részeket, ezekért cserébe máshol kárpótolták. Az oklevél a Móroc-birtokok tekintetében kimondta a felek kölcsönös örökösödését is, illetve hangsúlyozta, hogy az idegen kézen lévő birtokok visszaszerzése esetén ezeket is három részre kell osztani a felek között.²³¹ A Körös megyei Zdencet a szerződés nem említi, ami amellett szól, hogy ennek a Bátoriak általi kizárólagos birtoklása nem kérdőjeleződött meg.²³² A közbenjáró országnagyok közül csak egyet ismerünk, aki nem volt más, mint András testvére,

hogy János előbb István országbíró és vajdát szolgálta: DL 47572. (Az oklevélre Tóth Norbert hívta fel a figyelmet, amit ezúton is köszönök.)

228. Neumann T.: II. Ulászló i. m. 332–333., vö. Bonfini V-III-89.

229. DL 20136. (1494. jan. 24.)

230. A kúria jogászai az ún. egyedülálló személy (*unica persona*) által tett elidegenítéseket olykor érvénytelenítették, ugyanakkor itt az első szerződést a király is megerősítette. Elképzelhető, hogy Drágfi egy korábban megkötött hasonló örökösödési szerződés birtokában volt.

231. DL 20155., másik eredeti példánya: DL 71054. (Kivonata: Perényi 666. sz.) – Az oklevél az idegen kézen lévő uradalmak közül a Verőce megyei Berzócét és a Zala megyei Szigligetet említette.

232. 1495-ben a két zdenci várnagy Bátori András embere: DL 32859.

Bátori Miklós váci püspök. András három fia nevében ugyanis két héttel később tiltakoztak a budai káptalan előtt, hogy apjuk és nagybátyjuk az ő tudtuk nélkül, bármiféle kényszerítő körülmény nélkül kötöttek megegyezést Szinyér és Zdenec vár, valamint Meggyes-kastély ügyében.²³³ Persze ebből egy szó sem volt igaz: a tiltakozást a család ügyvédje, Szeléndi János jelentette be,²³⁴ pusztán azért, hogy a három Bátori-fiú apjuk halála után alkalomadtán kérhesse a szerződés felülvizsgálatát. A felek természetesen nem mentek vissza a király elé pereskedni; bár éppen erre az esetre mondta ki a januári ítéletlevél a királyi háramlást, ebből nem lett semmi, talán azért, mert a király személyes jelenléti bíróságának vezetője, István szerémi püspök, személynök elérte, hogy az ügyet egy időre „jegeljék”. Azt ugyanis tudjuk, hogy Bátori András a személynök kérésére februárban a Somogy megyei Nezdé-birtokot utóbbi két familiárisának adományozta.²³⁵ Valamit valamiért. Mindenesetre az ítéletlevél hátoldalán lévő bírósági feljegyzésből kiderül, hogy valamikor András, illetve Drágfi halála (1501) után Hencelfi István királyi jogügyigazgató kíséreltet tett az ügy felélésztésére,²³⁶ de igyekezete aligha járt kézzel fogható eredménnyel. A Szatmár megyei Móroc-uradalmakat a felek még 1494-ben felosztották egymás között.²³⁷

A másik veszteség, ami a családot érte, annak volt a következménye, hogy a zákányi kastély ügyében a Dombaiak és a Szerdahelyi Imrefiek ismét pereket indítottak ellenük.²³⁸ A tárgyalásokra februárban került sor, a vízkereszti nyolcadon.²³⁹ Egy héttel a Drágfi-val való megegyezés előtt Bátori András végül kénytelen volt lemondani testvére szerzeményéről Imrefi Mihály javára. Ígéretet tett arra, hogy április 1-én átadja Imrefinek a kastélyt, a benne lévő ágyúkkal és fegyverekkel, illetve az uradalomnak még a Bátoriak által kezelt, Imrefit illető negyedrészt.²⁴⁰ Úgy tűnik, hogy a család ezt követően még további kisebb engedményekre is rákényszerült a vajda megkérdőjelezhető birtokszerzéseivel összefüggésben,²⁴¹ sőt a Marcaliak egyik leányági leszármazottja, Hédervári Dorottya is pert indított ellenük, követelve a vagyon egy részét.²⁴² Mikor a király 1494 nyarán felkereste Erdélyt, nyilván a vajda több „ügyére” is fény derülhetett. Mint fentebb láthattuk,

233. DL 20162. (1494. márc. 13.)

234. Ő képviselte például 1494. febr. 8-án Andrást Zákány ügyében: DL 19831.

235. „ad petitionem reverendi domini Stephani episcopi ecclesie Sirimiensis et personalis presencie regie maiestatis locumtenentis”. DL 73327. (Az oklevelet Tóth Norbert írta át és bocsátotta rendelkezésére, amit ezúton is köszönök.) – A januári ítéletlevelet egyébként a kancelláriai jegyzetek alapján a két személynöki ítélmester bocsátotta ki. – A Somogy megyei birtok a babócsai uradalom tartozéka volt, 1. DL 20217–218. (1494. szept. 19.)

236. DL 20136.

237. DL 71056. (Kivonata: Perényi 670. sz., 1494. ápr. 25.)

238. Dombói Dávid 1493. szept. 19-én arra panaszkodott, hogy István a zákányi kastélyt 1491. nov. 11. körül elfoglalta és András most sűrű kéréséi ellenére sem adja neki át. Érdekes, hogy a panaszt a Bátoriak várában, Babócsán foglaltatta írásba az ott tartózkodó nádori ítélmester, Korotnai János somogyi ispán. DL 20070. (Regesztája: *Komjáthy M.*: A somogyi konvent i. m., SMM 5. [1974] 20. sz.)

239. A Szerdahelyi Imrefiekkel zajló perben febr. 8-án, a Dombaiakkal zajlóban febr. 17-én bocsátottak ki egy-egy átiró oklevelet: DL 19831. (Regesztája: *Komjáthy M.*: A somogyi konvent i. m., SMM 4. [1973] 11. sz.), DL 20070. (Regesztája: uo. SMM 5. [1974] 23. sz., téves febr. 10-i dátummal)

240. DL 20153. (1494. febr. 21.) – Az átadásról ugyan nem maradt oklevél, de nyilvánvalóan megtörtént, hiszen többet a kastélyt nem találjuk meg a család birtokában. – Az 1495. évi újadományból tudjuk, hogy Alsó- és Felsőzákány mezővárosok felerészei a család kezén maradtak: DL 20306.

241. Például 1494. ápr. 30-án a váradai káptalan előtt Alsóegregyi Kolbász Lőrinc nyugtázta András részére, hogy ez végre visszaadta az István vajda által adományba kapott és lefoglalt hat Zaránd megyei birtokrész utolsó egyharmad részét (kétharmad részt még István adott neki vissza): DL 20175.

242. DL 20217–20218. (1494. szept. 19.), a per folytatása 1496-ban: DL 20451. – 1495-ben Szentgyörgyi Simeon gróf is bejelentette igényét a Marcali-örökségre mint leányági leszármazott: DL 20293.

a király ekkor perelte be a vajdák előtt Bátori Andrást a szászsebesi kincs jogtalan birtoklása miatt,²⁴³ sőt augusztusban a szabolcsi ispáni címet is elvette tőle és Drágfi Bertalannak adta.²⁴⁴

Mindezek alapján bizony felmerül, hogy Bátori András kegyvesztett lett az udvarnál. Öccse, István hatalmának csak morzsáit tudta megőrizni. Az utóbbi időszakban ugyan felmerült, hogy valójában az István vajda mögött az uradalmakat otthonról igazgató András irányította a család életét és politikai tevékenységét, ez ugyanakkor nem igazolható. (Az az ezzel kapcsolatban idézett Mohács utáni adat ugyanis, miszerint András volt „a nyíri király”, nem vonható ide, mivel levelében Kállói János ezt a címet kétség kívül gúnyból, és azt sem tartom elképzelhetetlennek, hogy saját nyelvi leleményeként használta, ellenpárként a levélben pünkösdi királyként emlegetett Szapolyaival.²⁴⁵) A nehéz helyzetből a kiutat nyilván az jelölte ki, hogy András fia, György – talán még a néhai vajda pártfogásának köszönhetően – gyakran tartózkodhatott a király környezetében. Bonfini feljegyzi, hogy az 1494 tavaszán megrendezett Jagelló-csúcs idején – az ekkor 20 év körüli²⁴⁶ – György, Perényi Gábor társaságában, vitézségével kitüntette magát a lócsei lovagi tornákon, amiért a király bőkezűen megjutalmazta.²⁴⁷ Nem tartom kizártnak, hogy az 1495. tavaszi, a Bátori-birtokok jelentős részét magában foglaló királyi újadomány²⁴⁸ valójában György közbenjárását dicséri, hiszen 1497. évi haláláig a családfő nem mutatható ki a király környezetében,²⁴⁹ ami az ország negyedik legnagyobb birtokosa esetében egyáltalán nem tekinthető természetesnek.

9. Összefoglalás

Augustino Barbadico velencei dózse 1492 novemberében levelet intézett Bátori István vajdához és arra kérte, járjon közben Ulászló királynál egyik polgártársa érdekében, akinek még Mátyás király maradt nagy összegekkel adósa bizonyos drágakövek és más ékszerek vásárlásával összefüggésben. A levél megírását az indokolta, hogy a dózse tudta: a címzett „méltán igen nagy befolyással rendelkezik és becsben áll a királyi felségnél”.²⁵⁰ Ezt még ugyan tekinthetnénk a velencei kancellárián kibocsátott rutinszerű közbenjáró levélnek is, de úgy tűnik, hogy mások

243. A Kolozsváron júliusban a kincs ügyében megjelent Borsvai Benedek királyi jogúgyigazgató még szeptemberben is Erdélyban tartózkodik, a király környezetében: DL 20220.

244. Bátori utoljára 1494. aug. 18-án szerepel ispánként, szept. 1-én minden bizonnyal már Drágfi alispánjai állnak a megye élén. C. Tóth Norbert: Szabolcs megye hatóságának oklevelei II. (1387–1526) Budapest–Nyíregyháza, 2003. 699–701. sz. – Érdekes, hogy Bátori alispánja, Petneházi Mátyás a következő év tavaszán visszatér az alispánságba, de már – az oklevelek szerint – Drágfi embereként: uo. 706.

245. Egyháztörténeti emlékek a hitújítás korából. I. kötet. Budapest, 1902. 419. – C. Tóth Norbert: A Bátori család ecsedi ága az 1440-es években. Szabolcs-szatmár-beregi Szemle 41. (2006) 271., 44. jegyzet (szintén pejorativ kifejezésnek tartja), Németh P.: A nyírbátori Szent György-templom i. m. 380., 14. jegyzet, Kubinyi A.: Báthory Miklós i. m. 27.

246. Lásd a 32. jegyzetet.

247. Bonfini V-IV-37.

248. DL 20306. (1495. máj. 25.) – A felsorolt uradalmak és birtokok ekkor a következők: Buják vára 8 birtokkal (Nógrád m.); Bátor és Gyarmat mezővárosok; Szinyér vár, Meggyes kastély és Meggyesalja mezőváros fele (Szatmár m.); Babócsa és Fejérvő várak 45 birtokkal, illetve Alsó- és Felsőzákány mezővárosok felével (Somogy m.). – Nem egészen világos, hogy a család miért éppen ezen uradalmakra kérte az újadományt.

249. András csupán egyszer, 1496. jún. 15-én mutatható ki a tanácsban, de akkor is csak mint bírótárs: Kubinyi A.: Bárók a királyi tanácsban i. m. 199., 203.

250. „apud cuius maiestatem eandem vestram m(agnificenciam) et auctoritate et gratia merito multum pollere scimus.” DL 19913. (Kiadása: Georgius Pray: Epistolae procerum regni Hungariae. Pars I comp-lectens epistolas ab anno MCCCCXC ad MDXXXI. Posonii, 1806. 31–32.)

is előszeretettel kérték a vajda segítségét, ha a királynál kívántak valamit elérni. Váradi Péter kalocsai érsek például azért fordult 1491 utolsó napjaiban levelével Bátorihoz, hogy rávegye Ulászló királyt: engedélyezze az érsek Rómába utazását, egyszersmind szavatolja útja biztonságát.²⁵¹ Arról is tudomásunk van, hogy a vajda 1492-ben „szóban és levéllel” a kincstartónál járt közben Csukás György szebeni polgármester érdekében, hogy ez az erdélyi huszad- és kamarajövedelmeket bérbe vehesse.²⁵²

Más források is arra utalnak, hogy mikor a vajda az udvarban tartózkodott, könnyedén intézett el uralkodói hatáskörbe tartozó feladatokat. Ha a királyi okleveleken található és nevét feltüntető ún. relációs-jegyzeteket megvizsgáljuk, akkor azt láthatjuk, hogy ilyenek legnagyobb részét a saját familiárisainak tett királyi adományokon maradtak fenn, ami véleményem szerint nem jelent mást, mint hogy a kancellária alkalmazottai az uralkodó megkérdezése nélkül is elfogadták szándékát egy-egy kevésbé jelentős birtokadomány írásba foglalására.²⁵³ A familiárisai részére tett királyi intézkedések szinte kizárólag akkor keltek, amikor Batori királya mellett tartózkodott.²⁵⁴ Nem jelentett természetesen gondot az sem, ha a maga vagy családja részére kívánt adománylevelet kieszközölni az uralkodótól.²⁵⁵ Hangsúlyozni kell, hogy országbírói címe semmilyen gyakorlati feladatot nem rótt Batorira az udvarban, hiszen az irodát és bíróságot teljhatalommal Hássági István ítélőmester irányította.²⁵⁶ Természetesen az erdélyi vajdai címből származó

251. „dignetur dare operam et apud regiam serenitatem cooperari, ut maiestas sua provideat nobis de securitate itineris, ut sub tutela sue maiestatis possimus ad pedes apostolice sanctitatis, cum iter arripuerimus, pervenire”. DF 290345., 297. old. (Kiadása: Wagner 113–114.)

252. DF 245392. (1492. nov. 2.) – E szászokhoz írott levelében Batori kijelentette, hogy híresztelésük ellenére nem adott pénzt Csukásnak arra, hogy e jövedelmeket magának lefoglalhassa, csupán „verbis et litteris nostris coram thesaurario adiutorio fuimus”. Nem kizárt, hogy ez ügyben hivatta magához az uralkodó Csukást 1492 végén: DF 245161. (1492. dec. 6.)

253. Batori relációs jegyzetei ez időszakban: 1490. okt. 11. DF 261919., 1491. márc. 15. DF 281774., 1491. okt. 7. DF 261931., 1492. jan. 10. DF 247069. – Ezek közül csak a második kelt Kassán, a többi Budán, és éppen ez az egy oklevél az, amely nem saját familiárisai, hanem Szapolyai István Késmárk városa ügyében kelt. – A relációs jegyzetek értelmezésére l. elsősorban *Kubinyi A.*: Bárók a királyi tanácsban i. m. 155–158.

254. A familiárisai részére kibocsátott királyi adományok és egyéb intézkedések e korszakban a következők (a kedvezményezettek betűrendjében): Csesztvei Barlabási János és Lénárt: 1492. febr. 1. Buda. (DL 26448., DF 255053.), 1492. ápr. 30. Buda. (DF 255040.) – Bellyei Péter, aki egyik somogyi alispánja volt: 1490. okt. 11. Buda. (DF 261919.), 1491. okt. 7. Buda. (DF 261920., DF 261931.), 1492. nov. 21. Buda. (DL 94286.) – Erdélyi Somkeréki János, aki székely alispánja volt: 1491. aug. 28. Várpalota. (DL 74240., 74367., DF 257829.) – Petneházi Mátyás, aki a Batoriak szabolcsi alispánja volt: 1491. aug. 20. Várpalota. (DL 56241.), 1491. szept. 21. Buda. (DL 62369.), 1492. febr. 17. Buda. (DF 212053.) – Szörényi Balázs: 1492. jan. 10. Buda. (DF 247049.) – Telegdi István alvajda: 1492. márc. 1. Buda. (DF 212371.) – Vélhetően nem tartozik e körbe Bégányi Ferenc mester, akit Batori (inkább az országbírói hivatal) jegyzőjének mondanak: 1492. máj. 8. Buda. (DF 211063.)

255. A fenti, jelentősebb adománylevelek mellett ezen időszakban az alábbi királyi kegyenylvánításokról van tudomásom: 1492. ápr. 28-án a király újadományba adta Batorinak a néhai Losonci ifjabb Dezsőfi László – már Mátyás király által a vajdának adományozott – Torda, Küküllő és Kolozs megyei birtokait (DL 26812.). – 1492. dec. 20-án II. Ulászló Nagymihályi Gáspár Bereg megyei, ekkor zálogjogon a Batoriak által birtokolt tarpai birtokrészét és két pusztáját adja Istvánnak és Andrásnak (DL 19932., DL 38816.). – Ezek mellett a következő birtokszerzéseiket ismerem: a Batoriak a Marcali-hagyaték kapcsán 1492. novemberben pert nyertek Talpasi Lépes Bernát és az Albisi Zólyomi család ellen a Bihar megyei Kakat és Nagyléta birtokok ügyében (DL 24991., DL 67257.) – 1491. dec. 7-én az uralkodó Petri Ders Gergely Szabolcs megyei birtokrészeibe rendelt el bevezetést és iktatást István és András részére zálogjogon (DF 211128.).

256. Természetesen semmilyen jelentősége nincs annak, hogy a pereskedők általában Batori István jelenlétében történő jogi eljárásokról számolnak be. Ha valamilyen oklevél kibocsátásával vagy pecsételéssel kapcsolatos probléma merült fel, mindig Hássági neve szerepelt. Pl. DL 19926., DL 20030.

bírói és hadszervezési feladatok is – jóllehet takaréklánggal – jól működtek Bátori távollétében helyettese, Telegdi István alvajda felügyelete alatt.²⁵⁷

A fentiekben láthattuk, hogy Bátori kiemelkedő politikai szerepét ez években még a Mátyástól elnyert tisztségek, különösen az erdélyi vajdaság és az ezzel járó katonai hatalom biztosította, illetve az, hogy jelentős szerepe volt Ulászló királlyá választásában. Hatalmát tovább növelte családja Erdély területén kívüli, legalább öt megyésispánsága (Somogy, Zala, Szabolcs, Szatmár, Zaránd) is. A trónharcok idején emellett Bátorit hadvezéri képességei tették pótolhatatlanná és biztosították vezető helyét a politikai döntések meghozatalában. Aligha tévedünk nagyot, amikor kijelentjük: Bátori – egészen Szapolyai István 1492. tavaszi nádorrá választásáig – az ország legnagyobb hatalommal rendelkező politikusa volt.²⁵⁸ Ennek árnyalására ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy noha Bátori ebben az időszakban sokat tartózkodik a király mellett, a mindennapi kormányzati feladatokból kevésbé vette ki a részét, mint az állandóan ott tartózkodó Bakóc kancellár, Tuz Osvát kincstartó, 1491. őszi haláláig Nagylucsei Orbán egri püspök, illetve a király kedvence, Farkas Bálint váradi püspök.²⁵⁹ E hatalom csak kis részben támaszkodott a Bátoriak egyre növekvő birtokvagyonára, amellyel az ország negyedik legjelentősebb családjává váltak,²⁶⁰ sokkal inkább István vajda személyének volt köszönhető, hiszen láthattuk, hogy halálát követően bátyja, András nem tudta hathatósan képviselni a család érdekeit.

A vajda és régi harcostársa, Kinizsi Pál, az alsó részek főkapitánya látszólag a király legerősebb támaszai voltak ez években. A két katonabáró nem csak a harcok alatt, hanem azokat követően is szorosan együttműködött: Bonfini például elbeszéli, hogy miután Kinizsi a fekete sereget szétverte, és nem sokkal később gutaütést kapott, a cseh zsoldosokat arra igyekezett felesketni, hogy elsősorban a király, másodsorban Bátori parancsainak engedelmeskedjenek. Az itáliai történétíró arról is értesít bennünket, hogy a sereg maradványait – kivéve az Ausztriába vonulókat – végül Bátori és Szapolyai nádor fogadták zsoldjukba, nyilván 1492 végén.²⁶¹ A vajdai cím elvesztése után ugyan Bátori katonai hatalma jelentősen csökkenhetett és – talán sértettségében – az udvartól is távol tartotta magát, ez mégsem akadályozta meg abban, hogy mintegy ellenzéki politikusként, maga mögött tudva az özvegy királyné támogatását, ne szervezzen egy veszélyesnek tűnő mozgalmat a király és vezető tanácsadói ellen.

Visszatérve Szabó Károly bevezetőben idézett jellemzéséhez, a vajdát leginkább hirtelen haragú, zord katonaként lehet elképzelni,²⁶² amivel egyáltalán nem áll

257. Itt jegyzem meg, hogy Bátori 1492. márc. 28-i levelét Almási Mihály nevű erdélyi alvajdájának és a Fehér megyei ispánoknak címezi (DF 245153.). Eközben Telegdi is alvajda (ugyanerről a napról: DL 27075.), ennek ellenére Almásiról több adatunk sincsen (személye nyilván Csehi Almási Mihállyal azonosítható, aki 1496-ban végrendelkezett: DL 46348., vö. 254887.). Csak Telegdi alvajda neve alatt maradtak fenn oklevelek, amelyek természetesen kizárólag akkor keltek, amikor a vajda nem tartózkodott Erdélyben.

258. Ezt bizonyítja, hogy az interregnum ideje alatt és II. Ulászló uralkodásának elején minden tanácslistán a világiak közötti első helyet foglalja el, Szapolyai kinevezése után pedig a másodikat. *Kubinyi A.*: Bárók a királyi tanácsban i. m. 198–199., 203.

259. Az ő nevüket látjuk leggyakrabban a királyi oklevelek referensei között, de más források is mindennapi kormányzati tevékenységüket és rendszeres budai tartózkodásukat bizonyítják.

260. *Engel P.*: A magyar világi nagybirtok i. m. 52. (A családnál csak Korvin, Szapolyai István és Újlaki Lőrinc voltak vagyonosabbak.)

261. Bonfini V-III-40–41.

262. Tubero 28. a csonthegy csata leírásánál említi, hogy Bátori az általa legyőzött ellenfelével szemben könyörületes volt „noha amúgy nem volt szelid természetű” („... adiecta ad fortitudinem etiam clementia, quamvis fuerit alioquin natura non admodum mitis”).

ellentétben az, hogy a korabeli itáliai követjelentések és maga Tubero is határozottan kiemelik mély vallásosságát.²⁶³ Nem kizárt, hogy ilyen elképzelésüket Bátorinak közsímet nőtlenége is megerősítette, bár ez inkább a katonai életmód, semmint az önmegtartóztatás velejárójának tűnik. A már idézett, Bátorinak kiemelkedő hűségét és becsületét hangsúlyozó forrásoknak ugyanakkor igazuk lehet, hiszen a vajda nem csak Mátyást, hanem lemondásáig II. Ulászlót is a legnagyobb hűséggel, idős kora ellenére fáradságot nem ismerve szolgálta. Bonfini úgy jellemzi Bátorit halálakor, hogy „háborúban és békében roppant tekintélynek örvendő, okos ember” volt,²⁶⁴ amit nincs is okunk megkérdőjelezni.

Függelék

Bátori István vajda és országbírói itineráriuma (1490–1493)

Az alábbi összeállítás István vajda ismert tartózkodási helyeit tartalmazza. A dőlt betűvel szedett dátumok, illetve településnevek bizonytalanok, részben azért, mert csak Bonfini híradásából (az ő napi dátumai viszont sokszor pontatlanok) vagy egyéb bizonytalan forrásból értesülünk róluk. A jegyzetek feltűntetik, hogy a Bátorinak kibocsátott és aktuális tartózkodási helyére utaló oklevelek milyen irattípusba sorolhatók (ha ez elmarad, akkor levélről, *missilír*ről van szó). Az itinerárium elkészítése kapcsán szükségesnek érzem az alábbiak tisztázását: a Budán, bírói ügyben kelt okleveleket természetesen nem használhatjuk fel a vajda tartózkodási helyeinek összegyűjtéséhez. Ezen okleveleket a Hásságyi István országbírói ítélmesternél őrzött, kb. 28–31 mm széles lenyomattal rendelkező országbírói pecséttel erősítették meg, gyakran szerepel rajtuk a jellegzetes SHS (*Stephanus de Hassagh*) kézjegy, olykor ellenőrzésüket más kúriai alkalmazottak végezték (elsősorban Gereci Antal). A rutinszerűen kibocsátott oklevelek (iktatások, idézések, vizsgálatok stb. elrendelése) csak akkor jelzik a vajda valós tartózkodási helyét, ha nem Budán keltek (kivéve persze, ha ítélmestere kerekedett fel a fővárosból, akkor viszont Budán nem bocsátanak ki okleveleket), és a vajda kb. 13–15 mm széles lenyomatú gyűrűspecsétjével látták el. Ez utóbbi pecséttel bonyolította Bátorinak személyes és politikai jellegű levelezését, amelyek a legbiztosabb fogódzópontokat jelentik az itinerárium készítése során. Úgy tűnik, de ez további bizonyításra szolgál, hogy erdélyi tartózkodása alatt a rutinszerű oklevelek kibocsátásánál a vajda használt még egy kb. 31 mm-es pecsétet is.²⁶⁵ Úgy vélem, hogy az Erdélyben kibocsátott oklevelek híven jelzik Bátorinak aktuális tartózkodási helyét.

1490.

Márc. 28.	Bécs ²⁶⁶
Ápr. 6.	Bécs ²⁶⁷
Ápr. 13.	Bécs ²⁶⁸

263. „vir ille aetate sua religiosissimus sit habitus”. Tubero 19.

264. Bonfini V-III-44. (Kulcsár Péter fordítása.)

265. Dolgozatomban készítése közben csak néhány Bátorinak által kibocsátott oklevelet nézhettem meg eredetiben. A DL-fotókon természetesen a pecsét lenyomata nem mérhető. A vajda Erdélyben használt pecsétjének idézett lenyomatát l. DL 29551. (1492. jún. 15. Torda. – Ez időben Budán működik az országbírói iroda a hasonló méretű országbírói pecséttel.)

266. DF 209424. (Inquisitoria, evocatoria, insinuatoria.)

267. Jelen van Mátyás halálos ágyánál: Bonfini IV-VIII-193.

268. Valószínűleg pecsétje szerepel egy tanács által kibocsátott oklevélen: *Kubinyi A.*: Bárók i. m. 198.

Ápr. 17.	Komárom ²⁶⁹
Ápr. 24.	Buda ²⁷⁰
Ápr. 25.	Székesfehérvár ²⁷¹
Máj. 10. körül	Torda ²⁷²
Máj. 13.	Zilah ²⁷³
Máj. 17.	Debrecen ²⁷⁴
Máj. 28.	Budára érkezik. ²⁷⁵
Máj. 29.	Rákos mezeje ²⁷⁶
Jún. 8.	Buda, országgyűlésen. ²⁷⁷
Jún. 17.	Buda, országgyűlésen. ²⁷⁸
Júl. 4. (!)	Budáról elindul. ²⁷⁹
Júl. 4.	Csonthegy csata. ²⁸⁰
Júl. 11.	Budára visszaérkezik. ²⁸¹
Júl. 30.	Sempte ²⁸²
Júl. 31.	Farkashida ²⁸³
Aug. 9.	Buda ²⁸⁴
Aug. 13. körül	János Albert táborában Pesttől öt mérföldre. ²⁸⁵
Aug. 15.	Buda ²⁸⁶
Aug. 29.	Buda ²⁸⁷
Szept. 2.	Buda ²⁸⁸
Szept. 19.	Székesfehérvár, koronázáson. ²⁸⁹
Szept. 24.	Székesfehérvár ²⁹⁰

269. A királyné és a név szerint nem említett országnagyok meghívója a királyválasztó országgyűlésre.
– Sopron I/6. 59. szerint rajta van Bátori István pecsétje, így gondolja Kubinyi A.: Bárók i. m. 199., 203. is.

270. A királyi tanács oklevele, rajta Bátori pecsétjével: *Kubinyi A.*: Bárók i. m. 199., 203.

271. Jelen van Mátyás fehérvári temetésén: Bonfini IV-VIII-233. – A temetés időpontjára l. *Kubinyi A.*: Két sorsdöntő i. m. 5.

272. DF 245118. (1490. máj. 13.): „pridem Thorde vobiscum locuti sumus”.

273. DF 245118.

274. DL 82022.

275. Erdélyből Budára érkezik a királyválasztó országgyűlésre: Bonfini IV-IX-7. (máj. 22-i dátummal)
– Részt vesz a Zsigmond-templomban a Korvin-párttal való tárgyalásokban: uo. 124. – Május 28-án érkezik Budára: *Kubinyi A.*: Két sorsdöntő i. m. 18., DE IV. 221., 227.

276. DF 270704. (Kassai követjelentés.)

277. DF 252106. (Az országnagyok, köztük Bátori előtt szerződés jön létre Osvát zágrábi püspök és a Körös és Zágráb megyei nemesség között a püspököket illető tized ügyében.)

278. DL 19657. (Az országnagyok, köztük Bátori szerződése Korvin Jánossal.) – Kiadása: Jajcza 66–76.

279. Bonfini IV-IX-146.

280. Bonfini IV-IX-159. – *Kubinyi A.*: Két sorsdöntő i. m. 23.

281. Bonfini IV-IX-171.

282. DF 240739. (Meg nem nevezett országnagyok levele Pozsonyhoz; nyilván a másnap Farkashidán megjelenő országnagyokról van szó, közöttük Bátoriról.)

283. DL 19657. (Jajcza 66., a farkashidai egyezmény) – Bátorit az Ulászló király fogadására küldötték közé választják: Bonfini IV-IX-188.

284. Buda közelében Osvát zágrábi püspök és Nagylucsei Orbán társaságában („qui in urbe tutele gratia sane remanserant”) fogadja a királyt: Bonfini IV-X-21.

285. Ulászló őt és Filipecet küldi a János Alberttel való tárgyalásra: Bonfini IV-X-44.

286. DL 19669. (Négy egyházi és négy világi országnagy szövetséglevele.)

287. Nagylucsei Orbánnal együtt koronaórré választják: Bonfini IV-X-60–61.

288. DF 270691. (Nagylucsei Orbán egri püspökkel együtt bocsátja ki.)

289. Részt vesz a király koronázásán, ő viszi a jogart, illetve a koronázás után „rei publice nomine” kéri a királyt az alsóvárosban, hogy mindent erősítsen meg: Bonfini IV-X-76., 111. – A koronázás dátumára: *Neumann Tibor*. II. Ulászló i. m. 318.

290. DL 19677. stb. (A fehérvári keresztetek előtt szerződést köt Perényi Jánossal és Móroc Istvánnal.)

Szept. 28.	Buda ²⁹¹
Okt. 2.	Buda ²⁹²
Okt. 4.	Buda ²⁹³
Okt. 7.	Buda ²⁹⁴
Okt. 11.	Buda ²⁹⁵
Okt. 25.	Buda ²⁹⁶
Nov. 3.	Vác ²⁹⁷
Nov. 6.	Pozsony ²⁹⁸
Nov. 17. e.	Székesfehérvár ²⁹⁹
Nov. 17. körül.	Tata, majd Buda ³⁰⁰
Dec. 7.	Buda ³⁰¹

1491.

Bátori István

II. Ulászló király

		Jan. 2–6.	Buda.
		Jan. 12. e.	Hatvan
		Jan. 12–16.	Eger
Jan. 18.	Muhi ³⁰²	Jan. 17–19.	Muhi
		Jan. 26.	Szikszó
		Jan. 31–Febr. 4.	Gönc
Febr. 20.	Kassa melletti királyi tábor ³⁰³	Febr. 14–20.	Kassa m. t.
Márc. 8.	Kassa ³⁰⁴	Febr. 22–márc. 17.	Kassa
Márc. 15–16.	Kassa ³⁰⁵		
Márc. 17.	<i>Elindul Kassáról „a németek ellen”</i> . ³⁰⁶	Márc. 27.	Eger
		Ápr. 3-tól	Buda

291. DL 19677. stb. (A király megerősíti a Perényivel és Móroccal kötött szerződést.) – Szept. 27-én a király már Budán van (DF 252018.), és Bonfini V-I-1. szerint minden országnagy – nyilván Bátori is – vele érkezik vissza a városba.

292. DL 19679. (Megkapja a királytól zálogba Déva várát és uradalmát.)

293. Beatrix oklt. 224. (Beatrix 1492. évi bevallása szerint Bátori is részt vett Ulászló és Beatrix királyné házasságkötésén utóbbi budai lakhelyén.)

294. DF 270692.

295. DF 261919. (Relációs jegyzetben.)

296. DF 245120.

297. DL 46148.

298. A király oklevelet bocsát ki, hivatkozva a vajdára: „ex declaratione fidelis nostri magnifici comitis Stephani de Bathor waywode”. DF 245125. – Bonfini említi, hogy a király november elején Budáról Pozsonyba Orbán egri, Tamás kancellár győri püspökökkel és Bátori Istvánnal együtt ment: Bonfini V-I-24. – A király talán november 3-án Somorján (DL 28343.), 4-én már Pozsonyban (DF 203971. – Sopron I/6. 78–79.) van.

299. Bonfini V-I-36. szerint a király Bátorit és Kinizsit küldi Fehérvárra a város megerősítésére. A két hadvezér a fehérvári ostrom (nov. 17.) előtt őrseget hagy a városban, majd Tatára, végül Budára megy (uo. 42.)

300. Lásd az előző jegyzetet. – A király Bátorit és Kinizsit bizza meg azzal, hogy megerősítsék Budát: Bonfini V-I-67.

301. DF 270693–694. (Kinizsi Pállal együtt bocsátja ki mindkettőt.) – „Nobis secundo die festi Beati Nicolai proxime preteriti unacum nonnullis dominis prelatibus, baronibus et regni nobilibus Bude constitutis et existentibus”: DL 46151. stb.

302. Királyi oklevél említi őt, mint „qui nunc continue lateri nostro adheret”. DF 245133. – Ez alapján valószínű, hogy a király társaságában újév után hagyta el Budát (jan. 6. után) és további útvonala megegyezik az uralkodóéval.

303. DF 245134. – DF 289012. (Ulászló király János Albert herceggel kötött békéje, *M. Dogiel*: Codex i. m. 79–85.)

304. DL 19247.

305. Márc. 15. DF 281774. (Relációs jegyzetben.) – Márc. 16. DF 245137.

306. DF 245137-ben (márc. 16.) írja. – A király is utoljára március 17-én mutatható ki Kassán, március 27-én már Egerből keltez: DF 270705., DL 101123.

Jún. 5.	Budáról elindul.
Jún. 5.	Bánhida
Jún. 6.	Székesfehérvár alá érkezik ³⁰⁷
Júl. 1.	Székesfehérvári ostromtáborban ³⁰⁸
Júl. 8.	Székesfehérvári ostromtáborban ³⁰⁹
Júl. 18.	Székesfehérvári ostromtáborban ³¹⁰
Júl. 25.	Székesfehérvár ³¹¹
Aug. 22.	Palota vára ³¹²
Aug. 24.	Palota ³¹³
Szept. 2.	Pozsonyba érkezik a béketárgyalásokra. ³¹⁴
Szept. 23.	Pozsonyból Budára indul a királyhoz. ³¹⁵
Okt. 5.	Budából Pozsonyba érkezik a béketárgyalások folytatására. ³¹⁶
Okt. 7.	Buda (!) ³¹⁷
Okt. 30.	Pozsony ³¹⁸
Nov. 1.	Pozsony ³¹⁹
Nov. 7.	Pozsony ³²⁰
Nov. 11.	Pozsony ³²¹
Nov. 13.	Pozsony ³²²

1492.

Jan. 10.	Buda ³²³
Febr. 15.	Buda ³²⁴
Márc. 7.	Buda, országgyűlésen ³²⁵
Márc. 22.	Óbuda ³²⁶
Márc. 28.	Buda ³²⁷
Ápr. 26. előtt	Buda, országgyűlésen ³²⁸

307. „Nonis Iun. Buda egressus ad Baanhida exercitum rite lustravit ac postridie instructus agminibus Albam pervenit”. Bonfini V-II-7.

308. DL 19738. (Adománylevelet kap a királytól.)

309. DF 245145.

310. DL 46167. (Reambulatoria)

311. DL 19742. (A keresztes konvent előtt Bátori Andrással, Perényi Jánossal és Móroc Istvánnal együtt megváltoztatják az 1490. szept. 24-i szerződésüket. – Kiadása: *Mészáros O.*: Szigliget i. m. 372–375.)

312. DF 287329. (A király követének nevezi ki a németekkel való tárgyalásokhoz.)

313. DL 74239. (Bevallás előtte.)

314. DF 277106. (Pozsonyi számadáskönyv 69.: „Waterysstan” és a többi követ megérkezik a pozsonyi tárgyalásokra. A pozsonyiak megvendégelik őt.)

315. DF 277106. (Pozsonyi számadáskönyv 394.: „An Freitag nach Mathei sein die Ungr. Rat Waterysstan und Bischof von Rab etc. von der Tardung des Frids hinweg zogn in der K. Mⁱ gen Ofn.”)

316. DF 277106. (Pozsonyi számadáskönyv 395.: „In mittichn nach Francisci sein die vorbemeltn hern Waterysstan und Bischof von Rab herwider auf von der K. Mⁱ kommen und den Frid besliessen etc.”)

317. DF 261931. (Relációs jegyzetben szerepel.) – Eszerint a relációs jegyzet nem jelenti azt, hogy az oklevél kibocsátása idején a relátor a helyszínen is tartózkodik!

318. DF 277106. (Pozsonyi számadáskönyv 71.: a pozsonyiak megvendégelik.)

319. DF 277106. (Uo.: a pozsonyiak megvendégelik.)

320. DF 287331. (A pozsonyi békeszerződés iratának egyik kibocsátója.) – DF 287332. (A pozsonyi béke titkos kiegészítésének egyik kibocsátója.)

321. DF 245146.

322. Sopron I/6. 87. (Az országnagyok levele Sopronnak. Az oklevél kiadója szerint felismerhető a Bátori-cimer.)

323. DF 247069. (Relációs jegyzetben szerepel.)

324. DL 71036. (Kivonata: Perényi 642. sz. – Bevallást tesz a király személyes jelenléte előtt.)

325. DF 287341., DF 286729. (Megerősíti a pozsonyi béke Miksa öröklésére vonatkozó kitételét.) – Márciusi országgyűlési részvételére l. még: DL 6007.

326. Beatrix oklt. 220. (Beatrix és Ulászló házasságkötéséről kibocsátott közjegyzői okirat.)

327. DF 245153.

328. „nobis unacum dominis prelati, baronibus nobilibusque et proceribus regni in presenti dieta sew congregacione generali eorundem dominorum prelatorum, baronum et regni nobilium ... hic Bude de mandato

Ápr. 28.	Buda ³²⁹		
Máj. 2.	Buda ³³⁰		
Máj. 29.	Majtény ³³¹		
Jún. 15.	Torda ³³²		
Jún. 18.	Torda ³³³		
Jún. 20.	Torda ³³⁴		
Júl. 2.	Medgyes ³³⁵		
Júl. 14.	Szászsebes ³³⁶	Hássági István országbírói ítélmester	
Júl. 22.	Szászsebes ³³⁷	Júl. 22.	Buda ³³⁸
Aug. 6.	Nagyszeben ³³⁹		
		Aug. 18.	Dománhida ³⁴⁰
Aug. 20.	Torda ³⁴¹		
		Aug. 21.	Nyírbétek ³⁴²
		Aug. 2[1].	[Nyírbátor] mezőváros ³⁴³
Aug. 23.	Torda ³⁴⁴		
Aug. 24.	Torda ³⁴⁵		
		Aug. 28–	Buda ³⁴⁶
Szept. 3.	Medgyes ³⁴⁷		
Szept. 24.	Udvarhely melletti táborban ³⁴⁸		
Szept. 26–28.	Udvarhely, székely közgyűlésen ³⁴⁹		
Szept. 27.	Udvarhely melletti táborban ³⁵⁰		
Okt. 1.	Udvarhely melletti táborban ³⁵¹		
Okt. 4.	Udvarhely melletti táborban ³⁵²		
Okt. 7.	Segesvár ³⁵³		
Okt. 11.	Medgyes ³⁵⁴		
Okt. 20.	Déva vára ³⁵⁵		

regio celebrata penes prefatum dominum nostrum regem constitutis et existentibus". DL 19839.

329. Csak valószínű, adományt kap ekkor: DL 26812.

330. Bizonytalan. A király szebenieknek címzett parancslevele, hogy adjanak át bizonyos ágyúkat Bátorinak vagy embereinek. Vélhetően Batori Budáról történő elindulása előtt kelt. DF 245154.

331. „in possessione nostra Maythen”. DF 212295. (Introductoria, statutoria)

332. DL 29551. (Inquisitoria, evocatoria, insinuatoria)

333. DF 246511.

334. DF 281202.

335. DF 247413.

336. DF 272943., DL 29552. (Amonitoria, prohibitoria, evocatoria)

337. DF 244128. (Preceptorial)

338. SHS kézjegy (feloldása: *Stephanus de Hassagh*). DF 223899. (Inquisitoria, evocatoria, insinuatoria), DF 251245. (Inquisitoria)

339. DL 36516. (Statutoria)

340. SHS kézjegy. DL 27977. (Statutoria)

341. DF 275388., 275390–275391. (Statutoria)

342. DF 223911. (Inquisitoria, evocatoria, insinuatoria)

343. SHS kézjegy. Valószínűleg aug. 21. (Az oklevél csonka: [feria terc]ia proxima post festum Beati Stephani regis). DL 99147. (Inquisitoria)

344. DL 29328., DL 30481. (Statutoria)

345. DF 275389., DF 247405., DF 247416. (Statutoria)

346. SHS kézjegy. DL 19875., DF 210273. (Fassio)

347. DF 245891.

348. DL 30229. (Inquisitoria)

349. DF 247122. (Sententia)

350. DL 59816. (Approbatio)

351. DF 261063. (Adiudicatoria)

352. DF 245391.

353. DF 278772., DF 286486. (Kiváltságlevél)

354. DF 245158.

355. „in castro nostro Dewa”. DF 255055.

Nov. 2. Világosvár³⁵⁶
Nov. 21. Buda³⁵⁷
Dec. 20. Buda³⁵⁸

1493.

Jan. 15. Buda³⁵⁹
Jan. második fele Vác³⁶⁰
Febr. 17. Nyírbátor³⁶¹
Márc. 11. Nyírbátor³⁶²
Márc. 13. Nyírbátor³⁶³
Márc. 17. Nyírbátor³⁶⁴
Márc. 23. Nyírbátor³⁶⁵
Márc. 28. Nyírbátor³⁶⁶
Ápr. 3. Nyírbátor³⁶⁷
Ápr. 9. Nyírbátor³⁶⁸
Ápr. 11. Nyírbátor³⁶⁹
Máj. 9. Nyírbátor³⁷⁰
Máj. 13. Nyírbátor³⁷¹
Máj. 14. Nyírbátor³⁷²

356. „in castro nostro Wylagoswar”. DF 245392.

357. Bizonytalan. Familiárisa kap ekkor adományt: DL 94286.

358. Csak valószínűsíthető. Adományt kap ekkor: DL 19932.

359. DL 71043. (Kivonata: Perényi 652. sz. – Bevallást tesz a király előtt.)

360. MTAK Kézirattár, MS 4936., 1493. febr. 15.

361. DF 211111., DF 257949. (Statutoria)

362. DF 209571., DL 97500. (Reambulatoria)

363. DF 223928., DL 38429. (Inquisitoria, evocatoria, insinuatoria)

364. DF 223958. (Inquisitoria, evocatoria, insinuatoria)

365. DL 95125. (Inquisitoria, evocatoria, insinuatoria)

366. DL 56250. (Inquisitoria, evocatoria, insinuatoria)

367. DF 211356. (Statutoria)

368. DF 223951. (Amonitoria, prohibitoria, evocatoria)

369. DF 223944. (Inquisitoria, evocatoria, insinuatoria), DF 223956. (ua.)

370. DL 97502. (Fassio)

371. DL 46225. (Revisionalis)

372. DF 223957. (Amonitoria, evocatoria, insinuatoria).

Köszöntő

A konferencia első napján Mátyás király és szabolcs-szatmár-beregi támogatóiról szóló előadások hangzottak el, melyek teljes egészében az írott forrásokon alapultak. A családtörténet (a genealógia), a tisztségek viselésének története (az archontológia), vagy az eseménytörténet számára kétségtelenül ez az elsődleges történeti forrástípus. Ugyanakkor a mindennapi életre, az anyagi kultúrára, az építészetre vonatkozó adatok java a régészeti kutatástól várható. Természetesen van átfedés, hiszen a gazdasági és társadalmi helyzetre és változásokra vonatkozóan a régészet eredményei legalább annyi adattal szolgálhatnak, mint az oklevelek. A két forráscsoport együttes, kombinált, egymást kiegészítő és ellenőrző használata adhat csak megbízható eredményt bármilyen kutatás esetében.

A konferencia második napján épp ezért a régészeti kutatás eredményeinek, az anyagi kultúra és az épületkutatás legfrissebb fejleményeinek ismertetésére kerül sor. Nyírbátor egy-két évtizedig a késő-középkori Magyarország egyik legfontosabb hatalmi központja volt, az egyik legbefolyásosabb főnemesi család központi rezidenciájának adott helyet. A városban a 15. század végén és a 16. század elején ennek megfelelően nagy mennyiségű és kiemelkedő minőségű építészeti és művészeti beruházásra került sor, ami egy klasszikus értelemben vett főúri rezidencia komplexum kialakulásához vezetett. Ennek során a birtokos család által mesterségesen – jogilag és gazdaságilag is jóval a valós körülményeket meghaladóan – felfejlesztett városban körülbelül azonos időben át- és kiépítésre került egy reneszánsz, udvar köré rendezett három épületszárnyból álló díszes curia épület, mellette a patrónus által át- és kiépítésre került a plébánia- és egyben kegyúri templom, illetve a város szélén megépítik a ferences kolostort.

Nyírbátor valódi jelentőségét a késő-középkori történelemben a hazai kutatás csak az utóbbi évtizedben ismerte fel, ennek ellenére a városban már több mint 50 éve folyik régészeti feltárás. *Szalontai Barnabás* munkásságának köszönhetően az 1950-es évektől számos neves hazai szakember végzett rendszeres vagy rendszertelen kutatásokat a nyírbátori épületekben, illetve azok környékén. A kutatás azután vett új lendületet, hogy a műemlék épületek tudományos kezelését és szakmai karbantartását az Országos Műemléki Felügyelőség felkarolta. Bár a templomok esetében sor került kisebb feltárásokra, a kutatás fő iránya az 1980-as évek végétől a rezidencia komplexum lett. Az EU PHARE támogatásának köszönhetően 2005–2006-ban a rezidencia kb. felének teljes kutatása lezárulhatott, minden korábbinál több új adattal és kérdéssel ajándékozva meg a szakembereket. A város új rendezési koncepciójában szerencsére komoly szándék fogalmazódott meg a műemléki és történeti értékek kibontakoztatására, hasznosítására vonatkozóan. Ennek a szándéknak köszönhető, hogy mind a mai református templom, mind pedig a minorita templom esetében lehetőség nyílt végre az álló középkori épületek komplex kutatására is. Bár igen

rövid idő és nagyon kis költségvetés állt rendelkezésre, a kis felületű, de célirányos régészeti feltárás és az épületkutatás (falkutatás, restaurátori kutatás, geofizikai mérés) komoly eredményeket hozott: eddigi ismereteinket átírva az épületek előzményét, korszakolását és fejlődését is meg lehetett állapítani. A kutatást a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat koordinálta, ami egyrészt biztosította a feladat komplexitását (épületkutatás, restaurátori kutatás és régészeti feltárás egy kézben tudott összpontosulni), másrészt lehetőséget teremtett arra, hogy minden olyan korábbi kutató és szakember, aki az elmúlt években kutatást végzett a templomokon (akár történeti, művészettörténeti szempontból is), részt vehetett a munkában.

Kérem hallgassák meg új eredményeinket a nyírbátori régészeti és műemléki kutatások alapján!

Virágos Gábor

Csabai László

Egy gótikus templomban

Régi kőarcon rögzült angyalszár**NY**
 Okos mesterek műve: hitet tartan**I**
 Továbbadni, ami fontos, ami é**R**
 Átkozni azt, ami talmi, bá**B**
 Boldog idők tesznek szabadd**Á**
 Rémesek tágitják a szellem határai**T?**
 Irigy álmok követése buktat**Ó**
 NYugodt értelem uralkodjon, mint holdsugá**R**

Balázsik Tamás

Beszámoló a nyírbátori minorita kolostor 2008. márciusi kutatásáról

A nyírbátori minorita kolostor 2008. márciusi kutatása – amelyet Németh Péterrel, Juan Cabellóval, Jakab Attilával és Kiss Csabával együtt végeztünk – a templomszentély belsejének egy kis részére, a templom északi oldalának a déli kolostorszárny által takart bizonyos részeire, a szentély külsején a délkeleti poligonablak, a torony, a déli kolostorszárny udvari homlokzatának, a kolostor keleti szárnyából megmarad alapfalak és a templom déli homlokzata előtt egy támpillérköznvi terület vizsgálatára terjedt ki. A szondázó kutatásra a március 10. és 19. közötti másfél hét időtartam állt rendelkezésünkre.

A ferencesek nyírbátori megtelepedését a szóbeli hagyomány a 14. századra teszi, s noha mint fejlett mezővárostól ez elvárható lenne, erre meggyőző adatokat csak az 1490-es évekből ismerünk. 1494-ből fennmaradt ugyanis két könyvbejegyzés, amelyek szerint e két, később Leleszre került könyv a nyírbátori konvent, illetve kolostor könyvtárába tartozott. 1497-ből a gvárdián nevét is ismerjük. A korai források között lehet megemlíteni azt a Karácsonytól idézett 1499-es adatot, amely szerint a ferences templomban minden nap énekes misét tartottak. Ebből arra következtetett, hogy a kolostor a nagyobbak közé tartozott. A történeti hagyomány a kolostor kiépülésében Batori István (és Kinizsi) 1479-es kenyérmezei győzelmének nagy szerepet tulajdonított. Batori személyének kiemelt szerepét egy a közelmúltban előkerült, a kolostornak adott klenódiumokra vonatkozó 16. század eleji adat szintén megerősítette. Mint alapítót, a kolostorban temették el 1493-ban bekövetkezett halála után. A 16. századtól kezdve a nyírbátori kolostor egyre gyakrabban szerepel a forrásokban. 1514-ben a Dózsa-féle felkelés során betörték a kolostorba. Egy 1531-es adat szerint a refektóriumon és a konyhán folytak építési munkálatok. 1535 elején 14 misés pap lakta a kolostort. 1549-ben a váradi ferences gvárdián arról értesítette a rend patrónusaként titulált Batori Györgyöt, hogy kiküldte a bátori kolostor javítási munkálatainak végzésére kért bognárokat. (Egyébként ő volt az, aki a plébániatemplomot a reformált egyház birtokába adta.) 1552-ben a török támadásától tartva az értékesebb tárgyakat az ecsedi várba vitték. 1563-ban már csak négyen laktak a kolostorban, mígnem a hívek nélkül maradt utolsó ferences barátok távoztával 1566-ban a kolostor működése megszűnt.

A középkori együttesből megmaradt tekintélyes méretű templom felépítése jelenkös anyagi ráfordítást követelt. Igényes kialakítása, a számárhátives nyugati

kapu, az ablakok tisztán faragottkő-szerkezetű ablakrácsai tovább növelték a költségeket. A boltindítások tanúsága szerint legalább a szentélyt bordás boltozat fedte. A nyolcszög felével képzett boltindítások alját egyfajta kehely alkotja, az alulról indított kúszólevelekből képzett, sajnos utóbb levéselt levélkoszorúval. A 2008. évi kutatás hozadéka, hogy a hajó északi falából előkerült egy egyszer hornyolt ékborda, amely a középkori boltozathoz tartozhatott, és amely feltehetően az északi oldal középkori támpilléreinek lebontása miatt keletkezett, vagy más károsodás okozta falszövet-hiány javítása következtében került be a falazatba. Míg a nyugati kapu, a boltindítások, a borda nem kifejezetten a legmodernebb stílust képviselik, különösen a nyugati ablak kőrácsa már a 16. század elejének formáit idézi. A szentély délnyugati sarkában nyitott szonda segítségével lejutottunk a mai járószint alatt 120 cm-rel mélyebben húzódó egykori járószint mélységébe. A járófelület burkolata nem maradt meg, csak a fektető-habarcsa, amely alatt a törmelékben vakolatdarabokat lehetett megfigyelni. A szonda segítségével vizsgált szentélyfalon számos bekarcolás látható a vakolatban.

A templommal és a toronnyal egy időben épült a kolostor. Erről tanúskodik az a támpillérként meghagyott, a torony falába bekötött falcsonk, amelyik a torony északi oldalának keleti sarkához csatlakozik, és amely a toronyhoz kapcsolódó helyiség keleti falának maradványa. E helyiség egy 5,7 m széles és 7 m hosszú terem volt. Nyeregteretjének csúcsa, miként a torony északi falán meg lehetett figyelni, 10, 8 m magasán záródott. A helyiség széles kapuval nyílt a torony előteréből. A kapu záradékát később átalakították.) Járószintjét habarccspadló borította, amelyet később téglával javítottak. A helyiség falán, az északkeleti sarokban előkerült levéselt kőkonzol alapján a teret boltozat fedte. A helyiség északnyugati sarkához a falazattal azonos szélességű, rövid tömb csatlakozott, amely a helyiség északi falát támpillérként erősíthette. E tömbhöz vékonyabb falazat kapcsolódik, amely észak felé húzódik, és amely a középkori kolostor keleti szárnyának részét alkotta.

A ferences kolostorok keleti szárnyában gyakran található a nyírbátoriéhoz hasonló helyzetű, nagyobb helyiség. Ilyen az 1495 után szintén a Bátoriak által építtetett kőröshegyi (Somogy m.) kolostor. A visegrádi kolostor keleti szárnyában a szentély és a kápolnaként megnevezett poligonális záródású tér között a 16. század elején felépített, két keskeny térszakasszal közrefogott torony, illetve annak alsó részét elfoglaló tágas helyiség található.

E terek rendeltetését illetően több javaslat is született a kutatók részéről. A szegedi kolostor 1503 és 1543 között épült tornyához kapcsolódó, egykor oltárral is ellátott helyiséget a kutató *káptalanterem*nek tartotta. Ez érthető is, hiszen nincs egyéb hely, amely megfelelő lenne a szerzetesi közösség gyűlései számára. Szintén káptalanteremként interpretálták az először 1452-ben említett gyulai kolostor hasonló helyzetű terét, akárcsak a szécsényi kolostor keleti szárnyának a 14. század közepén felépült kétszintes terének középpilléres alsó részét. Utóbb ennek értelmezése kétszintes *sekrestye*re módosult, részben annak köszönhetően, hogy a szomszédos helyiséghez kapcsolódva előkerült egy poligonális záradék, amelyet a kutató a káptalanteremhez kapcsolódó, 1413-ban említett Szent Kereszt-kápolnaként azonosított. A lőcsei kolostor középpilléres terét szintén sekrestyeként értelmezik, különös tekintettel arra, hogy ennek északi oldalához is kapcsolódik egy poligonális záródású helyiség. A nagyváradi konventuális kolostor keleti szárnyában, a szentélytől északra található, szintén középpilléres helyiség a kutató szerint talán refektórium volt. A sekrestye megnevezés viszont egyértelműen a toronyhoz

csatlakozó térhez kapcsolódik abban a kései, 17. század közepi forrásban, amely a kassai ferencesek és a katonaság között született egyezségről tanúskodik, és amely szerint a ferencesek először a szentélyt, a sekrestyét és a tornyot kapják vissza.

Nyírbátorban tehát a következő helyiségek léte bizonyítható: sekrestye, refektórium, konyha, cellák. S minthogy 1526-ban az egyik Bornemisza gabonát rabolt el a kolostorból, az élelmiszert befogadó raktár, vagy raktáraknak is voltak. Az 1988-as nyírbátori kutatásunkkor is több helyen találtunk az újkoriaknál korábbi falakat, de mivel mind akkor, mind a mostani beruházáselőkészítő feltárás a föld alatt lévő maradványok *kiterjedését* volt elsősorban hivatva tisztázni, e nagyobb mélységben lévő középkori maradványok feltárása még várat magára.

A középkori kolostor pusztulásának időpontjára és körülményeire vonatkozóan számos elképzelés ismert. Eszterházy Pál szerint a protestánsok okozták pusztulását. Egy a 18. század elején papírra vetett nézet szerint Petraskó vajda 1587-es támadása következtében néptelenedett el a kolostor. A Kelemen Didák felszentelésekor mondott beszéd szerint pedig 1599-ben érte el a pusztulás a kolostort. Ecsedi Bátor István országbíró 1603-as végrendeletében 500 forintot hagyott az elhagyott kolostorra, „hogy – mint írja - megis ne verné az esseő es oktan allath ne turna fel” őse, István vajda sírját, továbbá azt írja, „Az klaustrumnak is meg kiázására volna gondom, miertth hogy otth sok nemzetünk fekszik es az szegegy Báthory István uram is otth fekszik.” Halálának évében, 1605-ben pedig azért panaszkodik Basta fosztogató csapataira Bocskaihoz írott egyik levelében, mert „...az szegin atyám, s anyám koporsóját is feltörték...”. Ezt követően vitethette át István vajda síremlékét a református templomba.

* * *

A rendi élet 1566-ban bekövetkező megszűnte után a ferencesek Kelemen Didák vezetésével 1717-ben visszatértek. 1718 őszén zsindeletet készítve használható állapotba hozták a templom szentélyét, és új szerzetesi (dispensa, refektórium, konyha), valamint lakóépületeket kezdtek emelni. Úgy tűnik, a torony északi falához kapcsolódó középkori sekrestyét is használható állapotba hozták. A helyiség északi falát a középkori járósíntnél magasabban áttörték, és a magasabb, feltehetően külső járósíntől legalább három fokos lépcsőt vezettek le észak felől a helyiség középkori habarccspadlójára. A lépcsőépítésre egy pusztulás után került sor, mert a lépcső és az alatta lévő középkori fal közötti talajrétegben égésből származó törmelék található. A lépcsőt fagerendák közé fogott téglából építették. A fagerendáknak már nem volt nyoma, létezésüket a második fok gerendájának megmaradt fészke bizonyítja. A lépcsőt a téglák erős kopottsága alapján meglehetősen soká használták. A torony északi falához kapcsolódó köpenyfalban két fülkét is kialakítottak. Egy 1749-es forrás szerint a sekrestyéhez ideiglenes fa épületszárny kapcsolódott (lásd a szegedi kolostor keleti szárnyát). A középkori épületrész és az újabb emelése között eltelt időt jelzi, hogy a terület feltöltődött, illetve, hogy az újabb épületszárnyaknak a járósíntje magasabb szintre került. Egy 1719-es forrás megemlíti, hogy a szerzetesek ideiglenes épületeket emeltek lakás céljára. E paticsfalú házak, épületek maradványait az 1., a 2., a 3. és a 9. kutatóárokban talált, kelet-nyugati, illetve észak-déli irányú, kb. 40 cm széles, átégett agyag alkotta sávokban sorba rendeződő, 10-15 cm-es átmérőjű kör alakú foltokkal, cölöplyuk-maradványokkal azonosítottuk. A szerzeteseket kezdetben

nem látták szívesen, a források szerint az épületeket kétszer-háromszor állítólag rájuk is gyújtották. Azt, hogy az épületek valóban tűzben pusztultak el, a területen talált átégett patics- és faszénmaradványok bizonyítják. A tűzvészt követően azonban negyedszer is felépültek a házak. Az agyag, illetve téglapadlós szerény hajlékokban zajló élet nyomai azok a kis bronz könyvkapcsok, amelyeket ezen házak járószintjén találtunk. Az itt folyó élet dokumentumai azok a kerámia- és üvegtöredékek, valamint állatcsontok is, amelyek az 5. helyiséget kitöltő talajban és a helyiség falában talált gyűjtőaknákból kerültek elő.

Az 1. kutatóárok segítségével feltártuk kolostor északi szárnyának északi falát kelet felé folytató téglalapfalat. Ezen a részen lehetett megfigyelni, hogy a téglafalazat építési habarcsrétege ráhúzódik a cölöpvázaz paticsfal maradványára. A kutatóárokban előkerült az északi szárny folyosóját és helyiségsorát elválasztó fal alapozásának folytatása, amelyhez azonban *nem* csatlakozik a keleti szárny helyiségsorát nyugatról határoló falalapozás. A középkori sekrestye északi falát és padlóját immár magasabb, feltöltődött járószintről átvágták az újkori keleti szárny déli falának alapozásával. A középkori épületrész pusztulása tehát legkésőbb ekkor következett be. A téglafal felszínén 1988-ban és jelenleg is több helyen, „W” domborjeles téglákat találtunk, amelyek – tekintettel a kolostor 18. századból adatolt erdélyi és nagyváradi kapcsolataira – talán nagyváradi eredetűek lehetnek. Akárcsak 1988-ban, ezúttal is kísérletet tettünk az 1719-ben az udvar közepén említett kút helyének lokalizálására. A talajradar által adott jelzés alapján kijelölt V. kutatószelvényen azonban mindössze egy néhány sornyi téglából álló, gyenge téglafalat találtunk. E fölött hulladékgödörre akadunk, amelyből nagy mennyiségű kerámiatöredék került elő. A hulladékgödört egy vastag mészréteg fedi, amely szintén meszesgödör maradványa lehet.

* * *

1725-ben végre sor került a templom felszentelésére. Ha volt is középkori boltozat a hajóban, az elpusztult, és helyette csehsüveg-boltozat épült. Átépítették a nyugati homlokzatot és a párkányzatot. A rend megerősödésének és Károlyi Sándor generális támogatásának köszönhetően az 1734-et követően felépült a ma is fennálló kolostor. 1734-ben Architectus Niczkit, 1737-ben Nicolaus kőművest említik a források. Miután a rend életének építészeti kerete kezdett formát ölteni, a devóciót szolgáló járulékos építészeti elemekre is koncentrálnak a közösség. Ennek látványos eleme lehetett az a kilenc stációból álló kálvária, amelyet a templomhajó déli oldalának támpillérei közé építettek be 1737-ben. A Hallerné Károlyi Klára támogatásával emelt, mára eltűnt tornácos együttes egyik elemének járószintjét és csekély maradványát, egy lépcsőfokkal magasabbra helyezett felszínét, ez utóbbit téglafelépítmény alsó téglaréteg-sorával, a 4. és az 5. támpillér között tártuk fel.

1749-ben ismét befedik a tornyot, a sekrestyét és a hajót. A munkát váradi német mesterek, magister Wolphgangus Unsult és társai, Josephus Suspeck, Johannes Michael Lejszli, Adalbert Frick és Paulus Krejber végezték. Ugyanekkor kifestették a templomot is, amelyet podroveczi Podhorodeczky András lengyel származású festő készített. A kutatás során kitűnt, a keleti szárnyat is be akarták vonni az épületegyüttesbe, ezért az északkeleti sarkon is lerakták az alapfalakat. 1750-ben úgy rendelkezett erről a (miskolc-)tapolcai káptalani gyűlés, hogy csak folyosó kell a templom mellé, szobákat befogadó szárny nem. 1754-ben Niczki

Nikodém bemutatta az ebédlő és az északi szárny tervét. 1758-ban a miskolci káptalan jóváhagyta Niczki működését. A talajvíz elleni védekezésül 1775-ben a templomépületet kb. 1 m vastagságban feltöltötték, a járófelületet kőlapokkal fedték, az épületet ismét kifestették, a szószéket pedig a szentély déli falától a mai helyére tették. 1778-ban a kolostorban is dolgoztak, amikor is 5000 téglát építettek be.

Ezután a források nem szólnak jelentősebb beavatkozásokról. 1889-ben az egyébként rossz állapotú templom tetőzete a toronnyal együtt villámcsapás miatt leégett. Ennek kijavítására csak ideiglenes jelleggel került sor. Viszont ekkor cserélték ki az ablakok régi, ólmozott üveglapjait. 1909-ben terv készült a torony lefedésére, s Sztéhlo Ottó ismételt költségetést készített. Közben keresték a kegyurakat (a Károlyiakat), 1910-ben az illetékes főszolgabíró a templomot az életveszély miatt bezáratta.

Újabb helyreállítási munkálatokra 1925-ben került sor. Helyenként 1 m mélyen körbeásták a falakat, kátránylapokat raktak le, és körülcementezték a földdel érintkező falrészeket. A 2008-as kutatás során elbontott sekrestyét 1926-an építették.

A templomon folyó munkálatok újabb fejezete 1939-ben vette kezdetét, amikor Möller István tervet készített az elvégzendő legszükségesebb munkákhoz. Mint az 1942. évi jelentéséből azonban kiderül, előírásait semmibe véve, állami pénzből a templom „csinosításába” kezdtek. A templom lábazatát cementhabarccsal, a külső vakolatot kőporos fröcsköléssel javították, a kőpadlót felbontották, anyagának egy részéből a szentély padlóját kijavították, a hajót pedig terrazzo-lapokkal fedték. A munka során előkerült a diadalív kőből faragott része is. A hajóban a repedéseket kitömködték, a boltozatról és a kórusról a barokk stukkókat leverték. Ez utóbbiak nyomát a 2008-as restaurátori kutatás során megtalálták. A falakat kifestették, a kék és márványozott zöld helyett a boltozatot és a pilléreket fehérre festették. A Möller által előírt statikai tervek megvalósítására azonban nem került sor.

Zárógondolatként tehát elmondható: a kolostor kutatása korántsem tekinthető lezártnak, még a leginkább vizsgált keleti szárny maradványait, valamint a déli szárnyat illetően sem, a soha nem kutatott és nagyobb épülettömeget képviselő északi és nyugati szárnyról nem is beszélve. Másfél hetes 2008. évi kutatásunk legalább annyi kérdést vetett fel, mint amennyit megválaszolt.

Simon Zoltán

Adalékok a nyírbátori református templom építéstörténetéhez

A nyírbátori református (egykor Szent György) templom méltán nevezhető a magyarországi késő gótikus építészet kulcsemléknek. Ennek megfelelően a templomról számos publikáció jelent meg,¹ bár az épület műemléki kutatásáról – annak dacára, hogy az elmúlt évtizedekben több felújításon is átesett, sőt falfelületeiről a vakolatokat teljesen le is verték – mindeddig jószerével nem beszélhettünk. A ma álló templom építési ideje egy, a lábazati párkányon található, 1494-es évszámmá kiegészített 94-es szám, valamint az egykor itt állt stallumon olvasható 1511-es évszám alapján megnyugtatóan tisztázottnak tűnt, egy a déli kapu felett látható felirat pedig az építtetőt is megnevezi: az egyéb írott forrásokban 1490-től szereplő Bátori András fia András († 1534) személyében. A datálást helyességét az épületen fellelhető jellegzetes megoldások (térforma, boltozat, ablaktípus, reneszánsz elemek alkalmazása, stb.) is alátámasztják, az épületen tagadhatatlanul megfigyelhető anomáliákat tervváltozással, korábbi (de akkor még ismeretlen) épületrészek felhasználásával magyarázták, vagy a kutatással megoldandó problémák közé sorolták.

2008. márciusában végre lehetőség nyílt a templom részleges kutatására is. Sajnos, a lehetőségek most is igen szűkre szabottak voltak. Mindössze nyolc munkanap, erősen hiányos felszerelés és alig néhány ember állt rendelkezésünkre ahhoz, hogy legalább néhány kérdésre választ kapjunk.² A templom mindvégig használatban volt, a belsőben régészeti kutatásról szó sem lehetett, de a falkutatás lehetséges mértéke is messze elmaradt a szükségesétől. Az alábbiakban e kutatás eredményeit ismertetjük, belátva, hogy bár néhány kérdésre választ kaptunk, újabb problémák is felmerültek.

A messziről nézve egységes, késő gótikus építménynek tűnő templomon számos anomália figyelhető meg. Ilyennek tekinthető a nyugati homlokzat előtt álló lépcsőtorony aszimmetrikus helyzete, az északi oldal támpillérjeinek a boltozatindításokhoz helyenként egyáltalán nem illeszkedő pozíciója, a reneszánsz elemek tisztázatlan viszonya a falakhoz, a nyugati kapu, a nyugati ablak és az északi ha-

1. Csak illusztrációképpen: Gróh István: A nyírbátori ev. ref. templom. In: *Archaeologiai Értesítő* 35. (1915) 261–287., Leffler Béla: A nyírbátori ref. templom. In: *Archaeologiai Értesítő* 13. (1893) 413–425., Csányi Károly–Lux Géza: A nyírbátori ref. templom. In: *Technika* 25. (1944) 382–384., Csányi Károly–Lux Géza: A nyírbátori ref. templom. *Technika* 26. (1945) 22–26., Entz Géza–Szalontai Barnabás: Nyírbátor. Budapest, 1959. A legfrissebb és legalaposabb: Papp Szilárd: A királyi udvar építkezései Magyarországon 1480–1515. Balassi Kiadó Budapest, 2005. (a továbbiakban: Papp, 2005) 67–76, 194–201.

2. A munkában részt vett Markó Ágnes építészmérnök, régészhallgató és Kovács Zoltán technikus.

jófal szemöldökgyámos ajtajának a 15–16. század fordulójánál korábbra datálható tagozatai, s néhány, a déli kapu feletti felirat szerint a templomot „fundamentumától fogva” építtető Batori Andrással szemben annak nagybátyjára, Batori István erdélyi vajdára utaló kőfaragvány, köztük az egyik 1488-as évszámmal.

Az már korábban gyanítható volt, hogy a templom ebben a formájában semmiképpen sem lehetett a település legkorábbi temploma. 1313-ban, amikor első ízben hallunk Nyírbátorban egyházi intézmény létéről, mindjárt két pap neve bukkan fel,³ ez eleve felveti annak lehetőségét, hogy ekkor már nem is egy templom állt a településen. Egyrészt az adatok eléggé késeiek, másrészt – mivel tudjuk, hogy Nyírbátor az 1330-as években már meglehetősen nagy és fontos hely lehetett (1282-ben már vásárjoga volt)⁴ – joggal tételezhetjük fel, hogy valamilyen templom már jóval 1313 előtt is állt Nyírbátorban. Bátor neve családnévként az 1276 és 1321 között adatolható Gutkeled nembeli András fia Bereck⁵ neve mellett bukkan fel az írott forrásokban (Bereck apját, Andrást még a Szabolcs megyei Rakamazról nevezték meg). Bereck tehát már Nyírbátorban lakott, joggal feltehető, hogy legalábbis Bereck életében már állt itt templom is. 1326-ban arról hallunk, hogy Borsa nembeli Tamás és Gutkeled nembeli Lotár fiai Bereck fiainak számos birtokát (köztük Bátort is) az azokon levő templomokkal együtt felégették.⁶ A batori egyház szerepel a pápai tizedjegyzékben is.⁷ Arról, hogy a templom Szent György mártír tiszteletére volt szentelve 1354-ből való az első adat.⁸ Ez már bizonyosan a mai református templom elődjére vonatkozik. A korábbi adatokról azonban ez nem állítható teljes bizonyossággal, hiszen egy 1433-as adat szerint állt a településen egy kicsiny rotunda is, Krisztus testének szentelve.⁹ Ezt már Gervers-Molnár Vera is azzal a polygonális szentélyzáradékú, támpillérekkel erősített nyolcszögletű hajójú, nyugati oldalán toronnyal rendelkező épületmaradvánnyal azonosította, mely a mai templomtól északra került elő 1958-ban.¹⁰ A szerző véleménye szerint ez lehetett Nyírbátor első plébániatemploma, „amely még a XIII. században – ha nem korábban – épült”. Nézzük tehát először

1. kép. A Krisztus teste kápolna patkóíves és polygonális szentélye belülről

3. Németh Péter: A középkori Szatmár vármegye települései a XV. század közepéig. Așezările comitatului medieval Satu Mare până la începutul secolului al XV-lea. Nyíregyháza, 2008. (a továbbiakban: Németh, 2008), 23.

4. Németh, 2008., 21.

5. Németh, 2008., 21.

6. Németh, 2008., 21.

7. Németh, 2008., 23.

8. Németh, 2008., 23.

9. Németh, 2008., 23.

10. Gervers-Molnár Vera: A középkori Magyarország rotundái. Művészettörténeti Füzetek 4. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972., 80., 222. l.j.

2. kép. A patkóíves szentély külső síkja

állt az 1433-ban említett, később polygonálisra átépített rotunda. A kápolnából és környezetéből korhatározó leletanyag nem került elő, a területen kívül-belül igen vastag modern törmelékréteg van, azonban az alaprajz valóban korai építményre utal. A félköríves, vagy patkóíves szentélyű rotundákat Gervers-Molnár Vera e jellegzetes épülettípus legősibb csoportjához sorolja, melyek a 11. század közepétől a 13. század második feléig nagy számban épültek az országban.¹² A nyírbátori rotunda építési ideje ugyan közelebről nem határozható meg, de mindenképpen Árpád-kori építményről van szó, így bizonyára valóban ez lehetett a település első plébániatemploma. Átépítésének idejére alább fogunk visszatérni.

Még ha feltesszük is, hogy a nyírbátori templomra vonatkozó legkorábbi adatok a Krisztus teste egyházra vonatkoznak, akkor is szembesülünk a ténnyel: 1354-ben már állt a Szent György templom is, s ez nem azonos a mai templommal, csupán előzménye lehet annak. Kérdés, vajon ez a mai templom helyén állt-e, ahogyan ezt már Németh Péter valószínűsítette¹³ Arra, hogy ez valóban így volt, azok a szörványos híradások utalnak, melyek a templom belsejében talált – napvilágra kerülésükkor természetesen értelmezhetetlen – falakról tudósítanak.¹⁴

ezt a problémát, vajon valóban körtemplom volt-e ez, a ma alapfalaiban bemutatott építmény?

A területet öt kutatóárral vizsgáltuk meg. A szentélyben, illetve annak északi oldalán húzott kutatóárkok egyértelműen bebizonyították, hogy a kápolna eredeti szentélye patkóíves zárult (1., 2. kép). A hajó déli fala a helyreállítást megelőző felmérésen belülről íves formájú,¹¹ s bár az eredeti, íves északi hajófalat a kápolna átépítésekor a jelek szerint teljesen kiszedték, némileg meglepő volt, hogy a hajó nyugati végén nyitott kutatóárkokban egy nyugat felé ívelődő, a mai, bemutatott falaktól független falszakasz került napvilágra. E fal nyugati folytatásának vizsgálatára nyitott két további kutatóárunk negatív eredményt hozott, mert a kérdéses helyeken az altalajig nyúló modern beásások mindent elpusztítottak. A területen nem nyílt lehetőségünk további kutatóárkokat nyitni, de a megtalált korábbi, patkóíves szentély és a hajó ívesnek ábrázolt déli fala meggyőzően bizonyította, hogy valóban itt

11. A járósínten bemutatott falakon ma belül egy tompaszögű sarkot is találunk, de szinte mindenütt bebizonyosodott, hogy a helyreállított falak vonala jelentősen eltér az eredeti falmaradványoktól!

12. Gervers-Molnár Vera: A középkori Magyarország rotundái. Művészettörténeti Füzetek 4. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972., 32.

13. Németh Péter: Nyírbátor: Egy mezőváros a középkorban. *Szabolcs-szattmári Szemle* 14. (1979/3.), 41–43.

14. 1931-ben a templom „közepén”, az 1980-as években a karzatpillérek vonalában bukkantak korábbi falakra a járósínt alatt. Papp, 2003., 72., 508. l.

A kutatás során¹⁵ megvizsgáltuk a templom csaknem valamennyi támpilléreinek viszonyát a falakhoz. A déli oldalon (a torony délnyugati támpilléret is számítva) a nyugatról számított harmadik támpillérről kiderült, hogy annak nyugati fele kötésben áll a déli fallal, a keleti azonban elválik attól! A kapcsolat vizsgálatát magasabban is megismételtük, de az eredmény ugyanaz volt (3. kép). A jelenség mással nem magyarázható, csak azzal, hogy a támpillér mögött két, különböző korú falazat találkozása rejlik: a támpillértől keletre eső falazathoz utólag építették hozzá – a támpillérral együtt – az attól nyugatra eső falazatot. A következő kérdés tehát már az volt, hogy ez a „korai” fal meddig húzódik keleti irányban? Az előcsarnok nyugati falába foglalt támpillér nyugati szomszédjához hasonlóan elválik a déli faltól, s bár a pillér keleti oldala nem vizsgálható, valószínűnek tűnt, hogy ez a pillér teljes egészében utólagos építmény. Az előcsarnok keleti falába foglalt támpillér nyugati oldala ugyancsak megvizsgálhatatlan volt, a keletit azonban meg lehetett kutatni. A pillér és a templom falai itt már kötésben állnak egymással, akárcsak az ettől keletre eső támpillérek.

3. kép. A déli oldal nyugatról számított harmadik támpillérének elválása a hajófaltól

Mindezek alapján feltehető volt, hogy a „korai” fal keleti vége az előcsarnok keleti falába foglalt támpillér mögött rejtőzködik. Ezt ugyan erről az oldalról nem lehetett igazolni, de feltevésünk helyessége másutt bebizonyosodott (lásd alább!).

Adott volt tehát egy „korai”, kelet-nyugati irányú falunk, mely mind a déli homlokzat nyugati végénél, mind pedig a szentélynél idősebb, s kézenfekvőnek látszott, hogy az nem más, mint egy korábbi templom hajójának déli fala. Annak megállapítására, hogy milyen magasságig áll ez a fal, a rövid ideig rendelkezésre álló gördülőállvány kevés volt. Annyi bizonyos, hogy a fal 4,5 m-nél magasabban áll. Ekkora falfelületen könnyen elképzelhető, hogy a falhoz tartozó homlokzattagoló elemek (pl. párkány), vagy nyílások fennmaradtak, azonban ezek felderítésére nem volt módunk, viszont kisebb kutatószondákat nyitottunk a „korai” fal alsó szakaszán (6. kép), arra számítva, hogy egy elfalazott déli kapura bukkanunk. A kutatás

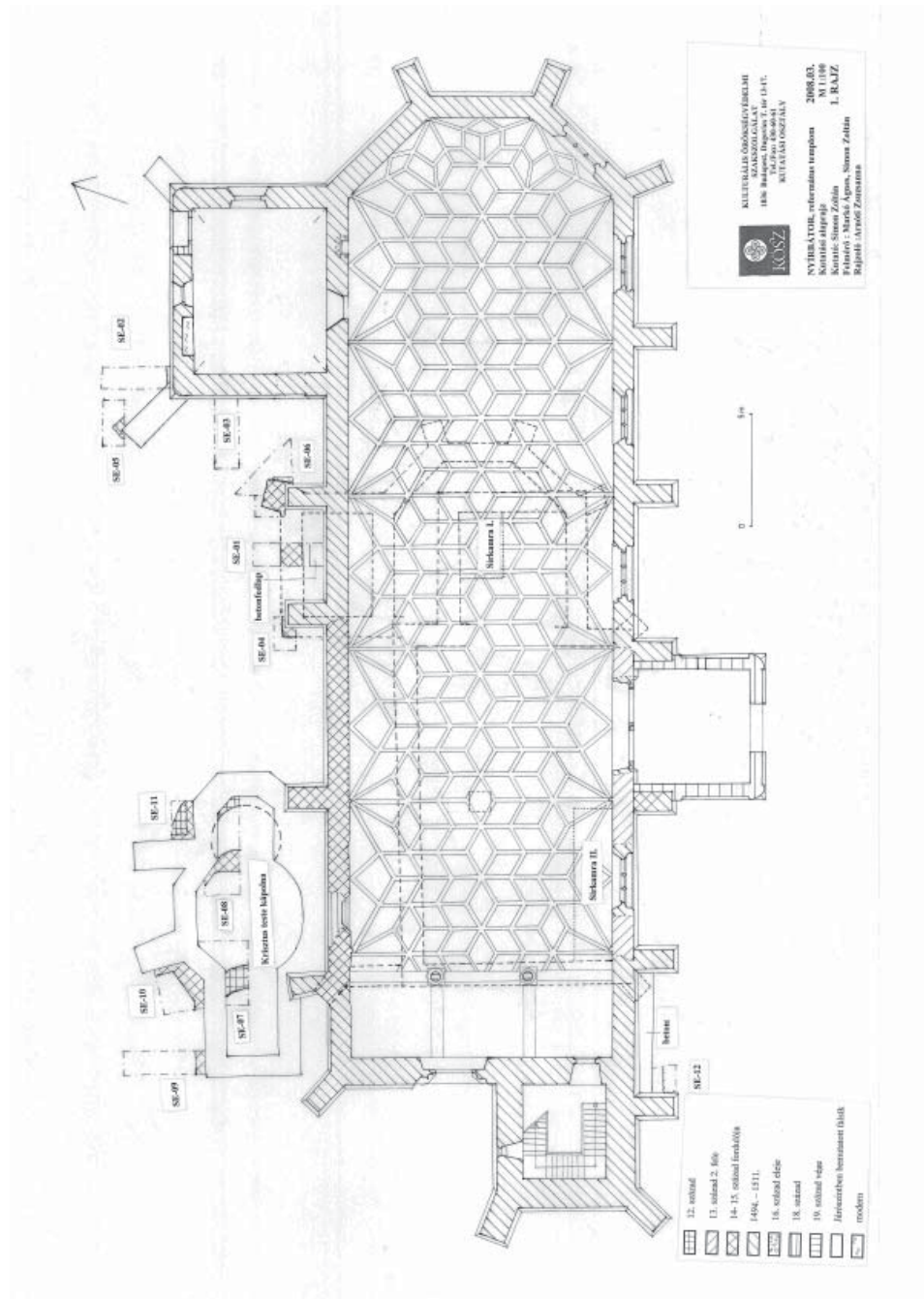
15. A templom falainak építőanyaga mészhabarcsta rakott téglá. A különböző építési periódusok téglá anyagában és téglaméreteiben – a támpillérek újkori javításaihoz használt, a többitől élesen elütő, gyenge, porózus tégláktól eltekintve – markáns különbségek egyáltalán nem voltak megfoghatóak. Arra már Papp Szilárd is felfigyelt, hogy a torony (mint alább látni fogjuk, egyidős) nyugati és déli falában eltérő méretű és színű téglákat használtak (Papp, 2005., 69.). Téglanyag és téglaméret különbözősége csak abban az esetben lehet periódusváltás jelzője, ha az tendeciózusan kimutatható. Hasonlóképpen nem lehetett egyértelműen eltérő habarcsokat kimutatni az egyes középkori periódusok esetében sem (a kivételt itt is az újkori falazatok erősen homokos habarcsa jelentette). Könnyen belátható, hogy a kötőanyag különbözősége is csak akkor jelezhet vitathatatlanul periódusváltást, ha a különbség egyértelmű és következetesen kimutatható.

negatív eredménnyel zárult.¹⁶ Az ugyan nem zárható ki teljesen, hogy esetleg a mai déli kapu helyén lett volna egy déli kapu ebben a periódusban is, azonban igen kicsi a valószínűsége, hogy az a déli fal keleti végén, ennyire kiszorított helyzetben nyílt volna, így feltehető, hogy e „korai” templomnak csak nyugati kapuja volt. Bár az északi falban is sikerült egy, a mai templomnál korábbi falszakaszt azonosítanunk, az nem lehet egykorú ezzel, így be kell látnunk, hogy a templomban megfogható legkorábbi épületből csupán ezt, a cca 14 m hosszú falat ismerjük. A „korai” hajó nyugati és keleti végének megállapított helyét a következő (alább ismertetendő) periódusú templomhajó pontosan megfogható nyugati és keleti vége igazolta. Az egykori nyugati hajófal egy szakaszát az 1980-as években Balázsik Tamás a templom belsejében, a karzat megerősítéséhez kapcsolódó szondázó kutatásakor megtalálta,¹⁷ de az összefüggések ismerete nélkül értelmezni természetesen még nem tudta. E „korai” templom szentélyének formájáról a templombelső feltárásáig természetesen semmit sem tudhatunk. Van azonban egy másik – tisztán logikai – út is, mely a szentélyforma megállapításához vezethet. Az 1930-as években megtörtént a templom belsejében levő sírkamrák feltárása és felmérése.¹⁸ Az akkor talált három sírkamra közül számunkra most kettő, az úgynevezett I. sírkamra (a templom közepén) és a II. sírkamra (a hajó déli fala mellett) érdekes. Ha sírkamrákat rászerkesztjük a kutatási alaprajzra (4. kép), nyomban kiderül, hogy a II. számú sírkamra déli és nyugati fala hozzásimul az első periódusú templom déli és nyugati falainak alapozásához, szemmel látható, hogy ezeknek a falaknak a helyét a sírkamra kialakításakor ismerték és felhasználták. Ha feltesszük, hogy az I. számú sírkamra kialakításakor is úgy jártak el, hogy meglévő alapozásokat használtak fel, úgy egyetlen eset lehetséges: az I. számú sírkamra északi és keleti fala valójában nem más, mint egy-egy már meglévő alapozás. Ha ez igaz, úgy ez a két alapozás nem tartozhat máshoz, mint az első periódusú templom szentélyéhez, s így az a szentély csakis egyenes záradéku lehetett. Sajnos a templombelső régészeti feltárásáig e vázolt logikai sor nyomán feltételezett egyenes szentélyzáródás nem több feltevésnél. Ilyen kevés adatból e templom korhatározása úgyszólván lehetetlen. Amennyiben mégis helyes a logikai úton kikövetkeztetett szentélyforma, úgy is csupán egy általánosan elterjedt, közelebbről datálhatatlan alaprajzi formáció rajzolódik ki előttünk. Mégis, ez az alaprajzi forma leginkább a 13. század második felének falusi templomépítészetében terjedt el, de előfordulnak ilyen megoldások még a 14. század végén is. Van azonban egy meggondolásra méltó körülmény is. Valószínű, hogy a templom Szent György titulusa nem a véletlen műve: a Batoriak családi legendáriuma szerint egyik ősük, Vid – akárcsak Szent György – Szent István király idejében legyőzte az Ecsedi láp sarkányát. Emiatt a Gutkeled nemzetségből származó családok címereiben (így a Batoriak címerében is) szereplő – nyugati eredetű – ezüst alapú három vörös éket is félreértelmezték: az ezüst alapot egy idő után egyenesen sarkányfogaknak tekintették. Ha a titulus és a családi hagyomány valóban ilyen szoros összefüggésben áll egymástól, úgy

16. A déli fal nyugati szakaszán ugyan nem vertük le teljes hosszúságban a vakolatot, de a kijelölt szondák olyan sűrűségben követték egymást, hogy egy esetleges elfalazásnak valamelyikbe bizonyosan bele kellett volna esnie.

17. Kétségtelen, hogy az első periódusú fal keleti és nyugati végpontjait a fal belső oldalán is meg lehetett volna vizsgálni, a kérdéses helyeken azonban legfeljebb csupán az elbontott nyugati és keleti falak csorbázatait (mi más?) lehetne megtalálni, ez azonban az eddigiekhez képest semmilyen új információt nem nyújtana. A kérdéses helyeken egyébként a belső vakolaton többé-kevésbé függőleges repedések húzódnak.

18. Papp, 2005., CXVII. tábla, 292. kép (Möller István felmérése, 1931.)

4. kép. A templom kutatási alaprajza

azt kell gondolnunk, hogy a Szent György templom nem épülhetett fel András fia Bereck nyírbátori megtelepedése előtt. Bereck 1279-ben kapta többbedmagával együtt Bátort adományba IV. László királytól.¹⁹ Természetesen az is elképzelhető, hogy csak Bereck fiai, akik Ecsed várát is felépítették, emelték a templomot a 14. század 20-as, 30-as éveiben, talán éppen az 1326-os tűzvészben megrongálódott Krisztus teste egyház pótlására.

A templom következő építési periódusának maradványait az északi hajófalban találhattuk meg. Az északi homlokzaton felmerülő első kérdés az volt: vajon mi lehet az a ferde falszakasz, mellyel a nyugatról számított (az északnyugati, átlós támpillért is számítva) második támpillér keleti oldala az északi templomfalhoz csatlakozik? Megvizsgálva a kérdéses pontot, kiderült, hogy a ferde falszakasz kötésben áll az északi fallal, viszont korábbi magánál a pillérnél, s nem más, mint egy korábbi átlós támpillér csonkja. Mivel átlós támpilléreket csak olyan helyekre szokás építeni, ahol épületsarok van, bizonyos, hogy az északi templomfal azon szakasza, melyet nyugat felől ez az átlós támpillér zárt le, korábbi, mint az északi hajófal nyugati vége. A most felfedezett átlós támpillér lényegében szemközt van a „korai” hajónak a déli oldalon feltételezett nyugati sarkával, azonban ez utóbbit – akárcsak a délkeletit – a jelek szerint nem erősítette (legalábbis a „korai” fallal egykorú) átlós pillér, tehát az északi fal átlós támpillérrel lezárt szakasza nem egykorú a „korai” fallal (csakis későbbi lehet annál), de idősebb a nyugati toldásnál.²⁰ Ugyancsak a két fal különböző korára utal, hogy míg az északi oldalon a fal tengelyében álló támpillér kötésben áll magával a fallal, addig a déli oldal ugyanilyen helyzetű támpillérje utólagos. Annyi bizonyos tehát, hogy a déli hajófal utólagos támpillérje – nyilván a felső rész kivételével – az északi hajófallal egy időben épült.) Az északi hajófal most ismertetett szakaszának tehát a „korai” templom észak felé való kibővítése eredményének kell lennie. A bővítés során a korábbi nyugati falat megtartották.

A felfedezés fényében fontossá vált a többi támpillér és az északi fal viszonyának tisztázása is, különös tekintettel a „korai” délkeleti sarokkal szemközt. Közülük a nyugatról számított harmadik pillér tisztán bekötött a falba, a negyediknek azonban csak keleti oldala viselkedett így, a nyugati nem, sőt a pillér melletti 40 cm széles sávban levésett fal csorbázata mutatkozott. Mivel ez a pont lényegében szemközt van a „korai” hajófal délkeleti sarkával, a csorbázat nem lehet más, mint a „korai” templom északi bővítésének északkeleti sarka, pontosabban a sarokhoz kapcsolódó egykori sekrestye visszabontott nyugati falának maradványa. Tehát ebben a periódusban a korábbi hajó kelet-nyugati kiterjedése nem változott, csupán szélessége nőtt meg.²¹ Feltevésünket a sekrestye falainak feltárása igazolta. A sekrestye maradványait három kutatóárokban tártuk fel. Egy észak-déli irányú kutatóárokban a várakozásoknak megfelelően, a jelenlegi templomfaltól északra 0,90 és 1,90 m között, közvetlenül a humusz alatt (-30 cm) elő is került egy kelet-nyugati irányú téglafal, mely a második periódusú sekrestye északi falával azonosítható (5. kép). Az árok egyúttal a késő középkori járószint meghatározására is alkalmas volt, hiszen a késő gótikus templom felépítése után a visszabontott

19. Németh, 2008., 21.

20. Megjegyzendő, hogy az észak felé történő kiépítéskor éppen építhettek támpillért a korábbi délnyugati és délkeleti sarkok elé is, ezeket azonban a templom nyugati és keleti irányú kibővítésekor – mivel azok nem voltak bekötve a korábbi falba – nyom nélkül elbonthatták.

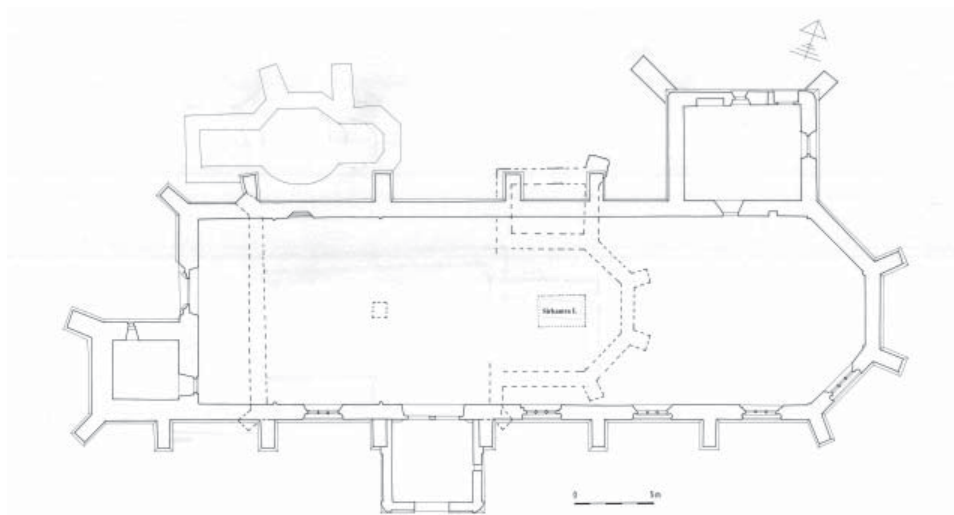
21. Az északi hajófal kérdéses pontjait is megvizsgálhattuk volna belülről – de a 17. lábjegyzetben leírtak e pontokra is vonatkoznak.

szentély valójában nyújtottabb volt, mint a legegyszerűbb rekonstrukció esetén (7. kép). Ez már valóban csak a templombelső feltárásával tisztázható részletkérdés.

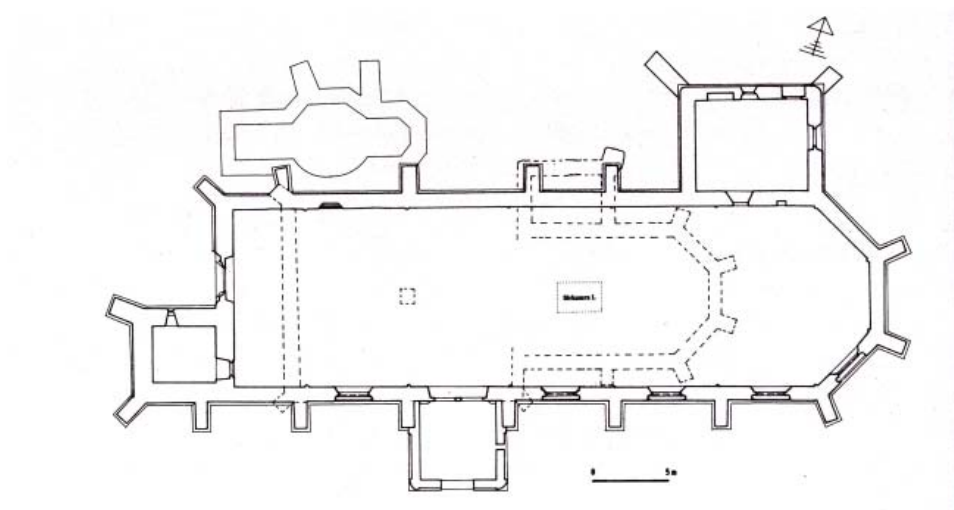
Egy nagyon figyelemre méltó körülményt mindenképpen meg kell ezzel kapcsolatban említenünk: a rekonstrukciós rajz alapján teljesen egyértelmű, hogy az I. számú sírkamra a második periódusú templomhoz tartozik, hiszen éppen e templom szentélyének közepére esik!

Tehát a kutatás során kimutatható második építési periódusban a korábbi templom hajójának hosszát nem változtatták meg, észak felé azonban kibővítették. Az új északi hajófal elérte az addig szabadon álló Krisztus teste kápolna déli falát, sőt, némileg rá is fut (vö. 8. kép!) – ekkor *kellett* a két épületet összekapcsolni, s kézenfekvőnek tűnik, hogy ekkor történt meg a rotunda átépítése is. A Szent György templom hajójának falait ekkor már támpillérek erősítették – bizonyára be is volt boltozva. Mivel az így kialakult hajó közel négyzetes alaprajzú, elképzelhető, hogy középpilléres megoldást alkalmaztak. E templom szentélyének formáját sem ismerjük, de valószínű, hogy az már polygonális záradéku lehetett. A szentély északi oldalához sekrestye csatlakozott. Még egy fontos adalék: tudjuk, hogy a hajó hossza nem változott meg, s a déli hajófalban e periódushoz tartozó kapu sem került elő. Ha lett volna ilyen az csakis a mai déli kapu helyén lehetett volna, de itt újra szembesülünk az első periódusnál már felmerült kérdéssel: mi indokolta volna a déli kapu ennyire kiszorított helyzetét? Valószínűbb tehát, hogy a templomnak ebben a periódusban is csak nyugati kapuja volt. Az e periódusban volt déli hajóablakok helyét (ha maradt egyáltalán nyomuk) – állvány híján – nem tudtuk megkeresni.

Kérdés, hogy mikorra tehető a templom második építési periódusa? Ebből a szempontból roppant fontos a Krisztus teste *egyház* első okleveles említése. Az említés 1433-ból származik, amikor Bátori Péter fiai: István, Tamás és Bertalan megosztónak birtokaikon. Ekkor említenek bizonyos nyírbátori jobbágytelkeket, melyek egy kis utcácskában, a kicsiny és kerek, Krisztus legszentebb testének tiszteletére emelt egyháznál (in vico parvo seu platea penes ecclesiam parvam et rotundam in honorem sacratissimi corporis Christi constructam) vannak. A szövegből két fontos következtetést lehet levonni. Egyrészt, ha az épület ekkor már nem önállóan állt volna, hanem alárendelt szerepben, kápolnaként hozzákapcsolva egy nála jóval nagyobb templomhoz, úgy valószínű, hogy a *capella* szóval jelölték volna, nem pedig az *ecclesia* kifejezéssel. Ugyanakkor – ha ekkor már nem lett volna önálló épület a rotunda, úgy – aligha ez szolgált volna a jobbágytelkek helyének meghatározásaként. A másik szempont éppen a *rotunda* kifejezés használata a szövegben. Az *ecclesia rotunda* kifejezés egyértelműen kerek (kór alaprajzú) templomot jelent. A Krisztus teste egyházat a második építési periódusban már mindenképpen hozzá kellett kapcsolni magához a templomhoz, s a hozzákapcsolás a rotunda átalakítása nélkül nem lehetett lehetséges, ezért kénytelenek vagyunk elfogadni azt, hogy a rotunda hajójának és szentélyének polygonális formájúvá történő átalakítása az összekapcsoláskor történt. Ettől a pillanattól kezdve a Krisztus teste egyház a legkevésbé sem tűnhetett kereknek, annál is inkább, mivel az ezután egyáltalán szemlélhető északi oldalát támpillérek tagolták (köztük egyenes falszakasszal!), nyugati oldalát torony takarta, szentélye pedig polygonális záradéku volt. A következtetés nyilvánvaló: 1433-ban azért nevezték rotundának az épületet, mert akkor az még valóban rotunda is volt. Mindezek alapján valószínűsíthető,

6. kép. A 2. periódusú Szent György templom rekonstruált alaprajza – 1. változat

7. kép. A 2. periódusú Szent György templom rekonstruált alaprajza – 1. változat

hogy a második építési periódus csupán 1433 után történt. Most már csak az a kérdés, hogy pontosabban mikor?

A templomban több olyan elem is található, melyek nem illenek bele a mai templomnak a 15–16. század fordulója tájára tehető, s Papp Szilárd által meggyőzően bizonyított építési idejébe. Ezek közül a legfontosabbak a Bátori István vajda (†1493) személyéhez köthető elemek: egy, a vajda nevével és az 1488-as évszámmal ellátott, ma legalábbis harmadlagos helyzetben,²² a déli kapu lunettájában található Bátori-címeres kőfaragvány, de lényegében ugyanide sorolható az, az ehhez

22. Papp, 2005., 68.

roppant közel álló másik, felirat nélküli Bátori-címeres kőlap is, mely a nyugati homlokzaton, a nyugati kapu felett látható. Ugyancsak némileg kilóg a sorból az északi hajófalban álló, egykor a Krisztus teste kápolnába vezető, szemöldökgyámos ajtókeret, melynek párhuzamai az 1480-as évektől kezdve mutathatóak ki az országban (az egyik – földrajzilag is közeli – párhuzamot jelentő, ám jóval bonyolultabb nyírturai nyugati kapun egyenesen az 1488-as évszám olvasható!). Nem zárható ki ugyanez a nyugati kapuról sem. A nyugati homlokzat ablakáról már Papp Szilárd is kimutatta, hogy eredetileg nem ide készült.²³ Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy tradicionálisan a templom (igaz, a mai templom!) építésének kezdetével szoktak kapcsolatba hozni egy 1484-es oklevelet is, melyben Bátori István és András bizonyos birtokaikat Vingárti Geréb László erdélyi püspöknek adományozzák, miután az már korábban lemondott Nyírbátor és Vasvári tizedeiről az ő, valamint a nyírbátori Szent György plébániatemplom javára.²⁴ Végezetül említésre méltó az a hagyomány, hogy a nyírbátori templomot (megint csak a mai templomra vonatkoztatva!) Bátori István vajda építette, s az építési költségeit a kenyérmezei győzelem (1479) alkalmával szerzett hadizsákmányból finanszírozta volna. Ez utóbbi hagyományt Papp Szilárd – bizonyíthatatlan volta miatt – a legendák világába száműzte.²⁵ Ha e hagyománytól el is tekintünk, egyáltalán nem tűnik elképzelhetetlennek, hogy éppen az 1480-as években zajlott le a templom második építési periódusa, s az valóban Bátori István vajda nevéhez köthető. Ebben az esetben e periódusból származhat az oly sok zavart okozó 1488-as évszámú Bátori-címer, s a nyugati hajófal nyílásairól, valamint a kápolnába vezető szemöldökgyámos ajtóról is feltehető, hogy eredetileg ehhez a templomhoz tartoztak.²⁶

Eljutottunk tehát a templom harmadik építési periódusához, melyben az épület ma is látható képe lényegében kialakult. Természetesen nem lehet feladatunk a késő gótikus épület részletes leírása – ezt már nálunk avatottabbak megtették.²⁷ Alább inkább azokat a részleteket soroljuk fel, melyek az eddigiekhez képest új információkat jelentettek.

A templom eddig nem említett támpillérjei – mind a nyugati, mind pedig a keleti szakaszokon – a falazatokkal kötésben állnak, azokkal azonos időben épültek. Ugyancsak egykorú a templom falával a jelenlegi sekrestye is. A falkutatás igazolta azt is, hogy a sekrestye felett egykor volt oratórium is együtt épült a szentély falával, hiszen nyugati falának tégladarabokkal eltömött bekötési helye szépen

23. Papp, 2005., 69.

24. Magyar Országos Levéltár DL. 65132. (Online adatbázis)

25. Papp, 2005., 67.

26. Furcsa firtora a sorsnak, hogy éppen e nyíláskeretek falhoz való viszonyának vizsgálata volna teljességgel meddő erőfeszítés. A fentiekből ugyanis teljességgel egyértelműen kiderül, hogy a templom nyugati vége az imént ismertetett második periódusnál későbbi (mint alább látni fogjuk, csakis az ezt követő, valóban a 15-16. század fordulóján lezajlott építkezés eredménye lehet), így a benne levő nyíláskeretek semmiképpen sem lehetnek e falakhoz képest utólagosak, még akkor sem, ha eredetileg korábbi periódusú falakból lettek kiemelve és mai helyükre beépítve. A kápolnába vezető szemöldökgyámos ajtókeretnél két eset lehetséges: 1. Egyidős a fallal, tehát valóban az 1488 körüli periódushoz tartozik. 2. Utólagos a falszövevényhez képest, tehát csak a következő, a 15-16. század fordulóján lezajlott építési periódusban állították ide, de attól még továbbra is tagadhatatlan, hogy ilyen – viszonylag egyszerű – ajtókeretek készülhettek a 15. század 80-as éveiben is, tehát ez is származhat a századfordulón lebontott templomból (például lehetett a korábbi sekrestye ajtaja), csak ezt is újra felhasználták (Annak ugyan sok értelme nem volna, hogy egy egyébként is meglevő kökeretet néhány év múlva kicseréljenek egy ugyanolyan korúra, így a magunk részéről ezt nem is hisszük, tehát véleményünk szerint a kökeret a második periódus terméke, és eredeti helyén áll.). A Bátori címerek közül a déli kapu lunettájában levőről tudjuk, hogy legalábbis harmadlagos helyzetben van, a nyugati homlokzaton levőre pedig ugyanaz vonatkozik, mint a nyugati nyílásokra.

27. Papp, 2005., 194–201.

előkerült. Természetesen egyidősnek bizonyult a fallal az egykor a szentély felé néző ma már elfalazott félköríves nyílás is. Kiderült, hogy az oratóriumot nem boltozat, hanem gerendás mennyezet fedte, a mestergerenda fészke a szentély falában előkerült.

Mivel az elpusztult oratórium rekonstrukciója fontos eleme az elkövetkezendő helyreállításnak, sarkalatos kérdés volt annak megállapítása, hogy milyen úton-módon közelítették meg az oratóriumot? Az oratórium bejárati helyének azonosítása kezdetben reménytelennek tűnt, ám szerencsére olyan helyen volt, hogy nyoma maradhatott. Az oratórium visszabontott nyugati falának csorbázata ugyanis nem fut végig a szentély északi falán, hanem a főpárkány aljától mért 7 méter körül eltűnik, ettől lejjebb ép téglasorok futnak (8. kép). Ez nem magyarázható másképpen, csak úgy, hogy itt nyílt az oratórium ajtaja, melynek déli kávéját maga a szentélyfal adta. Az egykori nyílás vállmagassága a főpárkány aljától mért 7 méter körül valószínűsíthető. Ebből nyilvánvalóvá vált az is, hogy a oratóriumot egy külső lépcsővel közelítették meg. A lépcsőnek (vagy legalábbis felső szakaszának) a sekrestye nyugati fala előtt kellett emelkednie. Amennyiben a lépcsőt a sekrestyén keresztül közelítették meg, úgy a sekrestyéből a lépcsőhöz vezető ajtó helyeként csakis a sekrestye északi fala jöhet szóba (a nyugati fal kizárt, hiszen egy itt álló ajtó éppen a lépcső alá nyílna, s különben is e falban egy eredeti lavabó található, a keleti falban pedig egy eredeti ablak nyílik), ahol a mai bejáratától 36 cm-re nyugatra elő is került egy korábbi ajtónyílás kávéja. Ennek alapján valószínűsíthető, hogy az oratóriumhoz vezető lépcső a sekrestye északi fala előtt indult, s a sekrestye ma már elbontott északnyugati átlós támpillérjét pihenőnek használva fordult a nyugati oldal elé. A lépcső alapfalainak megkeresésére nyitott két kutatóárok negatív eredménnyel zárult, így nagy a valószínűsége, hogy a lépcső nem tömör szerkezeten, hanem nyitott íveken nyugodott. Mivel a sekrestye oldalfalain bekötő lépcsőfokok helye nem mutatkozott, fel kell tennünk, hogy a fokok a falak mentén felállított faszerkezeten nyugodtak, s maguk is fából lehettek. Az is lehetséges, hogy a lépcső mindenestül faszerkezetű volt. Mivel az aligha valószínű, hogy a lépcső fedetlen lett volna, magyarázatot kaphatunk a sekrestye északi falában nyíló kicsiny, szegmensíves záradékú, de a falazattal egykorú ablak formájára is: ez egy kívülről a lépcsőház által takart, mégis, a sekrestyébe ebből az irányból is némi fényt juttató, de semmiképpen sem dekoratív nyílás volt. Bizonyára emiatt tér el a formája a sekrestye másik, a keleti falban nyíló, szintén eredeti, egykor mérműves ablakának formájától. (Valószínű egyébként, hogy a déli előcsarnok oromfalában látható mérműtöredék ez utóbbi ablakból származik.)

8. kép. Az oratórium nyugati falának helye és az egykori ajtó kávéja az északi szentélyfalon

Lássuk most a késő gótikus falak és a reneszánsz részletek egymáshoz való viszonyát! A templomon ma hét tisztán reneszánsz elemet találunk: a sekrestyeajtót, a szentségházat, az oratórium mellvédkorlátját, a sediliát, a déli kaput, a déli hajfal nyugati szakaszában levő keresztosztós ablakot, valamint a lépcsőtorony ajtaját.

A szentély déli, külső homlokzatán a legkeletibb ablak könyöklője a többi ablak könyöklőjénél magasabban húzódik. Az eltérés oka éppen a sedilia, melynek szemöldökpárkánya miatt kellett az ablak könyöklőjének szintjét a ma látható módon kialakítani. Ha a sediliát utólag helyezték volna el az ablak alá, az ablak könyöklőjét is utólag kellett volna a mai szintre emelni, s ennek – így, vagy úgy – nyomának kellett volna maradnia, vagy a meghagyott, de továbbfutó kókáva, vagy – ha azt kiemelték – annak fészket kitöltő utólagos falazat formájában. Megvizsgálva a könyöklő alatti falszövetet nemhogy továbbfutó kávét, vagy utólagos kifalazást

9. kép. A sedilia kőkeretének viszonya a szentélyfallal

10. kép. A szentségház kőkeretének viszonya a szentélyfallal

nem találtunk, de amellett, hogy a könyöklő alatti téglasorok rendben, zavartalanul futnak, az alsó kávaelem külső széle alul vízszintesbe is fordul, jelezve, hogy ez a könyöklő sohasem volt alacsonyabban kiképezve. Ez ugyan egyértelműen igazolta a sedilia és a fal egykorúságát, az ülőfülke kőkerete és a falszövet viszonyát belülről is megvizsgáltuk. A sedilia keretének keleti oldalán nyitott kutatóblokkban nem tapasztaltuk azt, hogy a kőkeret utólag lett volna a falba helyezve (9. kép), tehát a külső homlokzaton tett megfigyelésünket a belső oldal kutatása is megerősítette: a sedilia egyidős a késő gótikus falazattal. Vitathatatlan volt az egyidejűség a sekrestyeajtó és a környező falszövet esetében is. Ezek fényében – bár belülről megközelíthetetlen, így vizsgálhatatlan volt – az oratórium mellvédje sem lehet utólagos, hiszen a hozzá tartozó nyílásról kívül bebizonyosodott, hogy a falazattal egyidős. Valamelyest árnyaltabb a kép a szentségház esetében.

A szentség ház környezetében (10. kép) tapasztaltak alapján teljes határozottsággal állíthatnánk, hogy ez is egyidős a fallal – ha nem került volna elő alatta két kisebb tufahasáb. A faragványoktól eltekintve tisztán téglából emelt templomban sehol másutt nem találtunk követ a falazatokban. Mivel azonban ezek itt vannak, *elvieken* nem zárható ki, hogy ezek akár egy korábbi szentségtartó kőkeretének visszafaragott maradványai is *lehetnének*. Mindazonáltal sokkal valószínűbb, hogy a mai szentség ház a falazattal egyidős, a két tufahasábot (melyek a tégláknál szilárdabbak) pedig az egyetlen kötőmből kifaragott kőkeret jelentős súlyának átvétele és jobb elosztása végett helyezték el a keret alá.

A déli kapu esetében némileg váratlan

12. kép. A lábazat visszafordulása a déli kapu kőkerete előtt

11. kép. Utólagos falazat a déli kapu jobb oldalán

eredményre jutottunk. A kőkeret és a fal viszonyát a jobb oldali szárkó mellett vizsgáltuk meg. A kőkeret közvetlen szomszédságában levő falszövet mind anyagában, mind síkjában ordítóan elüt hajó falától (11. kép). Ez arra utal, hogy a kaput csak később illesztették be mai helyére. Ez önmagában még nem volna meglepő, hiszen tudjuk, hogy itt még tart az első periódusú templom déli hajófala, így a kapu ahhoz képest csakis másodlagos lehet. Nagyobb problémát jelent, hogy a lábazati párkány (mely nem az első, hanem már az éppen most tárgyalt késő gótikus periódushoz tartozik, hiszen az egész templomon körbefut!²⁸) a kapu mindkét oldalán előbb fordul vissza (12. kép), mint ahogy kellene, ha egykorú volna a kapuval (abban az esetben

28. A lábazat természetesen több helyütt javított, sőt, olyan helyekre is kerültek modern pótlások, ahol – például a sekrestye északi sarkain – eredetileg támpillérek voltak. Ugyanakkor egy kétségtelenül eredeti, beforduló elem látható a második periódusú északi hajófal és a második periódusú sekrestye nyugati fala helyére épített harmadik periódusú támpillér csatlakozási pontján, ez bizonyítja a lábazatnak a harmadik periódushoz való kötődését. Ilyen, két különböző korú falszakaszban álló egyetlen lábazati köelem másutt is felfedezhető. A lábazat köelemeit beültették a falba, ezzel a korábbi periódusok lábazatait – ha voltak ilyenek egyáltalán – nyomtalanul eltüntették.

ugyanis közvetlenül a kőkeret mellett fordulna vissza!). Úgy tűnik, hogy a lábazat eredetileg egy valamivel szélesebb kapuhoz illeszkedett. A lunetta ívét alkotó köelemek illesztéseinek tapasztalható pontatlanságok is arra utalnak, hogy a kapu elemei utólag, némileg hevenyészve lettek összeállítva. Ugyanerre utal az is, hogy a lunetta alatti feliratos-címeres kőhasáb mindkét oldalon messze túlnyúlik mind a lunetta alatti tojássoros párkányon, mind pedig az annak megfelelő hosszúságú szemöldök-kövön. Mintha a címeres-feliratos kő eredetileg nem is ehhez a kerethez tartozott volna! Sejtésünket, hogy a mai déli kapu mindenképpen másodlagos helyzetben van,²⁹ a belsőben tett megfigyeléseink csak megerősítették. A templom déli falán megvizsgáltuk a déli kapuhoz tartozó fülke áthidaló téглаövét. Az utólagosság itt is erősen szembetűnő, de még fontosabb, hogy a kapu felett függőleges elválás került elő, mely csaknem a boltozatig követhető. Az elválás a boltozat kaputól keletre eső faloszlopától mért 177 cm-nél található. Hasonló elválás van a kaputól nyugatra is, ez a kaputól nyugatra eső boltozati falpillértől mért 165 cm-nél található. A két elválás közötti falazat azonos és összefügg a kapufülke feletti ív falazatával, tehát azonos időben készült. A két, egymással párhuzamos, függőleges elválást, mely igen nagy magasságig követhető, s az általuk közrezárt terület lényegében a homlokzati szakasz tengelyében van, nem lehet másként értékelni, mint egy, a déli homlokzat többi késő gótikus ablakához hasonló ablak helyét. Az ablak könyöklője (melynek helyét az utólagos falazat határa jól kirajzolja) az alatta egykor volt kapu záradéka miatt a többi ablakénál magasabban helyezkedett el (12. kép). Amikor ezt a kaput a maira kicserélték, a felette volt, a kapunál keskenyebb kőkeretes ablakot fel kellett számolniuk, mert ellenkező esetben a nyakukba szakadt volna az egész. Az ablak megszüntetésekor a kőkeret elemeit ki kellett emelni, később már az ablak visszaállításával már nem is bajlódtak.³⁰ Csak mellékesen jegyezzük meg: ha a mai déli kapu csak akkor került elhelyezésre, amikor a felette volt ablakot elfalazták, úgy a fentiek értelmében bizonyos, hogy az 1488-as évszamos címer, melyről 18–19. századi források azt állítják, hogy az előcsarnok megépítése előtt a lunetta felett volt,³¹ már akkor sem lehetett eredeti helyén. A mai déli kapu elhelyezésének valószínűsíthető időpontjára alább még vissza fogunk térni.

Fordítsuk figyelmünket immár a templom nyugati vége felé! A fentiekben annyit már leszögeztünk, hogy a templom nyugati vége utólag épült hozzá nem csupán a déli hajófalban megfogható első, hanem az északi hajófalban azonosítható második periódusú épülethez is. Már ennyiből is nyilvánvaló, hogy legkorábban is csak a harmadik, a 15–16. század fordulóján lezajlott építési periódus eredménye lehet.

29. A mai déli kapu szokatlan volta Papp Szilárdnak is szemet szűrt: Papp, 2005., 72., 501. l.j. Ő is felveti a lehetőségét annak, hogy e kapu helyén egy korábbi gótikus kapu állt. Ezzel ugyan egyet is értünk, azzal azonban nem, hogy ide kapcsolja azt a szemöldökgyámos nyíláskeret-töredéket, mely a kápolnába vezető ajtó elfalazásából került elő (CX. tábla, 279. kép, alul, jobbra), hiszen az inkább az 1488-as periódushoz kapcsolódik, ahol nem valószínű, hogy a templomnak volt egyáltalán déli kapuja. Álláspontunk szerint a második (1488-ban befejeződött) periódus nyugati kapuja ma is áll a jelenlegi nyugati falban, az ugyanekkor készült, a kápolnába vezető ajtó szintén megvan, s ráadásul eredeti helyén áll, így a töredék inkább e periódus sekrestyeajtájából származhat. Véleményünk szerint tehát a mai déli kapu helyén eredetileg valóban más – a mainál némileg szélesebb – kapu állt, ez a kapu azonban a 15–16. század fordulóján lezajlott periódus terméke volt, s talán ennek a kapunak egyik eleme volt a Bátori András, mint építtető nevét megőrzítő felirat is.

30. Amennyiben az ablak befalazása nem a déli kapu kicserélésének következménye lett volna, hanem más ok (például a nyílásba betakaró tetőszerkezetű előcsarnok felépítése) miatt történt volna meg, aligha lett volna szükség az ablakbéllet köelemeinek kiszedésére és a kapu feletti téглаív átépítésére, hiszen egyszerűen csak be kellett volna falazni a nyílást!

31. Papp, 2005., 195., 139. l.j.

Az első periódusú déli hajófal nyugati végétől nyugatra húzódó falazat töretlenül fut nyugat felé, nincs elválás a hajó és a torony déli fala között, s a torony déli támpillérje³² is kötésben áll vele. Mivel a torony északi fala és a nyugati hajófal is kötésben áll egymással, vitathatatlan, hogy a templom nyugati vége a toronnyal együtt egyetlen ütemben épült fel. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a tornyot eleve aszimmetrikus helyzetűnek tervezték, s úgy is építették meg. Hogy miért, arra a torony funkciója ad választ. Ez a torony nem harangtoronynak, hanem kifejezetten *lépcsőtoronynak* épült, mely egyrészt egy nyugati karzatra, másrészt pedig a templom boltozata fölé biztosította a feljutást. Ez utóbbi tény egyúttal a torony – és a vele egyidős nyugati hajószakasz – építésének idejét is megvilágítja: egyidősnek *kell lenniük* a késő gótikus hálóboltozattal,³³ tehát valóban a 15–16. század fordulóján épültek. Ennek fényében már nem véletlen, hogy itt is találunk reneszánsz részleteket: a lépcsőtorony ajtaját és a déli hajófal keresztosztós ablakát, mely eredetileg kétségtelenül karzatablak volt. A jelek tehát arra utalnak, hogy a 15–16. század fordulóján lezajlott harmadik építési periódusban (az új szentély megépítése mellett) nyugat felé egy karzattal és egy lépcsőtoronnyal toldották meg a korábbi templomot. Mindazonáltal nyugati kapura továbbra is szükségük volt, s ez okozta azt, hogy a lépcsőtoronyt nem a homlokzat tengelyében építették fel, hiszen ellenkező esetben a nyugati bejárás vagy a torony földszintjén keresztül vezetett volna (mely a földszintről a torony felsőbb szintjeire való feljutást lehetetlenítette volna el, de legalábbis nehezítette volna meg), vagy a nyugati kapu került volna kiszorított helyzetbe. Mivel a jelek szerint a korábbi nyugati kaput ismét fel akarták használni, a lépcsőtoronynak a nyugati homlokzat tengelyében való felépítése szóba sem jöhetett, hiszen úgy a kapu a torony egyik oldalán sem fért volna el. Így viszont a kapu kényelmesen elfért, a torony északnyugati támpillérjének szögét pedig úgy alakították ki, hogy az a kapuból minél kevesebbet takarjon el. A kapu fölé ugyancsak egy korábbi elemet, a második periódusú templom egyik ablakát építették be újra.

Egy-két, e periódussal kapcsolatos megfigyelés részletezésével hadd maradjunk még néhány percig adósak, hiszen azok ismertetése a periódus datálásának *pontosításához* járulhat hozzá! Vegyük előbb sorra mindazokat az adatokat, ami a késő gótikus periódus korhatározásához segítséget nyújthatnak.

Papp Szilárd meggyőzően bizonyítja, hogy ez az építkezés – döntően Batori András fia András donátorsága alatt – 1494 és 1511 között zajlott le. A datálást nem csupán az épületen fellelhető jellegzetes megoldások (térforma, boltozat, ablaktípus, reneszánsz elemek alkalmazása, stb.) támasztják alá, hanem írott források is. Anélkül, hogy e datálás jogosságát alapvetően megkérdőjeleznénk, néhány, továbbra is meglevő ellentmondásra fel kell hívni a figyelmet. Lássuk mindjárt az építés kezdeteként megjelölt 1494-es évszámot! Ennek alapjáról Papp Szilárd a következő módon nyilatkozik: „A templom záradékának két keleti támpillére közül a délinek a lábazati rézsűjén, ahol a körítőfalhoz csatlakozik, 94-es szám látható befaragva. A szám közvetlenül a kő bal szélénél helyezkedik el, s az előtte levő lábazati kő már cserélt. Így nem lehetünk biztosak benne, hogy a 94-es szám előtt egykor 14-es is szerepelt-e, de a meglevő számjegyek faragásának módja és elhelyezkedése miatt aligha gondolhatunk másra, mint évszámra”.³⁴ A

32. Arra, hogy ez a – kétségtelenül csekély statikai szerepet játszó – támpillér miért éppen itt épült fel, nem tudunk magyarázatot adni.

33. A boltozat és a nyugati fal egykorúságát megkérdőjelező vélemények cáfolata: Papp, 2005., 70., 497. lj.

34. Papp, 2005., 68., és 486. lj.

4-es számjegy jellegzetes formája miatt nem vitatható, hogy a 94-es szám nem újkori bevésés eredménye, azonban annak feltevése, hogy ez valóban egy 1494-es évszám maradványa volna, véleményünk szerint kissé merész gondolat. Azzal egyet kell értenünk, hogy a szóban forgó szám semmiképpen sem lehet elhelyezési szám, az azonban – mivel a számmal ellátott kő előtti eredeti lábazati elem ma már nincs meg – semmivel sem bizonyítható, hogy egy évszám második fele volna. Csupán még egy ellenvetés: miért vésnének fel úgy egy négyjegyű számot, hogy annak két-két eleme két külön kötömbre essen, ha kényelmesen megoldható lett volna az is, hogy egyetlen kőre vésik?

Amennyiben fenti okfejtésünk (a második periódus datálásáról) helyes, úgy aligha valószínű, hogy a mai templom felépítése Bátori István vajda (†1493) életében megkezdődött volna. Ezért elviekben nem zárhatjuk ki az 1494-es kezdést, de nem a fenti évszámtöredék(?) alapján.

A donátor személye vitathatatlanak tűnik: „AD HONOREM MAGNI DEI EIVSQ(VE) MATRIS VIRGINIS INTEMERATE AC DIVI GEORGY MARTIRIS MAGNIFICVS DOMINVS ANDREAS ANDREE DE BATOR FILIVS SVIS IMPENSIS HOC TEMPLVM A FVNDAVENTIS EVTRVXIT OB PIETATEM” olvasható a déli kapu szemöldökköve feletti frizen. Világos beszéd, a templomot alapjaitól fogva Bátori András fia: András építette, saját költségén. A szóban forgó András 1490-ben tűnik fel a forrásokban, s 1534-ben éri a halál. Életének ideje látszólag jól egybevág a templom harmadik periódusának datálásával, azonban a kezdés időpontját illetően meggondolandó, hogy ugyanezen András csupán 1517-ben tartotta esküvőjét, így 1494-ben még bizony csak kicsi gyermek lehetett!³⁵ A további problémák ott kezdődnek, hogy a kutatás egyértelműen megállapította, hogy a déli reneszánsz kapu másodlagos helyzetben van, annak helyén eredetileg más – talán egy késő gótikus – kapuzat állt. Ennek értelmében a feliratos kőelem sem lehet eredeti helyén, sőt, az is bizonyos, hogy nem ehhez a reneszánsz kapuhoz tartozott. Sajnos, semmiféle információnk nincs arról, hogy honnan került ez a kő mai helyére. Mivel a feliratban megemlítik, hogy a templom Szent György (és Szűz Mária) tiszteletére épült, el kell fogadnunk, hogy eredetileg is ehhez a templomhoz tartozott (csak a kisördög kedvéért: elvileg akár még az sem zárható ki, hogy máshol – például a család másik rezidenciáján, Ecseden – is állhatott egy Szent György templom, melyet Báthori András fia András építtetett...), talán a mai kapu előzményének egyik eleme volt.

A fentiek ellenére sem lehet okunk kételkedni abban, hogy a mai templomot valóban Bátori András emeltette, hiszen ezt állítja Siegmund Herberstein császári követ is, amikor visszaemlékezik az 1551-ben Nyírbátorban tett látogatására, elmondja, hogy Bátori Bonaventura (András) apja – azaz a fent emlegetett András – gazdagon díszített, szép templomot emeltetett itt.³⁶ Az építkezés kezdetének időpontját azonban – véleményünk szerint – célszerű volna kissé későbbi időpontra, az 1500 körüli évekre tenni.

Az építkezés befejezését a stallumon olvasható 1511-es évszám alapján szokás meghatározni. Bár a szöveg („...HOC OPVS PERFECTVM EST ANNO D MCCCCC-XI”), mely szerint ez az alkotás az Úr 1511. esztendejében készült el, nyilvánvalóan a stallumra és *nem* a templomra vonatkozik, általánosan elfogadott vélemény, hogy a templom is erre az időre épült fel. Megerősíteni látszik ezt a véleményt

35. Az adatért C.Tóth Norbertnek tartozom hálás köszönettel.

36. Az adatot közli: Papp, 2005., 69.

az is, hogy a készítettők nevei között a templom építésével is kapcsolatba hozott Bátor András (továbbá idősebb testvérei: György és István – megjegyzendő: őket a déli kapu feletti, a templom építését mindenestül Bátor Andrásnak tulajdonító felirat egy szóval sem említi!) is szerepel. A szövegben azonban semmi sem utal a templom és a stallumok kapcsolatára. Mindazonáltal a szakirodalomban többször felmerült már, hogy a ma is meglévő két hátaspad valójában nem ide készült, hanem a nyírbátori minorita templomból szállították volna át későbbi helyére. A kételkedés oka elsősorban az, hogy a stallumoknak nem sok keresnivalójuk volna egy plébániatemplomban, azok inkább valamiféle testület céljait szolgálhatták eredetileg. A kérdés megválaszolására Papp Szilárd – amellet, hogy egyértelműen kizárja, hogy a stallumok valaha is a minorita templomban álltak volna³⁷ – roppant szellemes megoldást javasol: felveti egy családi összefüggésű lovagi társulat lehetőségét, esetleg a Zsigmond-kori Sárkányrend felélesztésére tett kísérletet tételez fel. Ennek alátámasztására a Bátoriak körében következetesen használt sárkány-motívumnak a templomban való gyakori előfordulását hozza fel.³⁸ Sajnos azonban sem valamiféle, családi összefüggésű lovagi társulat létére, sem pedig a Sárkányrend Bátoriak általi felélesztési kísérletére nem utal semmiféle írott forrás, így egyelőre ez nem több tetszetős fikciónál. A sárkány-motívum kedveltségét megerősítette a Bátoriak említett, sárkányölő ősenek hagyománya. Ezt a hagyományt csak tovább erősítette a sárkányrendi tagság.

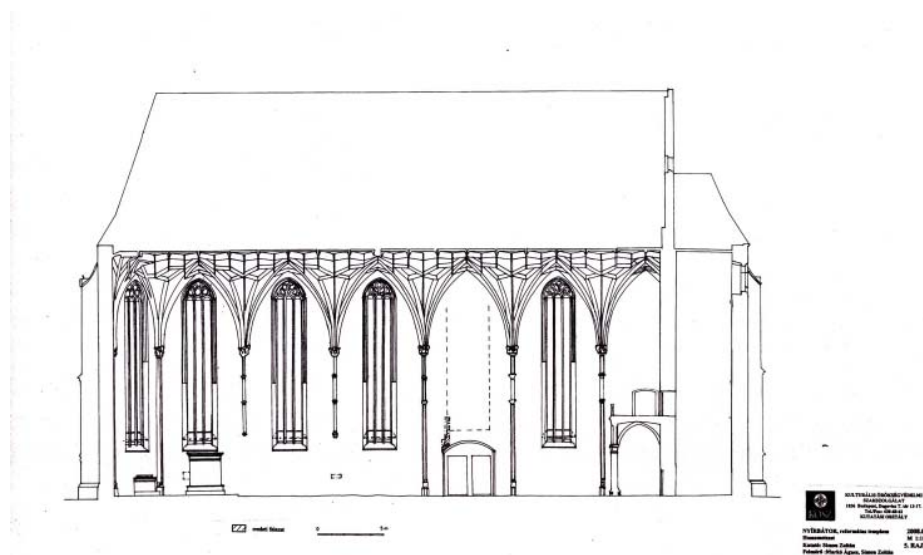
Lássuk azonban, milyen újdonságot eredményezett a stallumokkal kapcsolatban a kutatás? Annyi egyértelműen bebizonyosodott, hogy a szentély hosszanti falainak csonka faloszlopai sosem futottak le a járószintig, a várt helyeken sem levéselt kőfaragványok, sem kiemelt köelemek helyének kifoltozása nem mutatkozott, a téglasorok zavartalanul futottak. Ez azonban nem jelent többet, mint azt, hogy eleve úgy számoltak: ezeken a helyeken *valamit* (stallumokat, összefüggő falképeket vagy más elemeket) el fognak helyezni. Ez akár még arra is utalhat, hogy a stallumok valóban eredetileg is ide készültek volna. Van azonban egy meggondolkodtató körülmény: Az 1962-64-es helyreállításig a templom déli, gótikus ablakainak könyöklői a mainál kb. 1 m-rel magasabban húzódtak, s csak ekkor bontották azokat vissza az eredeti magasságig.³⁹ A könyöklők szintjének megemelése ismeretlen időpontban, de bizonyosan a stallumok elhelyezésekor következett be, mert azok felső része betakart az ablakokba. Ez inkább arra enged következtetni, hogy a stallumokat nem ide tervezték, hiszen miattuk már meglévő szerkezeteket kellett átalakítani. Mindezek alapján nem vagyunk meggyőződve arról, hogy a stallumokat eredetileg is ide szánták, így az egyik stallumon szereplő 1511-es évszám sem feltétlenül kapcsolható a templom befejezéséhez.⁴⁰ Megjegyzendő, hogy a stallumok a protestáns liturgikus térben már könnyebben hasznosíthatóak voltak, mint egy

37. Papp, 2005., 74. Hozzá tartozik ehhez, hogy Papp Szilárd azt a problémát, hogy a stallum egykor befodított szakaszai a hátukat mutatták volna a hajó felé, azzal oldja fel, hogy azokat amúgy is takarta egy-egy mellékoltár, s bizonyítékként egy 1915 előtt készült fényképre hivatkozik, mely a templomot abban az állapotában mutatja, ahol a stallumok még a helyükön állnak, s a déli fal mellett még látható az egyik mellékoltár menzája (a képen ezen nyugszik a szószék) Papp, 2005., CXVI. tábla, 291. kép. Igaz, hogy ezt az építményt Möller István 1931-es alaprajza (CXVII. tábla) is mellékoltárnak nevezi, de ezeken túl semmi bizonyíték nincs arra nézve, hogy ez nem a szószék újkori alépitménye volt.

38. Papp, 2005., 74-76.

39. Papp, 2005, 196., 142. lj.

40. A stallumok eredeti helyére C.Tóth Norbert több lehetséges megoldást is javasolt. Közülük az egyik legtestetesebb az, hogy a stallumok eredetileg a nyírbátori Bátor várkastély valamelyik termében állhattak, ahol a család egyetemének összejövetelein használták azokat. Az elmélet – sajnos – igazolhatatlan.

13. kép. A templom déli, belső homlokzata

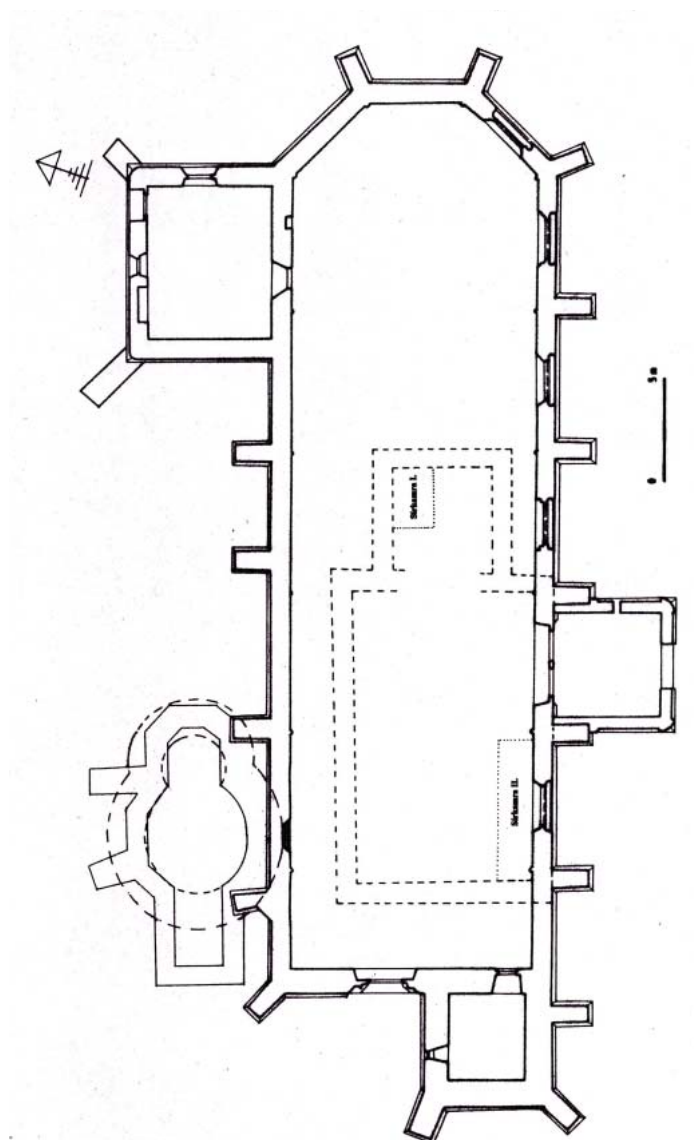
plébániatemplom esetében, így elhelyezésükre lehet, hogy csak a templom protestáns kézre kerülését követően [mely már Bátori György (1530–1590) életében bekövetkezett] került sor.

Mindezek fényében a harmadik építési periódus befejezésének eddig vélt időpontja sem sebezhetetlen vélemény. A magunk részéről a következő módosítást javasoljuk: a templom 1517-re, Bátori András esküvőjére már bizonyosan készen állt.

Most már csak egyetlen adósságunk maradt: a jelenlegi déli kapu elhelyezésének valószínűsíthető időpontja. Mivel a mai kapu provenienciája ismeretlen – legfeljebb készítésének ideje tehető az 1530-as évekre, elsősorban sárospataki párhuzamok alapján – az elhelyezés akár akkortájt, akár – ha máshonnan került Nyírbátorba – később is megtörténhetett. Mivel az új kapuhoz a Bátori családra utaló címereket és feliratot is felhasználták, az új kaput nyilván még a család két fő ágának kihalta előtt (ecsedí ág: 1605, somlyai ág: 1613) elhelyezték.

A nyírbátori református templom kutatására fordítható idő méltatlanul kevés volt az épület jelentőségéhez mérve. Mindazonáltal úgy véljük, hogy – nem csupán roncsolásos módszerek alkalmazásával – sikerült felállítanunk egy olyan építéstörténeti vázlatot, melybe a történeti adatok, a korábban, illetve most tett helyszíni megfigyelések logikusan és csaknem hiánytalanul beilleszthetőek, számos, korábban ellentmondásosnak tűnő részlettel együtt. Készséggel elfogadjuk, hogy a történeti épületeken sokszor találkozunk szabálytalanságokkal, valamiféle rendező elv látszólagos hiányával. Tagadhatatlan az is, hogy valóban voltak az építkezés menete közbeni változtatások is. Semmiképpen sem szabad azonban kiindulnunk abból, hogy szabályok, rendező elvek eleve nem is voltak! Bármiféle épület megalkotása legalább bizonyos mértékű tervezést igényelt, s ez megkövetel bizonyos szabályok, rendező elvek alkalmazását. Az ezektől való eltérés vagy lényegtelen, vagy valami oka van. Ezek az okok nem mindig deríthetőek ki. Ha azonban a konkrét, bizonyítható okokat legalább részben megismerjük, az eltérések

is értelmezhetővé válnak, a megfigyelések logikus sorba rendezhetőek. A nyírbátori református templomról az adott korlátok között beszerezhető és a fentiekben részletezett információk logikus sorba rendezhetőek. Természetesen – László Gyulával szólva – „más megoldás is lehetséges”.

14. kép. Az 1. periódusú Szent György templom és a Krisztus teste rotunda rekonstruált alaprajza

Feld István

A Bátoriak kegyúri temploma

Megjegyzések az újabb nyírbátori épületrégészeti kutatások értékeléséhez

Rendkívül öröndetes, hogy a késő középkori épített örökségünk kimagasló emlékeként – kivételesen – a nemzetközi építészet- és művészettörténeti szakirodalom által is számon tartott nyírbátori, egykori Szent György plébániatemplomban és a közelében álló – legutóbbi kutatója által következetesen rezidenciának nevezett – nemesi lakóépület csekély maradványai között is régészeti kutatásokra kerülhetett az elmúlt években. Az ugyanis már régóta közhelynek számított, hogy az írott források nem adnak egyértelmű, sőt néha még megközelítő támpontot sem ahhoz, hogy Bátoriak jeles bárói családjának mely tagja és mikor emeltette mindazt, ami ma az egykori mezőváros büszkeségének tartunk vagy vélünk. Így maradtak a feltevések és gondolat kíséreltetek – s az utóbbiak között sokszor öntudatlanul is szerepet kapott az a szempont, hogy „ami korábbi, az szebb/jobb/értékesebb”, vagy hogy „természetesen” a család legismertebb tagjai lehettek a legnagyobb építetők.¹

Ugyanakkor azt is már többen megfogalmazták, hogy továbblépést csak a régészet módszereinek *megfelelő* alkalmazása jelenthet. Hangsúlyoznom kell, régészet alatt én ebben az esetben – azaz a szerencsés módon álló, magas falakkal rendelkező épületek esetében – nem csupán a közismert *ásatást* értem, amely az utolsó járószint alatti jelenségeket, rétegeket, objektumokat kutatja, hanem a még mindig méltatlanul kevésbé ismert és így alig értékelt *falkutatást*, azaz maguknak a felmenő falazatoknak módszeres vizsgálatát is. Magam e két módszer együttes felhasználását nevezem *épületrégészettnek*, miközben természetesen tudatában vagyok annak, hogy e fogalom még korántsem számít hazánkban elterjedtnak vagy elfogadottnak. Nem csupán a kutatást végzők diplomáinak eltérő volta – nálunk egy művészettörténész vagy építész csak nem végez(het) *régészeti* kutatást! – hanem az ezzel kapcsolatos terminológia tisztázatlansága miatt is. Jellemző erre Mezős Tamás nemrég napvilágot látott eszmefuttatása,² mely talán hozzájárulhat a kutatás elméleti-módszertani kérdéseinek előtérbe kerüléséhez. Most itt csupán annyit kell megjegyezni, hogy az Európa-szerte német kifejezéssel *Bauforschung*-nak nevezett kutatási tevékenység – magyarra talán *épületkutatásnak* fordíthatnánk – véleményem szerint sokkal szélesebb értelmű, mint az itt tárgyalt *épületrégészet*.

1. A templomról legutóbb, a korábbi irodalom áttekintésével: Papp Szilárd: A királyi udvar építkezései Magyarországon 1480–1515. Bp. 2005., 67–76., 194–201.

2. Mezős Tamás: Épületkutatás–Bauforschung–Building archaeology–Archéologie du bâti. In: Műemlékvédelem LII (2008) 376–388.

Ez utóbbi csak egy, közvetlenül a tárgyat képező épületre irányuló – ma kedvelt kifejezéssel élve – *roncsolásos* kutatási eljárás, s mint ilyen csupán része a tágabb, egyéb módszereket és forrásokat is kiaknázó épületkutatásnak.

Függetlenül a terminológiai kérdésektől, az alighanem kevésbé vitatható, hogy bármely kutatási módszer alkalmazása megítélésének mércéje annak alapossága. A régészet bármely területe esetében ehhez járul a kutatás *kiterjedésének* mértéke, a kutatott terület nagysága, hisz talán nem kíván külön indoklást, hogy egy neolitikus tell-település vagy egy avar temető esetében korántsem mindegy, egy, két vagy száz négyzetméter kutatására van-e lehetőség. Nincs ez másképp a középkor épületeinél sem, hisz az építészeti szabályosság igen sokszor csak látszólagos és sokszor maga is bizonyítást kíván! Természetesen a térben korlátozott régészeti kutatásnak is fontos szerepe lehet – de csak akkor, ha figyelembe vesszük az ebből adódó korlátozott következtetési lehetőségeket, s nem vállalkozunk olyasmire, melyet alkalmazott módszereink már nem engednek meg.

A következőkben a bevezetésben említett két nyírbátori emlék közül most a református templom esetében teszek kísérletet a számomra ismert épületrégészeti kutatásának értékelésére, azok történeti forrásértéke meghatározására. A Szent György templom esetében a kutató, Simon Zoltán az előzőekben olvasható tanulmánya mellett az általa a rendelkezésemre bocsátott kutatási dokumentáció szöveges részét is használhattam.³ A „Bátori-rezidencia” esetében azonban nagyrészt egy 2007-ben napvilágot látott s érdemi visszhang nélkül maradt vitacikkem⁴ fő gondolatait ismételhettem volna meg abban a reményben, hogy azok tanulsággal szolgálhatnak a szűkebb pátria történelem és építészet iránt érdeklődő szakemberei és laikusai számára is. Ám erre most a főszerkesztő kérésére a szűkre szabott terjedelem miatt nem kerül sor.

Természetesen tudatában vagyok annak, hogy a két épület épületrégészeti kutatásának körülményei és így lehetőségei korántsem voltak azonosak. A nemzeti lakóhely esetében egy gyökeres kiépítésről – újjáépítésről, rekonstrukcióról – volt szó, amely magától értetődővé tett (volna) egy különösen alapos ásatást és falkutatást. A plébániatemplom kutatása ugyanakkor csupán egy elvégzendő alaposabb helyreállítást előzött meg, s itt érthető (lenne) a visszafogottság, bár egy ilyen különösen fontos emlék esetében aligha kíván különösebb magyarázatot az összes fontos részlet tisztázásának igénye.

Simon Zoltán munkatársaival a rendelkezésükre álló igencsak szűk időkeret és a technikai adottságok korlátai között erre – majd ennek eredményei alapján egy nagy ívű építéstörténeti konstrukció kidolgozására – tett kísérletet. A templom egy lehetséges építéstörténetét néhány éve felvázoló Papp Szilárd – elsősorban folyamatos terfváltozásokat feltételező – álláspontjával⁵ szemben meggyőzően bizonyította, hogy a ma álló késő gótikus teremtemplom falaiban korábbi egyház(ak) jelentős maradványait őrizte meg. Az azonban nehezen magyarázható, miért nem tárta fel az *épületbelsőben* is a déli és az északi hajófalak külső falkutatása során meghatározott korábbi falszakaszok végződéseit, illetve az elbontott falazatok csatlakozását – s ez vonatkozik úgy az általa valószínűsített nyugati és keleti hajófalakra, mint a korábbi sekrestye keleti falára. Ez ugyanis nem csupán a rekonst-

3. A kutató eredményeiről röviden írásban is beszámolt: Simon Zoltán: Műemléki kutatás a nyírbátori református templomon. In: Örökség 2008/X. 18.

4. Feld István: Megjegyzések a nyírbátori várkastély kutatásához és kiépítésének tudományos megalapozottságához. In: CASTRUM. A Castrum Bene Egyesület Hírlevele 6. (2007/2.) 91–103.

5. Papp Szilárd i. m. 69–70.

rukciójához szükséges méretek ellenőrzését és pontosítását tette volna lehetővé, de talán annak bizonyítását is, hogy a mai épületnek valóban két, s nem csupán egyetlen előzménye volt! Az általa feltételezett 13–14. századi nyírbátori templom léteire ugyanis egyetlen vitathatatlan bizonyítékot nem sorol fel, nem esik szó a falazóanyag struktúrájára és méretére vonatkozó adatokról, nem tudunk az esetleges nyílásokról sem. Nem túl meggyőző, hogy az ott nyitott kis szondák alapján valóban kizárható-e egy korábbi kapu a déli hajófal nyugati részén – de az szinte biztosra vehető, hogy a mai déli bejárat felett a belsőben meghatározott korábbi nagy ablak már csak mérete miatt sem köthető e hipotetikus templomhoz.⁶

Így szerintem az is elképzelhető, hogy csupán *egyetlen előzménye* volt a jelenlegi teremtemplomnak.⁷ Ennek északnyugati saroktámpillérét sikerült azonosítani a hajó az 1433-ban említett Krisztus Teste kápolnához kapcsolódó – korábban meglehetősen nagy fantáziával is értelmezett⁸ – külső falazatszakasza. Az, hogy ennek délnyugati párja nem került elő – hasonlóan a feltételezhető délkeleti saroktámpillérhez – még a kutató szerint sem érv a déli fal korábbi volta mellett, hisz itt később eltüntethették annak nyomait. Sőt, az, hogy északnyugaton ez egyáltalában megmaradt, véleményem szerint csak annak köszönhető, hogy itt valamilyen módon össze volt egymással építve a mai Szent György templom elődje és az említett kápolna. Sajnos, ennek mikéntje a 2008-ban elvégzett kutatás – korlátozott falkutatás és egy korántsem teljes körű ásatás – után sem világos számomra, de – megfogalmazásai alapján⁹ – talán a kutató számára sem. Mindebben az eddig közzétett alaprajzok sem nyújtanak segítséget, talán érdemes lenne tömegrekonstrukciós kísérletekkel modellezni a két épület(rész) lehetséges megjelenését. Az mindenesetre különösen sajnálatos, hogy nem vizsgálták a mai templomtérből egykor az elbontott kápolna hajójába nyíló szemöldökgyámos, késő gótikus ajtókeret viszonyát a falszövevhez. Ha ugyanis az a falazattal egykorú, egy fontos – sőt, tulajdonképpen az egyetlen in situ! – bizonyítéka lenne egy 1480 körüli nyírbátori gótikus templom létének. S egyúttal arra is bizonyítékkul szolgálna, hogy ekkor még valóban állt, használatban volt az északi kápolna. Ma ugyanis a teremtemplom kialakításához kötött lábazati párkány az ismeretlen korban elbontott kápolna helyén is végigfut az északi hajófalon – igaz, e szakasz akár egy modern helyreállításból is származhat!

Simon Zoltán kutatásai igazolták, hogy a teremtemplom belső reneszánsz részletei egyidősek a késő gótikus szerkezetekkel – igaz, kevésbé az ülőfülke, sokkal inkább a szentségfülke falazattal egykorú voltát talán nagyobb szondákkal kellett volna igazolni. A kutatót érő meglepetésekre jó példa az utóbbi alatt a falszövevben mutatkozó köhasábok – fel is merült azok korábbi szentségház maradványaiként való értelmezése. Ez utóbbi lehetőség a fentiek alapján egyáltalában nem meggyőző, s ez még inkább áll a templom egyik leglátványosabb része, a déli bejárat kapu értelmezésére. Az annak külső, keleti oldalán nyitott két kutatószonda azt kétségtelenül bizonyította, hogy a kőkeret egy korábbi falazatban került elhelyezésre – s ez a korábbi falazat akár lehet a Bátori István vajdához (is) köthető, előzőekben tárgyalt gótikus templom falazata is. Ekkor a bejárat fülke felett egy új

6. Sajnos, a falszövevhez való viszonyáról nem értesülünk a tanulmányból és a dokumentáció szövegéből.

7. Az ún. I. sírkamrával kapcsolatos briliáns logikai fejtegetések aligha szolgálhatnak ennek cáfolatául, hisz nem bizonyított, mi határozta meg ennek helyét – a kutató maga is elismeri, hogy az a jelenlegi épület tengelyében található.

8. Papp Szilárd i. m. 198., 154. jegyzet

9. „Az eredetileg patkóíves szentélyű körtemplom akkor kapta sokszögű hajóját, tornyát, támpilléreit és polygonális szentélyzáródását, amikor *hozzákapcsolták* (kiemelés tőlem – F. I.) a tőle délre álló, ugyanakkor szintén átépített Szent György templomhoz”: Simon Zoltán i. m. 18.

áthidalást kellett építeni s szükségessé vált a kapu tengelyében volt nagyméretű ablak elfalazása is. Az azonban mindebből – pontosabban az elvégzett kutatásról közölt adatokból, hisz az építőanyagokról itt sem értesülünk¹⁰ – korántsem következik, hogy a kapuzat nem a hálóboltozatos teremtemplom építése, azaz nem a rajta szereplő szövegben említett Báthori András (†1534) idején, hanem később került volna ide beépítésre!¹¹ Egy ilyen korlátozott kiterjedésű kutatás ennek eldöntésére véleményem szerint nem is alkalmas – így az a felvetés, hogy helyén eredetileg egy szélesebb kapu lett volna,¹² csak egy nagyobb, a *falszövegetbe történő belebontással járó* szonda segítségével lett volna ellenőrizhető. A kutató további megfontolásai, miszerint a lábazati párkánynak¹³ nem szabadna ilyen módon visszafordulnia vagy hogy az egyes köelemek összeépítése, elhelyezése szabálytalannak, hevenyészettnek tűnik, alapvetően *nem épülettérképzési*, sokkal inkább *szemléleti kérdéseknek* tekinthetők. Jó példák arra a hozzáállásra, mely akkor is rendszert, szabályosságot, rendező elvet keres az elmúlt századok épített emlékei között, ha napi *épülettérképzési* munkássága során – a mai felfogás szerint – szabálytalanságok sorára bukkan.¹⁴

Természetesen az, hogy a nyírbátori Szent György templom 2008. évi falkutatása és ásatása korántsem volt olyan széleskörű, hogy minden téren egyértelmű megállapításokat hozzon, nem csupán a munkát közvetlenül végző szakember felelőssége. Osztozik ebben intézményének vezetése, a műemléki hatóság s nem utolsósorban a tulajdonos is, mely utóbbi – úgy tűnik – a napi használat rövid távú szempontjait előtérbe helyezte fontos tudományos kérdések tisztázásának. Jól jelzi ezt a bejárati előcsarnok kutatási lehetőségeinek korlátozott volta – itt nem csupán a támpillérek és az utóbb tárgyalt ajtókeret vizsgálatát kell említeni, de azt is, hogy bár már Entz Géza felhívta a figyelmet 1959-ben az 1488. évszamos címerkő egy lehetséges eredeti(?) helyére a déli kapu lunettája fölött,¹⁵ itt nem került sor falvizsgálatra.

Mindezek ellenére kétség sem fér hozzá, hogy Simon Zoltán az előzőekben olvasható tanulmánya alapvető jelentőségű a nyírbátori Szent György kutatásában és megkerülhetetlen annak további értékelése során. Számos, itt olvasható megállapításához aligha férhet kétség, s meggyőző számomra a teremtemplom kialakításának idejével kapcsolatos álláspontja is. Hipotéziseinek ellenőrzésére a – ha nem is a közeli – jövőben bizonyára még lehetőség nyílik, s ennek eredményeképp egyszer az is eldönthető lesz, mennyiben jogosak vagy jogtalanok a fentiekben megfogalmazott kritikai megfogalmazások.

10. A templom téglanyagával a kutatás – úgy tűnik – még nem foglalkozott. Papp Szilárd csak a nyugati torony esetében szól „más méretű téglák” meglétéről: Papp Szilárd i.m. 69. – A korábbi helytörténeti irodalom is csak azt vetette fel, hogy a minorita templom téglanyagába egyezik az úgynevezett magtár-épület tégláival: Entz Géza-Szalontai Barnabás: Nyírbátor. Bp. 1969. 62.

11. Lásd erre Buzás Gergely hasonló álláspontját a „Reneszánsz látványtár” kiállítás megjelenés alatt álló katalógusa számára írott tanulmánya 147. jegyzetében

12. Figyelme méltó ebből a szempontból Papp Szilárd fejtegetése kettős, középen pillérrel elválasztott kaputípusról: Papp Szilárd i. m. 72., 501. jegyzet

13. Sajnos, nem értesülünk róla, miképp építették be ezt a „teremtemplom” korabeli lábazatot a korábbi falazatba, téglanyagát és az ajtókeret elhelyező falazatát valószínűleg nem vetették össze egymással.

14. Itt utalnék röviden arra, hogy elhibázottnak tartom mindazon törekvéseket, melyek az 1511 évszamos stallumok elhelyezése rekonstrukciója során kizárólag a szabályos, a mai logika szerinti megoldásokat tartják elfogadhatónak!

15. Papp Szilárd i. m. 195. 139. lj.

C. Tóth Norbert¹

Észrevételek a nyírbátori stallum egykori elhelyezéséről

Régóta foglalkoztatja a kutatókat a nyírbátori Szent György templomban állt stallum(ok) története.² Ám nem annyira a munka művészettörténeti értéke felett zajlott/zajlik a vita, hiszen azt immáron több mint hetven esztendeje Bárányné Oberschall Magda elemezte, leírta és tisztázta,³ Voit Pál pedig pontosította,⁴ hanem akörül, hogy hol állították fel először? Mielőtt megismerkednénk a stallumok felállítási helyének problematikájával, érdemes felidéznünk magát a szóbanforgó bútorokat. A stallumok alaphelyzetben szembefordított L alakban voltak felállítva, melyekben összesen 50 hely volt. Mindkét L alakú stallum ugyanúgy nézett ki, azaz 12 ülés egymás mellett és kettő befordítva. Előttük 11 férőhelyes padsor állt, amely 5:6 arányban volt megosztva, s a hatodik pad helyén lehetett bemenni a hátsó sor üléseihez. Az építmény mérete monumentális volt: szélessége meghaladta a 2 métert, a hossza elérte a 10 métert, a magassága pedig alig maradt el néhány centivel a 4 métertől. A fő problémát a stallum eredeti felállításának helye okozza.

Bárányné Oberschall Magda a stallum felállításának helyéről, habár külön e kérdésre nem tért ki, kimondatlanul is a ma református templomként működő Szent György-egyházat gondolta. Ezzel szemben már korán megjelent egy másik nézet is,⁵ amelyet aztán a megye műemlékeit elősoroló kiadvány kanonizált, azaz a stallum eredetileg a minorita kolostorban állt volna.⁶

A stallumnak a minorita kolostorban való elhelyezésének a lehetőségét Papp Szilárd cáfolta meg minden kétséget kizáróan nem régiben megjelent könyvében. Meggyőző érvelése szerint a stallum méreténél fogva, mivel a beforduló végek szélessége nagyobb (2,05 m) mint a diadalívpillérek beugrása (0,95 m), ennél fogva a stallum a diadalívnyílás 6,2 méteres szélességéből annak harmadát eltakarta

1. A szerző a Magyar Tudományos Akadémia – Szegedi Tudományegyetem – Magyar Országos Levéltár Magyar Medievisztikai Kutatócsoport tudományos munkatársa. A tanulmány elkészítését a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00433/06) támogatta.

2. Századok 1. (1867.) 222–223. (P.-től a Tárca című rovatban.)

3. A nyírbátori stallumok (21 táblával) (Bibliotheca Humanitatis Historica, a Magyar Nemzeti Múzeum Művelődéstörténeti Kiadványai II.) Magyar Történeti Múzeum, Budapest 1937.

4. Műhely a Via Dei Servin. Művészettörténeti Értesítő 10. (1961) 97–130.

5. Voit Pál i. m. 130/62. jegyzetében azt írja, hogy az 50 személyes bútor leginkább egy szerzetesi közösség számára megfelelő, ugyanakkor a 116. oldalon arról ír, hogy szerinte is a Szent György-templomban állt. – Kovalovszky Júlia: Gótikus és reneszánsz bútorok. Bp., 1980. 17–18.

6. Magyarország műemléki topográfiája, XI. Szabolcs-Szatmár megye műemlékei, II. Szerk. Entz Géza, Bp., 1987. 148.

volna.⁷ Kérdés azonban az, hogy eredetileg is a Szent György-templomba szánták-e, mivel egy efféle stallum meglehetősen szokatlanul hat egy mezővárosi plébánián. A másik kérdés, hogy a templom bővítésekor már számoltak-e elhelyezésével, avagy utólag került oda. Papp Szilárd munkájában amellet érvel, hogy a stallumot eredetileg is a templomba szánták, s ezért a falpilléreket eleve úgy alakították ki, hogy alattuk elférjen a stallum.⁸ Emellett egy tetszetős másik érvet is felhozott igaza bizonyítására. Véleménye szerint a nyírbátori stallum a Báthoryak által alapított, nyilván a Szent György-kultuszra épülő valamifajta lovagrend reprezentációs céljaira készült.⁹ A szerző a templom építésmenetének elemzésekor, amint azt maga is jelezte, csak megfigyelésekkel dolgozhatott, mivel tervszerű kutatása addig nem folyt az épületnek: „Egy rövid, néhány napos falkutatással, illetve ásatással az alább felmerülő kérdések jelentős részére valószínűleg választ lehetne kapni.”¹⁰

Papp Szilárd könyvéről írott recenziójában Németh Péter a stallum felállításának hátterében – elfogadva annak helyét – nem annyira az írott forrásokkal igazolhatatlan lovagrendet, hanem a Batoriaknak Szent Györggyel, illetve a sárkánnyal kapcsolatos mondavilágát tartja indító oknak.¹¹

A Papp Szilárd által joggal felvetett – korlátozott idejű – régészeti feltárára 2008 márciusában került sor. A Simon Zoltán vezette csapat „a református templom szondázó falkutatását és környezetének szintén csupán szondázó jellegű régészeti vizsgálatát” végezte.¹² Ennek kapcsán természetesen magyarázatot kerestek és vártak a már Papp Szilárd által is felvetett kérdésre: „azok, a boltvállak alatti falpillérek, melyek ma nem futnak le a járósintig, vajon eredetileg is így készültek-e, vagy azokat csak utólag, a stallumok elhelyezésekor faragták vissza?” A falkutatás nyomán világossá vált, hogy a faloszlopok sohasem futottak lejjebb, azaz a régész megállapítása szerint ide egyértelműen szántak valamit. Ebből következett a kérdés, hogy a ma ismert stallumot akarták-e itt felállítani. E felvetésre a kutatók válasza „egyértelműen nemleges, hiszen a ma ismert – egyébként a hagyomány szerint is máshonnan, később idehozott – stallum miatt kellett a déli hajóablakok könyöklőinek magasságát megemelni.”¹³ Ugyanis „az 1962-64-es helyreállításig a templom déli, gótikus ablakainak könyöklői a mainál kb. 1 m-rel magassabban húzódtak, s csak ekkor bontották azokat vissza az eredeti magasságig. A könyöklők szintjének megemlése ismeretlen időpontban, de bizonyosan a stallumok elhelyezésekor következett be, mert azok felső része betakart az ablakokba. Ez inkább arra enged következtetni, hogy a stallumokat nem ide tervezték, hiszen miattuk már meglévő szerkezeteket kellett átalakítani [kiemelés C. T. N.]. Mindezek alapján nem vagyunk meggyőződve arról, hogy a stallumokat eredetileg is ide szánták ...”¹⁴

Úgy gondolom érdemes elindulnunk a Simon Zoltán által leírt, s általam is kiemelt mondatrész mentén. Magam is osztom a fentebbi szerzők azon véleményét, hogy a stallum meglehetősen szokatlan egy plébániai térben, tehát annak odakerülését valamiképpen meg kell tudnunk magyarázni. Láttuk, erre alapvetően különböző győ-

7. Papp Szilárd: A királyi udvar építkezései Magyarországon 1480–1515. Balassi Kiadó, Bp. [2005.] 74.

8. Papp Szilárd i. m. 74.

9. Papp Szilárd i. m. 75–76.

10. Papp Szilárd i. m. 69/490.

11. Németh Péter: A nyírbátori Szent György-templom – új megvilágításban. Szabolcs-szatmár-beregi Szemle 41. (2006) 377–384.; 379–381.

12. Simon Zoltán: Kutatási jelentés 3. (Köszönöm a szerzőnek, hogy megismerhettem a kutatási beszámolót.)

13. Simon Zoltán i. m. 11.

14. Simon Zoltán i. m. 25.

kerü (lovagrend, illetve mondakör), de azonos végeredményű társulást feltételeznek az idézett szerzők. Magam ugyan sem régész, sem művészettörténész nem vagyok, mégis engedtessek meg, hogy mint történész hozzászólhassak a kérdéshez.

Amikor a kérdéssel a régészeti kutatás előtt és után egy baráti beszélgetés kapcsán szembesültem, érdeklődni kezdtem a probléma iránt, már csak abból kifolyólag is, hogy többed magammal elkezdtük feltárni az ecsedi Batori családra vonatkozó okleveles forrásokat. Ennek nyomán megismerkedtem Bárányné Oberschall Magda munkájával, s a stallumról, azonbelül is az ülés háttámlákról készült fotók alapján rögvest úgy gondoltam, hogy a kérdéssel nem lesz haszontalan foglalkozni. Mi is látható a megmaradt táblákon? Az első tartalmazza a készítettők neveit (Batori György és István), illetve a befejeztetőnek, Batori Andrásnak a nevét, valamint az elkészültének dátumát (1511).¹⁵ A személyek mellett szereplő címek mindegyike érvényes a mondott évre,¹⁶ így e táblából további információkat nem nyerhetünk.

A 2. táblán stilizált könyvesszekrény látható benne négy könyv, amelyek egyiken az F. Maione, a másik három könyv gerincén ókori szerzők nevei találhatók.¹⁷ Voit Pál munkájában vizsgálva a munka művészettörténeti vonatkozásait a *Maione* névalakot téves olvasatnak minősítette, s a nevet *Marone*-ra javította. Az F. betűt pedig a *fecit* vagy *fra(ter)* szó rövidítésének oldotta fel. Sőt sikerült beazonosítania is a művészt vagy annak testvérét: a nyírbátori intarziákat készítő Marone mester Giovanni da Verona tanítványának, Roberto Marone-nak lehetett a testvére.¹⁸

A 3. és 4. tábla számunkra indifferens dolgokat tartalmaz, nem úgy mint az 5. és 10. Mindkettőn egy-egy putto által tartott Batori címer látható,¹⁹ amelynek képe kísértetiesen megegyezik a nógrádi várból előkerült címerrel.²⁰

A 6., 9. és 13. táblákon ismét szekrénybelső látható, amelyben több könyvet ábrázoltak, rajtuk Dante, Vergilius, Terentius, Platon, Esopos, Virgilius és Augustinus: *Summa Angelica* feliratok olvashatók.²¹

Számunkra érdekes még, hogy a csonka stallum oldalbejáró falán lévő rácsokban firenzei liliomokat ábrázoltak.²²

Úgy gondolom, hogy a most nem részletezett további díszítések a stallumon és különösen az előbbieken kiemelt intarziák mind arra mutatnak, hogy lett legyen bármilyen monumentális a nyírbátori templom, a két stallum eredetileg semmiképpen sem oda készülhetett. Kérdés persze adódik, hová szánták eredetileg és ki lehetett vagy kik lehettek a megrendelői.

Mint láttuk a stallum jónéhány eleme Itáliára és az antik világra utal vissza. Igen ám, de a stallum tábláján felsorolt három fiú egyike sem tanult külföldi egyetemen, főleg nem Itáliában, s habár tudtak írni-olvasni,²³ nem nagyon tudjuk elképzelni, hogy bármelyikük is latin auktorokat olvasott volna. György leginkább

15. Bárányné Oberschall Magda i. m. 10. Képe: VII. tábla 2. kép.

16. Batori György lovászmester 1505–1526; Batori István temesi ispán és az Alsó részek főkapitánya 1511. III. 28–1523. III. 9., Batori András szatmári 1511. II. 6–1526. II. 27. és szabolcsi ispán 1511. II. 6–1523. XII. 17. Vö. C. Tóth Norbert: Ki kicsoda az ecsedi Batori családban. A Batori család ecsedi ágának tagjai 1377–1541. A tanulmány szövegét lásd a jelen számban.

17. Bárányné Oberschall Magda i. m. 10–11. Képe: XII/2.

18. Voit Pál i. m. 126–127.; Kovalovszky Júlia i. m. 19.

19. Bárányné Oberschall Magda i. m. 11. Képe: VIII/1.

20. Vö. Mikó Árpád: Báthory Miklós püspök és a reneszánsz művészet emlékei Vácott. In Báthory Miklós váci püspök (1474–1506) emlékezete. Szerk. Horváth Alice. Vác, 2007. 117–130.; 130.

21. Bárányné Oberschall Magda i. m. 11–12. Képük: XI/1–2.; XII/1.

22. Bárányné Oberschall Magda i. m. 14. Képe: XIV/2.

23. Mindegyiküktől maradt fenn hosszabb-rövidebb szöveg.

kegyes életéről volt híres,²⁴ István katonai pályán bontakoztatta ki tehetségét,²⁵ míg a harmadik testvér, András művészetpártolásáról volt nevezetes.²⁶ Azonban volt az ecsedi Báthori családnak a mondott három testvérrel közeli rokonságban élő tagja, aki járt Itáliában és nem volt más, mint apjuknak, Andrásnak a testvére, Miklós püspök. S jóllehet a közelmúltban jelent meg személye kapcsán évfordulós kötet, pályafutásával kapcsolatban vajmi kevés lettünk okosabbak,²⁷ így nem látszik haszontalannak, ha elősoroljuk a pályájára vonatkozó új adatainkat.

Bátori István országbíró legfiatalabb fia, Miklós²⁸ Itáliában, Firenzében járt egyetemre valamikor az 1460-as években, de hogy pontosan mikor, azt nem tudjuk. Veress Endre szerint 1469 nyarán hazatért, mivel ekkor nyerte el a szerémi püspöki széket.²⁹ Ám ezzel az állítással több, komoly probléma is van. Egyrészt Bátori Miklós 1468. szeptember 28-án egy királyi privilégium méltóságsorában már választott szerémi püspökként szerepel,³⁰ jóllehet 1473. január 7-én még csak a kisebb egyházi rendeket vette fel.³¹ Kérdés azonban, hogy előtte volt-e valamilyen más egyházi tisztsége, hiszen azt szinte teljesen kizárhatjuk, hogy mindenféle korábbi javadalom nélkül végezte volna egyetemi tanulmányait, és került volna egyenesen püspöki székre hazatértekor. Nos, némi szerencsével ugyan, de sikerült adatot találni előző tisztségére. 1468. április 25-én egy bizonyos Miklós budavári plébános levelet intézett Kállói Lőkös Jánoshoz, melyben orvosi tanácsokat adott neki.³² A levélben lévő pecsét – már amennyi megmaradt belőle – és a Bátori Miklós által használt pecsét képe között meglehetősen nagy a hasonlóság.³³ E Miklós plébános nem igazán ismert a kutatás előtt, mint ahogy a budai plébánosok listája is meglehetősen szellős. Azt tudjuk, hogy elődje, Aloth István 1465. december 20-i haláláig volt plébános.³⁴ Ugyanakkor 1470. május 17-én már Matucsina Gáborral találkozunk mint budai plébánossal.³⁵ Mindezek fényében Miklósunk plébánossága pontosan beilleszthető a közties időbe, azaz 1465. december végétől vagy 1466 elejétől³⁶ 1468. szeptemberéig Bátori Miklós volt a budavári plébános. – Ez a javadalom megfelelőnek látszik az egyetemi tanulmányok folytatására és a tovább lépésre.

24. Kegyes adományai a segesdi minoriták számára (DF 250 348.; 1511: DF 250 360/I.; 1512: DF 250 349.); továbbá DL 23 416. „qui eciam Georgius, quoniam in celibatu reliquum evi traducturus est et ad privatam quietamque vitam se contulit, plenum ius et potestatem ipsi domino palatino concessisset.”

25. Vö. Szakály Ferenc: Nándorfehérvár 1521-es ostromához. Hadtörténelmi Közlemények Új Folyam 25. (1978) 484-499.

26. Vö. Mikó Árpád: Báthori András Madonnája. Művészettörténeti Értesítő 47. (1998) 167-174.

27. Báthory Miklós váci püspök (1474–1506) emlékezete. Szerk. Horváth Alice. Vác, 2007.

28. Az itt szereplő adatok egytől-egyig megtalálhatók az idézett, jelen kötetben lévő tanulmányomban.

29. Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864. Budapest, 1941. 323-324. (Somlyaiként említve.) Az 1469. szept. 13-án kelt privilégium méltóságsorára alapozva. (DF 268 727. Az adatot Horváth Richárdnak köszönöm.)

30. Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Von Franz Zimmermann, Carl Werner, Georg Müller, Gustav Gündisch, Herta Gündisch, Konrad G. Gündisch, Gernot Nussbächer. Bd. I-VII. Hermannstadt, 1892–1991.; VI. 356. (Horváth Richárd gyűjtése.) – Hasonlóan 1468. dec. 27-én is. (DF 206 796.) – Elődje, Orbán egy 1468. márc. 12-i méltóságsorban még szerémi püspök. (DL 105 861.)

31. Érdűhelyi Menyhért: Kutatásaim a római levéltárakban. Katholikus Szemle 10. (1896) 605-646.; 629/161.

32. DL 55 861.

33. Vö. Sölch Miklós: Báthory Miklós váci püspök pecséthasználata, In Báthory Miklós 63-72.; különösen 71.

34. Bónis György: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971. 213/60. (További adat rá: 1461: DL 15 670.)

35. DL 17 005.

36. 1467. VI. 1-jén már ő a plébános. Érdűhelyi: Kutatások 624/129. – A szövege kiadva: Monumenta Romanae episcopatus Vesprimiensis. A veszprémi püspökség római oklevéltára. Közrebocsátja a római magyar történelmi intézet. III. kötet (1416–1492.) Bp. 1902. 187.

A szerémi püspökségről a továbblépésre majd négy évet kellett várnia. A váci püspöki székhelyen elődje, Szilasi Vince 1473. január 8-án szerepel utoljára,³⁷ nem mellesleg Miklóst e napon erősítette meg a pápa a szerémi püspökségben.³⁸ Miklós kinevezése azonban nem történt meg azonnal, mivel a püspöki szék 1473. december 10-én még üresedésben volt és Miklós is szerémi püspökként szerepel.³⁹ Az első adatunk váci püspökségére 1474. április 16-ról van,⁴⁰ a pápai megerősítő bulla pedig április 22-én kelt.⁴¹ A püspökség élén haláláig maradt, az utolsó adat méltóságviselésére 1506. február 23-ról ismerjük.⁴²

Szerémi püspöksége közben, a szakirodalomban eddig nem ismert tisztségéről kell szót ejtenünk: egy 1471. március 28-i oklevélben Bátori Miklós királyi kancellárként szerepel.⁴³ Hogy meddig töltötte be a pozíciót, nem tudjuk, mindenesetre 1471 szeptemberében már nem így szerepel az oklevelekben. Ezzel azonban nem érte vesztés a családot, mivel testvére, István ekkor már mint országbíró szerepel.⁴⁴ Bátori Miklós helyét az alkancellárságban Karai László vette át – az első adat tisztségére: 1471. november 11-ről van.⁴⁵ Váci püspöksége idején megszerezte a Marcali-vagyonnal a család kezére került Somogyvár apátságát is,⁴⁶ s ennek komendátoraként kerül elénk 1496-ban.⁴⁷

Bátori Miklós váci püspöksége alatt jelentős – reneszánsz – építkezések zajlottak Vácon. A püspök itáliai építészekkel és mesteremberekkel dolgoztatott a váci székesegyházon, valamint a püspöki palotán is. Ezeknek az építkezéseknek az egyik része még Mátyás, másik része pedig II. Ulászló király uralkodása alatt történt.⁴⁸ Tudjuk Miklós püspökről, hogy szabad idejében és a királyi tanácsban a királyra várván antik auktorokat (pl. Cicerót) olvasott⁴⁹ és vezetésével valóságos kis humanista-kör szerveződött Vácon.⁵⁰

37. Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. História Könyvtár, Budapest 1996. I. 75.

38. Hierarchia catholica medii aevi sive summorum pontificum, s. R. e. cardinalium, ecclesiarum antistitum series, ab anno 1431 usque ad annum 1503 perducta, e documentis tabularii praesertim Vaticani collecta, digesta, edita per Conradum Eubel. Monasterii, 1901. 238.

39. DL 107 712.

40. DL 103 752. „Nicolao de Bathor electo Waciensi ... episcopis.”

41. Eubel II. 261.

42. DL 21 521. (Királyi oklevél méltóságsora.)

43. Perényi család levéltára 1222–1526. Közzéteszi Tringli István. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 44.) MOL–MTA TTI Budapest, 2008. 543. (DL 70 956. „Nicolaus episcopus ecclesie de Banmonstra, cancellarius domini regis, magnifici Andreas, Stephanus, Paulus et Ladislaus filii condam Stephani de Bathor.”)

44. 1471. IX. 23.: DL 17 254.; 1471. IX. 28.: DL 17 258.

45. Bónis: Jogtudó 228/51. jegyzet. (DL 86 001.)

46. A két család közötti kölcsönös örökösödési szerződést 1474-ben kötötték, amely Marcali László 1487-es halálával lépett érvénybe. Horváth Richárd: Az ecsedi Bátoriak várbirtokai a kései középkorban = Szabolcs-szatmár-beregi Szemle 41. (2006) 305–326.; 313–315.

47. DL 20 421. (Az oklevél ismeretét Neumann Tibornak köszönöm.)

48. Mikó Árpád i. m. 117–120. – Bátori István erdélyi vajda és országbíró által 1480. szeptember 17-én Várdai Miklóshoz írt levelében szereplő adatok nem annyira a váci, mint inkább a nyírbátori építkezésekre utalnak: „ita et nunc presentibus vestram rogamus f(raternitatem) diligenter, quatenus in administrationem ipsorum cimentorum ad ceptum illud **opus nostrum** operam dare et quanto plus de ipsis cimentis iuxta requisicionem reverendi domini episcopi Waciensis, fratris nostri dare poteritis, dare velitis, in quo nobis gratissimam rem facietis, quod vobis ymmo maiora tempore suo refundere studebimus.” (DL 81 843. – Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vásonkeő. A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idős ágának okmánytára XII. Kiadja Lukácsics Pál. Budapest, 1931. 309.)

49. Galeottis Martius Narniensis: De egregie, sapienter, iocose dictis et factis regis Mathiae ad ducem Johannem eius filium liber. Ed. Ladislaus Juhász. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum. Saeculum XV.) Lipsiae 1934. 34.

50. Klaniczay Tibor: A magyarországi akadémiai mozgalom előtörténete. (Humanizmus és reformáció 20.) Bp. 1993. 44–45.

A stallum megmaradt intarziái és Batori Miklós személyéről ismertek véleményem szerint magától értetődően hozzák elő azt a feltételezést, hogy a stallum megrendelője a püspök volt. Miklós püspökről bizonyítható, hogy kapcsolatban állt az itáliai, azonbelül is a firenzei kereskedőkkel. Az egyikük, a firenzei Antonio Bini 1501–1504 között vezetett számadáskönyve szerencsés módon korunkra is fennmaradt.⁵¹ E szerint Batori Miklós 420 forintnyi, különböző értékű szövetet vásárolt Bini-től, amivel Bakócz Tamás érsek mögött az előkelő második helyet foglalta el. (Nem sokkal maradt el tőle unokaöccse, György, aki 400 forintért vásárolt ugyanebben az időszakban szöveteket.)⁵²

Ezzel persze arra a kérdésre még nem feleltünk, hogy hová is szánta. Véleményem szerint egy hely jöhetett e szempontból számításba, még pedig püspökségének székhelye, azaz a váci székesegyház. Legnagyobb bánatunkra ez a török megszállás idején teljesen elpusztult. Habár egy-két dolgot azért így is tudunk róla: a feltárt templom háromhajós, szentély körüljárós épület volt, amely a XIV–XV. század fordulóján épülhetett, illetve építették át az előző templomot, szentélyének belső átmérője kb. 6 méter lehetett. A székesegyháznak forrásaink szerint 13 darab mellékoltára volt.⁵³ A stallum – ismert méretei alapján és a fenti adatok fényében – a váci székesegyház számára készülhetett. (Ez korántsem lenne szokatlan, hiszen jó néhány stallumot székesegyházakban állítottak fel: így a zágrábi stallumokat Gerzencei László zágrábi kanonok készítette 1520-ban,⁵⁴ de ilyen állt a perugiai dómban (1490.k.) vagy a sienai Monte Oliveto Maggiore-ban is. Ez utóbbi készítői ráadásul Giovanni da Verona és Roberto Marone voltak.⁵⁵)

A jelek szerint Batori Miklós püspök meghalt (1506. II. 23. után), mielőtt az általa megrendelt stallumok elkészültek volna. Itt kapcsolódhattak be unokaöccsei, azok közül is a legfiatalabb, András. Hogy miért éppen ő? Ennek oka egyelőre nem ismert, habár van egy-két megfontolandó érvünk. Egyrészt a három testvér közül András tűnt ki leginkább művészetpártoló tevékenységével, ő építtette át a nyírbátori Szent György-templomot a most látható formába, ő vette vagy készítette a Madonna-reliefet, 1518-ban aranyfestőmestert kért Bártfától,⁵⁶ egyszersmind ő volt az, aki a család ősi fészkeben élt. György szinte felnőtté válásától Babócsán rendezkedett be, István pedig tisztségeiből adódóan hol Budán, hol Temesváron tartózkodott.⁵⁷ Tehát a Miklós püspök halálával megakadt vagy leállt munkát András indította újra,⁵⁸ ám az elkészült bútort immáron nem a váci székesegyházban állították fel, hanem – miután némi átalakítást végeztek a templomon – Bátorban.

51. Ld. Teke Zsuzsa: Egy firenzei kereskedő a Jagelló-korban: Raggione Bontempi 1488–1528. Századok 141. (2007) 967–990.; 971/28. jegyzet.

52. Teke Zsuzsa i. m. 973. – A Számadáskönyv szövet vásárlásról szóló adatait Teke Zsuzsának köszönöm.

53. Pest megye régészeti topográfiája XIII/2. 389–393.

54. Bárányiné Oberschall Magda i. m. 21.

55. Voit Pál i. m. 103., 109.

56. DF 217 718.

57. Vö. a jelen kötetben, a tanulmányom végén szereplő itineráriumokkal.

58. Talán erre utalnak azok a jelek, amelyek alapján egy itáliai és egy magyar mester kezét is felfedezni vélük a munkán. Dévényi Józsefné: A nyírbátori stallum. Nyírbátor 1957. 1–16.

interjú

Marik Sándor

Várjobbágyok, királyok, királynék ismerője

Zsoldos Attilát, az MTA doktorát a középkorról kérdeztük

Hazánkban 2008 a reneszánsz éve volt. Novemberben ennek jegyében rendeztek történészkonferenciát „Mátyás király és Szabolcs-Szatmár-beregi támogatói” címmel. A rangos eseménynek – amelyet Nyírbátor Város Önkormányzata, a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete és a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Múzeumok Igazgatósága rendezett – stílszerűen a nyírbátori reneszánsz várkastély adott otthont. A Szemle e számában közöljük több előadás szerkesztett változatát, ami alkalmat ad arra is, hogy a korról beszéljünk a konferencia egyik levezető elnökével, Zsoldos Attilával, a Történettudományi Intézet osztályvezetőjével. A történész a középkor elismert szakértője, mind kandidátusi mind akadémiai doktori disszertációja középkor-kutatásainak egy-egy szeletét mutatja be.

– *Miért fontosak az ilyen konferenciák? Hogyan értékeli ön a nyírbátori rendezvényt?*

– Mátyás király trónra lépésének 550. évfordulója adta az alkalmat a reneszánsz év eseménysorozatához, amelynek keretében számos rendezvény volt itthon és határainkon túl is – utóbbiak közül kiemelkedtek az uralkodó szülővárosában, Kolozsvárott tartott megemlékezések. Egy-egy ilyen emlékév hatása a történész szakmában meglehetősen ellentmondásos. Egy kívülálló ugyanis úgy vélheti, ez nagyszerű alkalom és hatása kizárólag kedvező. Ez valójában nem így van. Mindenképpen örömdetes, hogy a nagyközönség kíváncsi a kutatásokban elért eredményekre, és nekünk is fontos, hogy időközönként tájékoztatást adjunk azokról. Egy-egy ilyen nagyszabású rendezvénysorozat azonban akár egy-két évvel is visszavetheti a kutatást. Ugyanis azok a kollégák, akik az éppen aktuális témával foglalkoznak, egész évben mást sem tesznek, mint járják az országot, és előadásokat tartanak. Ebből fakadóan éppen a kutatómunkára nem jut idejük. A probléma abban áll, hogy minél többször számolunk be az eredményekről, annál kevesebb eredmény lesz. A reneszánsz év eseményeit áttekintve is az a véleményem, hogy nem mindig sikerült jelentős új eredményeket bemutatni. Ennek egyik oka lehet

az is, hogy nem régen, 1990-ben volt egy másik jelentős Mátyás-évforduló, az uralkodó halálának 500. évfordulója. A két időpont között nem telt el olyan hosszú idő, hogy több kiemelkedő kutatási eredmény szülessék. A nyírbátori konferencia azonban mégis színvonalas rendezvény volt, ahol eredeti kutatásokon alapuló, garantáltan új ismeretekről számoltak be kollégáim. Ezért is örülök annak, hogy a Szemle közli a tanulmányokat, olvasói első kézből tájékozódhatnak, így nekem nem szükséges kiemelnem egyiket sem.

– *Csaknem két évtized miért számít rövid időnek?*

– Azért mert a középkor kutatása rendkívül időigényes munka. A közvélekedéssel ellentétben ugyanis a középkor kutatója elsősorban nem az eleve a történetírás szándékával készült dokumentumokat vizsgál, tehát középkori krónikákat, legendákat és más, valamilyen történeti eseményt elbeszélő írásokat. Sokkal nagyobb számban állnak rendelkezésre az úgynevezett spontán történeti források, például iratok, oklevelek, amelyek az élet azon kis szeleteit mutatják be, amelyeket az adott korban fontosnak tartottak. Ha az ember kellő számban gyűjt be ilyeneket, akkor ezeknek a véletlenszerű és első látásra esetleg össze sem tartozó kis epizódoknak az összefűzésével sokkal alaposabb ismereteket szerezhet a korról, mint egy krónikás munkából. Márpedig az okleveleket felkutatni, elolvasni, feldolgozni, az új ismereteket beilleszteni addigi tudásunk szövetébe – mindez roppant időigényes munka.

– *Őn miért választotta éppen ezt a nagy-nagy türelmet, aprólékos munkát igénylő korszak, tehát a középkor kutatását?*

– Nem tudok erre határozott választ adni. Már kisiskolásként érdeklődtem a múlt iránt, amikor pedig az általános iskola felső tagozatában elkezdődött a rendszeres történelemoktatás, azonnal világossá vált számomra, hogy ez az, ami engem valójában érdekel. Persze, nem azonnal a középkor, hanem mindig az az időszak, amiről éppen akkor tanultam, olvastam, vagy filmet láttam. Az egyetemre azonban már úgy mentem, hogy a középkor érdekel, annak is a korai időszaka, az Árpád-kor. Ez máig kitartott és voltaképpen szerencsés választásnak bizonyult. Annak ellenére, hogy a történészek megfigyelése szerint – nem is alaptalanul – a középkornak az Árpád-kor a leginkább feltárt időszaka. Ez érthető, hiszen ez az eleje, nyilván az elején kell kezdeni a dolgot. Ráadásul korábban romantikus elképzelések is társultak a korszakhoz: a nemzeti dinasztia időszaka, a magyar dicsőség korszaka, és így tovább. Ennek köszönhető, hogy minden tekintetben megkutatottnak számít. Nem csak sokat írtak az Árpád-kor történetéről, hanem az ide vonatkozó források túlnyomó többsége is feltárt, akár nyomtatásban is olvashatók az oklevelek, krónikák és más források.

– *Miért érdemes mégis tovább kutatni, mi oldja fel ezt az ellentmondást?*

– Munkám során azt tapasztalom, van még mit tenni az Árpád-kor kutatásában. Az nyilvánvaló, hogy a régebbi mesterek jóval kevesebb forrást ismertek, mint mi. Az újabbak feltárása hosszú évtizedek óta tart, és még ma sem állíthatjuk, hogy minden forrást ismerünk. Egyfelől a kutatható anyag bővülésével tudásunk is bővül, aminek következménye, hogy bizonyos témákat újra elő lehet venni. Egy szemléletes példát mondanék. Tegyük fel, hogy valaki – mondjuk – 1910 táján írt egy akkor kitűnő munkát, ami most is használható. Ez időről-időre elővehető és

megvizsgálható, hogy az utóbbi időben előkerült forrásanyagok ismeretében kell-e módosítani, pontosítani, vagy nem. Időközben a szakma is változik, ma már más kérdésekre is keresünk választ a forrásanyagokban, mint száz éve. Bővültek a szempontok is, mert például a társadalom-történeti vizsgálatok csak a huszadik század elejétől kezdve váltak hangsúlyossá. A 19. században is volt már tudományos igényű magyar történetírás – kitűnő munkák születtek, amelyek közül többet ma is használunk –, ám akkor inkább a politikatörténeti szempontok voltak előtérben. Ha a középkor Árpád-kor utáni részét nézzük, ott éppenséggel azzal kell megküzdeni, hogy összehasonlíthatatlanul nagyobb forrásanyag áll rendelkezésre, amelynek nagy része még feltáratlan. Éppen a nyírbátori konferenciához kapcsolódó időszak történelméről, a 15. századról bátran elmondhatjuk, hogy az ekkor keletkezett oklevelekhez nyúló kutató nagy valószínűséggel rengeteg olyan értékes forrást talál még, ami a múlt kisebb-nagyobb szeletének bemutatására alkalmas, és más korábban nem hasznosított. Vagy ha a kezében is volt, valamilyen más szempontból nézte. A magyar középkor kutatásának vannak még lényeges feladatai, aligha kellene munkahiányra panaszkodnunk.

– *Gyakran halljuk azt a jelzót: „sötét középkor”. Milyen értelemben sötét?*

– Ez leginkább a felvilágosodás korából származó bélyeg, mely szerint a középkor változatlan, stagnáló időszak volt. Már a középkor elnevezés is ebből ered, hogy az antik magas kultúra (első sorban a római birodalom) és a reneszánsz közötti középső időszak – ami mintegy kiesett az emberiség történetéből –, eléggé értéktelen, hiszen a kultúra nem virágzott úgy, mint korábban. Annyiban ez kétségtelenül igaz, hogy az antikvitás kifinomult kultúrájához képest a középkorban, különösen annak kezdeti szakaszában van egy erőteljes visszaesés. Olyan civilizációs jelenségekben is tetten érhető ez, például, hogy eltűntek a padlófűtési házak, amelyekben a rómaiak éltek. Megrekedt a technikai fejlődés is, az írásbeliségben is erőteljes visszaesés mutatkozott. Ezzel együtt a középkor mégiscsak egy olyan időszaka az emberiség történetének, ami nem iktatható ki. Ideértve szépségeit és érdekességeit, s azt, hogy a ma ismert Európa mindenestől a középkori alapokból nőtt ki. Így tehát a középkor tanulmányozása bizonyos mértékig a jelenkor megértéséhez is elengedhetetlen. Az ellen pedig, hogy mindenestől sötét lenne, tiltakoznék. A történészek is használják a „sötét kor” kifejezést (én magam is, bár én inkább azt az időszakot tekintem sötétnek, amit forrásaink nem világítanak meg). Tehát ilyen szempontból a 12. századot tartanám a magyar középkor legsötétebb századának. Ez azonban nem egy erkölcsi értékítélet, mert csúnya dolgok történtek – nyilván előfordult, de nem csúnyábbak, mint előtte vagy utána. Csak éppen a 12. század az, amelyről sokkal kevesebb forrással rendelkezünk – és emiatt a korszak kutatása terén sokkal inkább sötétben tapogatózunk –, mint az előtte, vagy az utána következő időszakban.

– *A nyolcvanas-kilencvenes években sokat foglalkozott a várjobbágysággal. Valójában mi a különbség a jobbágy és a várjobbágy között?*

– Nagyon sok különbség van. A „jobbágy” az az egyik olyan történelmi szakszó a magyar nyelvben, ami rendkívül sok jelentéssel bír. Az „átlagember”, vagy a középkor iránt nem különösebben érdeklődő ember számára jobbágy nyilván a jobbágyparasztot jelenti. Tehát azt, aki földet művel, és mindenféle súlyos adókat kénytelen fizetni. A várjobbágy más. Maga a szó jelentése is más volt. Eredetileg

a jobbágyság annyit jelentett, hogy tisztségviselő. Tehát mindenféle rendű és rangú tisztségviselőt jobbágnak neveztek. Ez olyan összefoglaló kifejezés volt, mintha manapság azt mondanánk, hogy köztisztviselő, és aztán azon belül sokféle feladatot elláthat valaki. Jobbágnak neveztek például az ország legjelentősebb tisztségét viselő nádort az 1222. évi Aranybullában. A várjobbágyság azért jobbágyság, mert az Árpád-korban volt egy sajátos birtoktípus, a várjobbágyság, amely egy uralkodói vár volt a hozzárendelt kisebb-nagyobb birtoktestekkel. Ilyen volt például Szabolcs megyében a szabolcsi földvár; ez egy nagyon szép példája a korai királyi váraknak. A vár és a hozzá tartozó földek alkottak egy uradalmat, amelyben olyan királyi alattvalók éltek, akik a munkájukkal járultak hozzá az uradalom fenntartásához. A várjobbágyság viszont a várnépeknek nevezett, szolgáló feladatot ellátók munkáját irányították, tehát közvetlen előjáróik voltak. Innen a jobbágyság kifejezés. Maguk a várjobbágyságok ugyan szintén szolgarendűek voltak, a király tulajdonában álltak, mégis kiemelkedtek. Lehetek birtokaik és kötelezettségeik jószerével kizárólag a katonáskodásra korlátozódtak, tehát egy sajátos birtokos réteget képeztek az Árpád-kor időszakában. Kandidátusi disszertációmban e réteg különböző jelenségeit vizsgáltam: pontosan hogyan történt a birtoklásuk, a katonáskodásuk, mi lett velük később, mert a várjobbágyság kifejezetten az Árpád-korra jellemző társadalmi réteg volt. A 14. században még találkozunk vele, de már jól láthatóan hanyatló állapotban volt az intézmény, egyszerűen azért, mert maga a várjobbágyság intézménye is összeomlott a 13. század végére. Tehát a várjobbágyság kifejezetten Árpád-kori jelenség, mint kutatási téma ugyanakkor sokfelé ágazik. A várjobbágyság egy másik intézménnyel, a megyével volt szoros összefüggésben. A várjobbágyságok egy részét – általában kiemelkedő szolgálataik elismeréseként – az uralkodó felszabadította, nemessé emelte, így a nemességekutatáshoz is kapcsolódik a téma.

– A mi megyénk hajdani területein is jellemző volt a várjobbágyság, várjobbágyság?

– Szabolcsban, Szatmárban is működött mindkét intézmény, adatok maradtak fenn ezekről, bár korántsem annyi, amennyit szeretnénk. Tudni kell ugyanis, hogy a középkori magyar iratanyag jelentős mértékben elpusztult az évszázadok során; hol csupán régisége miatt, hol pedig a háborúk, a tűzvészek tették tönkre. Az a forrásmennyiség, ami jelenleg rendelkezésre áll, elenyésző töredéke az egykor volt-nak. Mohács után például elpusztult a teljes középkori magyar királyi levéltár, ami óriási veszteség. Olyan jelentős városoknak, mint Székesfehérvár, szinte egyáltalán nincs saját iratanyaga. Szabolcsi dokumentumok vannak, azokat fel is használtam, ugyanis országos képet kellett felrajzolni, és azt a példát kiválasztani, ami a legjobban bemutatja a vizsgált jelenséget. A várjobbágyság 14. századi hanyatlására éppen egy Szabolcs megyei rokonság írásba foglalt pere mutatott rá. A per anyaga – természetesen más forrásokkal együtt – azt tette érzékletessé, hogy miként számolták fel a várjobbágyság intézményét. Egyszerűen elveszett az a tudás, amely az Árpád-korban még megvolt, mely szerint a várnépek és a várjobbágyság két külön társadalmi csoport. Ezeket egybemosták, ami a várjobbágyság számára roppant hátrányos volt. Onnan kezdve már sokkal inkább a szó hétköznapi értelemben jobbágyságként, tehát parasztként tekintettek rájuk, mintsem voltaképpen előkelőnek is mondható, katonáskodó rétegre. Egy ilyen szabolcsi per – a mai Vas megyében, a középkori Megyerén élő várjobbágyság pere – tökéletesen mutatta ezt.

– *Beregben mennyiben volt más a helyzet?*

– Bereg megye más alapokról szerveződött, mint Szabolcs és Szatmár, mert az előbbi királyi uradalomból fejlődött megyévé. Az ilyen uradalom az erdős hegyvidékek sajátos intézménye volt, a mai Közép-Szlovákiától széles sávban egészen Erdélyig húzódott. Éppen Beregből származik olyan dokumentum, amelyből megtudhatjuk, hogy erre a környékre vadászni jártak a királyok. A 13. század elejétől kezdve ezek az uradalmak átalakultak, úgynevezett erdőispánságokat szerveztek belőlük. Ez már a megyéhez hasonló igazgatási intézmény, kialakulásának előzménye, hogy a királyok elkezdtek itt birtokokat adományozni. Megjelent az egyházi birtok, valamint a világi magánbirtok, mint típus, tehát már nem volt minden a királyé mint korábban. Így ezek a területek fokozatosan kezdtek átalakulni és hasonlatossá válni a vármegyékhez. A helyzet itt annyival is bonyolultabb, mint más esetekben, hogy Szabolcs és Bereg területén volt a tatárjárás idején elpusztult Borsova vármegye, amelynek maradványai fellelhetőek az utódmegyékben. Figyelemre méltó adalék, hogy Bereg megyében is találunk utalásokat a várjobbágyságra, jöllehet, az erdőispánságokban eredetileg nem lettek volna. Ezek nyilván az egykori borsovai várispánság maradványai. (Megjegyzem, Borsova vármegyéről jó ismereteink vannak, Németh Péter tett közzé egy tanulmányt, ami tisztázza a helyzetet. A nagy kiterjedésű vármegyét, amelynek területe egészen Kisvárdáig tartott, még Szent István alapította. Központja Borsova [ma: Mezővári]. A 10.–11. században épült földvára várispánság és esperesi székhely is volt. A vár az 1241-es tatárjárás idején pusztult el, ezután Borsova vármegye megszűnt; területéből jutott a beregi erdőispánságból kialakult Bereg vármegyébe és a szomszédos Szabolcsba is.)

– *Egyik könyvéből tudjuk, hogy az elmúlt több mint kétszáz esztendő alatt ön mindössze negyedik, aki az Árpád-kor királynéi intézményével, foglalkozik – tehát ez a kutatómunkája nem sorolható a magyar történetírás divatos témái közé. Mi ösztönözte ennek választására?*

– Éppen az, hogy új eredmények lehetőségének tárházát kínálta. Mivel a királynéi intézmény a középkor része is – tehát hozzá tartozik általános kutatómunkámhoz –, természetesnek tűnt, hogy akadémiai doktori disszertációm témájául válasszam. Az én munkám elég régimódi feldolgozás, hiszen alapvetően a forrásadottságokhoz alkalmazkodtam. Ugyanis csak az ilyen típusú kutatómunka ritka e témában, ám ha a szex és nemek felől közelítünk, az utóbbi évtizedekben éppen hogy nagy fel lendülést tapasztalhatunk a nemzetközi történetírásban, ahol ez most kifejezetten divatos témának számít. Én is szívesen írtam volna nagyon látványos, érdekes és szép dolgokat például arról, hogy milyen a királyné helyzete az udvarban, milyen módon tudja befolyásolni férjét, ezáltal a politikai eseményeket. Vagy az udvari intrikákról, hiszen egy nőnek megvannak a sajátos eszközei, hogy irányítsa a férfiakat – és ez sokakat érdekel. Magyarországon azonban a nyugati országokkal ellentétben nem találhatók olyan részletes leírások, krónikák, amelyek alapján ezt meg lehetne tenni. Jellemző módon az Árpád-kori törvények talán mindössze két helyen tesznek említést a királynékról, holott a 13-14. századból is jó néhány törvény áll rendelkezésünkre. A magyar krónikák általában nem tesznek említést a királynék koronázásáról, sőt magáról a házasságkötésről sem, még az elhalálozásukról is csak kivételes esetekben.

– *Végül is mire lehet támaszkodni?*

– Elsősorban a birtokokról szóló iratokra, oklevelekre. Ugyanis a királynéknak is voltak birtokaik, így birtokosként lehet megtudni róluk a legtöbbet. Lehet vizsgálni a királynéi birtokon élők helyzetét. A királynéknak is volt udvartartása, körülbelül olyan szereplőkkel, mint maga királyi udvar, ezekről is sok ismeretet lehet gyűjteni. Töredékesen maradtak ránk olyan iratok is, amelyek arra utalnak, hogy a királynék – mai kifejezéssel – közszereplők is voltak. Tehát a politikai életre is volt valamilyen hatásuk, befolyásuk, vagy lehetett, vagy megkísérelték, hogy legyen. Ezek feltárása meglehetősen aprólékos munkát igényelt. Volt azonban még egy számottevő forráscsoport. Szentpétery Imre, a kiváló magyar történész elhatározta, hogy az összes, királyok által kiadott Árpád-kori oklevelet összegyűjti, és kritikai jegyzékbe foglalja. Ennek a vállalkozásnak az első eredményei a múlt század húszas éveiben jelentek meg. Az okleveleket időrendben sorolta elő; a már nyomtatásban megjelentekről egy magyar nyelvű regesztát – tehát tartalmi összefoglalót – készített, hozzátéve a levéltári jelzeteket: hol található az eredeti, még milyen változata lelhető fel, vannak-e másolatok. Csatolt könyvészeti adatokat is hozzá – hol adták ki az oklevelet –, valamint kritikai megjegyzéseket – valódi vagy hamis, pontos-e a keltezése, vagy téves, s ha igen, mi az oka annak, és mi lehet a valódi datálása –, csupa olyan információ, ami a későbbi kutatókat segíti. Az egész munkát 1950-ben bekövetkezett haláláig már nem tudta befejezni, V. Istvánig jutott el, tehát 1272-ig. Később, a hatvanas években Borsa Iván, kitűnő levéltárosunk folytatta a munkát, és ugyanilyen módon kiadta IV. László és III. András okleveleit. Szentpéterynek volt egy másik kezdeményezése is, a hercegek és a királynék okleveleinek hasonló feldolgozása. El is készült a kézirat, ami azonban soha nem jelent meg. Nekem birtokomba került ez a kézirat, s hozzáláttam, hogy kiegészítsem azokkal az oklevelekkel, amelyeket elődöm még nem ismerhetett. Végül rendelkezésre állt a királynéi okleveleket összegző adatbázis. Amikor ezek megvoltak, elhatároztam, hogy tartalmilag feldolgozom azokat.

– *Mindez, persze, csak alap lehetett...*

– Valóban. Szükség volt további forrásokra, például csatlakozó királyi oklevelekre, stb. Még ezek beszerzése után is voltak fenntartásaim, mert nagyjából azt lehetett sejteni, hogy a királyné lényegében olyan, mint a király, csak sokkal kevesebb birtoka van. Birtokain ugyanolyan népek élnek, mint a királyén, csak sokkal kevesebben. Van kancellárja, okleveleket is ad ki, csak sokkal kevesebbet és jelentéktlenebbet. Tehát minden ugyanaz, csak kicsiben. Valójában azonban az derült ki, hogy ez nem teljesen így volt. A királyi és a királynéi szféra nem határolódott el olyan módon, mint ahogy korábban gondolták, s magam is feltételeztem. Az derült ki, hogy a királynéi udvar része a királyi udvarnak, és a nemesurak, akiknek nem jutott feladat az uralkodó mellett, még kaphattak valamilyen tisztséget a királyné mellett. Ez nem feltétlenül jelentett kegyvesztettséget, csupán azt a szokást erősítette, hogy a mindenkori királyok sűrűn cseréltették a tisztségviselőket, hogy senki se melegedjék sokáig egy helyen. Ebbe a rotációba bevonták a királynéi udvart is. Annak is vannak egyértelmű jelei, hogy a királynéi tisztségviselőket is a király nevezte ki, aki gyakran intézkedett a feleség birtokairól is. Azt is mondhatjuk, hogy azok a királyi birtokok vésztartalékát jelentették. A király minden további nélkül el is adományozta hitvesének birtokait, és ehhez legfeljebb utólag járult hozzá a királyné, bár ez sem volt feltétlenül szükséges. Mindez nem a királyné valamiféle háttérbe szorítása, vagy tudatos visszaélés volt, csupán azt mutatta, hogy a középkor még csak nem is kacérkodott a női egyenjogúság gondolatával, az ismeretlen fogalom

volt. Másrészt a királynénak meg volt a maga megbecsült szerepe. Elsősorban azt várták tőle, hogy utódot, örököst szüljön a királynak, lehetőleg fiút, akár többet is; ha lányt, az se baj, mert a dinasztia azt is fel tudja használni a szövetség- és békekötéseknél, egy-egy házasságnál is kapóra jöhetnek. Egy királyné legfontosabb feladata, hogy gondoskodjék a dinasztia fennmaradásáról, úgy, ahogy csak a nők tudnak – gyermekek születésével. Fontos volt az is, hogy segítse férjét minden törekvésében, támogassa az egyházat, gyámolítsa az árvákat, stb. Egy dolgot nem szerettek a királyok: ha a királyné beleártotta magát a politikába. Abból csúnya dolgok következtek – Katona József Bánk bánjából ismerhetjük Gertrúd királyné történetét. Más, komoly összecsapások is voltak, amikor a királyné beleavatkozott a politikába – ez a középkor kegyetlen sajátossága volt.

– *Hogyan választották, honnan érkeztek a magyar királynék? Az Árpád-ház szinte minden uralkodójának külföldi származású felesége volt...*

– Valóban, királyaink rendre nem Magyarországról házasodtak. Ennek egyik magyarázata, hogy a király annyira fölötté állt a társadalomnak, hogy szinte elképzelhetetlen volt, hogy rokonságba kerüljön valamely, egyébként mégoly hatalmas, magyar családdal. A királyi házasság kőkemény politika. Legtöbb esetben az ifjú pár nem is ismerte egymást a házasságkötés előtt. A frigyeket a középkorban nyíltan és nyilvánvaló módon politikai előnyszerzésre használták. A szövetségekötésnek egyik legnagyobb kifejezőmódja volt például, ha a szerződő felek gyermekeik kölcsönös házasságával tudtak nyomatékot adni elkötelezettségüknek. Ugyanez volt a helyzet békekötések esetében is. Számottevő részben tehát a szövetségekötésektől függött, honnan érkezett a leendő királyné. Nem voltak különösebb szabályok, a horizont Hispániától a kijevei nagyfejedelemségig terjedt. Bizonyos tendenciák azonban megfigyelhetők. Az orosz hercegnőkkel kötött házasságok inkább a 11–12. században voltak gyakoribbak, aminek oka, hogy Magyarország akkor erőteljesen kapcsolódott a kelet-európai világhoz, főként gazdasági téren. A 13. közepén a mongolok elfoglalták Oroszországot, így nem nagyon volt érdemes onnan házasodni. Érthető, hogy a nyugat-európai kapcsolat inkább a 13. század fejleménye, akkor érkezett feleségnek például meráni, nápolyi, német hercegnő.

– *Hogyan hidalták át a nyelvi nehézségeket az ifjú házasok?*

– Többnyire a hölgyek tanultak meg magyarul. Az esküvőket jó előre kitűzték, s attól kezdve sokan foglalkoztak a leendő királyné sokoldalú felkészítésével. Váltak ilyen szempontból szerencsés esetek is: gyakori volt, hogy a kis hercegnőket külföldre – így Magyarországra is – küldték tanulni, s majd csak évekkel később került sor a házasságra. Fordítva is érvényes volt ez; Szent Erzsébetet négy éves korában küldték Tübingenbe, hogy ott nevelkedjen, megismerkedjen a szokásokkal, a nyelvvel, egyáltalán befogadják, beilleszkedjék. Egy idegen királyné – leginkább Gertrúd esetét ismerjük – mindig jelenthet egyfajta kockázatot. Ha például bűnbakot kellett keresni, könnyű volt megtalálni az idegen királyné személyében, aki nem csak azért sebezhető, mert idegen honból jött, ráadásul nő is... Különleges eset IV. (Kun) László feleségéé, Izabelláé, aki I. Károly nápolyi király lánya volt. Kisgyermek korától Magyarországon nevelkedett, de az ő esetében ez sem segített a dolgokon, hiszen a férj és a feleség közötti gyűlölet alakította úgy az eseményeket, hogy Izabella visszatért Nápolyba, ahol haláláig kolostorban élt.

– *Mi lett az özvegy királynék sorsa általában?*

– Ha meghalt a király, az özvegynek lehetősége volt dönteni saját sorsáról. Volt, aki Magyarországon maradt, mások visszamentek szülőhazájukba, többen kolostorba vonultak. Választhatták azt is, hogy újra férjhez mennek, annak sem volt akadálya. Ez természetes volt, mint ahogy az is, hogy a megözvegyült király új feleség után nézett. A döntések hamar megszülettek, mert királyné kellett, utódokra szükség volt. Ismerünk olyan esetet is, amikor az alattvalók ajánlottak feleséget a királynak, abbéli félelmükben, hogy ha a király is meghal, netán utódok nélkül, akkor anarchia lesz úrrá az országon. Az Árpád-ház kihalása után így is lett, hosszú időre volt szükség az ország konszolidálásához.

– *Dinasztián belüli különböző viszályok is végig kísérték az Árpád-kor történetét. Vajon miért?*

– Többnyire az alapkérdés a király. Királynak lenni, vagy nem lenni – ez elmondhatatlan különbség volt. Mai példával világítva meg: olyan ez, mint az olimpiai aranyérem. A másodiknak is gratulálunk ugyan, de mindenki az elsővel foglalkozik. Segítette e viszályok kialakulását, hogy az Árpád-házon belül nem volt valamiféle szabály, vagy legalább szokásjog, amit mindenki elfogadott volna az öröklés rendjeként. Vannak nyomai annak, hogy időnként elővettek bizonyos elveket. Túl sok lehetőség nincs: az apa után következik a fia, ha több van, akkor nyilván a legidősebb. Elképzelhető, hogy a királynak van egy felnőtt férfi testvére, és ő következik, különösen, ha a király fia még gyermekkorú. A középkorban még elvárták a királyoktól, hogy személyesen gyakorolják a hatalmukat. Például személyesen vezessék hadba az országot, ha szükség van rá – és egy gyermek erre nyilvánvalóan nem alkalmas. Ám nem tűnik úgy, mintha valamilyen elvek működtek volna, inkább úgy látszik, mindig mindenki azt az elvet vette elő és mutatta fel érvként és követelményként, ami a számára hasznos. Valójában a nyers politikai erő döntött a vitatott kérdésekről, ki legyen az uralkodó. Az előkelők, akik valamilyen oknál fogva elégedetlenek voltak a királlyal, megtehették, hogy a kielégítetlen hatalmi ambíciókkal rendelkező királyi családtag mellé álltak, azt bujtoztatták az uralkodó király ellen, így próbálva a maguk számára kedvező irányba terelni a politikai viszonyokat. Ez nem valamiféle magyar átok, teljesen általános a középkori Európában. Ami érdekes: bár sok viszály volt az Árpád-házon belül, de egymást meggyilkolni nem volt szokás. Ellentétben más országokkal, ahol mi sem volt általánosabb, mint hogy a családtagok irtják egymást. Nálunk időnként kemény, sőt véres összecsapások is voltak, de alig egy-két olyan uralkodó van, akiről bizonyítható, hogy eltették láb alól – utódjának szándékait követve.

– *Több, a mi megyénkhez is kötődő témáról volt már szó. Meg tudna osztani olvasóinkkal további hasonló érdekességeket?*

– Célzottan nem foglalkoztam Szabolcs-Szatmár-Bereggel, de említhetek két kifejezetten szabolcsi vonatkozású témát. Az egyik a Kállayak 13. századi történelmét idézi, milyen szerepeket is töltött be e nemzetség a régió, az ország életében. Kevésbé ismert az az epizód, mely szerint a 13. század végén IV. László király megpróbált oligarchákat kreálni a Kállay-ösökből. Ez az az időszak a magyar történelemben, amikor a királyi hatalom a mélypontra volt, az országot szinte a különböző helyi hatalmasságok irányították, mintegy kiskirályokként. IV. (Kun) László ennek akart véget vetni, néhány hozzá hű főúr előtérbe tolásával. Azt tervezte, hogy – mintegy

ellensúlyt képezve – ők lesznek majd azok, akik az ő nevében rendet tartanak az országnak ezen a felén. A kísérlet azonban nem sikerült, mert északról Aba Amadé (az ő neve, gondolom ismertebb), délebbre pedig a kevésbé ismert, de maguk korában nagyhatalmú előkelőségek, a Borsa nemzetségből származó, Kopasznak is nevezett Jakab és fivérei egymással szövetségbe felszámolták a király és a Kállayak törekvését. El lehet játszani a kérdéssel: vajon hogyan alakult volna Kelet-Magyarország későbbi történelme a Kállayak vezérletével?

Egy másik érdekes történelmi színpont Nyírkarász múltjához kötődik. A 13. század második felében a környék jelentős nagybirtokosa egy bizonyos Dorog fia Sándor szabolcsi ispán volt, egyben V. István király nagyon kedves embere. Az ő leszármazottairól, a Karásziakról szól egyik tanulmányom, amelyből kiderül, hogy a levitézlett Karásziak miként próbáltak Edelenyi-családként új életet kezdeni Borsodban, miután egy generációjuk mindenféle zavaros ügyekbe keveredett Szabolcsban. Sokaig úgy tűnt, két különböző családról van szó, ám be lehetett bizonyítani, hogy az Edelenyiek ugyanazok, akiket korábban Karásziakként ismertünk. Nyomon lehetett követni, miként ment tönkre – majd halt ki – egy nagy múltú, befolyásos család, amelynek egyik őse olyan tekintélyes volt, hogy a királlyal is barátkozhatott. Nyírkarászhoz egyébként szép személyes emlékek kötnek: gyermekkorom néhány szép nyarát Karászban töltöttem apai nagyapám házában.

– Eddig a középkorról beszélgettünk. Lezárásként térjünk át kicsit a mába: hogyan változtak az utóbbi két évtizedben a középkor kutatási lehetőségei?

– Úgy látom, kedvező változások történtek. Ennek megértéséhez azonban kissé távolabbra kell tekintenünk. Az I. világháborúig nagyon aprólékos adat- és tényfeltáró munka folyt a magyar középkori történetíráson belül. Pozitívizmusnak is nevezik ezt az irányzatot, ami az adatok gyűjtésére, tények tisztázására összpontosított. Például olyasmire, hogy melyik család melyik nemzetségből származik, ki kinek a rokona, ki mikor viselt ilyen vagy olyan tisztséget, melyik birtok mikor, melyik családé volt, egyáltalán: pontosan hol is van az a birtok – és így tovább. Ilyen alapkérdéseket próbáltak tisztázni. A 20. század nagyobb részében azonban előtérbe kerültek olyan történetírói irányzatok, amelyek inkább az elméletekre, és azok igazolására helyezték a hangsúlyt, semmint a tényekből kiinduló történetírásra. A különböző izmusok – a szellemtörténettől kezdve a weberizmuson át a marxizmusig – és egyéb divatirányzatok próbálták megszegni a történetírás menetét. Aztán valamikor az 1980–90-es évek idején visszafordult a középkor kutatása – vagy annak egy része – olyan irányba, amely sokkal inkább a források feltárására és feldolgozására alapozódik, mintsem nagy elméletek konstruálására, igazolására. Ennek köszönhetően folytatódni kezdtek a korábban félbeszakadt munkák. Például Engel Pál, aki a Középkori Osztály élén elődöm volt, sokat tett annak érdekében, hogy a középkor középső szakaszának (1301–1457) archontológiája elkészüljön, dokumentálva azt, hogy abban az időben ki, mikor, milyen tisztséget viselt. Ez nélkülözhetetlen ahhoz, hogy az akkori politikai-, társadalomtörténeti folyamatokat megértsük. Korábban hosszú ideig ilyen nem volt. Mostanában szinte divattá – tegyük mindjárt hozzá: nagyon hasznos divattá – vált a forráskiadás. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében is elkészült az utóbbi években néhány ilyen értékes kiadvány, például a Szabolcs megyei okleveleket feldolgozó két kötet, valamint a beregi és az ugocsai hasonló kötet. Megjelent Németh Péter történeti feldolgozása, amely Szabolcs és Szatmár megyék középkori lakott településeiről közöl hatalmas forrásanyagot két, egymást kiegészítő kötetben. Ezek azért értékesek, mert fel-

frissítik és kiegészítik a régi forrásanyagokat, megalapozva a következő évtizedek kutatásait, így azok sokkal biztosabbak, pontosabbak lehetnek, mint korábban.

– *A történelmi Magyarországra vonatkozó dokumentumok jelentős része határainkon kívül található. Milyen a magyar kutatók kapcsolata a szomszédos államok történészeivel, vannak-e közös munkáik?*

– A 20. századi történelem sajátos viszonyaiból fakad, hogy a középkori Magyarország kutatása más területeket is érint, mint a mai határainkon belül lévő. Korábban – nevezzük így: az utódállamok – kutatóival, történetirőivel meglehetősen szerény kapcsolatban álltunk, éppen abban az időszakban, amikor elvileg nagyon szerettük egymást, egy politikai táborhoz tartoztunk, ha nem is éppen önként. A szakmai kapcsolatok nagyon esetlegesek voltak, bizonyos területeken teljesen hiányoztak. Most van ebben némi változás. Én például rendszeresen járok szlovák történészkonferenciákra. Romániában sem csak a magyar medievistákkal tartok kapcsolatot, hanem románokkal is. Ugyanezt mondhatom el horvát kollégáinkról. Úgy tűnik, hogy a helyzet valóban változóban van. A szomszédos országokban is felnőtt egy új generáció, közülük többen Magyarországon is jártak egyetemre néhány szemesztert, így megvannak a kapcsolatok – tehát lehet együttműködni. Ez nem jelenti azt, hogy mindenben egyetértünk. Sőt, meglehet, hogy soha nem is fogunk egyetérteni, mert alapvetően más szempontból szemléljük a történelmet. Ez nem mindig nemzeti szempont – egyszerűen így alakult. Nem kötelező barátoknak lenni, de ettől még együttműködni lehet; hiszen vannak közös érdekeink, például a forrásanyagok feltárása nélkülözhetetlen mindannyiunk számára. Azt gondolom, az eredmények előbb-utóbb beérnek, a jelek erre utalnak.

– *Végül egy személyes kérdés: úgy tudom, ön Krúdy-rajongó. Hogyan került kapcsolatba Nyíregyháza szülöttének munkáival?*

– Tinédzserkoromban olvastam először Krúdyt, de nem emlékszem, hogy akkor mély benyomást tett volna rám. Később láttam Huszárik Zoltán 1971-ben készült filmjét, a Szindbádot, Latinovics Zoltánnal és Dayka Margittal, s lenyűgözött. Mintegy 10–15 éve aztán újra elővettem Krúdyt, és kiderült, fantasztikus hatással van rám. Egyszerűen jó olvasni. Krúdyt (és Mikszáthot) bármikor, bármilyen mennyiségben tudok olvasni. Most már nem tévedek el Krúdy életművében, annak ellenére sem, hogy jókora mennyiségű. Szeretem képeit, világlátása számomra szimpatikus. Persze, általában szeretem a századforduló irodalmát. Olvasok onnan olyan szerzőket is, akiket mostanában nem szokás – bár némelyüket kezdik újra kiadni –, Lovik Károlyt, Kárpáti Aurélt, az utóbbi Krúdy jó barátja volt, gyakran megfordultak együtt a Tabán borozóiban. A századforduló színes része volt a magyar kultúrának, de sok minden kiesett a köztudatból, talán méltánytalanul. Krúdynak mindig megvolt a tisztelete. Nem mindig volt divatos, de művei folyamatosan jelen voltak a magyar kultúrában.

Névjegy

Zsoldos Attila 1962-ben született Budapesten. 1986-ban az Eötvös Loránd Tudományegyetemen szerzett diplomát levéltár és speciális középkori tanulmányok szakon. Ezután az egyetemen tudományos továbbképzési ösztöndíjas, illetve egyetemi tanársegéd volt. 1993-ban kandidátusi fokozatot szerzett a várjobbágság történetéről írott értekezésével. Egy évvel később már a Történettudományi Intézetben dolgozhatott a nagy középkorkutató generáció – Györffy György, Engel Pál – keze alatt. Részt vett az előző nemzedék által indított nagy Árpád-kori történeti forrássorozatok munkáiban, 2001 óta ezeknek intézeti osztályvezetőként szervezője, szerkesztője. Szűkebb szakterülete az Árpád- és az Anjou-kor története, elsősorban társadalom-, politika- és intézménytörténeti kérdésekkel foglalkozik. 2004-ben lett az MTA doktora az Árpád-kori királyi intézmény történetét feldolgozó disszertációval.

emlékezés

Sallai József

Hársfalvi Péter 80. születésnapjára

A születésnapot nem jelöli a naptár, azt mi tesszük piros betűs eseménnyé. Az erre való emlékezés pedig nem a dátumnak szól, nem is elsősorban az életkor-nak, hanem az értékteremtő emberek, az egymáshoz tartozás, a szeretet kifejezésének, a köszöntésnek és a jókívánságok tolmácsolásának. Alkalom arra, hogy találkozzunk, megosszuk szívet nyitogató és dobogtató örömünket, hogy ezzel is megsokszorozzuk azt.

Ilyen jeles nap Hársfalvi Péternek, a Nyíregyházi Főiskola egyik jogelődje, a Besse-nyei György Tanárképző Főiskola volt főigazgató-helyettesének, a Szabolcs-szatmári Szemle egykori főszerkesztőjének és számos közéleti tisztség viselőjének a 80. születésnapja 2008. szeptember 26-án. Hársfalvi Péter ugyanis azok közé a maradandó alkotók közé tartozott, akik – Kosztolányi sorait idézve – „Ha nincsenek is, vannak még. Csodák. / Nem téve semmit, nem akarva semmit, / hatnak tovább.”

Mi pedig – kortársak, munkatársak, barátok, tanítványok és tisztelők – nemcsak megköszönjük ezt az érdemmé nemesedett tevékenységét, örökségét, adakozó emberségét, hanem ünnepeljük is őt az ő napján. Bár nem vele, hanem csak az emlékek társaságában tehetjük ezt, a megajándékozottak évköszöntő, tavaszköszöntő lelkesültségével vesszük körül üresen maradt székét. A szívünkben nőtt örökzöld emlékezet azonban élővé varázsolja közénk. Életórája ugyanis 1985. január 6-ától nem ébreszti már az évfordulóra, és azóta kéznyújtás helyett a csil-lagok közt válogat. Így tartozik hozzánk és a jelenhez, így kötődünk személyéhez és általa egymáshoz, amikor az elidegenedés, a sztárok és a rekordok hírvilágában az emlékének szentelt időnkkel az emberi, lelki kapcsolatokat erősítjük.

Az emlékezés szeretetünk és megbecsülésünk része. Tudatában vagyunk ugyanis annak, hogy nem a mesterek megtagadásával válhatunk ma~nk is mesterekké, hanem éppen az örökségünk lépcsőjén juthatunk magasabbra. Ugyanez vonatkozik Hársfalvi Péter volt intézményeire is, hiszen egyik sem lenne ugyanaz a saját múltja nélkül. Azaz egy főiskolát nem az alapító okirat vagy a befogadó épület határoz meg, hanem szellemisége, az általa közvetített értékek színvonala, elfogadottsága. Ezt viszont csak az egymást értelmező és egymásba érő tudás- és alkotásláncszemek lelki erőnyeket is magába építő folytonossága biztosíthatja. Az intézményi meg-emlékezés éppen ezért sohasem valamilyen képzelt aranykor iránti nosztalgizálás, hanem a jövőépítés érzelmi és értelmi kötőanyaga, az egymást váltó nemzedékek összekapcsolója. Emellett időbeli viszonyítási rendszert is kínál, amelyben a je-lenlegi eredményeinket minősíthetjük. Végül fontos a példaadás is: az alkotás és a közjó szolgálataért így fogják majd megbecsülni a mai fiatalokat is.

A születésnap nem az elmúlásra emlékeztet. Az élő Hársfalvi Péterhez ugyan csak egy kis időutazással lehetünk bejáratosak, de élete mégsem olyan távoli, sőt nem is teljesen múlt. Génjei élnek két fiában, három unokájában. De ő maga él alkotásaiban is, amelyek egyáltalán nem koptak meg az évek során, mert használható tudást hordoznak. Olvasásuk és az emlékek útja újra és újra elvezet szerzőjükhöz.

Hársfalvi Péter a szabolcsi Ófehértón született 1928. szeptember 26-án. A kisföldű, feles bérlo paraszti család a szerény jövedelemből négy gyermeket nevelt, de csak őt, az idősebb fiút iskoláztatták. Tanító nénije, Orbán Margit és az iskola fenntartó katolikus egyház ugyanis felfigyelt a kivételesen tehetséges fiúra, és ösztönözték, támogatták taníttatását. A 10 éves Péter így iratkozott be 1939 őszén a nyíregyházi nyolcosztályos katolikus fiúgimnáziumba, ahol – az Egerben teljesített ötödik osztály kivételével – középiskolai tanulmányait végezte és érettségizett 1947-ben.

Ófehértón, ezen a neki legszebb csillagragyogású, kedves faluban teltek gyermekori édes évei. Nem tudhatta, hogy – Ady hasonlatával élve – a helyi szikes tavacskától vezet-e valamilyen láthatatlan ér az óceánhoz, hiszen egyelőre csak a malom, a vásár, Nyíregyháza jelentette számára a táguló világot. Egész életében tetten érhető, hogy milyen nagy hatással volt fejlődésére, érlelődő személyiségére a szülőfaluja, az örök szilárd pont, ifjúkori lobogásának a táplálója. Innen hozta magával a paraszti élet alapélményét, valóságérzékét, a kétkeziek természetességét, a föld és a hagyományok iránti érdeklődését, valamint a használni akarást, a tiszta emberi kapcsolatok becsületét, erős egyéniségét és öntudatát. Nem csoda, hogy amikor már tudósként gondolkozott, akkor is ófehértóiként érzett. Faluja követének tekintette magát az ezzel járó folyamatos gyakorlati feladatokkal együtt. Klió örökségéhez, Ófehértóhoz és Nyíregyházához egyaránt hű tudott maradni.

Ófehértói álmai, vágyai a nyíregyházi gimnáziumban kaptak szárnyakat. A „szőke város” iskolája szinte második otthona lett, amely népi szellemiségével, tanárainak kiváló szakmai és pedagógiai felkészültségével, életpéldájával gyarapította ismereteit, formálta világlátását, irányította pályaválasztását. Történelemtanára és egyben a honismereti szakkör vezetője, dr. Bálint Béla a történelmet és a néprajzot szerettette meg vele, az egykori Eötvös-kollégista irodalomtanára, dr. Marssó József azalatt a magyar nyelv szépségeire, különösen a népi írók – elsősorban Illyés Gyula, Németh László, Veres Péter, Szabó Pál, Erdei Ferenc – műveire és programjára irányította a figyelmét. Lakatos István osztályfőnök-fizikatanára ugyanakkor a saját életútjával ösztönözte pedagógusi pályaválasztását. Ő maga pedig komolyan, céltudatosan tanult, bizonyítási vágygal, sőt küldetéstudattal. Megszerette a könyveket és a jó filmeket. Közben – mint a háború után eszmélő nemzedékének több tagja is – már fiatalon azonosult az ország modernizációjának, társadalmi reformjának a szükségességeivel, különösen a parasztság felemelkedését ígérő törekvésekkel.

Ezzel a szellemi poggyásszal érkezik formálódásának új színterére, a debreceni egyetemre, ahol az egyetemisták népi kollégiumában ismét találkozik a népi hagyományokkal való kapcsolat élményeivel, a „fényes szelek” közösségi érzést termékenyítő áramával, „világmegforgató” romantikájával. Itt is tovább éltek vele falujának dalai, amelyeknek érfelmekkel kísért előadásmódjával igen népszerű lett társai körében. Mellette kollégiumi titkárként, szervezőként is sikeres volt. Amikor az egyik adománygyűjtő útja után ezt a tevékenységét – mint előzetes jóváhagyás

nélküli akciót – kifogásolták, Balogh István, a számára addig ismeretlen parasztpárti Hajdú megyei és debreceni főispán állt mellé, hogy aztán ez a találkozásuk örök barátsággá melegegdiék. Gyakorlatot szerzett továbbá azoknak a kollégistáknak a mentésében, pártfogásában is, akiknek szüleit az osztályharc ígézetében eljáró politikai káderek levették a támogatandók listájáról.¹

Az egyetemi képzésben Szabó István professzor hatására – aki elsősorban a jobbágyság és a parasztság történetének a kutatásával és meggyőző előadásaival vonzotta – jegyezte el magát a történettudománnyal. Már hallgatóként demonstrátor lett, majd a magyar-történelem szakos diploma megszerzésével – 1951-ben – tanársegéddé nevezték ki az egyetem Történelmi Intézetében. Három tanév után Szabó Istvánt szerette volna aspiráns vezetőjének megkapni, de miután a példaképnek tekintett jeles professzort a jelszavak és vastapsok időszakában méltatlan politikai támadások érik, sőt akadémiai tagságától is megfosztják, kívánsága nem teljesülhetett. Megmaradt azonban a választott parasztságtörténeti témája, amelyen azután Mód Aladár irányításával – és megelégedésére – dolgozhatott 1954 szeptembere és 1957 szeptembere között az MTA Történettudományi Intézet ösztöndíjas aspiránsaként. Emellett azonban kihasználta a tudományos élet központja által kínált lehetőségeket: tanult, alkotott, megismerte a fővárosi kutatóhelyeket, a tudományok, a művészetek és az irodalom jeles képviselőit. Figyelemmel kísérte a történész szakma eredményeit, sőt hozzászólásaival maga is aktív részese volt rangos vitáinak.² Kötelező vizsgáinak a letétele után már csak a disszertáció megvédése hiányzott a tudományos fokozat megszerzéséhez, de ezt elfújta a történelem, mert az értelemnek és lelkiismeretének elkötelezett fiatal történész a Petőfi Kör 1956-os emlékeztető vitáin bírálta a történelemtudománynak az aktuálpolitikai célok szolgálatába való állítását, a történetírás torzításait, valamint a történettudomány kirekesztését a politika tudományos megalapozásából.³ Ez az írásban is olvasható megnyilvánulása és a forradalom melletti szimpátiája azonban nem maradhatott következmények nélkül: nem szerezhette a kandidátusi címet, sem történészi állást nem kapott. A Központi Statisztikai Hivatal Budapesti Igazgatóságán ugyan értelmiségi munkakörbe került (1958. márc. 24-ig), tényekkel dolgozhatott, de ő történésznek és tanárnak álmodta magát.

További sorsát az döntötte el, hogy elfogadják-e a Nyíregyházi Állami Levéltár vezetői állására benyújtott pályázatát. Az akkori politikai helyzetben ugyanis a szakmai alkalmasság önmagában nem volt elegendő az ilyen tisztség betöltésére. A szerencse azonban mellé szegődött, és jóindulatú pártfogója is akadt Gulyás Emilné, az egykori öfőhértói jegyző, most tekintélyes megyei vezető személyében: 1958. március 24-től kinevezték a levéltár élére.

A harminc éves, már tapasztalattal, tudományos felkészültséggel és alkotói sikerekkel Nyíregyházára érkező szakembert új tevékenység várta, és itt jött el hozzá a családi boldogság is: házasságot kötött szíve választottjával, Soltész Erzsébet magyar-történelem szakos tanárral.

Kiérlelt jövőtervekkel fogott munkához. Mindenekelőtt együttműködést létesített más levéltárakkal, múzeumokkal, oktatási intézményekkel. Azon fáradozott, hogy közgyűjteményének az értékei beépüljenek az oktatásba, a fiatalok tudatába.

1. Dr. Veress Géza ny. egyetemi docens, Hársfalvi Péter egykori kollégista vezetőtársának adatközlése, 2008. II. 25.

2. Vita az ellenforradalmi korszak gazdaságtörténetének néhány kérdéséről vagy a Történészvita a Petőfi-körben. In: *Századok*, 1956/1–6. 220–238; 425–440.

3. Történészvita a Petőfi-körben. In: *Századok*, 1956/1–6. 427; 430.

Vezetésével a nyíregyházi levéltár az ügyintézés hivatala mellett nyitott kutatási központ is lett, ahol tankönyvpályázatok, helytörténeti kiadványok, tanulmányok, újságcikkek, szakdolgozatok stb. készültek részvételével és támogatásával. Összegyűjtötte a Nyíregyháza örökváltságára vonatkozó forrásokat. A gazdag történelmi iratok között azonban nem csak maga érzett I-l készíttést a kutatásra, hanem másokat is erre ösztönzött.

1964. július 1-jével a nyíregyházi tanárképző főiskolára került. Az új állás a pedagógiai munkához való visszatérés örömét és a mindennapos megméretés izgalmát hozta számára, új kihívásokkal. Feladata lett a történelem tanszék és a történelem szakos tanárképzés megszervezése a vele járó emberi, pedagógiai és szakmai felelősséggel. Olyan tanszék építésén fáradozott, amely megfelel az igényes szakmai alkotó műhely követelményeinek, tagjai közösséget alkotnak, továbbá emberi, baráti, szellemi és erkölcsi társakként kötődnek egymáshoz. A jövő tanszékéhez ugyan nem válogathatott tudományos fokozattal rendelkező pályázók közül, de emberismere-tét igazolja, hogy fiatal munkatársai pár év múlva már figyelmet érdemlő szakmai teljesítményeket mutattak fel, és nyíregyházi tankönyvekből tanultak a magyar főiskolák történelem szakos hallgatói. De a történelem szakos képzés színvonalát külső óraadók meghívásával is emelte. Rendszeresen tanítottak a tanszéken debreceni, budapesti szaktörténészek és jeles helyi kutatók. Az egyedi előadásokon pedig a tudós történészek egész sorával, sőt még atomfizikussal, irodalomtörténésszel, tudománytörténésszel és metodikussal is megismerkedhettek a hallgatók.

Hársfalvi Péter tanszékvezető két főigazgató mellett, két ciklusban (1973–78 között és 1984-től haláláig) vállalt főigazgató-helyettesi feladatkört, amelyben jelentős érdemeket szerzett a főiskola fejlesztésében, tudásközponttá alakításában, valamint a hazai tudományos és kulturális élettel, továbbá az ungvári egyetem-mel való kapcsolat bővítésében. Azonkívül az ő közvetlen irányításával történt a gyors- és gépirás, a könyvtár, a népművelés szakos képzés megszervezése, több szakpár indításának kezdeményezése, a főiskolai közművelődési tevékenység és a tudományos diákköri mozgalom kiszélesedése. Jellemző azonban rá, hogy vezetőként nem gondolkodott vagy viselkedett hivatalnokként. Neki nem beosztottjai, hanem kollégái és barátai voltak.

Hársfalvi Péter kiválóan képzett történész volt kandidátusi fokozattal (1978). Feldolgozásait a téma- és gondolatgazdagság jellemzi, de különösen a magyar parasztság és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye múltjáról gazdagította jelentősen és megkerülhetetlenül ismereteinket. Munkái rangsorában azonban előkelő helyet kapnak a szemelvénygyűjtemények, forráskiadványok is. A Magyarország története a kései feudalizmus századaiban címmel 1974-ben megjelent főiskolai jegyzete pedig a történelem szakos tanárképzésen szerzett elismerést írójának. Szakmai publikációinak a száma meghaladja a százat. Időszerűnek éreztük, hogy 80. születésnapjára a Nyíregyházi Főiskola támogatásával egy válogatást adjunk közre belőlük, bibliográfiai melléklettel és tisztelgő írásokkal.⁴

Művein alkotói alázattal és tudományos alapossággal, módszerességgel dolgozott. Sem az elemző, sem az összegző írásaiban nem tett engedményt a közepszerűségnek. A szövegezésben azonban a szakszerűség mellett – igazodva az olvasmányosság követelményéhez – szívesen érvényesített bizonyos retorikai és stilisztikai eljárásokat.

4. Czövek István–Reszler Gábor (szerk.): Tanulmánygyűjtemény Hársfalvi Péter emlékére. Bevezető Jánosi Zoltán. Nyíregyháza, 2008. Bessenyei György Kiadó.

A történetíráson kívül nagy hatást ért el előadásaival és a legkülönbözőbb szakmai rendezvények szervezésével amelyekre Nyíregyházára és a megyébe hozta a hazai történészek kiválóságait. Példaként elég itt utalni a nagy érdeklődéssei kísért emlékülésre Nyíregyházán (1974, 1984),⁵ Nyírbátorban (1979, 1983),⁶ Vaján (1983),⁷ különösen pedig a tízkötetes Magyarország történetének a nyíregyházi tanárképzőn rendezett kötetvitáira (1979, 1981),⁸ valamint ugyanott Bán Péter és Kriveczky Béla fogalomgyűjteményeinek a bemutatására (1983).⁹ E sokoldalú alkotó és tudományszervező tevékenységével párhuzamosan különösen a tudományos ismeretterjesztésnek és a honismereti munkának volt fáradhatatlan aktivistája. De kreatív kezdeményezése kiterjedt még a kultúra közvetítésének a területére is. Egyrészt az irodalom és a művészetek vonzásában, másrészt a kultúra életminőséget növelő, embert megújító erejének a hitével, a szép átadásának, megszerettetésének örömszerző érzésével számos író-olvasó találkozási pont volt a házigazdája vagy a megyében fellépő színészek, énekesek úti kísérője, közönség előtti bemutatója.

A szakma mestere, a kezdeményezések motorja kiváló tanár is volt. Nagy felelősséggel, pedagógiai felkészültséggel, szeretettel, érzelmi telítettséggel, sőt személyiségével, hitével, szívével, hűségével is tanított. Hallgatóinak teljesítményképes tudást közvetített, és általa szemléletet, magyarságot, elkötelezettséget, magatartást, igényességet, ízlést egyaránt formált és erősített. Meghatározó szerepű, karakteres, ugyanakkor népszerű, kedvenc tanár volt, akinek vizsgázói nem csak a jó jegyért, hanem neki is tanultak. Tisztelték műveltségéért, széles látóköréért, emberségéért, önzetlen segítőkészségéért. Röviden: amikor gondolatban összerakjuk az igazi tanáregyenírség képzeleti alakját, akkor ő áll előttünk, amint tudás ával és egész lényévei töltögeti az agyakat és a szíveket egyaránt.

Hársfalvi Péter élete mindezekkel együtt a közszolgálatnál teljesebb ki. A közéletiség azonban nem cél, szerepvállalásnak, hanem eszköznek, környezetének a szellemi gazdagodását szolgáló tennivalónak, a szakmai munkát is segítő és kiegészítő tevékenységnek tartotta. Meggyőződéssel vallotta ugyanis, hogy a tudományos bibliográfia „nem egyetlen elszámolás az élettel”. Ezért a görög demokrácia örökségét követve, egyenesen kötelességének érezte a közéletben való részvételt, a közjó szolgálatát. Jelen is volt mindenütt, ahol a szellemi élet szervezőjeként a közért tenni kellett és lehetett. Így a közéletiség számára klasszikus értelemben vett életprogramot és magatartást jelentett. Vezetőként, lapszerkesztőként természetesen nem függetleníthette magát teljesen a politika rideg valóságától, de ő elsősorban ügyet és embereket szolgált.

A szellemi élet mindeneként tagja volt Nyíregyháza város szűkebb vezető testületének, párhuzamosan a Hazafias Népfront megyei elnökségének, a Debreceni Akadémiai Bizottság elnökségének, a MTA Történettudományi Főbizottságának, alelnökét tisztelte személyében a Magyar Történelmi Társulat, valamint a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat Szabolcs-Szatmár Megyei Szervezete, és elismertsége emelte a Magyar Történelmi Társulat Szabolcs-Szatmár megyei csoportjának elnöki tisztségébe. 1964-től haláláig volt a Szabolcs-szatmári Szemle felelős szerkesztője. Szerepelt a televízióban, rádióban és mindenütt, ahol műveltségével szolgálatot vállalhatott.

5. *Századok*, 1984/3. sz. 574.

6. *Századok*, 1980/2. sz. 326., 1984/3. sz. 565.

7. *Századok*, 1983/6. sz. 1451.

8. *Századok*, 1981/6. sz. 1223–1256., 1987/4. sz. 672.

9. *Századok* 1983/6. sz. 1451.

Hársfalvi Péter érdemeiért nagy megbecsülésnek örvendett. Kapott magas állami kitüntetések és szakmai, megyei, városi elismeréseket egyaránt. Legnagyobb kitüntetésnek azonban tanítványainak és környezetének a köszönetét tartotta. Az utókor pedig azzal fejezte ki iránta érzett háláját, hogy halála után is kitüntette: 1986-ban a Molnár Erik-éremmel, 2005-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend Tiszti Keresztjével.

80. születésnapján ismételten örökre fogadjuk őt és értékes, létidején messze túlmutató szellemi hagyatékát. Ígérjük, hogy emléket továbbra sem elzárt régiségként őrizzük, hanem az életet tanító, lelke által meglakott történelemként.

Források

1. Családi iratok, személyes emlékek
2. Csermely Tibor: „Mindennapos megmérettetésben élünk”. Beszélgetés Hársfalvi Péterrel. *Pedagógiai Műhely*, 1984/1. sz.
3. Hársfalvi Péter. *Szabolcs-szatmári Szemle*, 1985/1. sz.
4. Benda Kálmán: Bücsü Hársfalvi Péterről. *Századok*, 1985. 5–6. sz.
5. Cservényák László: Hársfalvi Péter (1928–1985). *Pedagógiai Műhely*, 1985/1. sz.
6. Für Lajos: Hársfalvi Péter. *Levéltári Szemle*, 1985/3. sz.
7. Gyarmathy Zsigmond: Hársfalvi Péter (1928–1985). Szabolcs-Szatmár megyei helytörténetírás V–VI. Nyíregyháza, 1985.
8. Sallai József: Hársfalvi Péter emlékezete. *Acta Academiae Paedagogicae Nyíregyháziensis, Történettudomány*, 1985.
9. Végh Antal: Hársfalvi Péter halálára. *ÉS*, 1985/3. sz.
10. Sallai József: Dr. Hársfalvi Péter. A Bessenyei György Tanárképző Főiskola évkönyve 1982–86. Nyíregyháza, 1987.
11. Takács Péter: Hársfalvi Péter. *Agrártörténeti Szemle*, 1987/1–2. sz.
12. Hársfalvi Péter (Levéltárosból tanszékvezető). In: Végh Antal: Megfigyeltem (karcolatok, portrék, emlékek). Bp., 2000.
13. Hársfalvi Péter. In: Markó László (főszerk): Új magyar életrajzi lexikon III. H–K. Bp., 2002, Magyar Könyvklub.
14. Lácza Magdolna: Dózsa népéről a fényes szellők szárnyán. In: Ésik Sándor (szerk.): Általa híres e föld. Nyíregyháza, 2005.
15. Sallai József: Hársfalvi Péter emléke. *Honismeret*, 2005/2. sz.
16. Hársfalvi Péter történész, tanár (1928–1985). In: Kopka János (szerk): Keleti panteon. Nyíregyháza, 2006.
17. Sallai József: Hársfalvi Péter dr. In: Ungvári János (főszerk): Pedagógusok arcképcsarnoka. Debrecen, 2008. Karácsony Sándor Pedagógiai Egyesület.

szemle

Egy életpálya köszöntése

A beszédes, személyes rokonszenvet sem nélkülöző alcím után talán nem is lenne szükséges leírni, hogy a szóban forgó kötetet a munkatársak a nyíregyházi levéltár nyugdíjba vonuló vezetője tiszteletére készítették. Ehhez képest a munkát igen mértéktartó módon állították össze, hiszen – bár az első nagyobb egység a *Köszöntő sorok* címet viseli – elkerülték a többszörös köszöntéssel járó ismétlődéseket, és – néhány személyes vonatkozású megnyilvánulást leszámítva – nem az ünnepelt személyes érdemeit méltató közleményeket szándékoztak publikálni, hanem tudományos értékű tanulmányokat. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Közgylés elnökének, Seszták Oszkárnak köszöntő sorait követően Margócsy József ny. főiskolai főigazgató életrajzi vonatkozású sorai hozták életközelsbe az ünnepeltet, amit a Nagy Ferenc munkásságát bemutató válogatott bibliográfia (Kocsis György munkája) követett.

A kötet érdemi részét 25 tanulmány alkotja, szerzőik több generációt képviselnek. Margócsy József tanár úr személyében akad köztük az ünnepelt egykori tanára (az idősebb generációból), többük az ünnepelttel egykorú (vagy közel egykorú) kollega, de a többséget a tudományos pályán már eredményeket elért tapasztaltabb, vagy mostanában induló fiatalabb kutatók, levéltári munkatársak teszik ki. Hatan közülük különféle szintű levéltárak vezetői (köztük Ge-

csényi Lajos, a Magyar Országos Levéltár főigazgatója), tizenegyen felsőoktatási intézmények jelenlegi, vagy már nyugdíjba vonult oktatói, a többiek könyvtárosok, muzeológusok, levéltárosok, utóbbiak közül négyen jelenleg is munkatársai a Szabolcs-Szatmár-Bereg Levéltárnak. A határontúliakat egy erdélyi (Kiss András kolozsvári) és egy felvidéki (Novák Veronika, vágsellyei) levéltáros képviseli.

A témák legalább annyira sokoldalúak, mint amennyire eltérő a szerzők foglalkozása. A közreműködők széles skálája persze lehetetlenné tette, hogy az évkönyv tanulmányait egyetlen tematikai egység köré lehessen csoportosítani, s ehhez hasonlóan, a tanulmányok többségét sem lehetett Nagy Ferenc munkásságához kötni. Ez persze mindenképpen előnyére válik a kötetnek, hiszen a szerzők, akik közül többen rendelkeznek tudományos minősítéssel, nem valamiféle erőltetett témát igyekeztek körbejárni, hanem saját tudományos munkájuk eredményeit adták közre. A korlátozott terjedelem miatt persze rendszerint részlettémák feldolgozására került sor, igényes szakmai színvonalon.

A szerkesztők a kötetet három nagyobb egységre tagolták. A beosztást szerencsésnek tarthatjuk. A hasonló emlékkötetetek szerkesztői nem egyszer (az érintettek érzékenységet kímélve) a szerzők nevének ABC rendjében közlik a tanulmányokat. Ilyenkor azonban

felborul az áttekinthetőséget elősegítő kronológiai vagy tematikai rend. A jelenlegi kötet terjedelmében legszerényebb egysége az első, amelybe az említett köszöntő, az életpálya és a bibliográfia mellett egy – a helytörténet jelentőségét kiemelő – tanulmány (Sallai József), valamint egy fiktív, de az érintett kor (a 19. század eleje) sajátosságaira, nehézségeire ráérző történelmi leírás került (szerzője Kováts Judit).

A második egységbe – az udvariasságot érvényesítve – a tárgyukat a megye határain kívüli területekről választó tanulmányok kerültek (a címben *távoli és közeli tájak* megnevezéssel). A vidéki kutatás sajátosságait, a feldolgozás lehetőségeiből fakadó korlátokat mutatja, hogy a kötetbe egyetlen egyetemes történeti tárgyú tanulmány került (szerzője Czövek István, a nyíregyházi főiskola tanára), ami persze a jelen kötet esetében nem hiba, hanem inkább érdem. (Annak tekinthetjük, mivel nem okoz további szétforgácsolódást a témákban.) Ide kerülhetett viszont a kelet-magyarországi régió több levéltárigazgatójának saját szűkebb pátriájáról szóló tanulmánya (Zádorné Zsoldos Mária és Radics Kálmán tollából). A tanulmányokban vizsgált terület földrajzilag akkor is viszonylag jól körülhatárolható, ha Papp Klára (a Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének igazgatója) erdélyi tárgyú közleményét is ide vesszük, hiszen a tanulmányok általában a Tiszántúl megyéire vonatkozó kutatások eredményeit adják közre.

A kötet harmadik, terjedelmében legbővebb egysége a 20. század közepén három korábbi önálló alkotóelemből (Szabolcs, Szatmár, Bereg megyékből ill. töredékeikből) egyesített megye történetével foglalkozó tanulmányokat tartalmazza. A rangos kutatókat is magába foglaló szerzői gárda sokszínűsége nem akadályozza meg, hogy ez a rész valóban a megyéről szóljon. Szigorúan

vett tematikai egységről természetesen ebben a részben sem lehet szó. Németh Péter tanulmánya – a Péc nembeli Ibrányi család középkori történetéről – önmagában is felkelti érdeklődésünket, aktualitását mégis fokozza, amikor észrevesszük, hogy címe összecseng a Nagy Ferenc pályáját bemutató közlemény *Ibránytól – Ibrányig* címével. A tanulmányok tárgya kronológiailag a középkortól a közelmúltig tart, tematikailag a megyéhez kapcsolható nevesebb személyek vagy családok tevékenységétől a visszaemlékezésekig terjed. Utóbbiak nagyon is eltérő helyzetbe és társadalmi viszonyok közé visznek el bennünket: Kállay Kristófné Vásárhelyi Vera emlékei (Lakatos Saroltától) a nagypolitikusok világába, Varga György kápláré (Galambos Sándortól) az I. világháború poklába. De találunk a kötetben társadalomtörténeti jellegű tanulmányt (szerzői Kiss András, Lácza Magdolna, Reszler Gábor), gazdaságtörténetit (Henzsel Ágota, Szabó Géza), igazgatástörténetit (Vinnai Győző), konkrét eseményekkel foglalkozót (Bene János, Kövér György, Erdész Ádám), valamint a múltat őrző emlékeket felidéző művelődéstörténetit (Takács Péter, Fazekas Rózsa). Két, a kronológiába nehezebben beleférő segédtudományi jellegű cikk pecsétet ismertet (Novák Veronika, Páll István). A megye, mint összekötő kapocs feltűnhet az innen induló diákok vagy méltóságok származási helyeként (Szögi László és Geccsényi Lajos tanulmányaiban, egyik a peregrinációról, másik egy szép hivatali pályát befutott beregi nemesürről), de valamilyen a régió áthatoló esemény színtereként is (Gottfried Barna tanulmánya a székely hadosztályról ill. néhány tisztjéről). Ma már humorosnak találhatjuk az 1919-i Tanácsköztársaság Vörös Hadserege postás-zászlóaljának viselkedését. A vöröskatonák először azzal hárították el a Miskolc elleni támadást, hogy éhes hassal nem lehet

harcolni, majd mikor Landler Jenő ebédet biztosított számukra, újabb kifogást találtak: tele hassal sem lehet támadni. Az idősebb korosztályok – amelyekhez a recenzens is tartozik – nem ilyen szemléletben tanultak a Tanácsköztársaságról. – A tanulmányokat a helyi vonatkozású forrásanyag is összeköti, amelynek számottevő része a megyei levéltárból származik s feldolgozására a levéltár munkatársai vállalkoztak.

A Nagy Ferenc tiszteletére összeállított kötet tudományos igényű, színvonalas, a nyugalomba vonuló igazgató levéltári működésének eredményességét méltán igazoló munka. Jól tükrözi, hogy

az ünnepelt vezetése alatt az intézmény nemcsak a környék társintézményeivel tudott sikeres kapcsolatokat kiépíteni, hanem számos, a felsőoktatásban tevékenykedő kollegával, hazai (fővárosi és vidéki) valamint határon túli levéltári körökkel, saját munkahelyén pedig szakmailag színvonalas gárdát hagy maga után.

Szabolcs–Szatmár–Beregi Levéltári Évkönyv XVIII. *Dr. Nagy Ferenc levéltár-igazgatónak ajánlása*. Szerk.: Kujbusné Mecsei Éva, munkatársa Sivadó László. A Szabolcs–Szatmár–Bereg Megyei Önkormányzat Levéltárának Kiadása. Nyíregyháza, 2008. 411 p.

Ifj. Barta János

Szabolcs vármegye terhei a 17. század végén

A fenti címmel összeállított monográfia Balogh István szinte minden korábbi munkájától eltér. Igaz, a középkori oklevelek forráskiadványa (Középkori oklevelek a Szabolcs–Szatmár–Bereg Megyei Levéltárban / 1300–1525/. Nyíregyháza, 2000.) valami hasonló indíttatásból készülhetett, hiszen, ismerve őt, azt a hatalmas latin, és ezen belül is a középkori latin források „anyanyelvi” szintű ismereteit – tudta, hogy milyen nagy a felelőssége – hiszen ma már szinte lehetetlen ezt a tudást megszerezni. Feltette a történéseket attól, hogy a források nem megfelelő szintű értelése, félreértése téves állításokra, következtetésekre juttathatja őket. Így aztán az adott forrásokhoz fűzött magyarázatai nemcsak a forrásközlés szabályainak, hanem egy, a kort bemutató monográfiának a koncepcióját is vázolják. A 17. század végének a bemutatásával szinte teljessé tette

a feudalizmus kori szabolcsi források feldolgozását. E munka megjelentetése tehát minden körülmények között kötelessége és szerencsés lehetősége lett a megyei levéltárnak és személyesen azoknak, akik ismerték Balogh Istvánt, munkáját e témakörben bármilyen szinten segítették, mert az esetleges hiányzó adatokról lehettek emlékezetükben olyan beszélgetések, amelyek fontosak lettek a pontosításban, elősegítették mindazon fordítások megjelentetését is, amelyekhez még nem fűzött magyarázatokat, amelyeknek a közlésre szánt formáját nem zárta le a szerző.

A fentiekén túl a kötet egy ma még alig feltárt periódushoz ad új információkat. A török hódoltság kialakulása, a szabadságharcok és a Habsburg abszolutizmus kialakulásának időszakában a viszonylag lokális események, a mindennapok története szinte nem került még

be a köztörténet ismeretébe, oktatásába, noha szinte forgatókönyvszerűen ismétlődik néhány jellemzője a nagy periódus-váltások időszakában.

A 17. század végén a másfél évszázadig tartó török megszállást sikerült visszaszorítani, de ekkora már az új, a hatalmasabbnak tűnő ellenséggel, a Habsburgokkal szemben a függetlenség megteremtéséért éppen a töröktől várt segítséget az ekkor kialakuló kuruc mozgalom. Ennek a fordulatnak számos oka volt. Az osztrák uralkodói ház az abszolutisztikus uralkodás szerveit kezdi kiépíteni Magyarországon, de az új központi kormányzervekben – hogy ne kelljen a magyar közjogi törvényeket figyelembe vennie – nem kapnak helyet, vezető szerepet a magyar rendek. A Habsburg katolicizmus üldözte a protestáns vallásúakat, felségárulási perekkel igyekeztek a birtokos nemességet birtokaiktól, személyes szabadságuktól és olykor életüktől is megfosztani. Akinek megmaradtak a birtokai, az sem lehetett nyugodt, mert a kamara vagy a katonai parancsnokok az adóért mindig készek voltak megkeresni. Így hát a földjüktől megfosztott, vallásuktól eltiltott emberek bujdosókká váltak, akik hontalanságukban, a Partiumnak nevezett ország-részünkben gyülekeztek, és magukat kurucoknak kezdték nevezni. Ebben a többszörös kiszolgáltatottságban a rendek egyre világosabban felismerték, hogy az osztrák udvar nemcsak igazgatási, igazságszolgáltatási elnyomással sújtja őket, hanem elárulta a magyarokat. (pl. a vasvári békében). Kiszolgáltatja őket a törököknek, és a saját érdekei védelmében nem bánja, ha a régi ellenség a magyarokkal kárpótolja magát. A rendi sérelmek, amelyeket a vasvári békétől a protestánsok üldözéséig, a függetlenségi mozgalmak elbukástól a Wesselényi-összeesküvés megtorlásáig, az új kormányzervek elnyomásáig vezethetünk, rávilágítottak arra, hogy

a két nagyhatalom közül a Habsburg a veszélyesebb, és felvetették annak a gondolatát, hogy Erdély mintájához hasonlóan a törökkel való együttműködés jelenthet eredményes szövetséget. Az 1658-ban II. Rákóczi György által Szerencsen megkötött egyezség szerint a Partium visszakért ugyan a királyi uralom alá, de a végvárvonalat továbbra is adóztatták a basák.

Az 1672-ben induló kuruc mozgalom a fenti sérelmekből nőtt ki, és kereste azt a vezetőt, aki erős, tehetséges, aki a különböző csoportokat egységesíteni tudja. Először Teleki Mihályt keresték meg, de ő nem váltotta be a reményeiket. Ennek oka talán abban rejlik, hogy nem akarta belekeverni az uralkodó és a magyar rendek közti harcba Erdélyt, ahol ő kancellár volt.

1677-ben a fordulat Thököly Imre megjelenésével érkezett meg, aki szembefordulva Telekivel, a bujdosók élére állt, és egy éven belül a Partiumot a fennhatósága alá vonta, felkeltette mindkét ellenség figyelmét, megmutatta a mozgalom erejét, amely a 17. század utolsó negyedében egyre erősödve elvezetett a II. Rákóczi Ferenc által történő ország-egyesítéshez.

A felbolydult hatalmi viszonyokban, a rendkívüli és gyakran változó hadi helyzetben szükség volt központosításra, reformok kidolgozására kész vezetőre. Thököly mind felkészültsége, mind vezetői kvalitásai és családi, diplomáciai kapcsolatai alapján alkalmasnak ítélt. Centralizációs törekvéseit el kell választani az abszolutizmusra jellemzőktől, hisz a rendiségért a rendiségben élőkkel próbált meg harcolni, ugyanakkor a teljes lakosság érdeke is azt kívánta, hogy a törvényekben meghatározott kötelezettségek fizetése és a terhek viselése kiszámíthatóbbá és ezzel könnyebbé tegye életüket.

A most feldolgozott források e korszak forrásait tárja az érdeklődők és a jövő

nemzedéke elé úgy, hogy elsősorban a szabolcsi eseményeket mutatja be. Három csoportba rendezte Balogh István a feldolgozott kérelmeket, utasításokat, adóösszeírásokat. Először a Thököly színrelépésének és a fejedelemségének a korszakát (1682-85), majd az osztrák katonai megszállást (1685-87) és végül a török teljes visszaszorítását jelentő váradi ostrom időszakát (1688-89). Ez után már a Rákóczi-szabadságharc előkészítése folyik, amelyet más munkájában a szerző kiválóan bemutatott. Az 1682. évben kezdődnek el Thököly legnagyobb sikerei. Elfoglalja Kassát, Észak-Magyarország akkori fővárosát, kezére jutnak a Garam menti bányavárosok, aminek eredményeként a Garam folyótól Erdélyig összefüggő terület fölött rendelkezhetett. Feleségül vette Zrínyi Ilonát, és ezzel a hatalmas Rákóczi-uradalom is segítette uralmának kiépítésében. Joggal bizhatott a külpolitikai támogatottságában is, mivel a szultán athnaméja Magyarország királyává nevezte ki, de a franciák és a lengyelek Habsburg ellenességében is támaszt remélhetett.

Az ifjú fejedelemnek mégis sok nehézséggel kellett megküzdenie. Az európai abszolutizmus virágkorában olyan kormányzást kellett megvalósítania, amelyben meg kellett tartania a rendeknek adott ígértét, hogy megtartja őket régi kiváltságaikban, másrészt a Habsburgok módszereit sem vehette át, hiszen épp ez ellen álltak mellé. A hadsereg szervezése, az állam költségeinek a fedezése azonban megkívánta, hogy időnként centralizálja a hatalmat. Így neki tulajdoníthatjuk azt a korszerűsített rendi államformát, amelyben központi szerepet kapott a gazdasági ügyek szervezését ellátó szepesi kamara. Miután átvette és néhány tisztviselőének cseréjével a rendek által elfogadhatóvá alakította, a korszerű államigazgatást valósította meg a feudális formában. Azok a rendeletek, amelyek itt születtek, természetesen Szabolcsba

is megérkeztek. Ennek ellenére a fejedelemnek a nemességen belül is voltak ellenségei, akiket különböző motivációik szerint csoportosíthatunk. A vitézlő rend kisebb-nagyobb rangú vezetői féltékenyen nézték Thököly sikereit, amiből azt a következtetést vonták le, hogy nem lesz rájuk szüksége. Főleg ebben a körben, de nem elszigetelődve fogalmazódott meg egy nemesi köztársaság gondolata, amelyben a lengyelek példája is szerepet játszott. Nagyobb volt a reális ellenállás a megyékben, aminek számos oka közül természetesen az adózás állt az első helyen. A katonai beszállásolás, a nemesség katonáskodása, mint a vérrel adózás ősi kötelessége, a gyakorlatban súlyos terhet jelent, amelyből mindig ki akarnak húzódni, ugyanakkor erre hivatkozva a fejedelemtől megerősítést, védelmet, az építkezésekhez támogatást kérnek. A legnagyobb rendbontást a vitézlő rend kapitányai jelentik, akiknek életformája volt a prédálás, az önkényes adószedés, a zsákmányolás. A grasszálók, vagy ahogy még emlegetik őket, a jövő-menő emberek nem ártatlan nézelődők, hanem önkényes adószedők. A hosszú ideje tartó végvári küzdelmek miatt önellátásra berendezkedett végvári katonaság, a hagyományban meglévő szolás szerint a se pénz, se posztó ellátásban részesülő végvári vitézek nem elvi alapon harcoltak, ez foglalkozásukká vált. A fejedelem néhány esetben igen szigorúan lépett fel, de ezekkel az emberekkel szemben jóval engedékenyebb volt, mint ahogy érdemelték volna, aminek okát abban láthatjuk, hogy Thököly hatalmának legnagyobb támasza a kuruc hadsereg volt. A vitézlő rendben mutatkozó anarchia azonban nagyban gyengítette a fejedelem hatalmát, sietette külpolitikai elszigetelődését.

A külpolitikai helyzet változása idézte elő a kötet második forráscsoportjának a megszületését is. Sobieski lengyel király a Habsburgokkal kereste a szövetséget,

így a magyarok a lengyelektől várt támogatás helyett azzal nézhetek szembe, hogy a török kiűzésére az európai szövetség megteremtődött. Miután a XI. Ince pápa is erre szólította fel az uralkodókat, ugyan ki mert volna a közismerten törökök által támogatott Thököly mellé állni. A török, látva a túlerőt, békét vagy legalább időt szeretett volna nyerni, és feláldozta ezért szövetségesét, felajánlotta őt a császárnak. Ez a török diplomácia nagy hibája volt, és egy magyar remény végét is jelentette. A forrásokban korábban szereplő vitézlő kapitányokat, a nemesi hadsereg vezetőit azonban ott találjuk a Buda visszafoglalásáért küzdők között (pl. Petneházy).

Felső-Magyarország osztrák kézre kerülésével, a partiumi várak átvételével új helyzet állt elő, amiről a helyi lakosok újabb terhek kivetése révén értesültek. A Caprara, majd Caraffa tábornok hadseregének ellátása, téli elszállásolása, muníciójának folyamatos pótlása érdekében a megyéket állandó utasításokkal kényszerítették a Kassán székelő katonai vezetők. A tényleges beszállásolás mellett még porciót is kivetettek, azaz a pénzbeli hozzájárulást is beszédtek településenként. Nem kimélve az addig kiváltságos helyeket sem. A kötetben olvasható az a hadvezértől szokatlan, de megszálló zsarnoktól nem idegen módszer, hogy Caraffa az adókiivetéseket maga állítja össze, és több esetben katonasággal szedte be. Balogh István ezeket a kivetéseket is közlésre alkalmasnak ítélte, noha mint megállapította minden megjegyzés (magyarázat) nélkül kerültek annak idején a jegyzőkönyvbe. A többes elnyomást, a katonai terheket, amelyeket a most közölt források mutatnak eddig talán senki nem ismerte, elemzésük nem csupán a rendek kiváltságait, hanem az akkori gazdaság méreteit, értékrendjét is elemezhetővé teszik. Az egyes kerületek, járások településrendje, besorolása máig érdekes tanulsággal jár. A járások vagy a

kistérségek egymásra utaltsága, terhelése egy olyan igazgatási kényszerhelyzetet tár fel, amelyik nem maradhatott fenn, de egy kitörési kísérlete volt a felzárkózásnak.

A harmadik forráscsoportban a Caraffa, Nigrelli, Heisler katonai regnálása alatt született különböző, de szinte kivétel nélkül adózásra és a kiváltságokat sértő kormányzatra vonatkozó utasítások ugyancsak a megfélemlítést, másfelől az elégedetlenség megfogalmazását jelentették. Az újraegyesített ország kormányzásához természetesen szükség volt a megyék működési rendjének helyreállítására, de ez nem volt egyszerű. A rendeletek ettől kezdve az önkéntes vámszedőket, útonállókat emlegetik. Az katonaság élelemszerzői, az úgynevezett fusisok nemkívánatos személyek lettek. A panaszok és a perek száma viszont azt bizonyítja, hogy a lakosság terhei nem csökkentek. A hazai történelemnek ezt a lokálisnak tűnő, valójában inkább sürített problematikáját azonban nemcsak ennek a kornak hiteles története miatt kellett feltárni, hanem mert Balogh István jól tudta, hogy idáig nyúlnak vissza a Rákóczi szabadságküzdelmének a gyökerei, de még inkább a felső-magyarországi rendi politika évszázadokon keresztül fennmaradó kultúrája. Számos ismerős családnév, építkezési leírás maradt ránk.

Balogh István posztumusz elkészült kötete ez által megkoronázza a tudós levéltárosnak, a lokálpatrióta civisnek, a hajdúk utódjának, a kurucok, a parasztok kultúrájának gesta íróját. A munkáját ugyanis – ahogy azt fentebb már kifejtettem – leginkább azokhoz a középkori krónikásokéhoz mérem, akik eltűnő korszakok mindennapjait örökölték meg az utódok számára.

A kötet nem csupán a belbecse alapján ajánlható, hanem illő külcsínnel is rendelkezik. A korabeli metszetek felhasználásával tervezett címlap a kort

idéző antik hatást fokozza, és a krónikákban meglévő iniciálékat pótolja a lapok felső sávjában is megjelenő metszet. A fakszimilék, a kötetben szereplő generálisok, főrendek arcképei, aláírásaik hozzák közelebb a mai emberhez a régies, sok idegen, vagy ma már archaikusnak minősülő kifejezéssel tűzdelt szöveget. Az adókvetések újraszerteszett táblázatokba rendezték, ami a helytörténészek, a korszak kutatói számára egy lehetséges gazdaságtörténeti, társadalomismereti elemzést kínál.

A megyei levéltár munkatársai közül többen is részt vettek az előkészítésben, de Nagy Ferenc igazgató urat és Kujbusné Mecsei Évát külön ki szeretném emelni. Igazgató úr a levéltári forrásoknak, kincseinek a feldolgozásában és közzétételében a különösen gondos formát vá-

lasztotta a rangos kiadványok sorával. A levéltár újkorát teremtette meg ezzel, jól és eredményesen folytatva és kiegészítve Balogh Istvánnak a munkásságát. Az is példaértékű, ahogy ezt mind szervezői, mind szerkesztői munkájával kiemelkedő színvonalúan oldotta meg Kujbusné Mecsei Éva. Dicséret illeti a Levéltárat, hiszen sikerrel pályázták a Nemzeti Kulturális Alap anyagi hozzájárulását ennek a kiadványnak a megjelentetéséhez, és köszönet mindazoknak, akik ezt a korszakot olvasható közelségbe hozták a mai érdeklődők számára.

Balogh István: Szabolcs vármegye terhei a 17. század végén. Nyíregyháza, 2008. 172 p. képekkel. (A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai III. Tanulmányok 17.)

Láczay Magdolna

Göttinga (Futaky István monográfiája)

A hivatalos neve Göttingen, de az egyetemén tanuló diákok szívesebben emlegették Göttinga néven. Magyarországon is ez a név honosodott meg. A „hannoveri tartománynak” ez a városa az erdős Hainberg lábánál, a Lein partján települt. Neve írott forrásban először 953-ban fordult elő. Faluként említették. Az ezredforduló előtt már létezett településtől északnyugatra Oroszlán Henrik kezdeményezte egy város alapítását, amely 1150-1200 körül a falut is magába olvasztotta. Ez az új település civitássá rangosodott. Tagja lett a *Hanza-szövetség*nek. Középkori jelentőségét a reformáció után kibontakozó vallásháború, majd a harmincéves háború alaposan megtépázta. Újabb felvirágzása az 1692-1833 közötti angol-hannoveri perszonálunió alatt következett be. A

város európai hírét és kultúrtörténeti rangját-patináját azonban annak a III. Györgynek köszönhetette, aki 1734-ben egyetemalapítási joggal ruházta fel. Az egyetem hivatalosan 1737-ben – ekkor avatták – nyitotta meg tantermeit, laboratóriumait, kísérleti intézményeit, gyakorlókertjét és könyvtárát a hallgatók előtt. Az adminisztrációban hivatalosan a Georgia Augusta vagy Georg-August-Universitát nevet nyerte. Az első egyetemi előadást azonban 147 hallgatónak – egy csúrt nevezvén ki auditoriumnak – 1734. október 24-én tartotta a Wittenbergából ide érkező filozófus-fizikus Samuel Christian Hollmann. A hallgatók száma 1737-re 160-ra, az 1750-es évtizedre 650-re növekedett. 1750 körül Halle, Jéna és Lipcse után rangsorban a negyedik német egyetemé „izmo-

sodott” a göttingeni univerzitás. 1780-ban azonban már az első, ezernél több diákkal. Az egyetem aranykora 1837-ig tartott, bár a tilsiti békét követően a Vesztfáliai Királyság – benne Göttinga is – 1807-1813 között Jérôme Bonaparte parancsnoksága alá került, de a francia uralom – az idő rövidsége miatt – nem hagyott maradandó nyomot a széleskörű autonómiával rendelkező intézményben. A tanítás és kutatás szelleme társult itt a racionalitással és az értelmiségi felelősséggel, így teremtve gondolkodás- és tanításbeli szabadságot. Ennek egyik – a szokványostól eltérő – jellemzője volt, hogy már az univerzitás alapításakor eltiltották a teológiai fakultás professzorait, hogy cenzúrát gyakoroljanak a többi fakultáson oktatók előadásai, tanulmányai fölött. A tanításnak az oktató lelkiismeretével harmonizáló szabadsága mellett a kutatás és a reáliákkal való kísérletezés szabadsága is napi gyakorlat volt a göttingai univerzításon.

Ez az aranykor 1837-ig tartott. Sőt, 1833-ban még új remények is fakadtak. IV. Vilmos ugyanis 1833-ban a réginél liberálisabb alkotmányt léptetett életbe. Ennek kidolgozásánál – mások mellett – néhány göttingai professzor is szorgoskodott. IV. Vilmost Ernst August követte a trónon, aki 1837-ben a Vilmos bevezette alkotmányt hatályon kívül helyezte. Visszaállította az 1819. évit, amivel korlátozta a polgárok jogait. Ez a tapintatlan lépés az egyetem hét professzorának – Göttinger Sieben: Friedrich Dahlmann, Heinrich Ewald, Georg Gottfried Gervinis, Jacob Grimm, Wilhelm Grimm, Carl Otfried Müller, Wilhelm Weber – éles tiltakozását váltotta ki, amit nyilvánosságra is hoztak.

A hatalom a szokásosnál is dühösebben reagált: megdorgálta és elcsapta az egyetemről a tiltakozó tanárokat. Hármukat (Dahlmann, J. Grimm, Gervinus) a „hannoveri királyságból” is kiutasította. A neves tanárok eltávolításával megkez-

dődött a hallgatók elvándorlása is. Ettől kezdve félszázadon keresztül halványult a híre, hanyatlott a rangja Göttingának. 1893-ban már 117 professzora és docense volt, de „matriculált diákja” csak 786. A szellemi hanyatlásnak ezt a mértékét és mélységét már nem követi monográfiájában Futaky István. A szerzőt dicséri mértéktartása. Könyvének előnyére vált az önként vállalt kronológiai limesek közé szerkesztett korszak-vizsgálat. Ennek időbeli kiterjesztése csorbitotta volna a narráció tudatosan vállalt céljának megvalósítását. Szétzilálta volna a könyv feszesen építkező szerkezetét. A szerző előnyére maradt meg az aranykor kronológiai keretei között, annak ellenére, hogy az 1837-es durva beavatkozást követő hat évtizednyi idő a vallatott évszázadnál is izgalmasabb szellemi kalandokat, sztorikat és kuriózumokat ígért. Igaz, a kultúránkat és az európai civilizációt jelentős alkotásokkal gazdagító magyarok kikoptak ez utóbbi félszázadnál hat évvel hosszabb időből. A Göttingában finnugor filológiát kutató és oktató, a magyarságát őrző és megvalló professzor azonban – a magyar olvasók szerencséjére – kíváncsibb volt az 1734 és 1837 között Göttingában megforduló, magukat egy-két tanévre, szemeszterre „matriculáltató” magyarországi diákokra, mint egyetemének hanyatló öt-hat évtizedére.

A Göttinga című monográfia kettős célt tűzött maga elé: a göttingeni egyetem aranykorának tanári egyéniségeken keresztül történő színvonalas bemutatásával párhuzamosan, – szinte a teljességre törekedve – az univerzitás magyarországi peregrinusainak tanulmányairól, életmódjáról, professzorokhoz fűződő kapcsolatokról, hallgatói státuszukról, mentalitásukról, egyéb – ha szükséges –, a kuriozitást is feltérképező jellemzőiről akart képet rajzolni.

Ez utóbbi feladat elvégzésére régóta szükség lett volna. Apró lépések tör-

téntek is ilyen irányban. Mindezeket számba vette a szerző. Bibliográfiai összeállítása, jegyzetapparátusa és hivatkozásai bizonyítják, hogy néhai és ma élő kutatótársainak minden törekvését beépítette munkájába, akkor is, ha azok csak epizódokat ragadtak meg. Akkor is, ha teljes életpályát felvázoló monográfiából villantak ki magyarországi – magyar, német, szlovák – hallgatók egy-két hónapos, egy-két éves göttingai elmecsiszolidásai, avagy éppen csak pár napig mutogatta magát és magyaros öltözkékét valaki [Mátyás József, 155. o. 243. j.] a városban.

Ha nem tudnánk, hogy a göttingai egyetem a „lutheri evangelizációhoz” kötődő protestáns intézmény volt, a korabeli Magyarországról ide peregrináló fiatalok származási helyéről, magyar, német és szlovák nációhoz kötődéséből megbizonyosodhatnánk róla. A hajdani hazánkból Göttinga felé csak kálvinista és unitárius magyar, illetve lutheránus német és szlovák kollégiumok, akadémiák diákjai peregrináltak szellemi töltkezés szándékával. Erről ugyan nem szól Futaky professzor, de a katolikus térségek kollégiumaiból, gimnáziumaiból, teológiai és jogi akadémiáiból inkább Bécset, Rómát, Bolognát, Párizst célozták meg a magasabb műveltséget szerezni szándékozók. A szegényebbeket és kevésbé igényeseket pedig ekkor már befogadta a Pázmány Péter alapította, Nagyszombatról előbb Budára, majd Pestre költöztetett egyetem.

Göttingába dunántúli, felvidéki és erdélyi németek (evangélikus cipszerek – Lócse, Kassa, Bártfa – és szászok – Brassó, Nagyszeben, Szászváros –), a Felvidék keleti térségeiből, főleg Eperjes tájékáról induló evangélikus szlovákok, valamint a Felső- és Közép-Tisza-vidék – Sárospatak, Debrecen – és Erdély – Kolozsvár, Nagyenyed, Marosvásárhely – kálvinista hitű magyar és székely fiatalok indultak és érkeztek. Többnyire

olyanok, akik eléggé módosak voltak külföldi tanulmányaik költségeit előteremteni, vagy tehetségük oly mértékig megmutatkozott, hogy egyházi gyülekezetük érdemesnek vélelmezte tartózkodásuk költségeit megfinanszírozni abban a reményben, hogy hazatérésük után szellemiekben visszaszolgálják a rájuk költött aranyakat.

Futaky professzor teljességre törekvését bizonyítja, hogy figyelmét nem kerülte el az sem, hogy az egyetem egy-két vagy több szemeszterére száz év alatt beiratkozó 494 kárpát-medencei hallgató társadalmi rangját és státuszát is felderítse. Cáfolja a honi retorikában kötelezően leszegényített, nyomorúságos környezetből származó, kiváló szorgalmú, folyton könyveket búvó hallgatói ideált. Göttingában lépten-nyomon jómódú szülők, gyakran arisztokraták költekező fiaira bukkant a történelmi idő mélyén. Protestáns bárók, grófok fiai forgolódtak, tanultak itt, nagy tudású vagy feltűnően tehetséges famulusok kíséretében. Az egyházi gyülekezetek sem fukarkodtak az általuk ideküldött diákok patronálását illetően. A göttingeni univerzitást ugyanis nem a szerzetesi szegénységben tengődők, nem is a falusi nyomorúságban élők számára alapította III. György. Ahogyan H. Balázs Éva megállapítását idézi Futaky professzor: *„Göttingában nemigen voltak szegény hallgatók... az egyetem bevallott célja tehetős, sőt előkelő diákokat oda vonzani.”* A talentumokkal jól sáfárkodó, az anyagiakban sokszor az arisztokratákkal is vetekedő, folyton gazdagodó polgárság fiainak egyeteme volt ez. Futaky példák sorával bizonyítja, hogy a szerényebb körülmények között élő diák sem úszhatott meg egy tanévet 700 rajnai, vagy 900 magyar forintnál kevesebből. [Összehasonlításul: ez az összeg az Erdélyben és Felső-Tisza-vidéken egzisztáló nemesi vármegyék választott alispánjainak hároméves honoráriumával vetekedett.]

Az anyagi ráfordítással azonban arányos volt Göttingában a hallgatók szellemi gyarapodása. A hosszabb-rövidebb ideig itt tanuló magyarországi diákok felkészültségének, felelősségtudatának és közéleti elkötelezettségének jellemzésére Dümmerth Dezső ismert adatát kölcsönözte a szerző: Szinnyi József az 1737 és 1837 között Göttingában tanuló 494 diákból 205-öt érdemesített címszóra és életrajzra irodalmi lexikonában. Az itt diákoskodók, később hazai protestáns teológusok, professzorok, iskolamesterek, hivatalnokok, köztisztviselők, politikusok és egyéb közfeladatot ellátók 41-42 százaléka – honorált értelmiségi munkájuk mellett – az utókor emlékeztetere érdemes irodalmi, művészeti vagy tudományos munkát is végzett.

Vitatkozhat bárki Szinnyi értékrendjével, és vélekedhet bármint a statisztikai adatok minőségéről. Azoknak a volt göttingai diákoknak – akiket Futaky professzor név szerint is kiemel a négyszázkilencvennégyből – a kultúrtörténeti jelentőségét csak a történeti érzék teljes hiányában vonhatja kétségbe. Íme néhány közülük: Rát Mátyás, Schwartner Márton, Engel János Keresztély, Schedius Lajos, Rummy Károly György, Budai Ézsaiás, Barczafalvi Szabó Dávid, Benkő Ferenc, Bolyai Farkas, Körösi Csoma Sándor, Teleki László, Teleki József, Teleki Sámuel, Berzeviczy Gergely...

Nem illik említés nélkül hagyni azokat sem, akiket hallgatói státuszukból a göttingai katedrákig emelt a tehetségük: „mint fizikus... világhírre tett szert” a göttingeni egyetem tanáraként Segner János András, egy pozsonyi polgárcsalád sarja [Kosáry, 1996. 178.]. Pozsonyból került Göttingába hallgatónak, s ott a filozófia és teológia professzora lett Kern János Mihály. Teológusként indult az egyetemre Zólyomból Bucsányi Mátyás, de jobban vonzotta a matematika és a fizika. E tárgyaknak lett a tanára olyan

egyetemen, ahol volt idő, amikor Gauss művelte a matematika tudományát. Sajnálatos, hogy túrhetetlenné élesedő személyes konfliktusa miatt búcsút kellett mondania katedrájának.

Ha a névsort valaki honi elfogultságból eredőnek vélelmezné, mentse az összeállítóját, hogy közülük hármat – Bolyai Farkas, Gyarmathi Sámuel és Körösi Csoma Sándor – Göttingen város önkormányzata is emléktáblára érdemsített.

Régről ismert – Futaky professzor is említi –, hogy a személyeskedések, kicsinyes féltékenységek, a rangkórság a göttingai katedrákat sem kerülték el. Jó példa erre Gaussnak a viselkedése Bolyai Farkas fiával, Bolyai Jánossal és Lobacsevszkij herceg államtanácsossal szemben. Ugyanazt a geometriai levelet Bolyai Jánostól kis híján eltulajdonította, a hercegi rangot, államtanácsosi méltóságot viselő Lobacsevszkij kazáni professzort pedig nyilvános dicséretben részesítette, és a Göttingai Tudós Társaság levelező tagjává választotta.

Előfordultak ilyen jellempróbáló esetek annak ellenére, hogy a göttingai professzorok Európa legjobban fizetett tanárai voltak. Szabad szelleműek, tudásukra büszkék. Megbecsültségükkel annyira elégedettek voltak, hogy sem az osztrák ágenseknek, sem más német egyetemnek nem sikerült őket itteni katedráikról elcsábítani. Ezt a kötődést erősítette az a korszerű infrastruktúra, amelyet a tanítás, a szemléltetés, a társadalmi és természeti, valamint a fizikai, biológiai és kémiai tudományok kutatása céljából hoztak létre. A tanítás és a kutatás elkülöníthetetlen egységét reprezentáló háttér-infrastruktúrát hoztak létre. Hatalmas, már a 18. század végére 300-400 ezer kötetet magába foglaló könyvtár, recenzeáló folyóirat, ismeretterjesztő újság, világi- és egyházi levéltárak, kéziratgyűjtemények, botanikai, zoológiai preparátumok, laboratóri-

umok, kertészeti gyakorlókert álltak a tanárok és hallgatók rendelkezésére.

A szerző korrekt módon ismerteti az egyetem Bölcsészeti Karának szervezeti keretében oktatott tudományokat: a *történettudományt*, a *filológiát* és *filozófiát*, e tárgyak neves tanárait. Hasonló korrektség jellemzi a *természettudományok* elméleti és kísérleti oktatását bemutató fejezeteket, a mezőgazdasági ismeretek elmélyítését szolgáló gyakorlókert leírását. Hasonló elmélyültség és objektivitás jellemzi a hittudományi, a jogtudományi és orvostudományi karok működésével foglalkozó részeket. Filológusi hozzáértéssel és teljességre törekvő igénnyel mutatja be az egyetem könyvtárát és kéziratárait. [Azoknak a tanulást és kutatást szolgáló, máig megőrzött és jellemző nyitottságát mi sem jellemzi jobban, minthogy lábjegyzetben valamennyi gyűjteménynek közli az *e-mail*

elérhetőségét]. Nem mulasztotta el a göttingai Tudományos Akadémiának az egyetemmel szorosra fűzött együttműködését sem ismertetni. Mint sokoldalúan képzett, és a tájékozódásban teljességre törekvő kutató, nem mellőzi a göttingeni egyházi levéltárak és kéziratárak bemutatását sem.

Jó időben és jó sorozatban jelent meg ez az egyetem-történeti monográfiája. A hanyatló, elsekélyesedő jelenlegi magyar felsőoktatás elé sikerült tükröt tartania Futaky Istvánnak, mind az Európaszerte és idehaza rohamosan terjedő szellemi anarchizmussal, kultúrpolitikai hitványsággal, mind a professzori felelőtlenséggel, mind pedig a hallgatói igénytelenséggel szemben.

Futaky István, Göttinga. Bp. 2007. 240. Felsőoktatástörténeti Kiadványok. Új sorozat 7.

Takács Péter

Fejezetek a Nyíregyháza-vidéki Kisvasút történetéből

Nehéz meghatározni dr. Fekete Titusz Zoltán könyvének műfaját. A kötet címe ugyan egyértelmű: Fejezetek a Nyíregyháza-vidéki Kisvasút történetéből, de éppen a szerző írja az alábbiakat az Előszóban: „A kisvasút történetével sokan és sokféleképpen foglalkoztak és dolgoztak fel annak múltját. A publikált adatok és írások nagyon sok információt adnak, de a saját személyes élmény mindennél többet mond, ezért a korábbi írásokat csak 'forrásnak' tekintem és 'útjelzőként' használom. Írásomban ezeket idézem úgy, ahogy tudom és nem titkolom, hogy nem mesterségem a história-írás. Tény és adatot idézek, de egyetlen új megállá-

pítást nem komponálok, csak közreadok. A mások által feldolgozott és közreadott írásokat megfelelő kritikai bírálat után erősen 'átszűrtem', és csak az én szempontomból legfontosabbnak tartottakat használtam fel. Egyetlen igyekezetem volt, hogy vázaltszerűen rövid, világos, logikus és ha lehet, elfogulatlan legyek.” Klasszikus értelemben tehát nem nevezhetjük a kötetet a kisvasút története történeti feldolgozásának, hiszen a számos idézet forrásának pontos meghatározása hiányzik (bár a kötet végén találunk egy elég alapos és részletes irodalomjegyzéket), a kisvasút történetének egyes eseményei hiányoznak is, bár a fenti „ars

poetica” alapján ezeket nem is róhatjuk fel hiányosságnak.

Akkor mégis hová soroljuk dr. Fekete Zoltán könyvét? Lehetne apológia is, mert a szerző jó néhány oldalon jogászi biztonsággal utasítja vissza azon – korabeli – vádakát, miszerint a kisvasút értékes gördülő anyagát „fasiszta bérencek” menekülésre használva fel, kihurcolták az országból. Ezekről, az akkor valóban divatos és a népi demokráciában az egyes, becsületes jellemű emberek ellen uszító kijelentésekről már akkor is tudta mindenki, hogy nem igazak, de a felső hatalommal szemben, félve a megtorlásoktól, senki sem mert szembeállni. Történelmi tény ugyanis, hogy a front közeledtével a kiűritésért felelős kormánybiztos utasította az összes közalkalmazottat, legyen az állami, városi tisztviselő, állomáshelyének elhagyására és felszerelésének nyugatra szállítására. Így hagyták el Nyíregyházát 1944. október végén a tűzoltók a teljes gépparkkal, a helyőrség alakulatai, lelakatolva a laktanyák kapuit, velük együtt a városi tisztikar, élén a polgármesterrel s annak családjával. Nem önként indultak, hanem parancsra! Senki sem gondolta akkor, hogy sokan soha többé nem látják majd az ismerős várost, a tájat. Mindenki azt hitte, a Nyugat-Magyarországra település után, a háború végén hazatérnek, s folytatják munkájukat ott, ahol abbahagyták! Nem volt senkinek félnivalója. Közalkalmazottként felsőbb utasításokat hajtottak végre, legjobb tudásuk szerint. Az már csak a háború logikáján – ha egyáltalán van ilyen – múlt, hogy Nyugat-Magyarország helyett a végcél Németország lett.

Ezen emberek közé tartozott a szerző édesapja, dr. Fekete József, a Nyíregyháza-vidéki Kisvasút főtanácsosa, 1944. április 20-tól igazgatója. Az ő és a helyettesévé előlépett Kállay Béla műszaki tanácsos feladata volt a Nyíregyháza-vidéki Kisvasút, a Bodrogházi Gazdasági

Vasút (ez is keskenynyomtávú vasút volt), széles nyomtávú vasúti kocsikra való felmálházása, majd az időközben a szerelvényükhöz csatolt, a budapesti HÉV, és a Győr-Sopron-Ebenfurt Vasút vagonjainak megóvása, a fosztogatásoktól való megvédése. Feladatukat kiválóan oldották meg, miközben a vasúttal kitelepült családok ellátását is szervezték, s ha az amerikai hadsereg 1945. április végén Blindham-Neustiftben szitává nem lövi az egész szerelvényt, mindent épen lehetett volna hazaszállítani. Nem ez történt, még hét év kálváriát kellett végigélnie Fekete Józsefnek, mire 1952-ben a deggendorfi hajógyárban már kijavított és felújított Zemplén, Tisza és Szabolcs sínautóbuszokat útbá indíthatta a honi állomásokra. Addigra viszont ő lett itthon „osztályidegen”, köszönetet sem kapott, sőt hazatérése nem volt már kíváncsi a felsőbb hatóságoknak. Így szakadt szét dr. Fekete József családja, ő Németországban, legnagyobb leánya Kanadában telepedett le, míg felesége a három kisebbik gyermekkel már 1946-ban hazatért, hogy a gyerekek tanításával ne legyenek gondok. Ez is benne van e könyvben.

Ezek után talán nem járunk messze az igazságtól, ha egy személyes visszaemlékezésekkel erősen megfűszerezett emlékkönyvről beszélhetünk, mely azonban nem nélkülözi a szintén személyes, sok esetben kritikai megállapításokat, az akár későbbi városrendezési vitákra alkalmat adó megállapításokat, kérdésfeltevéseket, sőt ezeken túl a korábbi és a közelmúlt döntéshozói szerepének megítélését sem. A kötet négy fejezete felöleli a kisvasút, a villamos egész nyíregyházi történetét az indulástól a megszűnésig.

Az első fejezet a Kisvasút születik Nyíregyházán címet viseli, de a címmel ellentétben nemcsak a születésről szól, hanem végigfut egészen 2005-ig, a kisvasút 100 éves ünnepéig, szintén tele személyes emlékekkel, élményekkel. Dr.

Fekete Zoltán ugyanazt fogalmazta meg itt is, mint mindenki, akinek szívügye a kisvasút, hogy arra mindenképpen szükség van, ha már nem is a gazdasági megfontolásokból, de a térség idegenforgalmának fellendítése érdekében.

A kisvasúthoz – legalábbis Nyíregyházán – szorosan kapcsolódott a villamos, mint a városi tömegközlekedésnek a XX. század első felében alapvető kelléke. Mintegy negyven oldalon keresztül követhetjük nyomon a nyíregyházi villamos születésének, kiépítésének egyes részleteit. Ma már az idősebb nyíregyháziak is el-elgondolkodnak, ha pontosan fel kellene idézni a villamosközlekedés és a vele együtt haladó kisvonalat bonyolult forgalmát. Erre most pontos válaszokat kaptunk, még a kalauzok működéséről és a jegyárakról is. Ma is helytállóak a Kelet-Magyarország 1969. május 16-i számában leírtak, ahol az újságíró valós örömet fejt ki arról, hogy a hangos, idegesítően sípoló kisvasút végre kiszorul a városból. De „... a villamos szolid és biztonságos közlekedési eszköze a város lakóinak és vendégeinek. Jellegzetes, sőt romantikus színfolt, lassan idegenforgalmi érdekesség. Az egy sín rendszerével is, ha a vasút kiválik, pontos, megbízható és kényelmes összeköttetés a főúttóeren, a vasútállomástól a Sóstóig. Miért kellene elmenni a villamosnak? Nem érdemelne meg a gondolat még egy megfontolást, hogy inkább maradjon?...”

Nem volt apelláta! A villamos 1969. május 31-én megszűnt a városban, s Fekete Zoltán kritikusan említi meg, hogy az autóbuszforgalom beindításához akkor kiépített aszfaltozott úttal a Sóstóig, tették örökre tönkre a város tüdejének számító tölgyerdőt. Ugyanitt ad hangot annak a reményének is, hogy talán lesz még 21. századi minőségű villamosa is Nyíregyházának, hiszen a jövő tömegközlekedése csak abba az irányba mutat...

A trianoni békediktátum okozta területcsonkítások (amikor mind Nyíregyhá-

za, mind pedig a Bodroghöz elvesztette korábbi természetes kapcsolatait, piacait – Ungvár, Munkács, Kassa stb.) hamar rádöbbsentették mind Szabolcs vármegye, mind Nyíregyháza, mind pedig a szomszédos Bodroghöz lakóit, döntéshozóit az egymásra-utaltságra. Ebből a közös gondolkodásból született a balsai híd már 1930-ban (ne felejtjük el, alig vagyunk 10 évvel Trianon után), melyen át vezetett a kisvasút, hogy diákokat, kirándulókat, vásárolókat, árut szállítson Sárospatakon, Sátoraljaújhelyen át egészen a Hegyközbe. A gyorsabb és kényelmesebb utazásra azután már komoly befektetéseket eszközölt mindkét vasúttársaság, megrendelve az akkori idők (de biztos mondhathatjuk a mai kisvasúti kocsiknál sokkal modernebb) legújabb, kényelmes sínautóbuszait, a Szabolcsot és a Zemplént, majd a MÁV a nyíregyháza-budapesti járatára az Árpád gyors sínautóbuszt. Mindhárom kocsit 1937-ben állt szolgálatba, negyedik társuk, a Tisza sínautóbusz 1940-től közlekedett Nyíregyháza és Sátoraljaújhely között.

A kisvasút kocsijainak háború végi és háború utáni kálváriájáról szól a könyv negyedik, egyben leghosszabb fejezete, mely a kötet felét teszi ki. Itt azután teljesen személyesre fordul dr. Fekete Zoltán stílusa, ami teljes mértékben érthető, hiszen ezeket az utakat mint kisgyermek, családjával együtt tette meg. A kisvasút hányattatásait, s a velük utazók életét, mindennapjait az átélt élmények, az emlékek teszik emberközelivé. Tíz szakaszra osztotta útjukat a szerző, ezeket tematikus térképeken is megjelenítette, s ezeken látszik igazán, hogy egy rövidnek tetsző út a háborúban több száz kilométeres is lehet, s napokig, hetekig elhúzódhat. Az 1944 októberében Sárospatakra rendelt gördülő anyagot ott rakták vagonokra, s indult el a szerelvény, melyre a két vasút kocsijai mellé, azokba a vasutas csalá-

dok is beköltöztek, így dr. Fekete István igazgató hozzátartozói is. 1944. november 3-a az első út kezdő napja és 1945. augusztus 20-a, a nyolcadik út, amikor az akkorra szétlőtt kocsik megérkeztek Taferlbe. Innen indultak a vasutasok és hozzátartozóik időről-időre útnak, hogy ki-ki idegenben próbáljon szerencsét, vagy hazatérjen. Végül dr. Fekete József és Kállay Béla maradtak, hogy a magyar állam tulajdonát képező vasúti anyagra vigyázzanak, a kijavításokat elvégeztessék, majd a hazaszállításról gondoskodjanak. Fekete Zoltánék időközben hazatértek, a szerző az első elemét 1946 őszén már Nyíregyházán kezdhette meg. 1950. szeptember 10-én a kocsikat a deggendorfi hajógyárba szállították át,

ott történt felújításuk is, majd a tizedik útként 1952. március-októberben tértek haza a kocsik Nyíregyházára és Sárospatakra. Az addig példamutatóan és lelkiismeretesen dolgozó dr. Fekete Józsefre tovább már nem tartott igényt a magyar állam. Nem tanácsolták a hazatérését sem, ezért Németországban maradt és Hamburgban hunyt el. Az ő emlékkönyve is ez a kötet, mely a szöveges részek mellett sok-sok jó minőségű fotóval is emlékezik róla, meg az egykor volt Nyíregyháza-vidéki Kisvasútra.

Dr. Fekete Zoltán Titusz: Fejezetek a Nyíregyháza-vidéki Kisvasút történetéből. Nyíregyháza, 2008. 189 o. + térkép

Bene János

Források a Felső-Tisza-vidék középkori történetéhez

Aki átlapozza e folyóirat elmúlt éveiben megjelent számait, örömkre több olyan könyvismertetést is talál majd, amely a Felső-Tisza-vidék középkori történelme, hely- és családtörténete szempontjából fontos forráskiadványok megjelenéséről számol be. E munkák nagyrészt a régió megyei törvényszékeinek adatgazdag, de nem túl jelentős ügyekben kibocsátott okleveleit, kisebb részben a környék legforgalmasabb hiteleshelyének, a leszi konventnek az iratait vették számba, azaz a két intézmény, a megye és a hiteleshely működése során keletkezett kútfőket. Hiányoztak mindaddig azok a forráskiadó munkák, amelyek egy-egy nemesi vagy arisztokrata család teljes levéltári iratanyagának a közzétételére vállalkoztak volna. Pedig egészen a II. világháború végéig e régióban is jelen-

tős munkálatok zajlottak e téren. A Károlyi, a Sztáray és a Zichy családok iratanyagáról teljes szövegű közlések jelentek meg (5, 2, illetve 12 kötetben), míg a Kállayak óriási levéltáráról magyar nyelvű regeszták (2 kötetben) láttak napvilágot. Ezek – és közülük is leginkább a Kisvárdai család levéltárát tartalmazó Zichy okmánytár – esetében gyakran tapasztalhatjuk, hogy a történeti és régészeti kutatás mennyit köszönhet annak, hogy egy középkori arisztokrata család teljes iratanyaga nyomtatásban hozzáférhető – még ha jelen sorok írója olykor némi szomorúsággal is gondol arra, hogy e nagy vállalatok legtöbbjének (az egyedüli kivételt a Károlyi oklevéltár képezi) nem sikerült a magyar középkor hagyományosnak tekintett végpontjáig, 1526-ig eljutnia és így teljessé válnia.

Nem vegyül ugyanakkor efféle öröm örömkünkbe, amikor a nemrégiben Tringli István munkájának köszönhetően megjelent Perényi oklevéltárat vesszük a kezünkbe.

A kötetet a szerző előszava nyitja (7–9.). Ebből megtudhatjuk, hogy a báró Perényi család levéltárát tulajdonosai 1906-ban adták át letétként a Magyar Nemzeti Múzeumnak, ahonnan 1934-ben jelenlegi őrzési helyére, a Magyar Országos Levéltárba került. A gyűjtemény a Perényiek három, külön családként értelmezhető középkori ága közül az ún. báróinak vagy nyalábinak az iratanyagát tartalmazza. Tringli István, bár rendelkezésére álltak Fekete Nagy Antal régi regesztái, ezek korántsem modern regesztázási elvei miatt – helyesen – jobbnak ítélte, hogy a Perényi-oklevelekről teljesen új, napjaink gyakorlatának megfelelő, magyar nyelvű kivonatokat készítsen, a Borsa Iván által elindított családi levéltár-sorozat többi kötetéhez hasonlóan. Ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy noha az okleveleket nem teljes szöveggel, eredeti nyelvükön adják ki, magyar nyelvű kivonataik mégis minden érdemi információt megőriznek. A szerző a határjárásokat és olykor egy-egy fontosabb passzust viszont latinul közöl, ami a felhasználók számára még értékesebbé teszi a kötetet.

A kötetben használt rövidítések és a bibliográfia (10–12.) után következnek a kivonatok (13–428.). A Perényiek levéltára középkori iratanyagát tekintve a nagyobb családi gyűjtemények közé tartozik, a kötet 872 darab kivonatot tartalmaz. Ebből 22 jut az Árpád-korra, 122 az Anjou-érára, 343 a Zsigmond trónra léptétől V. László haláláig (1387–1457) tartó hetven esztendőre, 139 a Mátyás-korra, míg jelen sorok írójának őszinte öröme jelentős mennyiség, 246 darab a Jagelló-kor 36 évére. Az oklevelek adatai leginkább az Ugocsa megyei nyalábi és az Abaúj megyei nagyidai Perényi-ura-

dalmak körül koncentrálnak, de valószínűleg az ország csaknem valamennyi tája feltűnik bennük (például a nyugat-felvidéki Nyitra megye a Palásthy és Forgách családok ügyletein keresztül). Ki kell emelnünk, hogy a történeti Szabolcs, Szatmár és Bereg megyék birtokai és családi vonatkozásában különösen sok adattal találkozhatunk itt. Így például számtalan forrást találhatunk a Szabolcs megyei Magyi család történetére, a Perényiek középkor végi birtokügyeletei következtében a Szatmár megyei Károlyi javakra, vagy éppen a Perényiek régi Bereg megyei családi birtokaira (Nagydobos). Hogy ismertetésünk mennyire e kötetbe illő, jól mutatja, hogy e Perényi-levéltár tartalmazza a Jagelló-kortól az ecsedi Bátoriakkal, majd később a somlyóiakkal is együtt birtokolt, óriási kiterjedésű Szatmár megyei meggyesizinyéri uradalom történetére vonatkozó legfontosabb forrásokat is.

A kötet mégsem csak a kivonatok mennyisége miatt érdekes, hanem a „minőség” miatt is: mivel a Perényiek esetében olyan családról van szó, amely már a középkorban is bárói méltóságokat viselt – Péter országbíró (1415–1423), unokája, János Beatrix királyné ajtónállómestere, fiai közül Gábor a Jagelló-korban kamarásmester, István pedig asztalnokmester volt –, és nem csak az újkorban került be az arisztokrácia sorába, mint a fentebb említett Sztáray, Károlyi és Zichy családok, mindez az okleveles anyag tartalmán is tükröződik. Természetesen itt is nagyszámban olvashatunk nemesi birtokjogok ügyében kelt, kisebb jelentőségű okleveleket, de ezt messzemenőleg ellensúlyozzák a politikatörténeti kútfők. Ebből már ízelítőt kaphattunk évekkel ezelőtt a szerzőtől akkor, amikor kiváló tanulmányt közölt a Perényiek Mátyás-kori történetéről. S hogy egy példát hozzak arra, milyen „gyöngyszemekre” bukkanhatunk: e levéltárban található meg Miksa csá-

szár azon 1517. évi diplomája, amellyel a másik ágból származó Perényi Imre nádort birodalmi herceggé nevezte ki, siklósi herceg címmel (798. sz.). A kötetet részletes név- és tárgymutató (429–508.), valamint egy érdekes jegyzék zárja a kötetben szereplő vulgáris (magyar nyelvű) szavakról (509.).

Csak elismeréssel lehet adózni a kötetet megjelentető Tringli Istvánnak a gazdag gyűjtemény közléséért, és csupán remélni lehet, hogy a jövőben újabb családi levéltár-közlések látnak majd napvilágot. Azt azonban nyugodtan hozzátelhetjük, hogy olyan fontos okleveleket tartalmazó családi levéltárat, mint a báró

Perényieké, e régió vonatkozásban már aligha lehet találni. A versenyt legfeljebb a Zichy család zsélyi levéltárának Jagelló-kori, eddig kiadatlan része állhatja, amelynek közlése nagyban hozzájárulhatna ahhoz, hogy a Felső-Tisza-vidék középkori viszonyainak a megismerésére még szélesebb forrásbázist lehessen felhasználni.

A Perényi család levéltára 1222–1526. Közzéteszi: Tringli István. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 44.) Magyar Országos Levéltár–MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2008. 509 p.

Neumann Tibor

Méltó ajándék a Magyar Kodály Társaság 30 éves jubileuma alkalmából

Apostol lettél itt, bár nem szülőhelyed, / ... / Maradj kalauzunk, mi még eltévedünk, / Zene hatalmával szépítsd meg életünk! (Dr. Szabó Gyula: Köszöntő – Tarcai Zoltán 70. születésnapjára)

„A világnak leginkább olyan emberek hiányoznak, akik mások hiányaival törődnek.” Albert Schweitzer gondolata sajnos igaz, de Nyíregyházán, szerencsére, vannak ilyen emberek. Ez jutott eszembe, amikor a Nyíregyházi Városvédő Egyesület kiadásában, Labossa Gusztáv elnök kezdeményezésére 2008 őszén megjelent Tarcai Zoltán: Emlékeim című könyve, melynek alcíme: Fél évszázad a zene szolgálatában. Egy hihetetlenül gazdag, példaértékű, nagy elhivatottsággal végzett pedagógus életút tárul elénk a szerző által igényesen, tematikus rendbe válogatott, majd Erdélyi Tamás közreműködésével egybeszerkesztett írásos dokumentumok és fényképek alapján.

Tarcai Zoltán, Zoli bácsi 50 éves nyíregyházi tevékenységét a nagy példakép, Kodály Zoltán gondolatainak érvényre juttatásáért végzett alázatos munka jellemezte. Így érthető, hogy az önéletrajzi vallomások után az első nagy fejezet a Magyar Kodály Társaság Megyei Tagcsoportjának létrejöttéről, terveiről, eredményeiről, Kodály megyénkben tett látogatásairól szól. Ezt követi az „iker-csillag”, Bartók Béla munkásságának méltatása, és többek között az 1934-ben Nyíregyházán megrendezett Bartók-Zathureczky szonátaest 70. évfordulóján megtartott emlékhangverseny felidézése.

Igazi, őszinte, alkotó-baráti kapcsolatot ismerhetünk meg a következő fejezetben a Tanár úr, Bárdos Lajos nyíregyházi látogatása kapcsán, illetve a vele való levelezésekből közölt néhány részlet alapján. A levél-váltásokból ismerhetjük meg a Zoli bácsi által kigondolt és Bár-

dos Lajos által kórusra írt Erkel Szózata születésének részleteit is.

A könyvből megismerhetjük azt a napjainkban egyre ritkábban tapasztalható emberi magatartást, amely figyelemmel kíséri a kollégák eredményeit, meleg szavakkal méltatja „az emberségből példát” mutató emberi sorsokat, mások szakmai sikereit. Az V. fejezetben erre találunk megható példákat. A legtöbb ilyen méltatás a 20 éve „elköltözött” Dancs Lajos tanár úrról szól. Mindegyik írásból az igaz barát, az őszinte elismerés, megbecsülés hangja szól.

„Az emlékezés az a művészet, amellyel az egyszer átéltet benső világunkban nemcsak megtartjuk, hanem újra és újra új alakot adunk neki.” (Hermann Hesse) Ezért különösen nagy érték a könyv azok számára, akik részesei voltak a benne említett tartalmas, emlékeztető előadás-sorozatoknak, zenei eseményeknek, rendezvényeknek, feledhetetlen hangversenyeknek.

A Zoli bácsi által szervezett hangversenyeknek fontos része volt az „összekötő szöveg”, melyekből a művek keletkezéséről, a szerzőkről tudhattunk meg fontos információkat. De csodálhattuk az elmondott szövegek alapján széles látókörét, ahogyan különböző korok al-

kotóinak gondolatait „lelki táplálékként” egybefűzte egy-egy előadás alkalmával. A közönség soraiban többen jegyzeteltünk az előadások alatt, ezért külön öröm számunkra, hogy most már mint egy „aforizma-gyűjteményt” bármikor elővehetjük a könyvespolcra.

Ajánlom e könyvet mindazoknak, akik kíváncsiak a megye zenei életét meghatározó eseményekre, akiket érdekel az irodalom, a zenetörténet, de nem „tankönyv ízűen”, akik szomszédjuk a szép magyar nyelvet, s mindenkinek, aki felelősséggel gondolkodik az életről, aki szeretne megfelelni a Kodály által oly magasra tett mércének.

A könyv bizonyágtétel emberségről, magyarságról, az eltűnni látszó igazi értékek bátor felvállalásáról. A kiadványhoz kapcsolódó CD-mellékletért köszönet a Móricz Zsigmond Megyei Könyvtár munkatársának, Bálint Pálnak. Méltó a tartalomhoz a kiadvány borítója, melyen Schmidt Sándor iparművész „Örvendjétek az Úrban, ismét mondom: örvendjétek” (Fil. 4.) című alkotása látható.

Tarcai Zoltán: Emlékeim. Ötven év a zene szolgálatában. Nyiregyházi Városvédő Egyesület, Nyiregyháza, 2008. 228 o.

Belinszky Etelka

krónika

SZABOLCS-SZATMÁR-BEREG IRODALMA

Válogatott bibliográfia 2008. október 1–2009. január 31.

Összeállította a Móricz Zsigmond Könyvtár
sajtófigyelő szolgálata

ÖNÁLLÓ MŰVEK ÉS GYŰJTEMÉNYES MUNKÁK

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyére
vonatkozó közleményei

165. BALÁZSY Sándor – BOYKO Nadiya: Szennyeződések, szennyezők, hatások a Felső-Tisza-vidék ökológiai érzékeny területein. – Nyíregyháza : Bessenyei György Könyvkiadó, 2007. – 329 p.
166. BARTHA Dénes – VIDÉKI Róbert: A Bockerek-erdő. – Nyíregyháza ; Sopron : Nyírerőd Nyírségi Erdészeti Zrt., 2008. – 272 p.
167. Bázisintézmények beszámolói. – Nyíregyháza : Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Köznevelési Központ és Könyvtár Kuratóriuma, 2007. – 346 p.
168. Bemutatkoznak a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Köznevelési Központ és Könyvtár Porzsol István-ösztöndíjasai 2008-2009. – Nyíregyháza : Megyei Pedagógiai Közművelődési és Képzési Intézete, 2008. – 72 p.
169. BÉRES Tamás: Csücskös: Esszék, történetek 2001-2007. – Nyíregyháza : Krúdy Könyvkiadó, 2008. – 161 p.
170. Bessenyei almanach: A Bessenyei Irodalmi Társaság évkönyve 2007. – Nyíregyháza : Bessenyei György Irodalmi és Művelődési Társaság, 2008. – 92 p.
171. BIHARI Albert: A vágyunk a semmibe hullt... - Nyíregyháza : Bihari Albertné, 2008. – 48 p.
172. BOROS László: Az aranyszínű szőlővesszők és borok földjén: Földrajzi tanulmányok. – Nyíregyháza-Tokaj : Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajztudományi Intézet, 2007. – 256 p.
173. CSATÁRY György: Ung megyei közgyűlések anno 1700-1706: Forrásközlés. – Ungvár : Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 2008. – 181 p.
174. CSUTÁK János: Apám regénye: Szentkirálytól Szentmihályig. – Tiszavasvári : Vasvári Pál Társaság, 2008. – 147 p.
175. DEMETER Sándor: Az erdő csendje: Versek. – Nyíregyháza : Szerző, 2008. – 238 p.
176. DEMETER Sándor: A napfény felé: Versek. – Nyíregyháza : Magánkiadás, 2008. – 181 p.
177. Elődeinkre emlékezünk: Almanach. – Nyírbátor : Báthori István Múzeum Baráti Kör, 2008. – 146 p.
178. ERDŐS Jenő: Népzene Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. – Nyíregyháza : Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Megyei Pedagógiai Intézete és Továbbképző Központja, 2008. – 215 p.
179. ÉSIK Sándor: Szabolcs-szatmár-beregi almanach 24. Sorsok, fordulók. – Nyíregyháza : In Forma Lap- és Könyvkiadó Kft., 2008. – 208 p.
180. GONDOS Gyula: A zengő labirinth. – Nyíregyháza : Örökségünk, 2008. – 158 p.
181. HONVÁRI Erzsébet: Küldetésben: Versek, prózák. – Debrecen : Magánkiadás, 2008. – 157 p.
182. HORVÁTH József: Emlékek fénnyel az ének: Válogatott versek. – Nyíregyháza : Kulimár János, 2008. – 116 p.
183. KISS Gyula: A Kiss család Nyíregyházán. – Nyíregyháza : Nyíregyházi Városvédő Egyesület, 2008. – 20 p.
184. KISSNÉ SZÜCS Mariann: Gróf Degenfeld Imre: 1810-1883. – Baktalórántháza : Baktalórántháza Város Önkormányzata, 2008. – 16 p.
185. KOVÁCS Sándor: Bús dűledékeiden: Kárpátalja vár- és kastélykalauza. – Budapest : Romantika Kiadó, 2008. – 200 p.
186. KOVÁCS Sándor: Máramarosi bércek között: Kárpátalja máramarosi térségének kalauza. – Budapest : Romanika Kiadó, 2007. – 344 p.
187. A Kölcsény Ferenc Gimnázium évkönyve 2008. – Nyíregyháza : Örökségünk, 2008. – 171 p.
188. MALAKUCZINÉ PÓKA Mária: A gazdasági fejlődés regionális különbségei Magyarországon 2007-ben. – Debrecen : Központi Statisztikai Hivatal Debreceni Igazgatósága, 2008. – 59 p.
189. MIKLÓS Elemér: Megszállottaink: (Beregi arcképcsarnok). – Vásárosnamény : Kölcsény Ferenc Általános Művelődési Központ, 2008. – 286 p.
190. MOLNÁR Sándor: Túristvándi vízimalom. – Vaja : Szerző, 2008. – 22 p.

191. NAGY Zsuka: Mégismarionett. – Budapest : Hanga Kiadó, 2008. – 83 p.
192. NEMES TIBORNÉ VONÓ Erika: Mándokiak. – Mándok : Szerző, 2008. – 162 p.
193. NÉMETH Péter: A középkori Szatmár megye települései a XV. század elejéig. – Nyíregyháza : Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2008. – 529 p.
194. NOVÁK Géza: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye statisztikai évkönyve 2007. – Debrecen : Központi Statisztikai Hivatal Debreceni Igazgatósága, 2008. – 167 p. + CD
195. NYESTE Márta: Szomorú boldogság: Versek. – Míkebuda : Gyöngyharmat Kiadó, 2008. – 76 p.
196. PATAK Gábor: Gulács története: Egy beregi falu rövid monográfiája. – Gulács : Szerző, 2007. – 100 p.
197. PROHÁSZKA Péter: Kincsek a levéltárból 2.: Tanulmányok Európa kora népvándorlás kori régészetéhez. – Budapest : Martin Opitz Kiadó, 2008. – 138 p.
198. SIMON Zoltán: A kisvárdai vár inventáriumai: Adalékok a kisvárdai vár történetéhez és helyrajzához. – Kisvárdai : Rétközi Múzeum : Rétközi Múzeum Baráti Köre Egyesület, 2008. – 144 p.
199. TARCAI Zoltán: Emlékeim: Fél évszázad a zene szolgálatában. – Nyíregyháza : Nyíregyházi Városvédő Egyesület, 2008. – 228 p. + CD
200. TÓTH Norbert, C.: Szabolcs megye működése a Zsigmond-korban. – Nyíregyháza : Szabolcs Községért Kulturális Közhasznú Közalapítvány, 2008. – 238 p.
201. TÓTH Sándor: Nagy idők apró történetei 1848-1849: Irodalmi visszaemlékezések a forradalom és szabadságharc eseményeire, személyiségeire. – Nyíregyháza : Nyíri Honvéd Egyesület, 2008. – 288 p.
202. MEDVECZKY Attila: 130 éve született a magyar Szinbád = Magyar Fórum, 46. sz., p. 12–13.; évforduló; életrajz; Krúdy Gyula (1878. 10. 21–1933)
203. VARGA István: Agglomerációk és kistérségek a nagyvárosok vonzáskörzetében = Területi Statisztika, 4. sz., p. 431–444. Országos összehasonlító adatokkal. kistérségek; agglomeráció; városok; Nyíregyháza
304. SZÜCS Mónika: Approximációk = Ellenfény, 9. sz., p. 41–44.; alkotótételep; színházi bemutatók; Nyíregyháza-Sóstó; Szentivánéji álom; Mórincz Zsigmond Színház; Bodó Viktor (1978-)
205. KOVÁCS Péter: Belváros és különbéké – Nyíregyháza = A Vörös Postakocsi, 4 (tél). sz., p. 7–9.; építészet
206. VITÉZ Ferenc: Bényi Árpád festőművész (1931–2006) emlékezete - négy tételben = Debreceni Szemle, 4. sz., p. 516–523.; pályakép
207. LASS Gábor: A Bereg nem felejt = Magyar Demokrata, 45. sz., p. 18–20.; újjáépítés; adomány; árvíz; állami támogatás
208. PATAY Pál: A bodrogkeresztúri kultúra belső időrendjéről = Archaeológiai Értesítő, 133. sz., p. 21–28.; régészet; Fényeslitke; Paszab; Szabolcs
209. HAMAR Péter: Csécsei novellák = Pedagógiai Műhely, 3. sz., p. 28–32.; műelemzés; Mórincz Zsigmond
210. BOZÓK Ferenc: Czöbel Minkára gondolkodok = Ezredvég, 12. sz., p. 87–88.; költő
211. DEÁK Ferencz beszédeiből : Az Országgyűlés ellen felszólalt Bereg megye megbüntetéséről = Comitatus, 6. sz., p. 75–76.; országgyűlési képviselők; nemesség; Bereg megye; Szabolcs megye
212. PÁLÚR László: Deák Ferenc Gimnázium, Fehérgyarmat = Pedagógiai Műhely, 3. sz., p. 99.
213. ÉLŐ Anita: Édentől keletre : Szociális reform Uszkan istenhít és alkoholtilalom = Heti Válasz, 48. sz., p. 15–17.; szegénység; cigányság; hitélet
214. KOVÁCS Ágnes: Egységre törekedve Csengerben : „Ut omnes unum sint” = Familia, 11. sz., p. II–III.; római katolikus egyház; római katolikus templom; Csenger; Pátyod
215. FENYVESI Félix Lajos: Az eldobott kő példázata : Születésnap beszégetés Balczó András olimpiai és világbajnok öttusázóval = Hítel, 11. sz., p. 75–82.; pályakép
216. Az élet álom = Új katedra, 12. sz., p. 30–31.; portré; író; Krúdy Gyula (1878. 10. 21–1933)
217. NÁNAY István: Elfogult töprengés : Húszéves a kisvárdai fesztivál = Híd, 9. sz., p. 84–90.; évforduló; színházi találkozó; Határon Túli Magyar Színházak Fesztiválja
218. STANDEISKY Éva: „Én vagyok az első magyar, aki ezeket az iratokat látta”: interjú Lupkovics György jogásszal = Élet és Irodalom, 43. sz., p. 2, 4.; forradalom; megtorlás; börtön; Ungvár; 1956; Szilágyi László
219. BORZÁK Tibor: Épp beosztom az életem = Szabad Föld, 51–52. sz., p. 22.; portré; Friderikusz Sándor (1958. 07. 02–)
220. K. G.: Érdemes kimondani mindent : Interjú Friderikusz Sándorral = Könyvjelző, 12. sz., p. 32–35.; pályakép
221. DÁVIDHÁZI Péter: Az érdesség dicsérete : Arcképvázlat Margócsy Istvánról = Élet és Irodalom, 49. sz., p. 11.; pályakép
222. SIPOS László: A feledés homályába merülve... Gótikus falképek a Nyírségben = Örökség, 11. sz., p. 19–20.; freskó; református templom; műemlékek; Nyíribrony

IDŐSZAKI KIADVÁNYOK

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyére
vonatkozó közleményei

223. BIRÓ Szabolcs: Földárak és bérleti díjak = Magyar Mezőgazdaság, 41. sz., p. 8–10. Országos összehasonlító adatokkal; termőföld; Észak-Alföldi régió
224. EÖRY Gabriella: Főszolgabírói mulatságok : Társasági élet és szórakozás Olchváry Pál naplójában = Aetas, 3. sz., p. 65–81.; szórakozás; családörténet; Gáva; Dadai felső járás; Olchváry Pál (1864. 11. 04–)
225. Hajléktalanok és lakásfoglalók 1956-ban : Váci Mihály 1964-ben = Heti Világgazdaság, 50. sz., p. 56.; portré
226. MARIK Sándor: „Hiába csábítottak hogy elmenjek...” : Bán Ferenc építésszel Marik Sándor beszélget = A Vörös Postakocsi, 4 (tél). sz., p. 13–22.; pályakép; Bán Ferenc (1940–)
227. HORVÁTH Csilla: Hogyan gazdaságosabb? = Kertészet és Szőlészet, 31. sz., p. 18–19.; meggytermesztés; Újfehértói Gyümölcsstermesztési Kutató és Szaktanácsadó Kht.
229. ÓVÁRI Ferenc: II. Rákóczi György nagybányai tálérjainak előlapfeliratai = Az Érem, 2. sz., p. 10–12.; érmék; Nagybánya
230. BODNÁR Zsuzsanna: In memoriam Tompa Éva : A pedagógus és népi iparművész emlékezete = Pedagógiai Műhely, 3. sz., p. 81–83.; nekrológ; Tompa Éva (1934–2007. 11.)
231. Intézetben nevelt fiatalok devianciába sodródásának megelőzése = Család, Gyermek, Ifjúság, 4. sz., p. 45–47.; gyermekvédelem; Szabolcs-Szatmár-Bereg megye; Tiszadobi Gyermekváros
232. SERF András: Irodalmi takarásban : Krúdy hétköznapijai = Heti Világgazdaság, 45. sz., p. 54–56.; pályakép; Móricz Zsigmond
233. VASSNÉ FIGULA Erika, MARGITICS Ferenc, BARCSA Lászlóné: Az iskolai erőszak kérdőív bemutatása = Új Pedagógiai Szemle, 6–7. sz., p. 224–227.; szociológiai felmérés; Nyíregyházi Főiskola
235. BALOGH Géza: Jöhet a szalma = Szabad Föld, 43. sz., p. 11.; bioenergia; erőmű; beruházás; Cégyéndányád
236. CABELLO, Juan Alberto: A Karásziak vára = Várak, Kastélyok, Templomok, 5. sz., p. 12–14.; Nyírkársz
237. OROSZ Ildikó, MOLNÁR Eleonóra: Karrierutak vagy parkoló pályák? : Friss diplomások karrierje, migrációs tendenciája, felnőttképzési igényei Kárpátalján = Educatio, 1. sz., p. 143–158.; felnőttoktatás; határon túli magyarok; foglalkoztatás; munkahelyteremtés; Kárpátalja
238. BEER Miklós: Kelemen Didák emlékezete = Napút, 9. sz., p. 82–84. szerzetesrend; Kelemen Didák (1683–1744)
239. ZSIGMOND Andrea: Kisvárdai anizix = Látó, 10. sz., p. 99–105.; színházi találkozó; Határon Túli Magyar Színházak Fesztiválja
240. NÉZŐ István: A kisvárdai vár az 1558–1570-es évek harcaiban = Várak, Kastélyok, Templomok, 5. sz., p. 29–31.
241. RÉFI Zsuzsanna: Koncertek fekete-fehérben : Kovács László huszonöt éve a Miskolci Szimfonikusok élén = Gramofon, 4. sz., p. 38.; portré; karnagy
242. MOLNÁRNÉ HEVÉR Katalin: Korzó, 4 (tél). sz., p. 10–12.; építészet; Nyíregyháza-Belváros
243. GARAI Péter: A korzózó belváros = A Vörös Postakocsi, 4 (tél). sz., p. 3–6.; városfejlesztés; építészet; Nyíregyháza-Belváros
244. VRAUKÓNÉ LUKÁCS Ilona: Könyvtáralapítás a kárpátaljai Körösmezőn = Könyvtári Levelező/Lap, 11. sz., p. 35–38.; iskolai könyvtár; Körösmező; Kárpátaljai Magyar Iskolai Könyvtárakért Alapítvány
245. PETHŐ József: Krúdy és Móricz : Keletiek a Nyugatban = Pedagógiai Műhely, 3. sz., p. 5–10.; irodalmi élet Nyugat (folyóirat)
246. NOVÁK Gábor: Laktanyából iskolaközpont Nyíregyházán = Köznevelés, 33–34. sz., p. 6–7.; beruházás; Nyíregyháza Arany János Tehetséggyógyozó Program; Vay Ádám Laktanya; Esély Centrum
247. LENGYEL Balázs, Loet LEYDESDORFF: A magyar gazdaság tudásalapú szerveződésének mérése = Közgazdasági Szemle, 11. sz., p. 522–547. Országos összehasonlító adatokkal. gazdasági élet; tudományos kutatás; Szabolcs-Szatmár-Bereg megye
248. KISS Éva: A magyar ipar térbeli szerkezetének átrendeződése 1989 után, I. = Területi Statisztika, 4. sz., p. 445–457.; Országos összehasonlító adatokkal. foglalkoztatás; Szabolcs-Szatmár-Bereg megye
249. DOMANICZKY Endre: A megyei önkormányzatok és a megyei civil szektor együttműködésének lehetséges útjai Magyarországon = Comitatus 7. sz., p. 74–78.; Országos összehasonlító adatokkal.; civil szervezetek; Szabolcs-Szatmár-Bereg megye
250. GÁL Jolán: Miló Mihály a Nyíregyházi Televízió vezetőoperátora = Médiatechnika, 10. sz., p. 29–32.; helyi televízió; pályakép
251. BRÜCKNER Gergely: A műtrágya- király : Interjú Bige Lászlóval = Figyelő, 48. sz., p. 42–47.; pályakép; vegyipar; Bige László (1958–)
252. OLÁH András: Aapidíjas és az Úristen között lebegő : (Hommage á Krúdy Gyula) = A Vörös Postakocsi, 4 (tél). sz., p. 73–76.; portré
253. KESERŐ József: Narratíva és etika összefüggései Krúdy Gyula Az útítárs című regényében = Fórum, 4. sz., p. 27–41.; műelemzés
254. CSÍKI Tamás: A nemzet néperezésének kifogyhatatlan gyűjtőmedencéje...” : a parasztság népesedésének jellemzői a két világháború között = Ethnographia, 4. sz., p. 359–378. Országos összehasonlító adatokkal.; népességtatistika; népesedéspolitika; Szabolcs és Ung vármegye; Szatmár-Bereg-Ugocsa vármegye

(folytatás a következő számban)

TARTALOM

A Szemle olvasóhoz (<i>n. p.</i>)	3
-------------------------------------	---

történelem

ZSOLDOS ATTILA: Köszöntő	4
C. TÓTH NORBERT: Ki kicsoda az ecsedi Bátori családban. A Bátori család ecsed i ágának tagjai, 1377–1541	5
HORVÁTH RICHÁRD: Életrajzi szilánkok ecsedi Bátori István politikai pálya- futásáról (1458–1479)	48
NEUMANN TIBOR: Bátori István politikai szerepe II. Ulászló uralkodása alatt (1490–1493)	83
VIRÁGOS GÁBOR: Köszöntő	128
BALÁZSIK TAMÁS: Beszámoló a nyírbátori minorita kolostor 2008. márciusi kutatásáról	130
SIMON ZOLTÁN: Adalékok a nyírbátori református templom építéstörténetéhez	135
FELD ISTVÁN: A Bátoriak kegyúri temploma. Megjegyzések az újabb nyírbátori épü letrégészeti kutatások értékeléséhez	155
C. TÓTH NORBERT: Észrevételek a nyírbátori stallum egykori elhelyezéséről	159

interjú

MARIK SÁNDOR: Várjobbágyok, királyok, királynék ismerője. Zsoldos Attilát, az MTA doktorát a középkorról kérdeztük	165
---	-----

emlékezés

SALLAI JÓZSEF: Hársfalvi Péter 80. születésnapjára	175
--	-----

szemle

Egy életpálya köszöntése (<i>íff. Bartha János</i>)	181
Szabolcs vármegye terhei a 17. század végén (<i>Láczay Magdolna</i>)	183
Göttingen. Futaki István monográfiája (<i>Takács Péter</i>)	187
Fejezetek a Nyíregyháza-vidéki Kisvasút történetéből (<i>Bene János</i>)	182
Források a Felső-Tisza-vidék középkori történetéhez (<i>Neumann Tibor</i>)	194
Méltó ajándék a Magyar Kodály Társaság 30 éves jubileuma alkalmából (<i>Belinszky Etelka</i>)	196

krónika

Bibliográfia 2008. október 1–december 31.	198
(Az 2008. július 1-jével kezdődő eseménynaptár a Szemle honlapján jelenik majd meg. Összeállította: <i>László Gézané</i>)	